

وقفا

97
پاییزی
2023

بلوکر او دیوکی رفسنیر بیہ و ہار ژمارہ کی تاید تہ بہ د اہیتہ رنگ

مندى اقرأ الثقافى

www.iqra.ahlamontada.com

د. مارفے خەز نەدار
ئەوینیاکی رەنگرێژ
بو ئە دەب و نیشتمان

رۇقار، بلاو كراوۋە بەكى رۇشنىرىيە
ھەر ژمارەى قايەتە بەداھىتەرىكى كورد
دەزگاي چاپ و پەخىى سەردەم
سى مانك جارىك دەرىدە كات

سهر نووسهر
رهووف یتکهرد

به پړوه بهری نووسین
به اختیار همه سوور

گرافیک دیزاین
نارام علی

تیراژ: ۱۰۰۰

نرخ: ۲۵۰۰

ناویشان
سلیمانی - شاپری سالم
دهزگای چاپ و په خشی سردهم

www.sardem.org

چاپخانه ی
دهزگای چاپ و په خشی سردهم

- کورتەبەك لە ژياننامەى د. مەرف خەزەندەدار..... ٤
- زانای نەدەبى کوردى.....عومەر مەعروف بەرزنجى..... ١٢
- مەرف خەزەندەدار: نەوینەك سەرئایى.....فەرهاد شاكەلى..... ٢٢
- کوردەواری بەدەم گۆڕانەوه.....حەمەد سەعید حەسەن..... ٣٥
- خاڵ لە مێلى یادداشتدا.....سەباح پەنجەدەر..... ٤٢
- د. مەرف خەزەندەدار... لە پرووناکییەوه بۆ پرووناكى.....پ.د. پەخشان سابیر حەمەد..... ٥٣
- سەتیلانە (چیرۆك).....مەرف خەزەندەدار..... ٦٢
- دکتۆر مەرف خەزەندەدار و کتیبى مێژووى نەدەبى کوردى.....محەمەد عەبدولپەحمان مێرگەبى..... ٦٥
- میتۆدناسى مێژووى نەدەبى کوردى.....حەمە مەنەك..... ٧٣
- دەق و پەختە.....مەرف خەزەندەدار.....سابیر پەشید..... ٧٧
- مەرف خەزەندەدار ناویكى پێپەهایە.....بەناز خەزەندەدار..... ٨٤
- دوادیمانە لەگەڵ مەرف خەزەندەدار.....حەیدەر عەبدوللا..... ٨٧
- د. مەرف خەزەندەدار لە دووتوبى یادداشت و نامەکانیدا.....بەرپێر عەباس عەلى..... ٩٣
- مەرف خەزەندەدار دواىین پیری «نالى»ناس.....تەلەت تەمیر..... ١١١
- لە بەکەمین بێنیدا: دوکتۆر خەزەندەدارى جیاواز.....دانا فایەق..... ١١٤
- دوو وێستگەى پێشکۆ لە دیدارى د. مەرف خەزەندەدار.....کاوه حاجى عەزیز..... ١١٨
- پەردى هاوڕێانە: هەولێر - سلێمانى.....بەختیار حەمەسوور..... ١٢١
- مالئاوا دکتۆرى برا گەرەم مالئاوا.....نەحمەد حەسەن نەحمەد..... ١٢٨
- بووکەشووشتە و جەنگ.....ئارام محەمەد..... ١٣١
- چەند وێنەبەك..... ١٣٤

کورتهیهك له ژياننامه و کاروکردهوه زانستی و
ئەدەببیهکانی
مارف خەزنەدار

ناوی ته‌واوی (مه‌عروف عه‌بدولقادر مه‌عرووف عه‌زیز ناغای خه‌زنه‌دار) له نیوه‌ندی ئه‌ده‌بی و زانستی و له نووسینه‌کانیدا به (مارف خه‌زنه‌دار) ناسراوه.

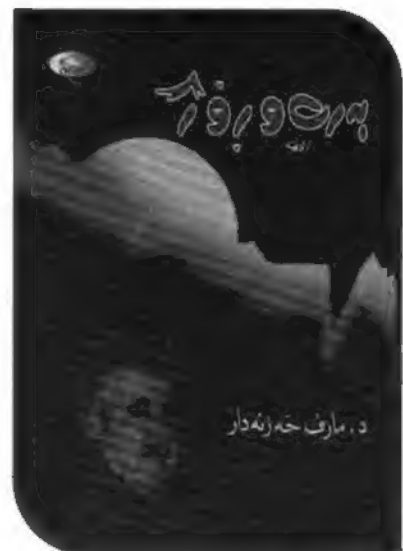
له ۱۹۳۰/۱۱/۱ له شاری هه‌ولێر له گه‌ره‌کی سه‌عدوناوه له دایکبووه. خویندنی سه‌ره‌تایی له قوتابخانه‌ی (ئهرییل ئوولا) له هه‌ولێر ته‌واو کردووه. خویندنی ناوه‌ندی له هه‌ولێر و پۆلی چواره‌می دواناوه‌ندی به‌شی وێژه‌یی له که‌رکووک ته‌واو کردووه. سالی ۱۹۵۱ بڕوانامه‌ی دواناوه‌ندی له شاری هه‌ولێر به‌ده‌ست هێناوه.

سالی ۱۹۵۲ ده‌بیته مامۆستای قوتابخانه‌ی سه‌ره‌تایی له هه‌ولێر، له پاشاندا وه‌ک فه‌رمانبهر له یه‌ڕێوه‌به‌رایه‌تی مه‌عاریف (په‌روه‌رده) داده‌مه‌زیت. دواتر رۆژمه‌کی ده‌گوازیته‌وه بۆ شاره‌کانی (کو٤ت) و (به‌غدا) تاسالی ۱۹۵۷ به‌رده‌وام ده‌بیته.

سالی ۱۹۵۷ بڕوانامه‌ی به‌که‌لوژیۆسی له زمان و ئه‌ده‌بی عه‌ره‌بی له کۆلیژی ئاداب و زانست له زانکۆی به‌غدا به‌ده‌ست هێناوه. له ماوه‌ی خویندنی زانکۆدا له هه‌مان کاتدا فه‌رمانبهریش بووه.

له‌سه‌ر داوا‌ی خۆی ده‌بیته مامۆستای زمانی عه‌ره‌بی له قوتابخانه‌ی ناوه‌ندی شه‌رقیه، هه‌روه‌ها مامۆستا بووه له دواناوه‌ندی که‌رکوکی ئیواران له نیوان سالانی (۱۹۵۷-۱۹۵۹).

له ئاداری سالی ۱۹۶۰ په‌یوه‌ندی به‌ نێرده‌ی زانستی عێراقیه‌وه ده‌کاته. بۆ خویندنی بالا پروده‌کاته ولاتی پرووسیا (یه‌کیته‌ی سو‌قیه‌تی پیشوو). سه‌ره‌تا بۆ ماوه‌ی ۹ مانگ وه‌ک قوتابی له په‌یمانگه‌ی فیزیۆنی زمانی پرووسی بۆ قوتابیانی بیانی له مۆسکو ده‌مینیتیه‌وه، دواتر ده‌چیته شاری سانت پیترسبورگ وه‌ک قوتابی خویندنی بالا له به‌شی خویندنی کوردی له ئامۆژگای خویندنی پۆژه‌هلتناسی سه‌ر به ئه‌کادیمیای زانستی پرووسی، له‌م شاره‌دا نیشته‌جێ ده‌بیته. هه‌موو قوناغه‌کانی خویندنی بالای به سه‌رکه‌وتوویی به‌پێ کردووه، له کانونی یه‌که‌می سالی ۱۹۶۳ پله‌ی دکتورای له‌ بواری خویندنی زمانه‌وانی و ئه‌ده‌ب

به دهست هیناوه. گفتوگۆی تیزی دکتوراکه‌ی له کولێژی رۆژه‌لاتناسی له زانکۆی سانت پیتربورگ نه‌جامدراوه و به کۆی دهنگی نه‌دامانی لیژنه‌ی گفتوگو، پروانامه‌ی دکتورا و نازناوی زانستی پێده‌دریت.

له‌به‌ر ئه‌وه‌ی بابته‌ی تیزی دکتوراکه‌ی به ناوێشان (میژووی ئه‌دهبی کوردی نوێ ۱۸۹۰-۱۹۶۰) زۆر گرنگ بووه. بۆیه لیژنه‌ی گفتوگو بریارێدا تیزه‌که له دوو توێی کتێبێک چاپ بکریته. ئه‌وه بوو له‌ ساڵی ۱۹۶۷ له لایهن ده‌زگای چاپی سه‌ر به ئه‌کادیمیای رووسی له مۆسکو به‌ زمانی رووسی چاپکرا، ئه‌مه‌ش په‌که‌مین کتێبه‌ ده‌رباره‌ی ئه‌دهبی کوردی که به‌ زمانیکه‌ی بێگانه‌ چاپ بکریته.

له‌ نیوان ساڵانی (۱۹۶۲-۱۹۶۸) ده‌یه‌ کارگه‌ری زانستی له ئامۆزگای خوێندنی رۆژه‌لاتناسی له شاری سانت پیتربورگ. له‌ ماوه‌ی کارکردنی له‌م ده‌زگا زانستیه‌دا به‌شداری کردووه له ئاماده‌کردنی فهره‌نگی کوردی - رووسی له‌گه‌ل چه‌ند لیکوله‌وه‌یه‌کی تر، ئه‌م فهره‌نگه له‌ ساڵی ۱۹۸۳ له مۆسکو چاپکراوه. هه‌ر له‌و ماوه‌یه‌دا کۆمه‌لیک کاری زانستی ده‌رباره‌ی هه‌ردوو شاعیری کورد ئالی و میسباح دیوان نه‌جامداوه. دواتر ئه‌م لیکۆلینه‌وانه له شاری به‌غدا چاپکراون.

مامۆستای زمانه‌کانی کوردی و عه‌ره‌یی بووه بۆ کارگه‌ران و توێژه‌رانی زانستی له‌ به‌شی کوردی و به‌شی عه‌ره‌یی له ئامۆزگای خوێندنی رۆژه‌لاتناسی.

له‌ ماوه‌ی کارکردنی له ئامۆزگا به‌شداری له هه‌موو کۆنفرانسه زانستیه‌کاندا کردووه به‌ پێشکه‌شکردنی توێژینه‌وه، ئه‌م توێژینه‌وانه له کتێبی تایبه‌ت به‌ کۆنفرانسه‌کان بـلاوکراونه‌ته‌وه.

به‌شداری له ژماره‌یه‌کی زۆر له کۆنفرانس و سیمینار و کۆریه‌ندی رۆژه‌لاتناسی کردووه، که له

ولاتی رووسیا نه‌جام دراون، هه‌روه‌ها به‌شداری کردووه له کۆریه‌ندی جیهانی بۆ خوێندنی ئه‌دهبی رۆژه‌لاتی، که له مۆسکو له پاییزی ساڵی ۱۹۶۷ نه‌جامدراوه. به‌شی هه‌ره زۆری ئه‌و بابته و توێژینه‌وانه‌ی که له‌م چالاکیه‌ زانستیه‌ پێشکه‌شی کردوون به‌ زمانی رووسی بـلاوکراونه‌ته‌وه.

دوای گه‌ڕانه‌وه‌ی بۆ نیشتمان له‌ ساڵی ۱۹۶۸ ده‌یه‌ مامۆستای ئه‌دهب و په‌خنه‌ی ئه‌دهبی له به‌شی زمانی کوردی له کولێژی ئاداب له زانکۆی به‌غدا، دواتر ده‌یه‌ سه‌رۆکی ئه‌م به‌شه، وه‌ک مامۆستا به‌رده‌وام ده‌یه‌ت له‌م به‌شه تا ساڵی ۱۹۸۱ کاتێک که به‌ بێ ویستی خۆی خانه‌نشین ده‌کریته.

له‌ ۱ کانوونی دووه‌می ساڵی ۱۹۶۹ نازناوی زانستی (مامۆستا)ی پێده‌دریت. له‌ ۱ کانوونی دووه‌می ساڵی ۱۹۷۳ نازناوی زانستی (پروفیسۆر) یاریده‌ده‌ری پێده‌دریت، و له‌ ۱۸ کانوونی په‌که‌می ساڵی ۱۹۷۹ نازناوی زانستی (پروفیسۆر) وه‌رده‌گریته.

له‌ ساڵی ۱۹۷۳ به‌شی زمانی کوردی له کولێژی په‌روه‌رده‌ی زانکو به‌غدا دامه‌زراندووه، کاروباری به‌ریوه‌بردنی ئه‌م به‌شه‌ی له‌سه‌تو گرتووه و له هه‌مان کاتدا سه‌رۆکی به‌شی کوردیش بووه له کولێژی ئاداب تا ساڵی ۱۹۷۶، له‌م ماوه‌یه‌دا توانراوه کۆمه‌لیک کادییری زانستی بۆ ئه‌م به‌شه ئاماده‌ بکریته.

په‌که‌مین هاوسه‌رگه‌یری له‌ ساڵی ۱۹۵۷ بووه له‌گه‌ل خاتوو (سه‌عديه صالح عه‌لی)، دوو مندالی هه‌یه به‌ ناوی: میدیا له‌دایکبووی ۱۹۵۸ و بنیاد له‌دایکبووی ۱۹۷۵. دووه‌مین هاوسه‌رگه‌یری له شه‌سته‌کانی سه‌ده‌ی رابردوودا بووه له‌گه‌ل خاتوونیکه‌ی رووس به‌ ناوی (یانه)، له‌ویش کورێکی هه‌یه به‌ ناوی زاگرووس له‌دایکبووی ۱۹۶۵.

وه‌ک مامۆستای بابته‌کانی میژووی ئه‌دهب و په‌خنه‌ی ئه‌دهبی و میژووی ئه‌دهبی جیهانی و پێگه‌کانی توێژینه‌وه‌ی ئه‌دهبی و میژووی رۆژه‌لاتناسی و میژووی پۆشتییری کوردی و زمانی کوردی و زمانی عه‌ره‌یی له ئامۆزگای خوێندنی رۆژه‌لاتناسی سه‌ر به ئه‌کادیمیای زانستی رووسی و زانکۆی سانت پیتربورگ و هه‌ردوو کولێژی ئاداب و په‌روه‌رده له زانکۆی به‌غدا

و کۆلیژی ئاداب له زانکۆی سلیمانی و کۆلیژی پولیس له بهغدا و پهیمانگهی زمان و ئهدهب له زانکۆی عهتابه له ولاتی جهزائیر وانهی وتوووتهوه.

زمانهکانی کوردی و عهرهبی و پوووسی به تهواوی زانیوه، قسهی به ههردوو زمانی فارسی و تورکی کردووه و توانیویهتی زمانهکانی ئینگلیزی و فهرههسی بخوینیتهوه.

وتاری له ههموو پۆژنامه و گۆفاره کوردیهکان بلاقردوووتهوه که له عیراق دهردهچوو، ههروهها وتاری له کۆمهلیک پۆژنامه و گۆفاری عهرهبیش بلاقردوووتهوه.

وهک ئهندامی دهستهی نووسهران و سهرنووسهه له گۆفار و پۆژنامهی خوارهوه کاری کردووه:

- پۆژنامهی (ههولیر- ارییل)، که به زمانی کوردی و عهرهبی له شاری ههولیر دهردهچوو، له نیوان سالانی (۱۹۵۰-۱۹۵۳) دا، له پۆژنامهیهدا کاری کردووه.

- گۆفاری (المصیفة)ی ههفتهیهی، که له بهغدا به زمانی عهرهبی دهردهچوو، له نیوان سالانی (۱۹۵۳-۱۹۵۴) دا، له گۆفارهدا کاری کردووه.

- پۆژنامهی (الرأی العام)ی پۆژانهی، که له سالی ۱۹۵۵ به زمانی عهرهبی له بهغدا دهردهچوو.

- گۆفاری (شهفهقی) مانگانه، که به ههردوو زمانی کوردی و عهرهبی له کهکووک دهردهچوو، له نیوان سالانی ۱۹۵۸-۱۹۵۹ وهک ئهندامی دهستهی نووسهران و دواتر وهک سهرنووسهه کاری له گۆفارهدا کردووه.

- پۆلی ههبووه له دهههکردنی گۆفاری (پرشنگ)، که له لایهه کۆمهلیک پۆشنییر و پووناکییری کورد له ئهوروپا به زمانی کوردی دهردهچوو له نیوان سالانی (۱۹۶۶-۱۹۶۷) دا.

- گۆفاری (دهفتیری کوردهواری - الدفاتر الكردیه)، که گۆفاریکی پۆشنییری کوردیه له سالی ۱۹۷۰ له بهغدا دهردهچوو، مارف خهزنهدار و جهمال خهزنههاری برای خاوهنی ئهه گۆفاره بوون.

- گۆفاری (نووسهه کورد - الکاتب الکوردی) ی به زمانی کوردی له بهغدا دامهزراوه، که

زمانه‌حالی یه‌کیتی نووسهرانی کورد بوو، له‌نیوان سالانی (۱۹۷۱-۱۹۷۳) دا سهرنووسهری ئەم گۆفاره‌بووه.

- پۆلی هه‌بووه له‌دامه‌زrandنی گۆفاری (پۆزی کوردستان - شمس کوردستان)، که گۆفاری کومه‌له‌ی پۆشنییری کوردی بوو، سالی (۱۹۷۱) به‌هه‌ردوو زمانی کوردی و عه‌ره‌بی ده‌رده‌چوو، و سه‌ره‌پرشتیاری به‌شی عه‌ره‌بی گۆفاره‌که‌بووه.

- به‌شیکی کوردی له‌گۆفاری (مجلة كلية الآداب) له‌زانکۆی به‌غدا دامه‌زrand، ئەم گۆفاره‌به‌زمانه‌کانی کوردی و عه‌ره‌بی و ئینگلیزی ده‌رده‌چوو. له‌سالی ۱۹۷۲ه‌وه‌سه‌ره‌پرشتی ئەم به‌شه‌ی کردوو تا سالی ۱۹۸۱، ئەو کاته‌ی که‌به‌شی زمانی کوردی له‌کۆلیژی ئاداب له‌زانکۆی به‌غدا داخرا.

له‌نیوان سالانی (۱۹۶۹-۱۹۷۰) دا پۆلی هه‌بووه له‌دامه‌زrandنی یه‌کیتی نووسهرانی کورد و کومه‌له‌ی پۆشنییری کوردی له‌به‌غدا، کومه‌لێک لیبرسراویه‌تی له‌م یه‌کیتی و کومه‌له‌یه‌پن سپێردراوه.

ئه‌ندام بووه له‌سه‌ندیکی پۆژنامه‌نووسانی عێراقی له‌کاتی دامه‌زrandنیه‌وه‌له‌سالی ۱۹۵۹ تا سالی ۱۹۷۸، که‌ئه‌ندامیه‌تی له‌م سه‌ندیکیه‌کیشایه‌وه. له‌سالی ۱۹۶۰ بۆته‌ئه‌ندام له‌یه‌کیتی پۆژنامه‌نووسانی جیهانی. له‌سالی ۱۹۷۰ بووه‌ته‌ئه‌ندام له‌کومه‌له‌ی ئاره‌زوومه‌ندانی پوول له‌عێراق.

له‌۱۹ی شووباتی سالی ۱۹۸۱ به‌زۆره‌ملن به‌بریارینکی کۆماری، که‌له‌لایهن سه‌رۆککۆماری عێراقه‌وه‌ئیمزا کرابوو خانه‌نشین کرا، وه‌ک سه‌زایه‌ک به‌رانبه‌ر به‌پۆل و چالاکیه‌کانی له‌پیشخستنی کۆلتور و پۆشنییری نه‌ته‌وه‌یی گه‌لی کورد.

له‌نیوان سالانی (۱۹۸۳-۱۹۸۸) دا پروو ده‌کاته‌ولاتی جه‌زائیر و وه‌ک مامۆستا له‌په‌یمانگه‌ی زمان و ئەده‌ب له‌زانکۆی عه‌تابة‌ده‌ستبه‌کار ده‌بیت. له‌م ماوه‌یه‌دا وانه‌کانی میژووی ئەده‌بی جیهانی و په‌خنه‌ی ئەده‌بی و پێگه‌کانی توێژینه‌وه‌ی

له زۆریه‌ی قوناغه‌کان وتووێته‌وه و سه‌ره‌رشته‌ی ژماره‌یه‌کی زۆر له قوتابیانی خوێندنی بالای کردووه. هه‌ر له ماوه‌ی مانه‌وه‌ی له ولاتی جه‌زائیر به‌شی هه‌ره‌زۆری کاره‌کانی نووسینه‌وه‌ی کتیی (میژووی ئه‌ده‌بی کوردی) ته‌واو کردووه، که دواتر له دوو تونی حوت به‌رگدا چاپکرا. هه‌ر لهو ماوه‌یه‌دا به‌شداری له پینج کونفرانسی زانستی کردووه. سه‌ره‌رشته‌یاری کومه‌لیک تیزی دکتورا و نامه‌ی ماسته‌ری کردووه. هه‌روه‌ها سه‌ره‌رشته‌ی ۲۰ توێژینه‌وه‌ی ده‌رچوونی قوتابیانی به‌که‌لوژیۆسی کردووه له زانکۆی عه‌ننابه له نیوان سالانی (۱۹۸۲-۱۹۸۸)دا.

له سالی ۱۹۸۸ وه‌ک مامۆستا به‌ پله‌ی پروفیسۆر له زانکۆی سه‌لاحه‌دین له هه‌ولێر ده‌سته‌به‌کار ده‌یینه‌وه. واته‌ی له به‌شه‌کانی زمانی کوردی و عه‌ره‌بی یۆ هه‌موو قوناغه‌کانی خوێندنی به‌که‌لوژیۆس و خوێندنی بالا وتووێته‌وه. له ماوه‌ی کارکردنی له زانکۆی سه‌لاحه‌دین

نۆینه‌ری مامۆستایان بووه له ئه‌نجومه‌نی زانکۆ و

ئه‌ندام بووه له لیژنه‌ی بالای به‌رزکردنه‌وه‌ی پله‌ی

زانستی له زانکۆی سه‌لاحه‌دین و ئه‌ندامی ده‌سته‌ی

نووسه‌ران له گۆفاری (زانکۆ) و سه‌رۆکی لیژنه‌ی

به‌رزکردنه‌وه‌ی پله‌ی زانستی له کۆلیژی ئاداب.

سالی ۱۹۹۲ نازناوی مامۆستای یه‌که‌می له سه‌ر

ئاستی زانکۆی سه‌لاحه‌دین و زانکۆکانی عێراق

له لایه‌ن وه‌زاره‌تی خوێندنی بالای عێراقه‌وه،

پێده‌به‌خشیت، هه‌ر به‌م بۆنه‌یه‌وه میدالیا و

بروانامه‌ی پێده‌دریت.

ئه‌ندامی کارای ئه‌کادیمیا‌ی کوردی بووه له

کاتی دامه‌زراندنی‌ه‌وه له سالی ۲۰۰۰ و بووه‌ته

سه‌رنووسه‌ری گۆفاری وه‌رزی (ئه‌کادیمی) و

سه‌رۆکی لیژنه‌ی ئه‌ده‌ب.

مارف خه‌زنه‌دار کومه‌لیک کتیی چاپ کردووه،

که ئه‌مانه‌ی خواره‌وه‌ن:

- (العدل الاجتماعي)، وه‌رگیرانه له کوردی یۆ

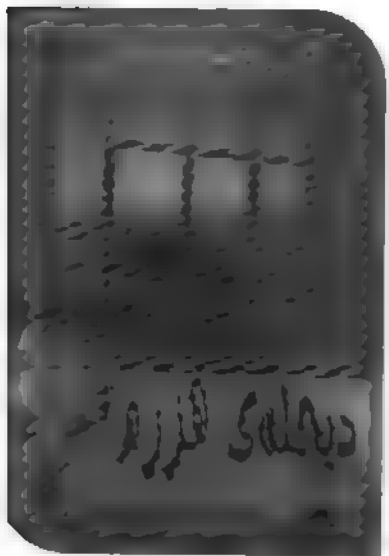
عه‌ره‌بی، سالی ۱۹۵۴

- آغانی کردستان سالی ۱۹۵۶

- کیش و قافیه له شیعری کوردیدا، سالی

۱۹۶۲

- میژووی ئه‌دهبی کوردی نوێ (۱۸۹۰-۱۹۶۰) به زمانێ پووسی، سالی ۱۹۶۷
- الێکراڤ-ملاحظات و انطباعات، وه‌رگیزانه له پووسییه‌وه بۆ عه‌ره‌بی، سالی ۱۹۶۸
- دوازه سواره‌ی مه‌ریوان و پاژه چیرۆکی تری کوردی، به زمانێ پووسی، سالی ۱۹۶۸
- بووکه‌شووشه، چیرۆکی کوردیه، سالی ۱۹۶۹
- ئه‌له‌مان کوردی و چه‌ند چیرۆکی تری کوردی، سالی ۱۹۶۹
- عه‌بدوللا به‌گی میسباح-دیوان شاعیری گه‌وره‌ی خاکی موکریان، سالی ۱۹۷۰
- زمان و ئه‌دهبی کوردی بۆ پۆلی پیتجه‌می ئاماده‌یی، سالی ۱۹۷۱
- ده‌ستووری زمانێ عه‌ره‌بی به کوردی، دانانی عه‌لی ته‌ره‌ماخی سه‌ده‌ی حه‌فده‌می زایینی، لیکۆلینه‌وه و ساغکردنه‌وه و پیتشه‌کی، سالی ۱۹۷۷
- دیوانی نالی و فه‌ره‌نگی نالی، لیکۆلینه‌وه و ساغکردنه‌وه، سالی ۱۹۷۷
- مخطوطات فریده و مطبوعات نادرة، دراسات کردية، الجزء الأول، سالی ۱۹۷۸
- تاریخ الأستشراق و الدراسات العربية و الكردية في المتحف الآسيوي و معهد الدراسات الشرقية في لينينگراد (۱۸۱۸-۱۹۶۸)، مقدمة و تعليق و ترجمة من الروسية الى العربية، سالی ۱۹۸۰
- الرحالة الروس في الشرق الأوسط، مقدمة و تعليق و ترجمة عن الروسية، سالی ۱۹۸۱
- نالی له ده‌فته‌ری نه‌مریاء، سالی ۱۹۸۰
- له بابته میژووی ئه‌دهبی کوردیه‌وه، بریتییه له چوارده لیکۆلینه‌وه، سالی ۱۹۸۴
- کوردیاده، داستانێکی شیعەرئامیزه، سالی ۱۹۸۵
- گه‌شتیک بۆ ئه‌رزه‌پۆم، نووسینی هوشکین، وه‌رگیزان

له ډوډسيهوه، سالی ۱۹۹۵

- ئۆدەپى رووسى و كيشەى پاسترناك، سالى ۱۹۹۹

- رزانة الذاکرة، سالی ۱۹۹۹

- میژووی ئەدەبی کوردی، ھەوت بەرگ، لە تێوان سالانی

(2006-2007)

- دیجیټی هزرم، سالۍ ۲۰۰۶

- يەرەو رۇژ، سالى ۲۰۰۶

- پۇزگارى من، يادداشت، چاپى يەكەم ۲۰۰۹. چاپى دووهم

له سالی ۱۳۰۲ تا له لایهن دوزگای فام دهه.

پاش کوچی دوايي، نهم کتنيانہش چاپ بوون:

- مارف خه زنه دار دنیا ییگ له وشه و مه مه که تیک له کتیب

۱۹۳۰ - ۲۰۱۰، نامادہ گردنی: حمید ثابوہ کر بہرحقانی لہ

بلاوکراوه‌کانی دهزگای چاپ و بلاوکره‌وه‌ی به‌رخ‌ن

چاپی یہ کہم، ۵۵ لیر ۲۰۱۰.

- د. هارف خزنه دار له گوډاري پامان ده، نلاند کړنې

نازاد عبدالواحد، له ملاوڪراوہ ڪاٺي ۾ ڪاٺيمياي

کوردی، چایی به کم، مه ولیر ۲۰۱۸.

- نرشيفى نامەكانى مەرف خەزىنەدار، كۆكرىتەو.

و ناماده کردن و پیراویزنووسینی: بتتاد خهزنه دار،

له بلاوکراوهکاني دهنځاي فام، چاپي په کډم ۲۰۲۳.

نهم کتیبہ پتکھاتووه له ۱۰۶ نامه، که له لایین

نووسهران و كهسايهتييه ديارهكاني كوردهوه بو

مارف خه زته دار نیردراون.

مارف خهزنه دار به شدار بووه له نووسین و

نوو سیننی پیشہ کی بو ۵۴ کٹیپ، لہ نیوان سالانی

(۱۹۸۶-۲۰۰۷) سه‌په‌رشتی ۱۹ نامه‌ی ماستهر

و ۹ تیزی دکتورای کردووه. ههروهه ها سه روکی

ليژنه‌ی گفتوگوي ۱۹ نامي ماستر و سه‌روكي

لیژنه‌ی گفتوگوی ۹ تیزی دکتورا بووه.

له ۲۰۱۰/۱۰/۲۵ دواى ماوه يه كي كه م له نه خوش

کهوتن، کوچی دواي کردووه و له گورستاني

(چراغ) له مهوليز، له مراسيمتکي بهرچاودا.

به خاک سپید راوه.

نامنه‌گروستی: بنه‌مالی مازف خه‌زنه‌دار و رۆڤار.

عومەر مەعرف بەرزنجی

زانای ئەدەبی کوردی...

پرۆفیسۆر د. مارف خەزنەدار

لە راستەوه: عومەر مەعرف بەرزنجی، د. مارف خەزنەدار - نوێنەر جوارچرا ئە هەولێر - تاسی ٢٠١٠

شەوی 25/10/2010 دا، مامۆستا یەکی سەنگین و
 ۱. یەکی ناسراوی زانستگاگانی (سانت پیتربورگ)
 پروسیا و بەغداد و عەنابە و پایتەختی جەزائیر و
 ۲. لاهەدین و سلیمانی، نووسەر و توێژەرێکی بەئەزموون
 زانایەکی بالای میژووی ئەدەبی کوردی، کەسایەتییەکی
 نەسبەرز و لیووبە و دلای و گەردنکەشی نەتەو،
 واتە و خولیا و پەپوولە یەکی بالەلکرووزاوی دەوری
 یەرەکانی نالی و لاپەرە و ن و پەرەکانی ئەدەب،
 ۳. ەرێکی بەردەوامی واتە و خوێندن و نووسین و کاری
 ژنامەنووسی، خاوەنی ئاوەدانترین کتێبخانەی تاییبەت
 چاپەمەنی دەگەن و ئارشیفێکی سەرپێژ، نووسەری
 ۴. ەرمانی کتێبی ناوازی لیکولینەو و ەەرگێزان و چیرۆک
 یادەوهریی پوژانی دێرین، پێیواریکی شەکەتی ەورازی
 ۵. بات و ژیان و ەەلوێست و میوانیکی زیندانەکانی ولات،
 تاییبەکی بەئەمەک و ەرختێکی ەەلچووی بەرداری ناو
 ۶. و کتێبخانە تاییبەتییەکانی توفیق و ەهەبی و ەهەفیک حیلە
 پوژبەییانی، برا و ەاوەلێکی بەوفا و دۆستی گیانی
 ۷. ران و شێخ ماری بەرزنجی و برایم ئەحمەد و شێخ
 ۸. ەلام و ەمەسالح دیلان و سەجادی و نەجمەدین ەەلا و
 ۹. ەدولخالق ەەعروف و مەمەد ەەلوود (مەم)، دۆستی
 ۱۰. ەعیری نوێخواری ئەدەبی ەەرەبی (بەدر شاگر سەیاب)،
 ۱۱. ای بەپێکردنی 80 سال تەمەنی خزمەت و سووتان و
 ۱۲. وسین و دلسۆزی و میوانپەرەری و راستگویی، ەووی
 جیەانی جاویدانی کرد و گۆرستانی (چراغ) ی شاری
 ۱۳. ەلیری کردە دوا ەواری خۆی.

۱

تور خەزەندار وەک کەسایەتییەکی نمونەیی و پەسپۆرێکی
 دەب، خاوەنی بەرنامە و تێروانین و لیکدانەوێ تاییبەتی
 ۱. ی بوو، لە بواری داھێتانی ئەدەبی و لیکولینەوێ
 ۲. نستی و سەرپەرشتی توێژینەو زانستییەکاندا گەشتبوو
 ۳. ستیکی بالا، لە ژیان و ەەلسووکەوتی پوژانەدا کەسیکی
 ۴. ەرپتەو و گەشبین بوو، خۆی لە قسە و باسی بیتام
 ۵. و ەدخستەو و کەسیکی یەکپوو بوو، وەک زانایەک
 ۶. ورتەر دەپروانی و خۆی بە شتەنزمەکانەو ەەریک
 ۷. ەکرد، وەک قەلای ەەولیر بۆ پوژ و دوو پوژنەژیا، ئەو

عاشقی نەتەو و نیشتمانەکی خۆی بوو، ەاورازی وشە
 ۱. جوان و ورشەداری کوردی بوو، خەزەندار قەسیدە یەکی
 ۲. بالابەرز و غەزەلێکی تەر و پارا و بوو، ئەگەر شەرەفخانی
 ۳. بەدلیسی میژووی ەەموو کوردی بۆ ەەموو کورد نووسی،
 ۴. خەزەنداریش میژووی ەەموو وشە و داھێتانی کوردی بۆ
 ۵. ەەموو کورد نووسی. (۱)

دیارە مالتاواپی ئەم زانا ئازیزەمان لە ژیان و نووسین و
 ۱. سۆزی براییەتی و نامە و کۆر و دانیشتنە تاییبەتییەکانی بوو
 ۲. مایە دلتەنگی و خەمێکی زۆر، بەتاییبەتی بۆ کەسیکی وەک
 ۳. من، کە زیاتر لە چل سالە تا ئەو پەری سنوور و مەبەست
 ۴. نزیک و جێی مەمانەتی یەکتەبووین، بەم بۆنە یەو بە کۆل و
 ۵. دل دەمووی لە یادی ئەم برا و مامۆستا دلسۆزەدا ەەتێ
 ۶. لە سۆزی تاییبەتی دەربێرم، ئەو مەشی لێرەدا ەەمینێ چە
 ۷. دلۆپێکە لە ەەست و ەاوەر و ناسەم، نووسین و کاری
 ۸. فراوانتریش بۆ پوژانی. دواتر، بابەتەکانی دکتۆر لەسەر

یەک تەری تاییبەتی نەگێرساوە نەتەو و نەەلایەن، پەلیان
 ۱. ەاویشتوو بۆ چەندین بواری داھێتان و توێژینەوێ
 ۲. زانستی. لەلایەکی تەرەو کارەکانی دکتۆر قوولن
 ۳. و پەراویز ئاسایی ەەنووسراوە نەتەو، ژیرانە
 ۴. کاریان لەسەر کراوە، بوونەتە سەرچاوە یەکی
 ۵. ەاوەرپێکراوی ئەوتۆ کە پێن لە مانا و لیکدانەو،
 ۶. ئیمەش لێرەدا و بەپێی ەەوای ئەم نووسینە، کە
 ۷. نامانەوێ بابەتەکە تەنیا لە گێژەنی بێرەو ەریدا
 ۸. بخولیتەو، بەلکو لە ەەر باخێک گولێک و لە
 ۹. ەەر گولە ی بۆنیک دەکەین و برووسکە ئاسایی
 ۱۰. چمکیکی ژیان و کار و بەرەم و ەەلسوو پانی
 ۱۱. بەسەر دەکەینەو.

۲

سەرەتا و چوو زەرە یەکەم بەرەمی
 ۱. ەلاو کراوە دکتۆر خەزەندار دەگە پێتەو بۆ
 ۲. ەاوینی سالی 1943، لەو کاتەدا تەمەنی سیانزە
 ۳. سالان بوو و لە پۆلی شەشەمی قوتابخانە ی
 ۴. سەرەتایی (ئۆلای) ەەولیر خوێندوویەتی
 ۵. و بەرەو پۆلی یەکەمی ناو ەندی ەەنگاوی

ناوه، بابتهکه وەرگێڕانی شیعرێ (له خو ههلسن).
 ی (ئهممه موختار جاف 1898 - 1935) بووه بۆ
 سه‌ر زمانی عه‌ره‌یی، له‌رێی پۆسته‌وه ناردوویه‌تی
 بۆ پۆژنامه‌ی (الاتحاد) که له به‌غداد ده‌رچوو،
 پاش ماوه‌یه‌ک له هاوینی ئه‌و ساڵه‌دا بلاوکه‌راوه‌ته‌وه.
 به‌لام یه‌که‌م به‌ره‌مه‌ی به‌ زمانی کوردی بابته‌یک
 بووه که ساڵی 1948 سه‌باره‌ت به‌ چیرۆکنووسی
 رووس (چیخه‌ف 1860 - 1904) و له‌ چهند
 سه‌رچاوه‌یه‌که‌وه ئاماده‌ی کردووه و ناردوویه‌تی
 بۆ گوڤاری (که‌لاوێژ 1939 - 1949) و له‌ ژ. (5)
 ی ساڵی (9) ی مایسی (1949) دا بلاوکه‌راوه‌ته‌وه
 و له‌و کاته‌یدا قوتایی پۆلی چواره‌می ئاماده‌یی
 بووه له‌ که‌رکووک.

دکتور سه‌باره‌ت به‌م بابته‌ له‌ نووسینی‌کدا
 وتویه‌تی: "هه‌یشتا قوتایی پۆلی چواره‌می ئاماده‌یی
 به‌شی ئه‌ده‌بی بووم له‌ که‌رکووک، که‌ بڕیارمدا
 نووسینیک به‌ زمانی کوردی بلاوکه‌مه‌وه،
 به‌شتر نووسینم به‌ زمانی عه‌ره‌یی هه‌بوو، له‌و
 سه‌رده‌مه‌ی ژیا‌ندا بایه‌خیکێ زۆرم به‌ زمانی
 عه‌ره‌یی ده‌دا، هه‌ندێ ساویلکانه‌ بیرم ده‌کرده‌وه،
 وامده‌زانی هه‌رچۆنێ بێن کوردی زمانی خۆمه
 و له‌ ده‌ستم راناکا، به‌لام گرنگ ئه‌وه‌یه‌ فیرێ
 زمانی عه‌ره‌بی بێم، له‌ گوڤاریکی عه‌ره‌بی‌دا
 میژووی ژیا‌نی چیرۆکنووسی رووس
 (ئه‌نتۆن چیخه‌ف) و چهند چیرۆکیکم
 به‌رچاو که‌وت، به‌کورتی میژووی
 ژیا‌نی ئه‌م نووسه‌ره‌م وەرگێڕایه‌ سه‌ر
 زمانی کوردی، وتاره‌که‌م پاک‌نووس
 کرد و له‌گه‌ل نامه‌یه‌کدا بۆ به‌هه‌شتی
 -عه‌لانده‌ین سه‌جادی- م په‌وانه‌ کرد،
 به‌پێی ئه‌و ناوێشانه‌ی که‌ له‌ که‌لاوێژدا
 نووسرا‌بوو. به‌بێ ئه‌وه‌ی به‌ که‌س
 یلێم، یان پێشانی که‌سیکی بده‌م، چونکه
 له‌وه‌ دُنیا نه‌بووم که‌ به‌ دلی بڕایم ئهممه‌ و
 عه‌لانده‌ین سه‌جادی ده‌بی، له‌و سه‌رده‌مه‌دا مندالیکێ
 حه‌فده‌ -هه‌ژده‌ ساڵی ئه‌گه‌ر زۆر بژیو ئه‌بوابه‌ نه‌یده‌توانی

خۆی له‌قه‌ره‌ی گوڤاری که‌لاوێژ به‌دات. پاشماوه‌یه‌ک
 وتاره‌که‌ له‌ گوڤاری -ئه‌وانه‌ی نامر- دا بلاوکه‌رایه‌وه،
 ئه‌م سه‌رکه‌وتنه‌ بێن وێنه‌یه‌ گه‌وره‌ترین هه‌ندهر بووه بۆ
 من که‌ واز له‌ قه‌له‌م نه‌هێتم. (٢)

٢

یه‌که‌م به‌ره‌م و کاری نووسینی دکتور خه‌زنه‌دار له
 شیوه‌ی کتیبیکێ سه‌ربه‌خۆدا، وەرگێڕانی نامیلکه‌ی (دادی
 کومه‌لایه‌تی) ی ئه‌ندازیار (به‌کر دلێر 1929 - 1981)
 ه بۆ سه‌ر زمانی عه‌ره‌یی، نامیلکه‌که‌ به‌ ناوێشانی
 (العدل الاجتماعی) یه‌ و ساڵی 1954 به‌ ناوی (مفخر)
 هوه‌ بلاوی کردووه‌ته‌وه. دکتور له‌و نوسه‌یه‌دا که‌ به
 دیاری پێشکه‌شی کردووم نووسیه‌یه‌تی: "مفخر-وه‌ک
 نازناو یا ناوی نه‌ینی ته‌نیا بۆ ئه‌م بلاوکه‌راوه‌یه‌ به‌کار
 هێناوه، له‌ بنجدا ناوه‌که‌ له‌ پێتی یه‌که‌م و دوایی- مع‌روف
 خه‌زنه‌دار- پێکهاتووه‌ و وشه‌که‌ به‌ عه‌ره‌بی مانای شانازی
 و فخرکردن ده‌گه‌یه‌نی. (٣)

نامیلکه‌که‌ی (به‌کر دلێر) و وەرگێڕانه‌که‌ی (خه‌زنه‌دار)
 هه‌ریه‌که‌یان هه‌ژده‌ لاپه‌ره‌ن و له‌ چاپخانه‌ی -مه‌عاریف -
 چاپکراون. بابته‌که‌ باسی دادی کومه‌لایه‌تی و په‌یوه‌ندی
 له‌گه‌ل خۆیندن و ته‌ندروستی و یاسای ژیا‌ن ده‌کات، د.
 ماریف خه‌زنه‌دار بۆ ئه‌م نامیلکه‌یه‌ لاپه‌ره‌ و نیوکی وه‌ک
 سه‌ره‌تا بۆ نووسیه‌ و باس له‌ هه‌وله‌کانی (به‌کر دلێر)
 ده‌کات سه‌باره‌ت به‌و زنجیره‌یه‌ی که‌ به‌ ناوی زنجیره‌ی
 خۆینه‌واری کوردی (٤) یه‌وه‌ بلاوی ده‌کرده‌وه‌ و
 میژووی 15/11/1954 ی بۆ داناوه. له‌ کاتی وەرگێڕان
 و چاپکردنی ئه‌م نامیلکه‌یه‌دا خه‌زنه‌دار هه‌یشتا قوتایی
 کولێجی ئه‌ده‌بیاتی زانستگای به‌غداد بووه. دووهم کتیبیکێ
 (خه‌زنه‌دار) له‌ پۆژگاری خۆیندنی‌دا و له‌و کاته‌دا که‌ له
 به‌شی عه‌ره‌بی خۆیندوویه‌تی، کتیبه‌ ناوازه‌که‌ی (اغانی
 کردستان) ه‌ که‌ ساڵی 1956 له‌ شه‌ستدوو لاپه‌ره‌دا و
 به‌ زمانی عه‌ره‌بی بلاوی کردووه‌ته‌وه، پێشکه‌ی کتیبه‌که‌
 (دکتور عه‌بدوله‌لیم ئه‌له‌نجار) که‌ مامۆستای خه‌زنه‌دار
 بووه‌ بۆی نووسیه‌ و به‌ چه‌پکه‌ گولیک شوپه‌اندوویه‌تی.
 ناوه‌ڕۆکی کتیبه‌که‌ پێکهاتووه‌ له‌ ژیا‌ن و گۆڕینی هه‌ندێ

هه می شیعری شاعیره ناو داره کانی کورد به پیتی . پۆژگار ههش کتیبه که به چاپیکی جوان و چهندین ئۆی هونهری رازاوه تهوه، وینه و تابلۆکان دهستکردی نه رمه ندی ناو دار (به دیع باباجان). خه زنه دار سه بارهت (کتیبه وتوویه تی: له سه ر پشنتیاری دکتور عه بدولحه لیم نه جار کتیبه کهم پشکهش به کومه لیک نووسه ر و ایانی میسر کرد، له وانه ته ها حسین و عه باس عه قاد عه بدولحه مید یونس و یه حیا نامی و ئه حمه د پوشدی لح و یوسف ئه سعه د داغر و هی تر، هه ر خۆیشی به ی هاو پشیه کی میسری بۆی ره وانه کردن، له پاشاندا موویان سوپاسنامه یان بۆ ره وانه کردم. (5)

کتیبه له و پۆژگار هه دا دهنگی داوه تهوه، که سایه تیه کی کو (سه عید قه راز 1904 . 20/9/1959) ی وه زیری خۆی ئه و سه رده مه، نامه یه کی بۆ ده نیری و تیدا رسیویتی: گۆپینی شیعره کوردیه کان بۆ زمانی ره بی، داهینانیکێ تازه یه، چۆن شاعیری گه وری گلێز- فیتز گرالد- هه ناسه یه کی تازه ی دایه چوارینه کانی یام، خاوه نی- اغانی کردستان- یش هه ناسه یه کی تازه ی هه شیعره کوردیه کان که گۆپویه تیه سه ر زمانی ره بی (6) و داوا ی بینینی ده کات و خه زنه داریش .هه نییه که به جی ده هینن.

٤

نه خشه ی نووسین و به رنامه ی کار و ژیا نی ژنامه نووسیدا، به ده گمه ن نووسه رم به دی کردوه که نه ندازه ی دکتور خه زنه دار، توانییتی مامه له ی له گه ل ژنامه و گۆقاره کوردی و عه ره بیه کاندایه کردیت. جگه بابته تۆبه ره یه ی که سالی 1943 له پۆژنامه ی اتحاد دا و له ته مه نی سیانزه سالی دا بلاوی کردوه تهوه، سالی 1947 به داوا ه تا پۆژی (16) ی مارتی 1960 به مه به ستی خۆیتدن پووی له ده ره وه ی ولات کردوه به شبه حالی خۆم ئه و ماوه یه به قوناغی یه که می کار نووسینی ده زاتم، له و ماوه یه دا (1947 . 1960)، نسا ریه کی کارای له گه ل پۆژنامه و گۆقاره کاندایه کردوه، هه ر و تار و لیکۆلینه وه و هه ر گه یان و بابته ی هه مه جۆری

بۆناردوون، سه ره پای ته مانه یش له هه ندی پۆژنامه و گۆقاری کوردی و عه ره بیدا، که سیکێ به توانست و باوه رپنکراو بووه، له هه ندیکاندا سه ره پرشتیکردنی لاپه ره و به شی ئه ده بی به ره و پوو کراوه ته وه، وه ک (پۆژنامه ی هه لیر 1950 . 1953)، که زیاتر له په نجا بابته ی سه بارهت به ئه ده بی کوردی به هه ردوو زمانی کوردی و عه ره بی بلاو کردوه ته وه، که له هه لیریش دوورخوا وه ته وه وه ک په یامنیر کاری تیدا کردوه ته وه. ئه مه جگه له هه ردوو گۆقاری (الصحیفه) و (الصیاد) که سالی 1954 له شاری به عداد بلاو کراوه ته وه و سه ره پرشتیاری به شی ئه ده بی هه ردوویان بووه. سالی 1958 له شاری کهرکووک له گه ل مامۆستایان (شیخ قادری به رزنجی و برایم ئه حمه د و شیخ مارف به رزنجی و عه بدولسه مه د خانه قا و عو مه ر عارف و عه بدولعه زیز خانه قا و عه لی بله ییر ئاغا دا گۆقاره به ناویانگه کی (شه فق 1958) یان له شاری کهرکووک به ریه بردوه.

عه بدولسه مه د خانه قا سه ره پرشتیاری به شی عه ره بی و مارف خه زنه داریش سه ره پرشتیاری به شه کوردیه کی بووه و ماوه یه کیش کراوه به سه رنووسه ر. لیره یشدا هه ز ده که م لیستی ئه و پۆژنامه و گۆقارانه بخه مه به رچاو (1947 . 1960)، که به نگه لای هه ندی له خۆیتده واران ئاشنا نه ی:

(الأمل 1947، قوتابخانه ی هه لیر بلاوی کردوه ته وه، که لاویژ 948، هه لیر 950 . 953، الجبل 953، الرأی العام 953، العراق اليوم 954، الصیاد 954، الصحیفه 954، الشعب 955، هه تاو 955 . 956، الهاتف 956، المظم الجدید 956 . 957، صوت الاحرار 1958، خه بات 959، الانسانیه 1958، 14 تموز، شه فق 958 . 959، خه بات 959، ژین 958 . 960، نه ورۆز 959، پۆژی نوێ 960، هیوا 960).

ئه م لیستی پۆژنامه و گۆقارانه هه موویان بابته ی خه زنه داریان تیدا یه و ئه مه یش لیره دا نامانه وێ له م کاته دا بیلیۆگرافیه کی تیر و ته سه ل بلاو بکه ینه وه، چونکه کاریکی

نیجگار قورسه و ماوهی دهوچ، به لکو شههیان بو کاتیکی دواتر دادمنین و له به کم بابته سالی 1943 تاکو رۆژی مالتاوی له کاریکی گهردها به نه نجام دهگه به نین، به لام هه ر بۆ نمونه ناویشانی چهند بابتهیکی خه زنده دار دهخهینه به رچاو که له رۆژنامه و گۆفاره کانی سالانی (953 - 954) دا به زمانه عهره بی بلاو کراونه ته وه:

جریده - الجبل - الیومیه

فی بغداد 953

١/ استاذی رفیق حلمی، بحث عن کتاب الشعر والادب الكردي، (31) اب 953
٢/ دیوان الحاج قادر الکوی، طبعه مطبعه کردستان فی ارپیل، (10) ایلول 953
٣/ نشرات اجتماعیه، عن الرسائل التي كان يصدرها المهندس بکر دلیر، (20) ایلول 953
٤/ المرأة الكردیه (بمناسبه اسبوع حقوق المرأة الكردیه)، (25) تشرین الأول 953
٥/ الأذاعه الكردیه، وكيف تنتهص، (13) تشرین الثاني 953

٦/ المفتی الزهاوی، کتاب للشیخ محمد الخال، (14) کانون الأول 953، القسم الأول
٧/ المفتی الزهاوی، کتاب للشیخ محمد الخال، (15) کانون الأول 953، القسم الثاني

مجله - الصیاد - الاسبوعیه

فی بغداد 954

مارف خه زنده دار سه ره رشتی به شی شهه بی گۆفاره که ی کردووه و بابته کانی هه مووی له لایه ن خۆیه وه نووسراونه ته وه:

١/ کلمه الرکن مع قصیده - الوطن الشاکر فتاح فی کتاب - پرشنگ - العدد الاول، (12) یژار 954

٢/ کتاب الاستاذ رفیق حلمی ومارغریت، العدد الثاني، (20) اذار 1954

٣/ نزهه الربیع، عن کتاب - پرشنگ - العدد الثالث (27) اذار 954

٤/ انین الضمیر، شعر مترجم، القسم الاول، العدد الرابع، (10) نیسان 954

٥/ انین الضمیر، شعر مترجم، القسم الثاني، العدد الخامس، (24) نیسان 954

٦/ عروس منکوده - لکوران - العدد السادس، (4) مایس 1954

به لام قوناغی دووه می نووسین کارکردنی له پۆژنامه و گۆفاره کانی ولاته له پۆژی (20/2/1968) وه دهست پین دهکات، ئه ر پۆژی که دوا ی هه شت سال گه راپه وه ولات تا پۆژی مالتاوی، دیاره ببیلیۆگرافیا ی ئه م قوناغه تابلنی فراوانه به تایبه تی ئه م دهساله ی دوا ی ژیا نی (2000 - 2010).

■

هه رچه نه کاری سه ره کی ده خه زنده دار وه ک زانه یه کی بالای میژووی شهه بی کوردی، توژی نه وه ی زانستی بووه و له م لایه نه وه کاری گه وه ی کردووه و دواتر لێیان دهوین، به لام له گه ل ئه مانه ی شدا لایه نیکی کرنکی به ره می قه له می دکتور سه ر به بابته ی داهینانی شهه بییه، وه ک نووسینی په خشانه شیعر و چیرۆکی هونه ری.

دکتور له سه ره تای ژیا نی شهه بییدا هه ندی جار شیعر ی نووسیوه و بلایش کراونه ته وه، به لام له سه ره میکی زووبا دهستی لێهه لگرتووه و له کار و به ره می داهیناندا خه ریکی چیرۆکی هونه ری و هه ندی جار یه په خشانه شیعر بووه.

یه کێک له و کاره شهه بیانه ی که دوو جار چاپکراونه ته وه، کتیبی (کوردیاده) یه، سالی 1985 چاپی یه که می له لهنده ن به ناویکی خواسته مه نی (سیمبروس کوردستانی) و جاری دووه می ش سالی 1998 له هه ولێر بلاو کراونه ته وه. کتیبه که بابته یکی هونه ری شیعر ئامیزه و وه ک داستانیکی شیعر ی سه باره ت به میژووی ژیا نی کورد دهوینت به

میژوو. دکتور له پروونکردنه وه یه کدا له باره ی چاپی وه وتوویه تی: "تاقیکردنه وه ی ههستی ئهم به ره هه مه ماوه یه کی زووری خایه نه، ترووی جینه که ی له سالانی 968 له شاری سانت پیتربورگ) له میشکدا په روه رده بوونی زیاتر له پانزه سالی پیچوو، ئه مه ی نیشتمانی خوشه ویستدا بوو، له پاییزی سالی له باکووری ئه فهریقا له شاری عه ننا به ی جه زانییر له بوونی بیرمدا چرووی دهر کرد و تومار کرا. له هاوین ی سالی 1984 له پاریس له لایه ن خومه وه تاییب نیکی وه که چاپیکی تاقیکردنه وه بۆ جاری یه که م له سالی 1985 له لهنده ن بلاوکرایه وه، تیراژی که م ی به دیاری بۆ دۆست و براده ر و ئه ده بیهره ران. په له وه ی پینشو پوختره، چاپی داهاتووش له مه ده یی. له پاش نووسینه وه ی به ته مابووم ناوی بنیم دی به فر و گول- به لام- کوردیاده- م یی باشتر و بوو، به نکه بلین بۆچ کوردیاده؟! ده لیم ئاوریک له ی- هومیرۆسی گریک و- ئینیاده- ی فیرجیلۆسی- به ده نه وه، ئه وجا- کوردیاده- پوون ده بیته وه، کوردیاده م له سالی 1985 له لهنده ن به ناوی استراو- سیمبرۆس- کوردستانی- بلاوکرده وه، سیمبرۆس- له هیچ فره نه نگینی زمانی گریکی و تازه دا نییه، خۆم دروستم کردوه، بینگومان ئهم ش به سه رهاتی خۆی هه یه. (۷)

هه مه ی خه زنه دار به بیته نگی به سه ر خوینده واراندا یوه، به لکو به بۆنه ی چاپی یه که می کتیه که وه، (هه لوینست) که له لهنده ن بلاو ده کرایه وه، ویتی: "ئهم نامیلکه یه بریتییه له تومارینی میژوو ی به شیوه ی شیعر ی په خشان ی، له کومه له تابلۆیه کی نه و سه ر نه جراکتیدا، نووسه ر تیشکی لیکدانه وه ده جاته سه ر لاپه ره هه ره گرنگ و دره خشانه کانی ی کورد، هه ر له سه ره تای میژوو وه تا سه رده می ه زمانیکی ساده و ئاسان، به به کاره ی تانی ئه قسانه و، مرقفی کورد به رابوردووی خۆی ئاشنا ده کا، ته له - فروفیلی داگیرکاران ئاشکرا ده کا، خوینده وه ی ئهم و تیکه یشتنی لایه نی سیاسی و شارستانی میژوو ی مان زور پێویسته. (۸)

له لایه کی تره وه دکتور خه زنه دار له به رگی دواوه ی چاپی دووه می کتیه که دا نووسیوی تی: "له ته ممووزی 1988 دانیه که له چاپی یه که می کوردیاده و پاکتووسی ئاماده کرا و بۆ چاپی دووه م پینشکه ش به قوتایی و هاوینی هه ره نزیک و خوشه ویستم - لاشاد مهربانی- کرد، به م دیرانه هه ست و نهستی خۆی به رانه به به کوردیاده ده رده بی: ئهم نووسینه بابیه تیکی تویه له رووی پوخسار و ناوه رۆکه وه، بۆ یه که مجار واده زانی مانادیار و ئاشکرا و بنگرینه، به لام له دوایدا بۆت ده رده که وی قول و قورس و ته ماوییه، مه گه ر مامۆستای گه وره م مارف خه زنه دار خۆی نه یینییه کانی ئاشکرا بکا، به لام ئه مه نه کا چاکتره پیرۆزباییم بۆ خۆی و هه موو خوینداریکی کورد. (۹)

■ ■ ■

نووسینی چیرۆکی هه ره ی وه که داهینانیکی ئه مه ی- به شیکی گرنگی چالاکییه کانی دکتور خه زنه دار ی گرتوومه وه له سه ره تادا هه ولی نووسینی داوه، به لام که مه تر بلای کردوونه ته وه، سالی 1969 کومه له چیرۆکیکی یه ناو نیشانی (ئه له مان کوردی و جه نه چیرۆکیکی تری کوردی) بلاو کرده وه، که جه نه چیرۆکی گرتبووه خۆ، هه ر له و ساله دا چیرۆکیکی درێژی به ناو نیشانی (بووکه شووشه) خسته کتیه خانه کانه وه، سالی 2006 کوی چیرۆکه کانی که (33) چیرۆکن به ناوی (به ره و پۆژ) بلاو نه کراونه ته وه، دکتور له سه ره تای کوی چیرۆکه کانی دا نووسیوی تی: "ئهم چیرۆکانه به شی زوری به ره می داهینراوی له م باب ته من، وه که له پۆژی نووسینه وه یاندا دهر ده که وی، به شی هه ره زوریان له دهره وه ی ولات و له سه رده می دیاریکراوی جیاوازا نووسراونه ته وه، هه ندیکیان له شه سه ته کانی سه ده ی بیسته مدا، له ولاتی پرووسیای ئه و کاته ی ده سه لاتی سۆقیه ت تومارکراون، هه ندیکی دیکه یان له هه شتاکانی ئه و سه ده یه دا له ولاتی جه زانییر و هه ندیج له ولاتانی ئه وروپا، به تاییه تی فره نسا و به ریتانیا و ئه لمانیا نووسراونه ته وه. به شیکی ئهم چیرۆکانه چاپکراون،

هەندیکیان بۆ یەکەم جار دەکەوتە بەرچاوی خۆیتەر و خۆیتەر وارانەوه، ئەو بەچاکیەنراون بەشینکیان لە کۆمەڵەچیرۆکی - ئەلەمان کوردی: 1969 و بووکەشووشە: 1969 لە بەغداد چاپکراون، بریکیشیان لە پۆژنامە و گۆقارە کوردییەکانی ولات و ئەوروپا بلارکراونەتەوه. (۱۰)

لە یەکەم چیرۆکی کۆمەڵە (بەرەو پۆژ)دا میژووی سالی 1952ی بەسەرەوهیە، مانای وایە نووسینی چیرۆک لە میژووی ژبانی ئەدەبی دکتۆر خەزەنداردا دەگەڕێتەوه بۆ سەرەتای دەسپێکردنی جموجوولی ئەدەبی و کارکردنی لە پۆژنامە (هەولێر 1950 - 1953)دا.

دکتۆر خەزەندار لە میژووی نووسینی چیرۆکی کوردیدا، ناویکی گەشاوویە، بەشێبەحالی خۆم 32 سال بەر لە ئیستا و لە کتیی (لێکۆلینەوه و ببیلیۆگرافیای چیرۆکی کوردی 1978)دا سەبارەت بە چیرۆکەکانی خەزەندار بیروپرای تایبەتیم دەر بریوه، لەو لێکۆلینەوهیدا وتراوه: "دکتۆر خەزەندار یەکسەر کەسانی چیرۆکەکانی لە کۆمەڵگەی کوردەوارییەوه دەرەنناوه و سەرتاها ئاووھەوای کوردستانیان ھەلمژێوه، لە واقع دوور نەکەوتووھتەوه، زۆر لایەنی ژبانی کۆمەڵگەی وەک ھەویتیکی بیکەرد بەکار

ھینناوه بۆ بابەتەکانی، وەک کوششی چین

و توێژە جۆر بە جۆرەکانی کۆمەل و

دەستگرتن بە داوینی باوەڕ و نەرتی

بیبەھاوه، ھەژاری و رەنجی لاوانی

کورد لە پیناوی ژبانیکی ئاسوودەدا،

گزیکردن لە فەلسەفەی خەبات و

ھەلخیسکاندن بۆ ورەبەردان و

ببیاوھەری، ئاوردانەوھەیکی ھۆشەندانە

بۆ بابەتی فۆلکلۆری و کەلەپووری

نەتەوایەتیمان، ئەمانە و کۆمەڵی بابەتی

تریش ناوھەرزکی چیرۆکەکانی نووسەرن. (۱۱)

ھەرھەما لە شویتیکی تری لێکۆلینەوھەکا

نووسراوه: "چیرۆکنووس لە ھەلبژاردنی کەسانی

چیرۆکەکانیدا شارەزاییە، بەرگی زرنگی و چاپوکیان بەبەردا دەکات، لەسەرخویش ھەلدەسوورین و نموونە کۆلەندانی، با رێگەی ژبانی گولرێژنەکراوی و پەڕ دێک و دال بێ، وەک لە چیرۆکی سەرینە بۆردا بەردەکەوی، کە وینەیکە زیندووی رەنج و ھەلسوورپانی نەوھەکانی گەلن لە سەردەمیکی دیاریکراودا، کە چاودێری ھەست و نەستی مەزوف دەکرا، نەک ھەر ئەمە بەلکو نووسەر لە چیرۆکی - دوانگەفرتن -دا زۆر بەوردی توانیویتی کە بە ناخی مەزوفی خزاودا رۆبچن و وەک کەسانیکی زیانبەخش بیانھێتە بەرچاوی، کە تاج رادەبەک زیانیان داوه بە جۆلانەوھێ نیشتمانی، لەلایەکی ترەو ئەو دیاردەییە ھەست پێدەکەین کە پەردەیی رەش و نەھامەتی بەسەر رووداوەکاندا کینشراوه، کە ئەمەیش سروشتی بابەتەکە و سەردەمی نووسین سەپاندوویەتی بەسەر نووسەردا و ئاویتە واقعە تالەکەییە، چەندیش لەبار و ناوازیەکە دەلی: بەلام کەئێ کەسیکی ئابروورژاوی، دلوی ھەستی نەتەوایەتی یا مەزوفایەتی لەناو خۆنیدا دەبی. (۱۲)

چیرۆکەکانی دکتۆر سەرلەنوی پیتیستیان بە توێژینەوھەیکی ھاوچەرخانە ھەیی و ئومێدەوارم کە ئەو ھەلەیش بڕەخسێ.

6

یەکیک لەو بوارانەی کە دکتۆر خەزەنداری خەریک کردووه و پێرمیان ماندوو بووه، کاری وەرگێرانە و لەم لایەنەوھە بەرھەمی گەورە و بەھاداری پیشکش کردووه، پیشتر و لە سەرەتای ژبانی خۆیتەرەواریدا چەپکی بابەتی ئەدەبیاتی کوردی وەرگێراوھتە سەر زمانی عەرەبی و لە پۆژنامە و گۆقارەکان و نامیلکەیی تایبەتیدا بلاوی کردوونەتەوه. (۱۳)

سالی 1968 لە کاتیکی دکتۆر خەزەندار لە یەکییتی سۆفیەتی پیشوو خۆیتەوویەتی، کۆمەڵی چیرۆکی ھەلبژاردەیی چیرۆکنووسە کوردەکانی وەرگێراوھتە سەر زمانی رووسی و بە پیشەکییەکەوھە بە ناوی (دوانزە سوارەیی مەریوان و پانزە چیرۆکی تری کوردی) لە کتییکی سەرەخودا و لە بلارکراوھەکانی (ئامۆژگای

هلاتناسی ئەکادیمیە زانستی و زانستگای سانت
 بۆرگ) بە چایی گەیاندووە. (۱۴)
 کەئ دکتۆر ئەم نووسەرانی لەخۆ گرتووە:

۱- فاسال کەریم- چیرۆکی چەندەم لێ ئەسیتی؟
 ۲- محەممەد ئەمین- چیرۆکی سەیرانیک لە ئەزمەر
 نێزەمەدین - لەتێ نان و شیشێ کەباب
 ۳- بابان - چیرۆکی دیسانەووە فەس فەس پالەوان
 ئەحمەد - دوو چیرۆک: 1- کوێزەمۆری 2- خازنی
 ۴- عارف - چیرۆکی چای شیرین
 ۵- مان مستەفا - چیرۆکی سکالای مردوو
 ۶- نەحوزنی مۆکریان - چیرۆکی نێز و پەبەن
 ۷- ماری بەرنجی - دوو چیرۆک: 1- گای پێرۆز 2-
 نیکێ شادی

۸- قەفتان - چیرۆکی شەفیک لە تۆپەکە
 ۹- فەتاح - چیرۆکی چۆن گرامافۆنەکەم کڕی
 ۱۰- بەدین سەجادی - چیرۆکی نێزگەسفرۆش
 ۱۱- بێرد - چیرۆکی دوانزە سواری مەریوان
 ۱۲- رەزەندەدار سالی 1995 لە بڵاوکراوەکانی کۆمەڵەی
 ئەنگی سوید، کتیی "گەشتیک بۆ ئەرزەپۆم" (۱۵)ی
 ئەسەندەر پۆشکین "بلاو کردووە. ئەم کتییە لە زمانی
 سێبەووە کراوە بە کوردی و کۆمەڵەی سەرنج و پەرەوێزی
 سێ خستوووەتە پال. بەلام وەرگێڕانەکانی دکتۆر
 ئەدار لە زمانی پۆسیبەووە بۆ زمانی عەرەبی، بریتین
 بۆ کتیی گۆرەئ میژووی و پۆزەلاتناسی، یەکەمیان
 "الاکراد ملاحظات والانطباعات" (۱۶)ی (مێژۆرسکی)،
 سالی 1968 بڵاو کراوەتەو. دووهمیان "تاریخ
 نشراف والدراسات العربیه والکردیه" 1980- (۱۷)،
 38 لاپەرەدا. سێهەمیان "الرحاله الروس فی الشرق
 1981- (۱۸) لە 440 لاپەرەدا. ئەمە جگە لە دەیان
 ۱۹- ئەم تر کە لە پۆزنامە و گۆزارەکاندا بڵاوکراوەتەو و
 ۲۰- لە پۆسیبەووە کردوونی بە کوردی.

۷

۲۱- رەزەندەدار وەک نووسەریکی بالا و پەسپۆریکی
 ۲۲- ئەکادیمی، جگە لە دەیان وتار و بابەت و

چارینکەوتن و لیکۆلینەووە ئەدەبیی ناو پۆزنامە و گۆزار
 و سیمینارە تایبەتییەکان خاوەنی کۆمەڵیک کتیی ئەدەبیە
 کە هەموویان دەچنە خانەئ لیکۆلینەووە زانستییەو،
 دیارە ئێمە لەم شوێنەدا بۆمان نالۆی کە لە سەرەتا و
 بۆتای ئەو بابەتە بەدوین. کە هەریەکیکیان پێویستیان
 بە بابەتی سەربەخۆ هەبە، تا بتوانرێت مەبەست و کرۆکی
 نووسینەکان بەسەر بکێشێو، بەلام ئەنیا دەمانەوێ کە
 بە نووکهەلەمێکی درشت پێناسەئ ئەو پڕۆژە گۆرەئ
 بکەن، کە لە سالی ۲۰۰۱ تا سالی ۲۰۰۶ بە حەوت بەرگی
 تایبەتی و بە قەبارەئ (۲۸۲۶) لاپەرە بە ناوی (مێژووی
 ئەدەبی کوردی)یەو بڵاوی کردووە. ئەم حەوت بەرگە
 ئەنجامی کۆشش و هەول و تەقەللای چەندین سالە و
 گۆرەترین و پوختترین پڕۆژەئ ئەدەبیە لەم یارەدا کە
 توانیویتی گۆی هونەر و سەرکەوتن بپێشێو دکتۆر ئە
 بەرگی یەکەمئ هەر حەوت کتییەکان کە مێژووی ئەدەبی
 کوردی پێکدێن، نووسیویتی: ئەم بەرەمە هێنەئ
 پڕۆژەئ نووسینەووە ئەدەبی کوردیە لە سەرەتارە
 تا ناوەراستی سەدەئ بیستەم.

گەر بە دوو چاوی سەرنج لەم حەوت بەرگە
 ورد بینێو، بە وێژدانەو لاپەرەکانی بخوێنێو،
 دەگەینە ئەو ئەنجامە دروستەئ کە ئەم زانایە
 بەو پەڕی وردی و پامانەو دەقە ئەدەبیەکانی
 بینێو و لەگەڵ چەندین سەرچاوە و دەستتوسدا
 بەراوردی کردوون و داوی دڵنیاوون بڵاوی
 کردوونەتەو و لیکۆلینەووە لەسەر کردوون، لە
 لایەکی ترەو هەل و ناتەواوییەکانی نووسەرانی
 پیشووی نووبارە ئەکردووەتەو و مێژوویەکی
 دروستی ژبانی شاعیر و نووسەرەکانی تۆمار
 کردووە. دکتۆر لە سەرەتای هەر بەرگیکیدا
 بە پێی قوناغەکانی ئەدەبی کوردی سەرپۆریکی
 مێژووی تایبەتەندییەکانی ئەو قوناغەئ باس
 کردووە کە ئەو شاعیر و نووسەرانی تیایدا
 ژیاون. دکتۆر بۆ ئەم پڕۆژە گۆرەئ، پرسیار
 و سۆراخی زۆری کردووە. سەرنجی ئەو
 کەسانەئ وەرگرتووە کە لەم مەسەلەئەو
 نزیکن، داوائ سەرچاوەئ کردووە، گەراوە و

به كول و دل نامه‌ی ناردووه بۇ ئەوانەى زانيارىيه‌كيان سه‌بارەت به‌ر شاعيرانه‌ لايتت، دياره‌ شه‌مش كارى كه‌سانى زانايه‌ و سه‌رنجى راست له‌ هه‌موو كه‌سيك وه‌رده‌گيريت، له‌ كاتى لىكۆلینه‌وه‌كه‌دا چه‌ندىن نامه‌ى ناردووه‌ و داواى كه‌ره‌سته‌ى لىكۆردون، دياره‌ ئەو نامانەيش بۇ كه‌سانىك نىزىدراوه‌ كه‌ لىيان دلنيا بووه‌ و به‌ برا و دلسۆزى خۆى زانبون.

مه‌يه‌ست له‌ يادداشت (Autobiography) نووسينه‌وه‌ى سه‌ربوردى ژيانى كه‌سيكه‌ كه‌ ده‌يه‌وى به‌ قه‌له‌مى خۆى ورده‌كارىيه‌كانى ژيانى بنووسيتوه‌. دياره‌ ئەم جۆره‌ نووسينه‌ رابردوويه‌كى دىرينى نيه‌ و ده‌ركه‌وتنى راسته‌قينه‌ى وه‌ك زاراوه‌يه‌كى بار ده‌گه‌رپتوه‌ بۇ سه‌ده‌ى نۆزده‌يه‌م يان راستر بۇ سالى ١٨٥٠، هه‌رچه‌نده‌ پيشتر (جان جاك رۇسق ١٧١٢-١٧٧٨) به‌ كتيبى (اعترافات) بووه‌ پيشه‌نگى ئەم جۆره‌ نووسينه‌، ئەم يادداشت هه‌ر زوو ناوى ده‌ركرد و بلاو بووه‌وه‌، هۆيه‌كه‌يشى بۇ شه‌ره‌ ده‌گه‌رپتوه‌ كه‌ راستگويانه‌ دواوه‌. يه‌كيك له‌ سيفه‌ته‌ دياره‌كانى كه‌سى يادداشتنووس ده‌بن له‌گه‌ل خۆى و كۆمه‌لگه‌ و رووداوه‌كاندا راستگو بيت، چونكه‌ يادداشت نووسينه‌وه‌ى ميژووى ناخه‌، باسوخواس و ورده‌كارىيه‌كان وه‌ك خۆى قۆمار بكات، سيفه‌تيكى ترى شه‌ويه‌ كه‌ تانوپۆيه‌كى دلگيرى بين و له‌ چوارچينه‌ و قاليىكى جواندا دارپژرايت و به‌مجۆره‌ ده‌يه‌ته‌ به‌شيك له‌ ئەده‌ب و ميژوو.

ليژه‌دا ده‌توانين كه‌ له‌ ئەده‌ب و فه‌ره‌نگى عه‌ره‌بى و نووسينه‌وه‌ى يادداشتدا (طفل من القرية) (سيد قطب) بيتين كه‌ له‌ سالى ١٩٤٥ چاپ كراوه‌ و پيشكه‌شى نووسه‌رى گه‌وره‌ى ئەده‌بى عه‌ره‌بى (طه‌ حسين) كراوه‌ و له‌ سه‌ره‌تاوه‌ واى نيشان داوه‌ كه‌ نزىكيه‌ك له‌ ژيانى هه‌ردووكاندا هه‌يه‌، يان (الأيام) طه‌ حسين، (حياتي في نصف قرن) (ي شه‌مه‌د سوسه‌، ئيمه‌ ئەم ناوانه‌مان وه‌ك نموونه‌ هه‌تاوه‌، له‌وه‌ ئاگادارين له‌

ميژووى هه‌ر ميله‌تيكه‌دا له‌م نموونه‌ هه‌يه‌، نووسينه‌وه‌ى (يادداشت) يان (توتوييؤگرافى) له‌ ميژووى فه‌ره‌نگى كورديدا نوويه‌، له‌ نه‌خشه‌ى ئەم جۆره‌ نووسينه‌ چه‌ند ناويكمان ديته‌ پيشچاو، به‌لام ئەوه‌ى ماناى راسته‌قينه‌ى (يادداشت) بگه‌يه‌نئ، كاره‌ جوانه‌كه‌ى (ره‌فيق حيلمى ١٨٩٨ - ١٩٦٠/٨/٤) يه‌، كه‌ له‌ سه‌رده‌مى خۆيدا شه‌ش به‌رك و دواتريش به‌ركى هه‌وته‌مى چاپ كرا.

دكتور مارف خه‌زنه‌دار له‌ميژه‌ سه‌رقالى نووسينه‌وه‌ى سه‌ربوردى ژيانيتى. له‌م سالانه‌ى دوايدا ده‌ستى كرد به‌ بلاوكۆرینه‌وه‌ى يادداشته‌كانى به‌ ناوينيشانى (پۆژگارى من) كه‌ له‌ به‌ره‌تدا هه‌وت به‌ركه‌ و تا ئيست پينچ به‌ركى بلاو كراوه‌ته‌وه‌:

به‌ركى يه‌كه‌م (١٩٣٠ - ١٩٤٩)، به‌ركى دووه‌م (١٩٤٩ - ١٩٦٠)، هه‌ردوو به‌ركى سيه‌م و چواره‌م (١٩٦٠ - ١٩٦٨)، به‌ركى پينجه‌م (١٩٦٨ - ١٩٧٥)، به‌ركى شه‌شه‌م (١٩٧٥ - ١٩٨٣)، به‌ركى هه‌وته‌م (١٩٨٣ - ١٩٩١)، كه‌ له‌م كاته‌وه‌ كۆتايى به‌ نووسينه‌وه‌ى يادداشته‌كانى هه‌تاوه‌.

دكتور له‌م به‌شه‌ جاپكراوانه‌دا له‌ سه‌ره‌تاي ژيان و چورنه‌ حوچره‌وه‌ ده‌ست پين ده‌كات و راستگويانه‌ لاپه‌ره‌كانى رابردوو هه‌لده‌داته‌وه‌، ورده‌كارىيه‌كان روون ده‌كاته‌وه‌، خويندنى قوناغى سه‌ره‌تايى و تا پۆژانى دواتر، گرفته‌كانى ريگه‌ى سياست و ريزه‌كانى به‌چه‌شيزانى هه‌وا و زيندانىكردن و دوورخستنه‌وه‌ و گه‌پان به‌ دواى كاردا، له‌ سه‌رجه‌م لاپه‌ره‌كاندا باس له‌و په‌يه‌ه‌ندييه‌ بريانه‌ ده‌كات له‌گه‌ل نووسه‌ر و شاعير و كه‌سه‌ ناسراوه‌كانى ولات. ئەوه‌ى زياتر سه‌رنج راده‌كيشى ئەو دارپشتن و ره‌وانى نووسين و چينى رووداوه‌كانه‌، دياره‌ دكتور له‌پال توپژينه‌وه‌ و كاره‌كانى تريدا، يه‌كيكه‌ له‌ چيرۆكنووسه‌ دياره‌كانى كورد، ئەم به‌هره‌ و شه‌ره‌زايى گه‌يرانه‌ويه‌ له‌ يادداشته‌كانيدا ره‌نگيان داوه‌ته‌وه‌ و دوورن له‌ پسته‌ى سارنوسه‌ر و يادداشتىكى رۆمانناميزه‌، ده‌توانين به‌ رۆمانى كه‌سايه‌تى ناوى به‌ين، وه‌ك چۆن دۆستۆفيسكى له‌ رۆمانى (نكريات في بيت الموتى) دا په‌يره‌وى كردووه‌ و له‌و رۆژگارانه‌ ده‌دويت كه‌ له‌ (سيبيريا) دا ژياوه‌، پيوسته‌ ئەو راستىيه‌ش بلنم كه‌ ئەم كورته‌ باسه‌ ناتوانى باس له‌ يادداشته‌كانى دكتور خه‌زنه‌دار بكات و پيوستيان به‌

كۆلىنەۋە و بەسەركردنەۋەى ھەمەلايەن ھەيە.

مانە بوون بە نووكەقەلەمىكى درشت ھەندى لايەنى ژيان
ھەلسووران و بەرھەمەكانى د. خەزەندار، ديارە ئەم
ورتنەباسە تەنبا بە بۇنەى مائاۋايبەۋە نووسراۋە و لە
قۇژانى تۇدا پەرەى پىن دەدرىت و سەرچەم لايەنەكان
ەگريقتەۋە، لە دواديرەكانى ئەم باسەدا ھىندە دەلخىم: ھەزاران
روود بۇ گيانى پاكى ژاناي كورد دكتور خەزەندار، ئەو
انايەى تا ژيا بۇ كورد و ميژوۋى ئەدەبى كوردى ژيا.

پراۋىز و سەرچاۋەكان:

د. ھەرھاد شاكەلى، پاشكۆى ھەرھەنگى پۇژنامەى ھەولېر، ژ. ۵۴،
شرىنى دوۋەى ۲۰۱۰.

دكتور مارق خەزەندار، گۇڭفارى رامان، ژ. ۱۵۲/۱۰/۲۰۱۰.

پىتى يەكەم و دوۋەى (مەڭز) سەرمتا و كۇتايى (مەروپ) و پەتى
يەيم و چوارەى سەرمتا و كۇتايى (خەزەندار).

د. (ئىنجىرەى خەزەندار كوردى) پراۋىزى ئەندازىار (بەكر عومەر يەميا
۱۹۲ - ۱۹۸۱) بوو، كە بە (بەكر دىلار) ناسرا بوو، خوالخۇشبوو لە
ۋىيە لەدايەكبوۋە، بە يەككە لە نووسەرە ناسراۋەكانى پۇژگارى خۇي
لەندىرت و لە گۇڭفارى (گەلاۋىز) بىشا بەرھەمى بىلەكردىۋەتمەۋە. لە
تەبە چاپكراۋەكانى: ئەشكەموتى گىنۇك ۹۵۱، ھەروەزى ۹۵۲، داسى
ۋەلايەتى ۹۵۴، نامۇژگارى دىلدارى (شائۇنامەيەكى وەرگىراۋە)
۱۹۶.

دكتور مارق خەزەندار، پۇژگارى مە، بەرگى دوۋەى ھەولېر، ۲۰۰۹،
۱۴۹، جگە لەۋەى دكتور خەزەندار پىش چاپكردىنى چەند جارگە
سى بۇ كىردىۋەم، چۈنكە دەريۋىست كە مەن ئاڭدارىم لەسەر ھەموو
بەرھەمەكانى ھەي.

د. ھەمان سەرچاۋە، ل. ۱۵۰.

د. خەزەندار، كوردىيە، چاپى دوۋەى ھەولېر، چاپخانەى پۇشنىپىرى،
۱۹۹۰، ل. ۳.

د. ھەلوۋىست، گۇڭفار، لەندەن، ژ. ۵، سالى دوۋەى تەمەۋوزى ۱۹۸۵،
۱۱۰-۱۱۲.

د. سەرچاۋەى ھەوتەم، بەرگى دوۋەى كوردىيە.

د. دكتور مارق خەزەندار، بەرەو پۇژ، سىلەمانى چاپخانەى سىما،
۲۰۰۰، ل. ۵.

د. عومەر مەروپ بەرزنجى، لىكۇلەينەۋە و بىيلۇگرافىيەى چىرۆكى
ۋەرى، لە چاپكراۋەكانى كۇرى ژانبارى كورد، بەغداد، ۱۹۷۸، ل. ۱۴۷،
د. سەرچاۋەى پىشۋو، ل. ۱۴۷-۱۴۸.

د. خەزەندار ئەو بابمەنەى لە پۇژنامەى (ھەلېر - ارىيل) و پۇژنامە
گۇڭفارهكانى بەغداد بىلە كىردىۋەتمەۋە، سەربارى ئەمەلنەيش كىتەبى -
بەنى كىردستان سى چاپ كىردىۋە، كە ژيان بەسەرھەتى چەند شاعىرەكى

كوردە.

د. بۇ ژانبارى ژيانتر سەبارەت بەم كۇمەلمەچىرۆكە وەرگىراۋە
بىروتنە: عومەر مەروپ بەرزنجى، بەرگىم ئەمەد لە كارە ژانستى و
دەمەبىيەكانى پراۋىسۇر د. مارق خەزەندار، سىلەمانى، چاپخانەى
شەفان، ۲۰۰۴، ل. ۴۹-۵۰-۵۱.

د. گەشتىكە بۇ ئەرزەپۇم، لە سەردەمى ھىژرى سالى ۱۸۲۹،
ۋەرگىراۋەى لە پروسىيەۋە بۇ كوردى: تىببىنى و پەراۋىز: دكتور مارق
خەزەندار، ۱۹۹۵، ل. ۱۱۲-لاپەرىيە.

د. الاكراد ملاحضات الانطباعات، تاليف: ف. ف. مینورسكى، باللغة
الروسية، تتر وغراد - ۱۹۱۵، ترجمة وتعليق وتقديم: الدكتور معروف
خزندان، بغداد ۱۹۶۸.

د. تاريخ السشرق الدراسات العربية والكردية في التحف الاسيوية
ومعهد الدراسات الشرقية في لينينغراد، ۱۸۱۸ - ۱۹۶۸، ألفه باللغة
الروسية، مجموعة من المستشرقين السوفييت، ترجم وعلق عليه
وقدم له الدكتور معروف خزندان، بغداد مطبعة المعارف، ۱۹۸۰، ۲۸۸
لاپەرىيە.

د. الرحالة الروس في الشرق الاوسط تليف به. م. دفتسيخ. ترجمة
وتعليق الدكتور معروف خزندان، بغداد، ۱۹۸۱، ۴۴۰ كاپەرىيە.

مارف خەزەندار:
ئەوينيڭ سەرتاپى ھەبوونى رەنگرېژ
کردىبوو؛ نەتەو ۋ نىشتەمان

فەرھاد شاكەلى

د. مارف خەزەندار

د. عزمىن مستەفا رەسوول

فەرھاد شاكەلى

ئەنۋەر قانەر مەحمود

شتر له‌وه‌یه به‌ره‌م و نووسینیم به‌رچاو که‌وتیبت، یا ویندییته‌وه به‌لام باوه‌ر ناکم به‌ شیوه‌یه‌کی تایبته به‌رنجی پراکیشاییت. ده‌زانم یه‌کم کیتی ئه‌و، که ه‌ستم که‌وت و خویندمه‌وه (بووکه‌شووشه) بوو. ئه‌مه میلکه‌یه‌کی بچکوله بوو، نازانم یه‌ک چیرۆک بوو یا له ه‌ندیک کورته‌چیرۆک پینک هاتبوو. تا ئه‌و کاته خۆیم بپینبوو.

سی که‌سیک ده‌کم که‌ زانا و نووسەر و ئەکادیمیکار مامۆستایه‌کی به‌پێز و گران و په‌وشتبه‌رز و وه‌فادار و. ماوه‌ی دوو سال راسته‌وخو مامۆستام بوو، له ه‌شی کوردی کولێژی ئادابی زانکوی به‌غدا ده‌رسی پین توومه‌ته‌وه. سالانکی دوورودرێش وه‌ک دوو هاوێی به‌ه‌ندییه‌کی گه‌رم و دۆستانه‌مان هه‌بوو، نامه‌مان بۆ ه‌کدی ده‌نووسی، که ده‌چومه‌وه بۆ کوردستان سه‌رم لێ ه‌دا، که هات بۆ ئالمانيا، چومه سه‌ردانی، به‌ره‌می خۆی نووسه‌رانی دیکه‌ی بۆ ده‌ناردم، زۆریش شانازی به‌وه‌وه ه‌کرد که پۆژیک له‌ پۆژان خویندکاری بووم و مامۆستام و. پیاویک بوو تا دواپین پۆژه‌کانی ژبانی کاری ده‌کرد ده‌ینووسی و ماندووبوونی نه‌مه‌زانی و نه‌خشه‌ی بۆ اری سالانی داها‌تویش دا‌ه‌نا. باسی مامۆستا دۆکتور ارف خه‌زنه‌دار (۱۹۳۰-۲۰۱۰) ده‌کم.

کۆنگره‌ی دووه‌می یه‌کیتی نووسه‌رانی کورددا، که انکی ته‌موزی ۱۹۷۱، له هه‌ولێز به‌ پێوه چوو، ئه‌ویش به‌شینی زۆری نووسه‌رانی کوردیشم چاو پین که‌وتن. تر له‌وێوه و له‌وساوه له‌گه‌ل هه‌ندیکیاندا ئاشنایه‌تی و ستایه‌تیم په‌یدا کرد و هه‌ندیکی دیکه‌یشیان، مه‌گه‌ر هه‌ر کۆنگره و سه‌میناره‌کاندا یه‌ک‌دی‌مان بپینیت، ئەگه‌رنا وه‌ندییه‌که‌مان ه‌یی ئه‌وه نه‌بوو بپینه دۆستانه‌تی و شنایه‌تی ته‌واو.

کیتی نووسه‌رانی کورد، ئەگه‌ر باشم له‌ بیر ماییت، الیک پێشتر دامه‌زرا‌بوو، دامه‌زرا‌نه‌که‌ی به‌و شیوه‌یه کیک بوو له‌ به‌ره‌مه‌کانی پینکه‌وتنه‌نامه‌ی یانزه‌ده‌ی ئازاری ۱۹۹۱، که بۆ یه‌کم جار ده‌ست‌لانداری عیراق به‌لینی یه‌جیکردنی ئۆتۆنۆمی [حکم ذاتی]یان به‌ کورد دا‌بوو. کۆنگره‌ی دامه‌زرا‌ندندا بیریاردی سه‌ره‌کی نووسه‌رانی ه‌ر به‌ پارتیی دیمۆکراتی کوردستان بوون (بالی سه‌رۆک

بارزانی، که له‌ناو خه‌لکدا به‌ مه‌لایی ناو ده‌برا). هه‌ر له‌به‌ر ئه‌وه‌یش بوو که مامۆستا هه‌ژاری موکریانی وه‌ک سه‌رۆک هه‌لبژێردرا. هه‌ولدان بۆ دامه‌زرا‌ندنی یه‌ک‌تییه‌کی تایبته بۆ نووسه‌رانی کورد، پیریک بوو که هه‌ر له سه‌ره‌تای کۆده‌ناکه‌ی عه‌بدولکه‌ریم قاسمه‌وه له‌ناو نووسەر و پروناکییرانی کورددا هه‌بووه، ئەگه‌رچی نووسەر و پروناکییری کورد، به‌ ژماره، هه‌نده زۆر نه‌بوون که بتوانن قورسایی و سه‌نگیکی زۆریان هه‌بیت بۆ جیه‌جیکردنی. هه‌نده‌ی بیستومه مامۆستایان ره‌فیق حیلمی و گوران، وه‌ک دوو نووسه‌ری کورد، له یه‌ک‌تیی نووسه‌رانی عیرا‌قدا چالاک بوون. یه‌که‌میان که‌سینکی سه‌ربه‌خو و نه‌ته‌وه‌یی، گۆرانی‌ش ئه‌ندامی پارتیی کۆمونیستی عیراق بوو.

ئهم بیره جاریکی دی له‌ نیوه‌ی دووه‌می شهمسته‌که‌ندا سه‌ری هه‌لداوه‌ته‌وه، به‌ تایبه‌تی دوا‌ی ئه‌وه‌ی که پارتی دیمۆکراتی کوردستان بوو به‌ دوو به‌ش‌ه‌وه. ئه‌و به‌ش‌ه‌یان

که له‌گه‌ل پێژیمی عیرا‌قدا بوو پینی ده‌گوترا (بالی مه‌که‌می سیاسی یا جه‌لالی)، که به‌عس له‌ هاوینی ۱۹۶۸دا

بۆ جاری دووه‌م ده‌ست‌لاتیان گرت‌ه‌ست، ئهم باله‌ چالاکیان له‌ شاره‌که‌ندا زۆر په‌ره‌ی سه‌ند. له‌ پرووی فره‌هه‌نگیه‌وه پۆژنامه‌ی [النور]یان به‌ عه‌ره‌بی و گۆفاری [پروناکی و پزگاری]یان به‌ کوردی بل‌او ده‌کردنه‌وه. نووسەر و پروناکییرانی کورد، به‌ تایبته ئه‌وانه‌ی له‌و باله‌وه نزیک بوون، که‌وتنه‌ خۆیان بۆ دامه‌زرا‌ندنی یه‌ک‌تییه‌کی سه‌ربه‌خو بۆ نووسه‌رانی کورد کۆمه‌لیک نووسەر، به‌ شیوه‌یه‌کی ره‌سمی دا‌وایان له هه‌ردوو وه‌زاره‌تی ناوخو و پۆشنییری عیراق کرد‌بوو که پینکه‌ بده‌ن یه‌ک‌تیی نووسه‌رانی کورد دا‌به‌زێت. له‌ناو ئه‌مانه‌دا، له هه‌موویان چالاکتر بۆ به‌ دا‌وا‌چوونی کاره‌ پیرۆکراتیه‌کانی ئه‌و دا‌وا‌یه‌ کلکه‌م بۆتانی بوو. وه‌ک خۆی ده‌یگن‌پایه‌وه و له نووسینیکیشدا باسی ده‌کات، له سه‌ره‌تای سالی ۱۹۷۰دا به‌ ره‌سمی پینکه‌یان پین دا‌بوو، به‌لام به‌ بلا‌بوونه‌وه‌ی به‌یانی یانزه‌ده‌ی ئازار، ئیدی ئه‌و باله‌ نه‌خشی سیاسی و فره‌هه‌نگیان بپایه‌وه. جا

دهگوتري ژو په کيښي نووسه رانه ي له بهاري ۱۹۷۰ دا دامه زريتر هره لسه رانه ي ژو داوايه کاکه مې و هاورپکاني هله چراريو. خوشه ختانه له په کيښيه دا و له زوريه ي سندنیکا و کومه له و په کيښيه کاني قوتايان و ژنان و لاوان و نووسه ران و ماموستاياندا، کورد په کگرتوانه پيگوه کاريان دهکرد.

من له پوي تهمنه وه وانه بوم که له خوم راپيښم بچم بک کونگره ي دامه زراني په کيښي نووسه ران يا بيمه نه ندای. راستيه که ي بهرهمم هه بوو. چهند نووسينکېم په عره بي و چهند شيعريکيشم په کوردي بلاو کړدبونووه. شيعريکيشم ترجه مې کرابووه عره بي و له پژنامه يکي عره بي- کورديدا له بهغا بلاو کرابووه. پيچکه له وانه شيعري دیکه يشم هه بوون که دهکرا ديوانيني بچکوليان لن پيک بهيتم. پيم وايه تا ژو کاته يش هېچ نووسه ريکي ناوداري کوردم نه دمناسي، بهلام بهرهمي به شي زوريانم خوښدبووه.

ژو کاته، سره تاي هفتاکاني سده ي بيست، نيمه ي لوي نويخواز و دلگرم، گورانخواز و گورپنويست کومه ليک به ا و بير و بنه مامان کړدبونو پتور و بک هلسه نگاندني تهم و ژو، يا بهرهميان، دهمانخسته کار.

تيم و ژوي نيمه زياتر نووسه ران و پروناکبيران و "ته هلي قهلم" بوون، ته گهرنا بک ژوانه مان که سر و سه ودايه کمان له گهل سياست و کوردايه تيدا هه بوو، پتور و بهاکان جوريني دیکه بوون، سياسي بوون، بک نووسه ران و پروناکبيران، ته گهر نيستا بووايه، دهگوت بنه ماکاني هلوپستمان "نيستينيکي" بوون، بهلام نه ودهم هيتا گنجينه ي تيرمينزلوگي نه دې و هونريمان هيتا ژاوه مان نه بوو،

ناوينکي وها له و هلوپسته مان بنين.

سره تاي هاويني ۱۹۷۱ بک نه زموني به کالوري اي شه شي

ناماده ي چووبوم بک که رکوک. که لن بوومه وه، هره له وپوه لنم نا و چوم بک بهغا. پيم وايه ۴-۵ پژيک له وچ ماموه. تهم سره تايه کي باش و پتويست بوو بک ناسيني کومه ليک نووسه ري کورد. به سره داني پژنامه ي هاوکاري و باره گاي نووسه راني کورد، کومه ليکي باشم لن ناسين. هه نديکيان له و کاته وه بوون به هاورپي نزیک و سالانيني دوورودريژ پتوهندی و هاورپه تيمان هره بهرهمام بوو. ليره دا تانيا ناوي ژوانه يان دهه يتم که نيستا له ژياندا نه ماون: محمده به دري، محموده زامدار، جهلالي ميرزا کهريم، تهممه محمده نيسماعيل و که مال ره ثوف محمده. هره له و پژانه دا چومه خزمت ماموستا علائوددين سهججادي له مزگوته کي خوي له مهيدان، ژو ديداره ي ماموستا سهججاديم له نووسينکي دیکه مداماس کړدووه. زامدار پي و تم مانگي داهاتوو کونگره ي دووه ي په کيښي نووسه راني کورد له هوليژ به رتوه دهچيت، ههل بده بيت. بهليني شي دا به نامه له کات و پژي کونگره که ناگادارم بکات. هره وايشي کړد. يک دوو هفته يک دواتر نامه يکي بک ناردم و کاتي کونگره کي بک نووسيپوم که له پشوري ۱۴-۱۷ ي تهموزدا دهبيت.

يک يا دوو پژ پيش کاتي کونگره که، چوم بک که رکوک، بک مالي بهه شتي ماموستا له تيف حاميدي بهرزنجي، دهمزاني له تيف هه لمه تي هاورپم له وپيه. تا درهنگانيک دانيشتين، قسه و باسمان هره شه دې و شيعر و که ميکيش هه لسه فو بوو. تهمي دواي تاره زوي ماموستا له تيف حاميد يوو، که نه ودهم نيسلامي له چوارچيره ي فکر و هه لسه فو تاووتوچ دهکرد. بک نووستن، هه لمه ت و من چووينه سره بان، له وچ نوينيان بک راخستبووين. نووستي چي؟ نيمه تازه دهراي قسه و باسمان دهکرده وه. برپارمان دا بچين بک کونگره کي نووسه ران له هوليژ و له وچ به يانيني شيعري، که من پيشتر نووسيپوم و له گهل له تيفدا بک دهمستکاريمان کړد، بلاو بکينه وه. بک به ياتيه کي چووين بک هوليژ.

له بهرهمراي هولي کونگره، چوم به دوو لوي باريکه له ي رانکوچوغل بهر کهوت. خومان به يکدي ناساند و چوني و چاکيه کي گهرمان کړد. تهمانه سامي

ئىمە و زۆرى وەك ئىمەيش ئەو جۆرە جىھاننىيى
و فەلسەفەيەمان، ھەليەتە بە ھەلە و ناھەق، وەك
شىۋەيەكى كۆنەپەرستى دەخوئىندەو.

دۆكتور خەزەندەدار مامۇستايەكى بە دىسپىلېن بوو.
لە پۇلدا، نايەتەوە يېرىم، لە بابەتى دەرس بەولەو
باسى شىتىكى دىكەى كردىت. مامۇستاكاني دىكە،
ناويان ناھىتىم، لەبارەى زۆر شتى لاپەلا و سەر
بە دەرەوەى بابەتى دەرسەوە قەسەيان دەكرد.
بۇ خوئىندكارىكى ھۇشيار ئاسان بوو كە بزانىت
مامۇستا تا رادەيەكى زۆر ھەزى لە ئەدەبى
كلاسيكى كوردىيە و پىي خۇشە لەو بوارەدا
بنووسىت و توۋىنەوە بىكات و خوئىندكارانى فېر
بىكات. باوەر ناكەم و نەمخوئىندەوەتەو كە خۇي
شىعەرى نووسىيىت، چ بە شىۋەى كلاسيك يا نوئ
و مۇدېرن. كە ئەمە دەلىم، دەمەوچ ئەوەيش وە
بىر بەيئەمەو كە كەم خوئىنەوار و نووسەرى كورد
ھەيە شىعەرى نەنووسىيىت يا ھەولى نەدايىت
بىنووسىت. كورتەچىرۇك، كە لە ئەدەبى كوردىدا
ژانرىكى نوئىيە ئەو سەردەمە نووسەران كەمتر
خۇيان لى دەدا، بەلام خەزەندەدار چىرۇكنووس
بوو، بابەتى چىرۇكەكانىشى ژيانى كۆمەلايەتى و
سىياسى كوردستان و خەباتى سىياسى كورد
بوو.

لە سالانى لاۋىنىدا، پىش ئەوەى بچىت بۇ
بەككىتى سۇقىيىت بۇ خوئىندى دۆكتورا،
خەزەندەدار لە پۇژنامە و گۇفارەكاندا
بە ھەردوۋ زەمانى كوردى و ەەرەبى
دەينووسى. بەككىك لە بەرھەمە
باشەكانى ئەو سەردەمەى كىتپى
[آغانى كوردستان] كە بەرھەمە
كۆمەلىك شاعىرى كوردى تەرجمەى
ەەرەبى كوردوۋن و سالى ۱۹۵۶ چاپ
كراو. رەنگە كارى دىكەيشى ھەين كە من
لىيان بىناكام. نىشانەيەكى دىكەى شىعەردۇستى
خەزەندەدار، بە تايىت شىعەرى كلاسيكى، كىتپى
[كىش و قافىە لە شىعەرى كوردىدا]، سالى ۱۹۶۲

چاپى كوردوۋ. ھەر لە كۆتايى پەنجاكاندا خەزەندەدار بە
شىۋەيەكى راستەوخۇ لە گۇفارىكى كوردىدا، كە گۇفارى
[شەفەق] بوو، لە كەركوك دەرەچوۋ، دەست بە كار
دەكات. سالانىك دواتر، لە سەرھەتاي ھەفتاكاندا سى
ژمارە لە گۇفارى [دەفتەرى كوردەوارى] بلار دەكاتەو.
ئەم گۇفارە پلەيەكى بەرزى ئەدەبى و زانستى ھەبوو.
ھەر لەو سالانەدا ماوہەيك سەرنووسەرى گۇفارى
[نووسەرى كورد] بوو، لە بلابوونەوەى گۇفارى
[شمس كوردستان : رۇزى كوردستان] يىشدا نەخشىكى
دىارى ھەبوو، بەلام نازانم سەرنووسەر بوو، يا ئەندامى
دەستەى نووسەران.

شۇرپى يا كوردەتاي چواردەى تەموز دەرھەتتىكى
باشى بۇ كورد ھىنايە پىشەوە كە لە پروى سىياسى و
فەرھەنگىيەو كەشە بكن و بۇ پىشخستق و كەشەپىدائى
خەباتى ئازادىخوازە و بۇ پىشكەوتنى زەمان و ئەدەبى
كوردى كارى گەرە بكن. ھەر لەو دەمەيشدا بوو كە
كۆمەلىك خوئىندكارى كورد ھەلىزىردان و نىزىردان بۇ
بەككىتى سۇقىيىت بۇ خوئىندى. بەككىك لەو خوئىندكارانە
مارف خەزەندەدار بوو. تىزى دۆكتوراكەى لەبارەى نالىيەو
نووسىبوو. من بۇ خۇم تا ئىستا تىزەكەيم بە ھىچ زەمانىك
نەبىنيو و نەخوئىندەوەتەو، سەرپەرشتىارى تىزى
دۆكتوراكەى، پروفىسۇر قەناتى كوردق (كوردۇيىف) بوو.
من باوەر ناكەم خەزەندەدار سوودىكى ئەوتۇى لە
كوردۇيىف وەرگرتىت. بەشىكى زۆرى ئەوانەى لە
سۇقىيىت خوئىندوويانە زۆر پەسنى ئەو پىاوەيان دەدا و
بە بەژنوبالاي زانستى ئەوياندا ھەلدەدا، بەلام من پىم
وايە ئەو وىنەيە زىدەروۋى و درشتىنيەكى زۆرى تىدايە.
پىشەككىيەكەى كوردۇيىف بۇ [مەم و زىن]ى ئەھمەدى
خانى، كە پرودېنكو ئامادەى كوردوۋ، بخوئىنەو، تىدەگەى
كە كوردۇيىف نە زانايە و نە ئەدەبناسە. لەوەيش سەيرت،
سالانىك دواتر كىتپىكى مېژوۋى ئەدەبى كوردى لە دوو
بەرگا نووسىو و لە ستۆكھۆلم بە ئەلغوبىنى لاتىنى چاپ
كراو. لەوەيشدا كوردۇيىف دىسان ئەوەى چەسپاندوۋە كە
شارەزاي زانستى ئەدەب نىيە و ئەدەبى كوردى ناناسىت.
نازانم لەبارەى ئەدەبى كوردىيەو لىكۆلنەوەى دىكەى
ھەيە يا نە؟ بەلام من نايەتەوە يېرىم ھىچ بەرھەمەى دىكەيم

لهو بوارهدا دیتیت یا خویندیتتهوه. یهک دوو بابهتیکي له گوڅاری کړی زانیاری کورددا بللو بوو بونهوه که دیسان سهرنجراکتش نین. پښم وایه له بواړی زمان و پښماندا بړیک باشتو بوو بیت. دهمووی بلیم کوردیویش زانستیکي هینده قولی نه بووه پتشکشی خه زندهاری بکات، بهلام وا پښ دهچیت، خه زندهاری خویندکار خوی هوولی دایت و له پښگه زمانی پووسییهوه سهرچاوه زانستیهکانی خویندیتتهوه.

سالی ۱۹۶۹، که دهین تازه له سؤفیت گه رابیتتهوه، خه زندهار دوو کتیبی چیروک بللو دهکاتهوه، [بووکه شووشه] و [نه له مان کوردی]. نه مهی دووه میان له خه فده کورته چیروک پښک هاتوه. خوشبه ختانه چهند سالتیک له موپیش چیروکي [به ثامانچ گه پشتم] ته رجه مهی زمانی سویدی کرد و له نه نولوگیای [بالنده کان ده گه پښهوه بو چپاکان] دا، که له ۲۲ کورته چیروکي ته رجه مه کراوی کوردی پښک هاتوو بللو کرایهوه. وا پښ دهچیت دواي بللو کړنهوه نهو دوو کتیبی، ئیدی ماموستا خه زندهار له بواړی کورته چیروکا کاریکي نهوتوی نه کردیت. پښم وایه سالانی دواتر دوو یا سښ کورته چیروکي نووسیوون، بهلام ئیدی بهردهوام نه بوو. له پښماندا کاک (سباح په نجهدهری) شاعیر کورته چیروکي [دل و نه توه] ی خه زندهاری بو ناردم که له ناوه راستی هشتاکاندا نووسیویهتی و بللو کړدوه توه. پښتر نه م چیروکم نه بینییوو.

ماموستا خه زندهار، وهک پاسم کرد، چیروکنوس بوو. ئیستا که چیروککانی له بهردهستدا نین، ته نیا له باره ی دوویانهوه ده توانم شتیک بلیم؛ به ثامانچ گه پشتم و دل و نه توه. ناوه پښکی هردوو چیروککه، وا پښ دهچیت، تا پادهیهک نه زمونی خه زندهار خوی بن له چلهکان و په نجاکانی سده ی رابوردیو. له چیروکي به ثامانچ گه پشتم-دا قوتابییهکی کوردی چالاکی سیاسی هینده بزپوه که خوپاریزی نازانیت و پښی خوشه پښیمی عیراقی نهوسا بیگرن و بخریته زیندانهوه. هر وایش ده بیت و دهکاته ثامانچه کی. چیروکي دل و نه توه باسی دلارییهکی سهره تای لاوینی کور و کچیکي کورده (نه میان ناوی به دیعهیه) له هولویر. کوره لاوکه بینجه که جوانی به دیعه، زورتر عاشقی نهوه ده بیت که نه گهرچی

مالی به دیعه کورین، له مالدا به تورکمانی دهوین، بهلام به دیعه له گهل نه دنامانی خیزانه کیدا هر به کوردی قسه دهکات. نه مه یو کوره لاوکه لایه نی هره گش و جوان و لږفتی عیشقه که یه تی. دهیه وی به دیعه قیری خویندنهوه و نووسینی کوردیش بکات، که چی ده بیت کچه پشتر دهستی پښ کړدوه خوی فیر بکات. نه م چیروک پښک پشاندهری ههستی نه توه وایه تی خه زندهاره. له دلیدا جینگای داناوه یو عیشقی کچیکي جوان، هروده هایش عیشقی زمان و نه توه که ی.

ناوه پښکی چیروککانی خه زندهار له زور پوهوه هاوشینه ی به ره می چیروکنوسانی په نجاکان و شستهکانی سده ی بیستی کوردستان، بو نمونه محمده مولود و مستفا صالح که ریم. له چیروکي دل و نه توه-دا، هولدانیک بو گوپښ و نوکړنهوه ی شپوه، نابین. گیزلانه ویه کی ته ریتانه جینگای فورمی گرتوه توه. له گهل نهوه پشدا ناوه پښکی پښمانتیک و نوستالجیک هینده به هیزه که ناهیت بیر خویته به نه ملا و نه ولادا بروت و په رته وازه بیت.

خه زندهار که دهچیت سؤفیت، شاره زاییه کی باش له لیکولینهوه و توژینهوه ی نه ده پیدا پهیدا دهکات. ئیدی دواي هاتنهوه ی بو نیشتمان و کارکردنی وهک ماموستای زانکو، بهشی هره زوری کات و ژیا نی خوی بو نهو بواره تهرخان دهکات. کتیبهکانی له باره ی میسباحوددیوان (۱۹۷۰) و نالییهوه (۱۹۷۷، ۱۹۸۱) و هروده هایش [له بابت میژووی نه ده یی کوردیهوه: ۱۹۸۴] سهرچاوه ی گرنگن. راستیه که ی نه م کارانه هموو خونا مده کړنیکي ژیرانه بوون بو پروژه گهره که ی ژیا نی، که نووسی نی [میژووی نه ده یی کوردی] بوو. خوشبه ختانه نه م کاره ی له سیهری کوردستانیکي، تا پادهیهک، نازاددا و له حوت بهرگا گه یانده نووسر و خویته و پروناکیرانی کورد. جینی سهرنجه که ماموستا، نه گهرچی بهرگی شه شم و حوته می کتیبه که ی بو نووسران و شاعیرانی سده ی بیستم تهرخان کړدوه، که چی

ناره زوویه کی دیکه زانستانه ی خه زنده دار
ئهوه بوو که پوژه لاتناسان و کاره کانیان به
خوینهری کورد بناسینیت، ههروه هایش ئه و
به لگ نامه و دهستنوسانه ی که دیسان به هزی
پوژه لاتناسانه وه گه یینراونه ته ناومنده کانی
لینکلینه وه له زانکو و ئه کادیمییه کانی ولاتانی
ئه ورۆپایی، بلاو بکاته وه. ئه مه یان کاریکی ئاسان
نه بوو. له سهرده می پژی می سؤفیتدا، هه زاران
ئاسته نگ و له مه پریان له بهرده م به کاره یانی
دۆکومینت و ئه رشیفدا دروست ده کرد. هه موو
شتیکیان ده خسته ژیر پرسیاره وه. له م پوه وه
کوردناسی ناوداری بریتانی پروفیسور ده یفید
نیل مه کینزی (۱۹۲۶-۲۰۰۱) جاریکیان باسی
پووداویکی بۆ گێرامه وه که به سه ره خویدا هاتبوو
(سه باره ت دهستنوسه کوردیه کان له لینینگراد)،
پهنگه هه ر بۆ ئه وه به شیت بۆ پێگه نین بگێردیته وه.
مامۆستا خه زنده دار له م بواره دا چه ند کتیب و
وتار و هه ندێ دۆکومینتیشی بلاو کردوونه وه،
که پهنگه گرنگترینیان، پوژنامه ی (کوردستان)
و دهستنوسه کێ عه لی تهره ماخی بیت
سه باره ت پێزمانی عهره بی که به کوردی
نووسیویه تی.

لیره دا پیم باشه شه هلویت و
 بۆچوونهی خۆم دووباره بکه مه وه
 که سالانیکه دوور و دروزه پنی
 که یشتووم و له نووسینی بیکه یشمدا
 جه ختم کردووه. ماموستا خه زنه دار
 و بهشی زۆری رووناکییرانی کورد،
 به تاییهت شهوانهی له بواری کوردناسیدا
 توێژینه وه دهکن و دهنووسن، پێنان وایه
 کوردناسهکان یا پۆژه لاتناسهکان دوستی
 دلسۆزی کورد و گهلانی پۆژه لات بوون و شه کار
 و لنگۆلینه وانهی کردوونان، تهنیا له پێناوی زانستدا و به

نیاڤی کاری زانستی و ئەکادیمی ئەنجامیان داوڤ. مە پێم وایە کوردناسەکان و پۆژەلاتناسان، بەشی ھەرە ھەرە زۆریان، ھەروا پوون و پەوان، جاسووسی دەستگاکانی ھەوالگری ئەم ولات و ئەو ولاتی کۆلۆنیالیست و ئیمپیریالیست بوون. ئەوان بەو کارەیان ویستوویانە گەل و ناوچەی جۆراوجۆری پۆژەلات بناسن و کارناسانی بۆ داگیرکردن، دەستتێوەردان، چەوساندنەوە و پارچەپارچە کردنیانیان لەلایەن کۆلۆنیالیستان و ئیمپیریالیستانەوە بکەن. پاستییەکەیی ئەوانەیی کە جاسووس ئەبوون و بە راستی لە پێتوای زانستدا کاریان کردووە یەکجار کەم، لە ماوەی ٤٦ سالی ژيانمدا لە ئەوروپا، بەتایبەت دواي ئەوەی لە زانکۆی ئۆپسالا سوید وەک مامۆستای زمان و ئەدەبی کوردی دامەزرا، لە دەیان کۆنگرە و کونفرانس و سەمیناری زانستی و ئەکادیمییدا و لە زانکۆ و ولاتانی جۆراوجۆری جیھاندا، لە پۆژەلات و ئەوروپا و ئەمەریکا، نامادە بووم و بە وتار و لیکۆلینەوێ زانستی بەشداریم کردووە. لەو گەردبوونەوانەدا دەیان پۆژەلاتناس و کوردناسی پۆژەلاتی و ئەوروپایی و ئەمەریکاییم ناسیون و بەشیکی باشی کار و توێژینەوێکانیانم خوێندوونەوێ. دەرکۆی لەم بارەییەوێ شتیکی زۆر بگوتوێ و بنووسوێ. لە بەشیکی زۆری نووسین و دیدارەکانمدا بە درێژا لەم بابەتە داوام، پەنگە کتییی [دەرزیژان] نمونەیی ھەرە دیار پێت.

همیشه نوم به لاهه سهر بووه که بچی به شیکی زوری نووسر و ئەکادیمیکارانی کورد له راستیه نهگیشتون که پوژهلانتاسی، بین ئەملا و ئەولا، واته زانستی جاسووسی بو خزمەتی کولونیالیزم و ئیمپەرئالیزم؟ چۆنه که سیکی وهک ماموستا خهزنه دار یا تهنا ته ماموستا مه سعورود محمه د ئەو راستیه یان به نهواوی لا پوون نییه؟ ماموستا خهزنه دار ناشنای ئەو باوه و ههلوستهی من بوو، دهیزانی وا بیر ده که مه وه، به لام هه رکیز ئەو بابیه تهی له ته کدا باس نه ده کردم. خۆزگه ماموستا و ئەکادیمیکار و پوونا کبیرانی کورد له پوانگه یه کی پهخته گرانه وه کار و به ره می پوژهلانتاسانیان بخویندایه ته وه و ههلبسه نگاندایه، ئەو پرده یانوپوره یان به دی بکردایه که روژهلانتاسان و

بەرھەمەکانیان دەبەستیت بە کولۆنالیزم و ئیكپەرئالیزمەو. خەزەندەدار سالانێکی دوورودریژ مامۇستا بوو لە زانکۆی بەغدا لە عێراق، زانکۆی عەتەب لە جەزائیر و زانکۆی سلێمانی و زانکۆی سەلاحەددین لە کوردستان. ماوەیەکی شێوەی ئەکادیمیای کوردی بوو. مامۇستا دواوەی بیست - بیستوینج سالی ژیانی خۆی لە هەولێری پێتەختی هەرمی کوردستان، کە شوێنی لەدایکبوونی خۆی بوو، یرە سەر. ئەو سالانە لە سالە بەپرشت و پەرەمەکانی ژیانی بوو. لەو سالانەدا هەوت بەرگی میژووی ئەدەبی کوردی، بێرەوەرەکانی خۆی [پۆزگاری من] لە دوو بەرگا و چەندان لیکۆلێنەوێ ئەدەبی و کتیی وەرگیراوی بلو کردنەو. هەروەها زۆر بابەتی لە گۆزارە کوردییەکاندا دەنووسین. لەو سالانەدا مالی خەزەندەدار و نامەخانە تاییەتیەکی خەزەندەدار بوو بوونە مەلبەندی گەرە و گرنگ و کاریگەر بۆ دۆست و ئاشنا و خوێندکاران و بۆ هەر کەسێک لە بواری لیکۆلێنەوێ فەرھەنگ و ئەدەبی کوردیدا کاری بکردایە. نامەخانەکی بە راستی هێندە دەولەمەند بوو، کە مەزۆف سەری سەر دەما ئەم هەموو کتیب و گۆزار و دەستووس و بەلگەنامە و ئەتەس و ئەخشانە چۆن کۆ کردوونەو و پاراستوون. ئەوجا لەوێش سەرتر ئەم ناوەندە گەرەییە هێندە جوان ڕێک خرابوو، وات دەزانی لە کتیبخانەکی دەولەتی یا سەر بە زانکۆیەکی ئەوروپاییدا.

ئەو سالانە کە لە بەشی زمانی کوردی زانکۆی بەغدا دەمخویند، پێوەندیم لەگەڵ دوکتۆر خەزەندەداردا پێوەندی خوێندکار و مامۇستا بوو. ئەم جۆرە پێوەندییە زیاتر لە چوارچۆی زانکۆدا پەچاو دەکرا، ئەگەرنا زۆرجاریش لە کۆر و سەمینارەکانی یەکییتی نووسەرانی کورد و کۆمەلەی پۆشنیری کوردی و دەستگا کوردییەکانی دیکەدا وەک هەر نووسەر و پووناکییێکی کورد چاومان بە یەکدی دەکەوت. هەموو سالێکیش، لە ئەوروژ و بەهاردا قوتابیانی بەشی کوردی، دەچووین بۆ سەیران، بۆ لای کۆشک و ئاقی کیسرا لە باشووری پۆژەلاتی بەغدا، یا زەریاچەیی حەبیانییە، یا (قەناتی جەیش)ی نزیک بەغدا، لەم سەیرانەدا، کە یەکییتی قوتابیانی کوردستان ڕێکی دەخستن، مامۇستاکانیان دەهاتن. ئێتر لەوێ گۆرانی و

هەلپەڕکی و خواردنی کوردەواری و وێنەگرتن و پیاسە و چاوپرکێ کۆرە و کچان و توپتێ... هتد، سنووریکی لەنێوان ئەدەبیەتەو. هەموو کورد یووین و بۆ سەیران و خوشی هاتیووین. ئەو کاتە کورد و بزووئەوێکی بەهێز بوون، لەگەڵ ڕێژی عێراقدا ڕێککەوتنی ئوتۆتۆمی کرابوو.

جاریکیان بۆ سەیرانی سالانەمان دەڕوشتین. بەشی کوردی بەشیکی زۆر گەرەمی زانکۆ بوو. چوار پێنج ئوتۆتۆسیان بۆ گرتووین. لەو پاسەدا کە منی تێدا بوو، مامۇستا خەزەندەدار و نازانم کێی تر لە مامۇستایان هەبوو. خوێندکارەکان بە دەنگێکی بەرز گۆرانییەکیان دەگوێوە کە لەو ماوەدا ناویکی زۆری دەرکردبوو. چونکە بای سەیرانی کورد و عەرەبی دەکرد و شیعەرەکی بەشی تێکەڵاویەکی عەرەبی و کوردی بوو، بەلام هونەرەمەندەکی کە گۆرانییەکی دەخویند عەرەب بوو. لە گۆرانییەکاندا رستەیکە ئاوا هەبوو [سەلاحەددین قارەمان، نیشانەک بوو]. کەچی خوێندکارەکان گۆریووین و دەیانگوت [سەلاحەددین قارەمان، سەگبەک بوو]. مامۇستا خەزەندەدار بە بیستنی ئەمە زۆر توورە بوو. ئەو لە پێشەو دانیشبوو، بەلام لای کردەو و پووی لە خوێندکارەکان کرد و بە دەنگێکی بەرز وێ (ئەوێ دەلی سەگبەیک بوو، خۆی سەگبە).

لە مانگی سێهەمی سالی ١٩٧٤دا، ڕێککەوتنی کورد و ڕێژی عێراق دەگەشتە کوتایی. بێرەر بوو لەو چوار سالە ئاگرەست و ئاشتیەدا ڕێژیم ئوتۆتۆمی بۆ کوردستان جێبەجێ بکات، بەلام نەیکردبوو. بواری ئاشتی نەمابوو. هەموو کەسێک دەیزانی شەر دەبێتەو. ئەمەیش نێگەرانییەکی زۆری دروست کردبوو. ئەو کاتە، سەرەڕای ئەوێ دەمخویند، لە پۆژنامەیی [برایی] شدا کارم دەکرد. لەگەڵ کاک لەتێف هەلمەندا لە گەرەکی وەزیریەیی بەغدا ژووریکمان پێکەو گرتبوو. ئەویش لە پۆژنامەیی بڕاییدا کاری دەکرد لە سەرمانی مانگی سێدا ئێمە نووسەرانی پۆژنامەکە بڕیارمان دا بەغدا بە جێ بهێلین و بچین بۆ کوردستان و بچینە

ناو شوڤشهوه. هر وایشمان کرد. وا بزاتم چواری مانگ بوو چووین بۆ ههولیز و لهوینوه لقی ههولیزی پارتیی دیموکراتی کوردستان بپتوینییان کردین و چووین بۆ ناوپردان و چۆمان، که سههرکردایهتی شوڤشی لښ بوو. یهک سالی تهواو پيشمههرگه بووین. چیرۆکی نهو ههرهس و شکسته گهوره و گهرمهستابارهی کورد و شوڤشهکی هیه نهوه نییه لیرها به دوو سی دیریک بیگترمهوه نهوهی خۆی نهزمونهکی نهقیقته نهسته تیی بکات.

له منجلمی ههرمهکهدا زۆرینهمان گهراپنهوه بۆ عیراق. دواي خۆ به دهستهوه دان و دیکهستی کاغز و ریوجیی دهسمیی گهراپنهوه بۆ شوینی کار یا خویندن. من گهراپنهوه بۆ خویندنهکی زانکوم. دواي سالیک پيشمههرگایهتی، ئیستا ئیتر ئیمه گۆراپووین و ماموستا و دۆست و ئاشنا و ناسیاوهکانیشمان گۆراپووین. ئیمه نهزمونیکی پر و سهرشار و قولمان پهیدا کردبوو، نهوانیش به چاویکی دیکه له ئیمهیان دهروانی. له خویندکارانی بهشی کوردی، پیم وایه نزیکی سی چل کهسیک دهبووین چوووبووینه دهروهوه. ماموستا خهزنهدار لهوانه بوو بهخیرهاتنهوهیهکی گهرمی لښ کردین. ماموستا عیززهدين پهسول، پیش دهستیکردنی دهرس، وێرای بهخیرهینانهوه، وتی: چوونه دهروهوتان نیشتمانپهروهی بوو. ههروهههیش گهراپنهوهکهتان. بهشی ههره زۆری قوتاییان و ماموستاییان و نووسهر و پرووناکبیران، به چاوی ریزهوه لهو سالی پيشمههرگایهتییهی ئیمهیان دهروانی. بیگومان کهسانیکیش ههبوون که توانجیان تی گرتبین، بهلام نهمانه زۆر نهبوون. من بۆ خۆم نهیا دوو کهس بهو جۆره قسهیان لهگهل کردم؛ کهچه خویندکاریکی هاوینۆلم، که ئاسووری عهینکاوهی ههولیز بوو، ههروهههیش پرووناکبیریکی کورد که هاوینی نزیکیش بووین، چونکه

نهو نهاندای حیزبی کومونیستی عیراق بوو، که نهودهیم لهگهل بهعسی سههدامدا بهرهی نیشتمانییان پیک هینابوو، له کوردستانیش دژی شوڤشی رزگاریخوازانهی کورد، چهکی ریزی بهعسیان له شان کردبوو.

هاوینی ۱۹۷۵، دیسان به هۆی کاری سیاسیهوه ولاتم به جی هیش و ماوهی دوو سال له سووریا و لوبنان ژيام و هاوینی ۱۹۷۷ پروم کرده نهوروپا. سههرتا ده مانگ له ئالمانيا (ی نهوکات رۆژاوا) ژيام و دواتر چووم بۆ سوید. چهند سالیک ههچ پتوهندییهکی راستهوخۆم به کوردستانهوه، نهانهت به کهسوکاری خۆیشمهوه، نهمابوو.

سالانیک دواتر بیستم که ماموستا خهزنهدار له بهر گوشاری بهعس، عیراقی به جی هیشتوو و چورهته ولاتی نهلهجزانیر و له زانکوی عهنتابه کار دهکات. به هۆی دۆستیکهوه ناوینشانهکهیم دهست کهوت و ئیتر نامهگۆرینهوه له نیشتماندا دهستی پښ کرد. ههروهها چهند جاریک کتیی کوردیشی بۆ ناردم. منیش کتیهکانی خۆم و کوفاری [ماموستای کورد] و چاپههینی دیکهیش، نهوهی کوردی تاراوگه بلایان دهکردنهوه، دهنازد بۆی. زۆر دلی به ماموستای کورد خوش بوو. ئیستا ئیتر پتوهندی و شیوهی پهکداننمان گۆراپوو. نامهکانی پر بوون له وشه و دهربیرینی خوشهویستی و ریز، بیگومان منیش ههروهها. هاوینی ۱۹۸۹ لهگهل مال و مندالدا کهشتیکمان کرد بۆ جهزانیر و مانگیک لهوی مابنهوه، به داخوه چاوم به ماموستا نهکهوت، چونکه لهوی نهمابوو، ماوهیهک پیش چوونهکی ئیمه گهراپوهوه بۆ کوردستان و پیم وایه ههر لهو کاتهوه ئیتر له ههولیز دانیشتم.

ههلوهرجی کوردستان زۆر خیرا بهره وهرچهرخان دهویشتم. هۆیهکی راستهوخۆی ئیمه برانهوهی شهپی عیراق-ئێران، کارهساتی کیمیایارانی ههلهبجه و پرۆسهی دپندانه و فاشیستانهی نهنفالی خهلکی کوردستان بوو. بههاری ۱۹۹۱ راپهڕینی گهوره و شکواری خهلکی کوردستان پروی دا. ههر له سۆنگهی نهوهیشهوه ریزی بهعس کهوته گوتوبیژ لهگهل سههرکردایهتی شوڤشی کوردستاندا که بهرهی کوردستانی نوینهرایهتی دهکرد. نهو هاوینه لهگهل مال و مندالدا چووم بۆ ئێران، چونکه

جیددیش بوویت. خوشبهختانه ئیستایش ئاشناپهتی و دوستایهتیمان هر هیه و بهردهوامه. دواى پرسیار کرین، ئاوانیشانی مالى ماموستا خهزنه داریان بۇ ههلهاین. هر زوو دۆزیمانهوه. ماموستا خۆی دهرگای کردهوه. به چاوپیکهوتنی من، هر زۆر نلخۆش بوو. پنی سهیر بوو چۆن گهیشتومته ئهوی؟ قسه و باس زۆر بوون و کاتیش کم. ئیتمه دهبوو بگهپیتسهوه بۇ شهقلاوه. ئهو نیوهپویه لای نهوان نلنمان خوارد. دۆلمهیان لی نابوو. دهرنگانی به پیکهکهی خۆماندا گهراپنهوه.

له یهک دوو سالی داهاتوودا، ههلبزاردن له کوردستاندا کرا بۇ دروستکردنی پارلهمان و جوکهتی ههریم راگهپیترا و ورده ورده پیکا کرایهوه بۇ سهردانهوهی کوردستان، له تورکیا، ئیران یا سووریاه. ههمووی دوو یا سێ سالی پین چوو بوو، که شیرپههجهکهی سیاسهتی کورد (شهیری براکوژی)، دیسان سهری ههلهایهوه. دهنگوباسی گندهلی و دزی و تالان و بهرتیلخۆری و چاوپۆشی له کونهجاش و کونهبهعسی و شهردههنووک و پاوانخوازیی نیوان دوو زلهیزهکهی کوردستان، پارتی و یهکیتی، گرنگترین ههوالی کوردستان بوون. له گوشاری ماموستای کورددا چهند لاپههیهکمان تهرخان کردبوو بۇ ئهو نامانهی له کوردستانهوه دههاتن و ئهو جۆره دهنگوباسانهیان قیدا بوون. زۆر له نووسهران و دوست و ئاشنایان بهردهوام نامهیان بۇ دهناردین. خوشبهختانه جاروبار ههندیك له ژمارهکانی گوشارهکه دهگهیشتهوه کوردستان. ماموستا خهزنه دار به گهرمی پشتیوانی دهکرد و بابته و ههوال و نووسینی بۇ دهناردین. هر کهستیکی دهست بکهوتایه، بهاتایه بۇ سوید، نامه ی پکدا بۇ دهنارد. هر لهو ماوهیهدا ناسیلکهیهکی پوشکینی له پووسییهوه کردبووه کوردی،

گهشتیک بۇ ئهزهرهرووم، بۆی ئاردم و منیش چاپم کرد. که سالی ۱۹۹۶ بلاقوبونهوهی گوشاری [ماموستای کورد]م راگرت بهکجار زۆری پین ناخۆش بوو. زۆریش ههولی لهگهله دام بپیارهکه ههلهوشیتسهوه و دهستی پین بکههوه، بهلام من تازه بپیری خۆم دابوو.

من، به هیچ جۆریک دلم به ههلهومهرجی کوردستان خۆش نهبوو. دهمزانی ئهم جۆره سیاسهتکردن و بهپیههبردنه سهری کورد و مهسهلهکیشی دهدا به فهتارهتا. هر ئهو ماوهیه دوو سێ جاریک نامه بۇ جهنابی سهرۆک بارزانی ئارد و ئهویش وهلامی دهدهامهوه. زۆرم ههز دهکرد سهری کوردستان بدهمهوه، بهلام منیکی دوور له سیاسهت و سیاسهتبازییهوه، نهدهویست لایهتیک سهردانهکم بۇ بهرزهوهندیی خۆی و دزی لایهنهکهی دیکه به کار بیات.

هاوینی سالی ۱۹۹۸ بوو، کاک ههلو بهرزنجیهی و کاک ئهکرهم خاموش ئاگاداریان کردم که ماموستا خهزنه دار دیت بۇ بهرلین و ماوهیهک لهوی دهمیئتیهوه. بپیارم دا بهچم بۇ لای. خۆیشی که گهیشته بهرلین تهلهفۆنی بۇ کردم. پۆزی ۲۶-۶-۱۹۹۸، چووم بۇ بهرلین و سێ چوار پۆزیک لهوی مامهوه. پۆزیک هر ههردوومان پیکهوه چووین بۇ ناو شار. قاوهخانهیهکی جوان و خوش ههبوو، چووین تاویک لهوی دانیشتین، دواتر خۆمان کرد به چهند بازار و کوکای جۆراوجۆردا. له دوکانیکی بهچکوله چاوی به ههتدیک وازیچه کهوت، که ئازلهی جوان بوون، وتی زۆر جار لهم شتانه دهکرم و لهناو کتییخانهکهمدا دایاندنم. ئهو خۆی چهند دانهیهکی ههلبزارد، بهلام من کرپم و وهک دیاری پیکهشیم کردن.

هر لهو پۆژانهدا، تهلهفۆنی شاعیر و پۆماننووسی ناوداری عیراقی (فاضل عهززاوی)م کرد و وتم پیم خۆشه چاومان به یهکدی بکهویت. عهززاویم تهنیا یهک جار، سالی ۱۹۷۱ له بهغدا بیینیوو. لهو سالانهدا، به تایبته دواى پووخانی ریژیمی ئالمانیای پۆژههلات (ئهو لهوی دهژیا) و یهکگرتنهوهی ههردوو بهشهکه، یهک دوو جاریک به تهلهفۆن قسهمان کردبوو. ئیوارهیهک لهگهله ماموستا خهزنه دار و کاک ههلویدا لهو کات و جیهی دیاریمان کردبوون، له قاوهخانهیهک چاومان به

عەززاوی کەوت. هەندیک لە کتێبه‌کانی خۆی بۆ هێنا بووین. دانیشتنێکی فەرھەنگی و ئەدەبیی خوش بوو. بە عەرەبی قسەمان دەکرد. عەززاوی کەرکوکییە. وەم پێم وایە تو کوردی دەزانیت. گوتی تێدەگەم. بەلام ئێستا ناتوانم قسەي پێ بکەم.

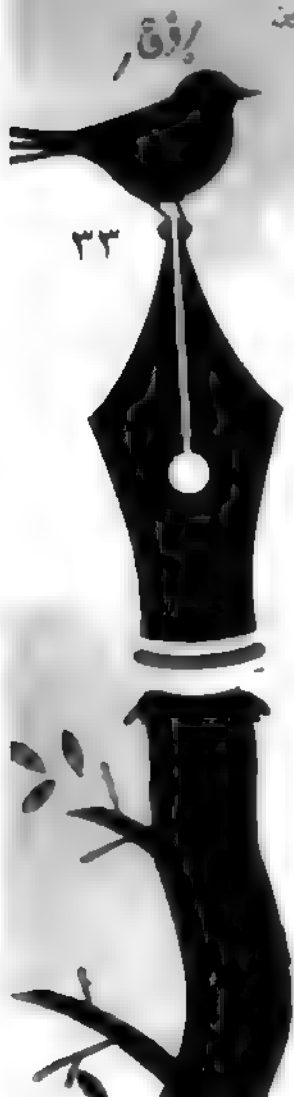
لە دوایین مانگەکانی سالی ١٩٩٩دا، کە بەرھەو سالیکی تازه و سەدەییەکی تازه و ھەزارەییەکی تازه دەڕۆشتین، پرسم بە هەندیک لە دۆستانم کرد: مامۆستا خەزەندەر، مامۆستا شوکر مستەفا، کاک سەرۆق قادر. ھەموو پێیان باش بوو سەر بەدەمەو و ئەوھیان جەخت کرد کە ھەلومەرجی کوردستان لە جاران ھێوترە و بەرھەو باشی دەروات. ناوی خوامان لێ ھێتا و بە مال و مەنالەو، چەند پوژیک پیش سال و سەدە و ھەزارەي تازه (٢٠٠٠)، ڕوومان کردە کوردستان. لە ڕێگەی تورکیاوە ڕۆشتین. فرۆکە تا ئیستانبۆل ھەبوو. لەوێرە بە ئاوتوبۆوس چووینە دیاربەکر، ئەوجا سنووری کوردستان-ھۆک-ھەولێر. لەم سەردانەي ئەم جارەدا چەند جارێک چاوم بە مامۆستا خەزەندەر کەوت، ئەو دەھات بۆ لامان لە ھۆتیل و لە ھەموو سەمینارەکاندا ئامادە دەبوو، ئێمەیش لە مالی خۆیان سەرمان لێ دا، ئەمە ھەلێکی باش بوو کە لەگەڵ مامۆستا بە دووردریزی لە زۆربەي بابەتەکانی ئەدەب و زمان و فکر بدوین.

لە ماوەیەدا سەرم لە چەند دەستگایەکی زانستی دا، لە بەشی ئینگلیزی زانکۆی سەلاحەددین، سەمیناریکیان بۆ دانا بووم، کە چووم، مامۆستا خەزەندەر و بەشتیکی زۆری مامۆستاگان چاوەڕێ بوون. دواي دانیشتنێکی کورت، وتیان فەرھەوون با بچین بۆ ھۆلی سەمینار. کە لە دەرگای سەرەکی دەچووینە دەرەو، ھەموو فەرھەو فەرھەوین لێ کردم کە من لە پیشەوەر بڕۆم. ئێ من چۆن شتی وا دەکەم؟ ئەمە توژێک کاتی خایاند منیش مامۆستا خەزەندەر خستە پیش خۆمەو، کە چووینە دەرەو، مامۆستا ڕووی کردە ھەموویان و وتی: من پێم نەگوتن؟ من دەزانم ئەو ناکەوێتە پیش من. دیار بوو پیش گەشتەم بۆ یاسی منی بۆ کردبوون. ئەو سالانەي لە بەشی کوردی زانکۆی بەغدا دەمانخویند، ھەموو دەمانزانای مامۆستاگانمان لەناو خۆیاندا زۆر کۆک نین. بۆ نمونە مامۆستایان خەزەندەر و دۆکتۆر عیززەددین مستەفا ڕەسوول لەگەڵ یەکێکی ناکۆک بوون.

ئێمەي خویندکار کارمان بەو نەبوو، نەدەبووینە لایەنگری ئەم یا ئەو، بەلام ئەوان ئەوھیان پێ نەدەشتەرایەو. کە ھاوینی ١٩٩١، ھەک باسەم کرد، چوومە سەردانی مامۆستا ماریف. ھەوای دۆکتۆر عیززەددینیشم پرسی، وتی ھێج ئاگام لێ نییە، پێوەندیم لەگەڵی نییە. ئیدی زانیم کار لە کار ترازاو.

شێو و ناوەرۆکی پێوەندی کەسەکان لە کۆمەلگای کوردەواریدا، ڕەنگە لە زۆر جێگای دیکەیش وا بێت. کەمتر لەسەر بنەمای ئاوەزکارانە (عەقلانی) بۆ دەنرێت. لە پلەي یەکەدا ھەستی زووتیەر و ھەلچووی تاک ھەستە ھۆی گورانی. لەناو ئەو مامۆستایانەدا کە لە سوڤیت خویندبوویان، دوویان بە ئاشکرا دژی مارکسیزم و سیستەمی سوڤییتی بوون و نەکەوتبوونە ژێر کۆمکری ڕوڤاگانەي حیزبە کۆمونیستەکانەو: خەزەندەر و کۆوس قەفتان. مامۆستا قەفتان ئەمەي بە ئاشکرا لای من بێی دەکرد. ھۆیەکی ئەو ناکۆکیەي خەزەندەر و عیززەددین ڕەنگە ھەلوێستی ئیدیۆلۆژی بوو، بەلام رەوشت و ھەلوێست و ھەلسۆکەوتیش نەخشی خۆیان ھەبوو. خەزەندەر نیشتمان و نەتەوەپەرەوەر بوو. تا ڕادەیکێ زۆر خۆی بۆ لێکۆلینەو و کاری زانستی تەرخان کردبوو. لە سیاسەتی حیزبی و پوژانەو دوور بوو.

ئێمە ئەگەر بیر لە ھەلوێستی ئاوەزکارانە بکەینەو، دەبوو کەسیکی ھەک خەزەندەر یا جەمال نەبەز لە کەسیکی ھەک مامۆستا مەسعود محەمەدەو نزیك ببوونایە، چونکە ھەرسێیان خۆیان بە نەتەوەپەرەوەر دەزانی. کەچی ئەو دوو مامۆستا مەسعودیان خوش نەدەوێست. گوێم لێ نەبوو خەزەندەر، بە چاک یا بە خراپ، بۆسی مەسعود محەمەد بکات. بەلام جاریکیان لەگەڵ مامۆستا نەبەز لە ژووری کارکردنەکەي خۆي لە زانکۆی ئازادی بەرلین دانیشتبووین، بۆسی زمانی کوردی و زمانزانی کوردمان دەکرد. من بە خوشەوێستی و ڕێزەو بۆسی مامۆستا مەسعودم دەکرد، کەچی نەبەز گوتی "مەلا مەسعود عەرەبییەکی

باش ده زانیت؟ زور سهیره، بتوانیت هه موو به هره و گهرهیی و که سایه تی و زانیاریی مه سوود محمه ده له پسته یه کی وه هادا کورت بکته وه. یادی هه رستیان به خیر.

سه رتهای سالی ۲۰۰۶، له شاری دیار به کری کوردستانی باکوور، کونفرانسیکی فهرهه نگییان ریک خستیوی، منیش بانگ کرابووم و یه کهم کسپش بووم که لیکولینه وه کهم پیشکش کرد. جا رۆژی یه کهم که ده بوو کونفرانس ده ست پین بکات. ماموستا خه زنه دار که گه یشتبووه بهر ده رگای هوله که و بینیبووی ماموستا عیزه ددین یه کی که لهوانی دانیشته که ده بهن به رپوه، گه رابووه دواوه و له ده ره وه له سه ر ته ختیک دانیشتبوو. دیار بوو ریکه خه رانی کونفرانس زوریان هه ول له گه ل دابوو که بیته ژووره وه، سوودی نه بوو. نازانم کن پی و تپوون: به خوا مه گه ر ته نیا فلان کهس [مه بهستیان من بوو] بتوانیت کاری تن بکات. هاتن، وتیان پیای چاک به هه ول یک بدما کونفرانسیان راگرتبوو تا ئەم کیشیه چاره سهو بکریته، چووم بق لای ماموستا خه زنه دار و له ته نیشتیه وه دانیشتم. ورده ورده که وتمه دواندنی. تیگه یشتم که تا [به قه ولی ماموستا] ئەو کابرایه له وچ دانیشتیته، ئەم نایته ژووره وه. له گه ل ریکه خه راندا قسم کرد و ئەوانیش داوایان له ماموستا عیزه ددین کرد که له گزوی به رپوه بردنه که دا به شدار نه بیته. دیسان چوومه وه بق لای خه زنه دار و ئەم جاره هه ردوومان پیکه وه هاتینه ژووره وه. ئەوجا با ئەوه یشی بخه مه سه ر، که ئەو کاته من خۆیشم له گه ل ماموستا عیزه ددیندا نیوانمان خوش نه بوو، دوو سن سالی که بوو هه موو پیوه منیبه کانمان هه لوه شان دیوونه وه.

نازانم دوائ ئەو کونفرانسه چهند جاری دیکه چاووم به ماموستا خه زنه دار که وتیه وه؟ هه ر کاتیک سه ری

کوردستانم دایته وه و ریم که وتیته هه ولیر سه رم لن داوه. هه ر کاتیکیش بق ئەو یا بق من گونجاییته، نامه مان بق یه کدی ده نووسی.

پاییزی سالی ۲۰۱۰، به یانیته کی زوو بوو، له قۆبی ئینته رنیته وه ته ماشای پۆژنامه کانی کوردستانم ده کرد، له لاپه ره ی یه که می یه کی که له پۆژنامه کاندا، له سه ری سه ره وه، ده سه تراست، وینه یه کی ماموستا خه زنه دار له چواچیه یه کی ره شدا دانرابوو. تیگه یشتم که خه زنه دار کوچی کردوو. هه واله کهم هینده لا گران بوو، نه مده ویست بیخوینمه وه. سه رم دانه واند و ته ماشای میزه که ی به رده می خۆم ده کرد. بیرم له مرۆفیک، پیاییک، زانیایک و ماموستایه ک ده کرده وه که له پال هه موو خۆشه ویستی و خه ز و ئاره زۆکانیدا، عیشقیکی گه ره و پیروژ سه رتا پنی بیر و ژیان و هه بوونی داگیر و په نگریژ کردبوو، عیشقی نه ته وه و نیشتمانیک، عیشقی فهرهنگ و زمان و ئەده بییاتی ئەو نه ته وه یه و عیشقی خاک و شاخ و ئاو و دار و به ردی ئەو نیشتمانه.

ئو پوسا، سولێ، ۷-۱۱-۲۰۲۲

كوردەۋارى بەدەم گۆرۈنەۋە لە گۆرۈنەۋە (خەزىنەدار) دا

خەمەسەيد خەسەن

نمونه‌ی چیرۆکی کوردی، به گه‌لان بناسێنرێت.

ئەو زانە‌ی نامە‌زۆ‌ی بوو بۆ نیشتمان که چیرۆکه‌کان له‌ غە‌ریبی نووسراون و باسی زیدی نووسەر ده‌کە‌ن. ئەو وه‌ک پێ‌سا وایه‌، نووسەر که‌ هه‌ست به‌ نامۆ‌ی ده‌کات، دووچارێ‌ گرژیه‌کی ده‌زۆ‌نی ده‌بێ‌ت و بۆ‌ پ‌ه‌وانده‌وه‌ی گرژیه‌که‌، غه‌یری نووسین هه‌ج نوایه‌کی دیکه‌ی پێ‌ شک نایه‌ت، هه‌نای بۆ‌ بیات، توماس مان ده‌لێ‌ت: (ئه‌گه‌ر پ‌ووداویک لای که‌م پێ‌نج سالی به‌ سه‌ردا تێ‌په‌رییته‌، مه‌یکه‌ به‌ بابته‌ی چیرۆک! چونکه‌ خه‌لکی وا راهاتوون که‌ باسی ئێ‌ستایان بۆ‌ بکه‌یت، ب‌روات پێ‌ ناکه‌ن). پ‌ه‌نگه‌ د. م‌ارف وێ‌رای ئۆ‌ستالژیا بۆ‌ ولات، ئەو مۆ‌چیاریه‌ی توماس مانیشی پ‌ه‌چاو کردبێ‌ت. ئە‌مانه‌ بیجگه‌ له‌وه‌ی تاراوگه‌ و یه‌ستگه‌یه‌کی به‌پێ‌ته‌ بۆ‌ داهێ‌تان، ئاخ‌ر هه‌میشه‌ سه‌فه‌ر ئاسۆ‌ی دێ‌ت‌مان به‌ریت‌ر و پ‌ووت‌ر ده‌کات. ئاخ‌ق د. م‌ارف به‌ر له‌وه‌ی ده‌ست بداته‌ نووسینی کورته‌چیرۆک، هه‌یجی له‌ باره‌ی ته‌کنیکی نووسینی ئەو ژانره‌ نه‌ده‌بییه‌وه‌، خوێ‌ندوه‌ته‌وه‌؟ پێ‌ ده‌چێ‌ت ئه‌ویش وه‌ک یوسف ئیدریس، په‌شتی هه‌ر به‌ سه‌لیقه‌ی خۆ‌ی قایم بووبێ‌ت و وای بۆ‌ چووبێ‌ت که‌ شاره‌زایی له‌ بواری تیۆ‌ریدا، نابێ‌ته‌ هه‌وینی له‌ دایکبوونی داهێ‌ته‌ر. (٤)

شینوازی چینی چیرۆک لای د. خه‌زنه‌دار، به‌ گشتی له‌ (سه‌ره‌تا، گرێ و کوتایی)دا، به‌و شیوه‌یه‌ی به‌ دوا‌ی یه‌کا دێ‌ن، خۆ‌ی ده‌بیینه‌وه‌، نه‌ کات پاش و پێ‌ش ده‌خات، نه‌ یاری به‌ شوێ‌ن ده‌کات. ئە‌م سه‌رنجه‌ بۆ‌ (پێ‌شوایی خاوه‌نشکو) دروست نییه‌، ئاخ‌ر له‌و چیرۆکه‌دا، له‌ ناوه‌راستی پ‌ووداوه‌که‌وه‌، ده‌ست به‌ گێ‌رانه‌وه‌ ده‌کات. د. م‌ارف چیرۆک به‌و شینوازه‌ ده‌نوسێ‌ت که‌ تێ‌دا گێ‌رانه‌وه‌، سنووری لۆ‌گیک نابە‌زینیته‌، لای ئەو چیرۆک زانە‌ی واقیعه‌، ئە‌فسانه‌ی تێ‌که‌ل نایه‌ت. نزیکه‌ی هه‌میشه‌ گێ‌ره‌وه‌، چیرۆکیژی هه‌مووش‌زانه‌، که‌سی به‌که‌می بگۆ‌یه‌ و کاره‌کته‌ره‌ سه‌ره‌کیه‌که‌ی چیرۆکه‌که‌یه‌. ته‌کنیکی (مۆ‌ئۆ‌لوگ)یشی به‌کار هێ‌تاوه‌، وه‌لێ‌ نه‌ک به‌و جوژه‌ی له‌ چیرۆکی شه‌پۆ‌لی هۆ‌شدا باوه‌، ئاخ‌ر له‌ مۆ‌ئۆ‌لوگی ناوه‌کیدا که‌ ته‌کنیکی زالی چیرۆکی شه‌پۆ‌لی هۆ‌شه‌،

د. م‌ارف خه‌زنه‌دار (١٩٣٠ - ٢٠١٠) له‌ بواری چیرۆکه‌دا سی کتیی ب‌لاو کردوه‌ته‌وه‌: ئە‌له‌مان کوردی (١٩٦٩ به‌غدا) (١) که‌ بریتییه‌ له‌ حه‌فته‌ کورته‌چیرۆک، له‌ نیوان سالانی ١٩٦٠ و ١٩٦٨دا نووسیونی. بووکه‌شووشه‌ (١٩٦٩ به‌غدا) (٢) برێ‌ترین کورته‌چیرۆکی نووسه‌ره‌، به‌هاری ١٩٦٤ له‌ لینینگ‌راد نووسیویه‌تی و به‌ره‌و پۆ‌ژ (٢٠٠٦ سلیمانی) (٣) که‌ پێ‌ک هاتوه‌ له‌ کۆ‌چیرۆکی ئە‌له‌مان کوردی، بووکه‌شووشه‌ و شازده‌ چیرۆکی دیکه‌ که‌ یه‌کنیکیان: (له‌ پێ‌ناوی دله‌اکیدا) ١٩٥٢ نووسراوه‌ (٥) و ئە‌وانی دیکه‌یان له‌ نیوان سالانی ١٩٦٥ و ١٩٨٤دا نووسراون. چونکه‌ له‌ سه‌ره‌تای (به‌ره‌و پۆ‌ژ)دا ده‌لێ‌ت: (ئه‌م چیرۆکه‌نه‌ به‌شی زۆ‌ری به‌ره‌می له‌م بابته‌من)، که‌واته‌ هه‌مووی نین و بیجگه‌ له‌م سی و چوار چیرۆکه‌، هی دیکه‌یشی هه‌یه‌. (**)

د. م‌ارف خه‌زنه‌دار هه‌ر له‌ ئایاری (١٩٦٠)وه‌ تا دێ‌سه‌مه‌ری ١٩٨٤ که‌ ده‌کاته‌ چاره‌که‌ سه‌ده‌یه‌ک، به‌ هه‌مان شینواز و ته‌کنیکه‌ل نووسیویه‌تی و هه‌نده‌ راستگۆ‌یانه‌ تاک‌ی کورد و کۆمه‌لی کورده‌واری به‌سه‌ر کردوه‌ته‌وه‌، ده‌کرێ‌ت وه‌ک به‌لگه‌نامه‌ی کۆمه‌لایه‌تی سه‌رنجی چیرۆکه‌کانی به‌ریت و هه‌ندێ‌ک چار هه‌نده‌ی چیرۆک ب‌وار بدات، که‌لکی له‌ دیرۆکیش وه‌رگرتوه‌. ئە‌وه‌یش بۆ‌ خۆ‌ی جێ‌ی سه‌رنجه‌، هه‌رچه‌نده‌ د. م‌ارف زۆ‌ربه‌ی چیرۆکه‌کانی له‌ هه‌نده‌ران نووسیون، وه‌لێ‌ شوینی پ‌ووداوه‌کان کوردستانه‌، ئە‌م تێ‌بینیه‌ هه‌ر دوو چیرۆکی (بووکه‌شووشه‌) و (ئێ‌وه‌ قاره‌مانن) ناگرێ‌ته‌وه‌، که‌ له‌ یه‌که‌میاندا شوین (لینینگ‌راد)ی به‌ سوپای هه‌یتله‌ر که‌مارۆ‌دراوه‌ و له‌ دووه‌میشیاندا هه‌رچه‌نده‌ شوین هه‌ر پ‌ووسیايه‌، وه‌لێ‌ بیری گێ‌ره‌وه‌ که‌ خودی نووسه‌ره‌، هه‌ر له‌ کوردستانه‌. ئێ‌وه‌ قاره‌مانن، ناوه‌پۆ‌کی هه‌نده‌ ئێ‌سه‌اندۆ‌ستانه‌ی ده‌وله‌مه‌ندی هه‌یه‌، شیاوی ئە‌وه‌یه‌ وه‌ک

ئەسى سىتەم لە نىوان گىرەروە و ۋەرگىدا نىيە، بۇيە ئەو
بۆرە گىرەروەيە چونكە لە ناخى كارەكتەرەو خۆرسكانە
ئەلدەقولىت، زىتەر جىنى مەمانەي خويتەرە.

ئەگەر چىرۆك دوو جۆرى ھەيىت، يەككىيان ۋەك ئەوانەي
ئى دى مۇپاسان كە بە خالىك كوتايىيان دەھات و ئەوئى
زىيان ۋەك چىرۆكەكانى چىخۇف كە كوتايىيەكى كراۋەيان
بەبوو، ئەوا نىزىكەي ھەموو كارەكانى د. خەزەندار سەر بە
جۆرى يەكەميانە. گىرەروە لەكن ئەو، پشت بە بىزگرافىي
نووسەر دەبەستىت. بەرھەمەكانى بازەنى پىيالىزم جى
ناھيلن، ئىدى ھەر لە پىيالىزمى بىن كەنارەو، تا پىيالىزمى
پەخەنگرانە و تەنانت شۆرشگىرەنەيش. لە فۇرمىكى
ھونەرىدا، بايەخ بە چەوساندەوئى نەتەوايەتى و چىنايەتى
دەھات، خەباتى جووتياران و كرىكاران بە ھىند ۋەردەكرىت
و بە گز دابونەرىيتى نامرۇقاندە دەچىتەرە.

لە چىرۆكى د. مەرفەدا، گرژىيەك ھەيە كە ئىمەي خويتەر بە
نىگەرانى پادەكرىت و ناچارمان دەھات، دواي پووداۋەكە
بەكەيىن، تا بزانين بە كوي دەھات. لە چىرۆكى ئەودا لە
دەنگى گىرەروەدا، ھۇشيارىيەكى چە ھەيە كە باس
لە تەنبايى ئىنسان دەھات. كى لەو كىزۇلەيە تەنبايەرە كە
كوندەكەيان كاۋل دەكرىت و كەسوكارى دەكوژرىن؟ كى
لە ئەلەمان كوردى تەنبايەرە كە لە ولاتىكى دواكەوتووي
زىردەستەدا، ئازار بە ئاۋەزى گەيشتوۋە؟ كى لەوانە
تەنبايەرە كە لە سايەي جەنگدا لە برساندا دەمرن؟ كى لە
قارەمانەكانى چىخۇف تەنبايەرە؟ بىوورن گوتم قارەمان!
يەككىك لە مەرچەكانى كورتەچىرۆكى سەرگەوتوۋ، ئەوئى
(قارەمان) ئىدا نەيىت، ئەوئى نىيە لاي مۇپاسان، ژنىك كە لە
ناچارىيەو سىكس دەفروشىت، لاي تۇرگنىف، كۆپلە، لاي
چىخۇف، كارمەندىكى ھەزار، دەمرىت و كەسىكى دەست
ناكەويت، پازى خۆي بۇ بەركىنىت و لاي د. مەرفەيش،
قوتايىيەكى كۆپلە، لەبەر دەستى بەرپوۋەبەرىكى دلەرەقدا؟(۵)

چىرۆكى كورت ھەيە، ھەر لەو شىعەرە ناسكانە دەچىت
كە دەكەونە خانەي لىرىكەو و ھىچ دەستىۋەردانىكىيان
پىۋە ديار نىيە، ھەيە لە سەرگوتارى تۇرگانى حىزىيىكى

نەرىتخوازەو نىزىكتەرە ۋەك لە ئەدەب بەرھەمى د. مەرف
ئە لەميان دەچىت و ئە لەويان، ئاخىر ئەو ھەم نازادى
بە كارەكتەرەكانى دەبەخشىت و ھەم پلانېش بۇ بونىاد
و پەوتى كورتەچىرۆكەكانى دادەپىژىت. چىرۆكئووس
ھەيە كە دەست بە نووسىن دەھات، دەھاتە جىيەك بۇ
خويشى سەرپرايزە، ھەيشە پىشەكى چوارچىۋەي تەلارى
چىرۆكەكەي بۇ ئاۋە، توۋشى ميۋانى ئاۋەخت و پووداۋى
لەناكاۋ نايىت. لە نىوان ئەم دوو شىۋازى نووسىنەدا، د.
مەرف لە دوۋەميانەو نىزىكتەرە.

شويىن لاي د. خەزەندار جىگەي بايەخە، بەلام شوين بە
ماناي شارى جەنجال و بالاخانەي بەرز نا، بەو مانايەكى
لە دىرۆكىكى تۇي لە مەملانى و پەسەنەيەتى پىك ھاتوۋە. لە
چىرۆكدا گرنگ ئەوئى نىيە، ئەوئى باسى دەكەين، پوۋپەلىك
بىت لە دىرۆك، گرنگ ئەوئى لە پووداۋ بچىت. د. مەرف

ئە پووداۋى راستەقىنە دەنووسىتەرە، ئە مىژوو تۇمار
دەھات، بەلكو ئىلھاميان لى ۋەردەكرىت و دەھانكە
پالېشت بۇ چىرۆكەكانى. گىرەروەي دىرۆك
لاي د. مەرف زانست نىيە، ھونەرە، ھونەر بەر
مانايەكى كاتىك سەرگەرمى گىرەروەي پووداۋىكى
مىژوۋىيە، كارەكتەرەكانى زادەي خەپالان، ۋەك لە
(بۈكەشۋوشە)دا ھەستى پىن دەكەين و پىن دەچىت
لەو بوارەدا، سوۋدىشى لە ئەزموۋنى (ۋالتەر
سكوت)ى شىنگلىز و (ئەلىكسەندەر دۇماس)ى
فەرەنسايى ۋەرگرتىت. پەسەنەيەتتىش لەكن
ئەو، زادەي بەسەرگەردنەوئىكى پاستگويانەي
كولتورى كوردەۋارىيە، بە لايەنە تارىك و
پۇشەنەكانىيەو. لە چىرۆكىدا (سەفەرىش
ئامادەيىيەكى زۆرى ھەيە، ئىدى سەفەرى
جووتيارىك بىت، لە گوندىكەۋە بۇ شار، ۋەك
لە (دەرويش كاكەللا)دا وىتەي كىشاۋە، يان ھى
تىكۆشەرىك بىت، لە بەغداۋە بىت بۇ ھەولنر،
ۋەك لە (سەرىنەبۇر)دا تۇمارى كوردوۋە،
يان ھى خويىندىكارىك بىت لە بەرلىنەو بۇ
مۇسكو، ۋەك لە (ئىۋە قارەمان)دا ژيانى پىن
بەخشىۋە.

نەخواردوو، چىرۇكى ھېتارەتە ناو جەرگەى شارەو و خەباتى نەپتى تىكۆشەران و خۇپشاندانى خەلگى داوۋەتە بەر پروناكى. كارەكتەر لاي ئەو ھەر پۈزەتەف نىيە، پى دەكەوئەت تەنەت كەسانى خۇفۇشەش بىن، چىرۇكى (ئېشەكە ناكا) كۇتابىيەكى سەرنجراكىشى ھەيە، كاتىك پۇلىسەك ھەست بە ئازارى وىژدان دەكات و بىرپار دەدات، دەستبەردارى ئېشەكەى بېت، گۇرپانى كارەكتەر لاي د. مارف، وەك ھەلتۇقىنى قارچەك لەناكاو پرو نادات، زەوینەى بۇ خۇش دەكرىت و جىنى باوۋەرى خۇنەرە، لە چىرۇكى ئەودا نە پىككەوت پۇلى كارىپ وازى دەكات، نە كۇتابى دەبىتە مايەى خەپەسانى خۇنەر. لە (دايىكىتى) دا، ئايشەخانى قارەمانى چىرۇكەكە، دېتە خەوى چىرۇكنووسەكەو، پىم وايە پىش د. مارف، ھىچ چىرۇكنووسىكى دىكەى كورد، بىرى لەو نەكرىدوۋەتەو كە دەكرىت قارەمانى چىرۇك ھەست بكات غەدرى لى كراو و خەو لە چىرۇكنووسەكە تال بكات.

ئەو جىنى سەرنجە كە لاي د. خەزەندەدار كەلەك جار گىرەرەوۋەى ھەمووشىزان قۇتابىيەكى قۇناغى سەرەتايىيە، كە خۇدى نووسەرە و سەرقالى نووسىنەوۋەى بىرەوۋەرىيەكانى خۇيەتى. كە شۇيى پروداو ھەولیز دەبىت، كارەكتەرەكان بە دىالىكتى ھەولیز دەپەيغن، وەلى گىرەنەوۋە بە كوردىيە، ئەك بە شىوۋەزارى ناوچەيەك. كارەكتەرەگەلى چىرۇكەكانى د. مارف سەر بە زۇربەى چىن و تۇيژەكانى كۆمەلى كوردەوارىين، ئىدى ھەر لە ئاغا، مەلا، خەفە، قۇتابى، پىشمەرگە، خەباتگىرى ناو شار، كارمەندى مىرى و دەرۋزەكەرەو تا بە چىرۇكنووسىش دەكات. گىرەرەوۋە لە (دل و نەتەو) دا كە كارەكتەرى سەرەكى چىرۇكەكەيشە، قۇتابىيەكى مىزەمدىلى ھەوليزىيە، دەكەوئەتە داوى عىشقى كىژۇلەيەكى قەلاتىيەو و پىشت بە بىزگرافىا دەبەستىت و خەيالى شاعىرانەى نووسەر، بەرگىكى پۇمانتىكى بە بەر چىرۇكەكەدا كوردوۋە. پىم وايە مەسەلەى ھاتتەوۋەى بابى كىژۇلەكە لە خەج، كە ھىندە بايەخى پىن دراو و وەك چىرۇكىك وايە لە ناو چىرۇكەكەدا، پاژنەى ئاخىلى ئەو چىرۇكە جوانەيە.

لە سالى ۱۹۷۳دا، دىلشاد مەريوانى لە نامىلكەيەكى چل لاپەرەيى قەوارە كچكەدا، كە ناوى لى دەنيت: (پىشوازىي خاۋەنشكۇ و دوو چىرۇكتووس)، (۶) ھەلسەنگاندنىك پۇ ھەردو چىرۇكى (پىشوازىي خاۋەنشكۇ) دۇكتۇر مارف خەزەندەدار و (پىشوازىي) (مەخەمەد مەولوود مەم) دەكات، ئەو دوو چىرۇكە ھەمان پروداو، مەردانى قەيسەلى دوۋەمى پاشاى عىراق پۇ ھەوليز، بەسەر دەكەنەو. ھەلسەنگاندەكەى مەريوانى كە لە قازانجى چىرۇكەكەى خەزەندەدار كۇتابى دېت، بىرىتە لە ھەندىك سەرنج و تىيىنى سەرنجى و پەنگە نەكەوئەتە نىو خانەى پەخىيەى ئەمەسەو، ئاخىر ئەكەر پىمان واپىت، مىژوۋى ئەدەب، مىژوۋى قۇرە ئەدەبىيەكانە پان جىرار جىتتە كۇتەنى: مىرۇكى ئەمەب دىرۇكى كۆدە ئەدەبىيەكانە، ئەوا دىلشاد تە پاس لە قۇرەى ئەو دوو چىرۇكە دەكات، نە لە ھەولى لىكەنەوۋەى ھىچ كۇدىكايە.

بە پىچەوانەى مەريوانىيەو كە بە چىرۇكىكى سەركەوتوۋى لە قەلەم داوۋە، پىشوازىي خاۋەنشكۇ لەكن عەبدولسەمەد خانەقا (كارىكە ھەلگى كەلەك خەوشە و تۇيە لە زىدەپۇيى). (۷) يەككىك لە خەوشەكانى ئەو چىرۇكە پەنگە ئەو بېت كە زىدەپۇيى لە خراپ نىشاندانى بەرپۇەبەرى قۇتابخانەكەدا كراو، ئاخىر وەك جەللادىكى سەردەمى بەس، لەوانەى ئىشيان ئەشكەنجەدانى خەباتگىران بوو، وئەنى كىشراوۋە. يەككىك لە پەيامەكانى ئەو چىرۇكە لەوۋەدا چىر دەبىتەوۋە كە: لە ھەر شۇيىتىك مامۇستا لە قۇتابى بىدات، لەوئى شتىك نىيە ناوى ئازادى پان دىموكراسى بېت. لايەنى ھەرە جوانى ئەم چىرۇكە ئەوۋە، نووسەر ھونەرەندەنە بە ناخى كارەكتەرە سەركەيەكەيدا كە خۇدى چىرۇكىيژە و قۇتابىيەكى دوا سالى سەرەتايىيە، پۇ چوۋە و لى كەراۋە خۇپسكانە قەسەى دلى خۇى بكات.

(عومەر مەعرووف بەرزنجى) پىنى وايە، چىرۇكەكانى دۇكتۇر مارف خەزەندەدار

واقیعین، ژیاڼی چین و توژمه‌کانی کومه‌لگه‌ی
 کورده‌واری به‌سەر ده‌که‌نه‌وه و کهله‌پوووری
 نه‌ته‌وايه‌تی قهراموش ناکه‌ن، وه‌لێ له‌ پروانگه‌ی شه‌
 باسکاره‌وه، وه‌سفی درێژ، لایه‌نی لاوازی هه‌ندیک
 له‌ چیرۆکه‌کانی خه‌زنه‌داره، ئاخ‌ر چیرۆکی کورث
 له‌بری وه‌سفی درێژ، یا وه‌سفه‌که‌ هونه‌رمه‌ندانه‌یش
 بیت، هه‌لما بۆ به‌ چۆی نووسین و کورتب‌ری ده‌بات. (۸)
 خه‌وشی چیرۆکی ده‌رویش کاکه‌للا له‌کن به‌رزنجی
 نه‌رمیه، به‌ وه‌سفیکی درێژ ده‌ست پێ ده‌کات، که‌چی
 خه‌نما هه‌مان چیرۆک به‌ نمونه‌یی له‌ قه‌لم ده‌دات
 و پێی وایه: (تابلویه‌کی هونه‌رییه و له‌سه‌ر عه‌رش
 ره‌سه‌نابه‌تی رۆ نیشته‌وه). له‌و چیرۆکه‌دا که
 نوستالژیایه‌ بۆ رابردووی پاک و باسی پێوه‌ندی
 نێوان گوند و شار ده‌کات، له‌ ماره‌ف شاره‌زایانه
 ناخی مه‌دالیه‌شی خوێندوه‌ته‌وه.

له‌ پروانگه‌ی (ره‌نوووف حه‌سه‌ن) هه‌و زه‌مان له‌
 چیرۆکی (دله‌اری قه‌ده‌غه‌ نییه‌)ی له‌ ماره‌ف
 خه‌زنه‌داره، درێژه، شه‌وه‌یش له‌گه‌ل هونه‌ری
 کورته‌چیرۆکه‌دا ناته‌بایه‌ که‌ پێویسته‌ پرواوه‌کانی
 وه‌ختیکی کورتیان پێ به‌چیت. (۹) ده‌شیت جوانترین
 لایه‌نی هونه‌ریی شه‌و چیرۆکه‌، مه‌نه‌لۆکه‌که‌ی
 کاکه‌سوور بیت، شه‌و وه‌خته‌ی چاره‌پێی
 عه‌یشان ده‌کات و دیالۆکه‌کانیش هه‌نده
 لێزانانه‌ داپ‌یژروان، ره‌نگه‌ وشه‌یه‌کی
 زیادیان تێدا نه‌بیت و ته‌واو له‌ قسه‌ی
 کاره‌کته‌رمه‌کانیش ده‌چن. له‌ خه‌زنه‌دار
 کاره‌کته‌رمه‌کانی شه‌م چیرۆکه‌ی له‌
 گۆراندای وینه‌ کێشاهوه، گۆرانیکی که‌
 به‌ هه‌زی هه‌لومه‌رجی نوێوه‌ دیته‌
 ئاراهه‌ و جینی به‌روای خوێنه‌ره، له‌ هه‌ر
 چیرۆکیکی له‌ ماره‌ف رابمیتین، په‌یامیکی
 پێشه‌ و شتی‌که‌مان پێ ده‌لێت، شتی‌که‌ که‌
 به‌ چیرۆک نه‌بیت، به‌ هیچ رینگه‌یه‌کی دیکه‌
 ناگوتریت، ئاخ‌ر (چیرۆک ئامرازیکه‌ بۆ گوته‌ی شه‌و
 شتانه‌ی به‌ شینوازی تر نایه‌نه‌ گوته‌). بیری له‌ ماره‌ف هه‌نده

فراوان و ئاسۆی به‌رده‌می هه‌نده‌ پوون بووه، توانیه‌یه‌تی
 کومه‌لگه‌ی کورده‌واری به‌ ده‌م گۆران و گه‌شه‌کردنه‌وه،
 له‌ چیرۆکه‌کانیدا جێ به‌کاته‌وه.

وه‌ک عه‌بدولسه‌مه‌د خانه‌قایش ئاماژه‌ی بۆ کردوه، شه‌وه
 سه‌یر نییه‌ که‌ خه‌لکی ساکاری سه‌ر به‌ گه‌لێکی بنده‌ستی
 بێ دۆست، دۆزمنی دۆزمنیان به‌ دۆست بزانن. (۱۰) بۆ
 شه‌لمان کوردی که‌ که‌سایه‌تییه‌کی راسته‌قینه‌ی نه‌ک هه‌ر
 ساویکه‌، ته‌نانه‌ت شیتۆکه‌یش بووه، ئاساییه‌ له‌ دژی
 ئینگلیز، سه‌روه‌ختی دووه‌مین جه‌نگی جیه‌هانگه‌ره‌وه، لایه‌نی
 شه‌لمانیا به‌گه‌ریت. شه‌لمان کوردی که‌ له‌ ئایاری ۱۹۶۰دا
 نووسیه‌یه‌تی و ده‌ستیکی چیرۆکی له‌ ماره‌ف و هه‌مان
 ناوی له‌ په‌که‌مین کۆچیرۆکیشی ناوه، ده‌نگدانه‌وه‌یه‌کی
 زۆری هه‌بووه. شه‌و کاره‌ هه‌نده‌ هونه‌رییه، ره‌نگه‌ شه‌گه‌ر
 به‌لێم هه‌موو ره‌گه‌ز و مه‌رجه‌کانی چیرۆکی سه‌رکه‌وتووی
 تێدايه‌ و ده‌شیت به‌ مه‌به‌ستی فێربوونی چیرۆکنووسین،
 وه‌ک ده‌رس بخوێنریت، له‌ راستی لام نه‌داییت، شه‌گه‌ر
 شه‌لمان کوردی خه‌وشیکی هونه‌ری تێداییت، شه‌وه‌یه
 نووسه‌ر له‌ کۆتاییدا ده‌لێت: (نه‌ شه‌لمان کوردی نازی بوو،
 نه‌ خه‌لکه‌که‌، ته‌نیا شه‌وه‌بوو ئینگلیزیان خۆش نه‌ده‌ویست).
 بریارێکی گه‌رابا، خوێنه‌ر خۆی به‌و شه‌نجه‌مه‌ گه‌یشتبا.

له‌ ماره‌ف زه‌ه‌روزه‌نگ و بابسالاری ده‌داته‌ به‌ر ره‌خنه‌
 و پروانکی ده‌خاته‌ سه‌ر شه‌و کاره‌ساتانه‌ی که‌ به‌ هه‌زی
 جه‌نگه‌وه، تووشی ئه‌نسان دین و لێزانانه‌ به‌رکی چیرۆک
 ده‌کاته‌ به‌ر خه‌باتی نه‌هتیی ناو شار و خه‌باتی پێشه‌مه‌رگه‌یش
 قهراموش ناکات که‌ زیتر له‌ شه‌پی پارتیزانیدا خۆی
 ده‌نوینیت. خوێندن به‌ زمانی کوردی، هه‌نده‌ جینی بایه‌خی
 له‌ خه‌زنه‌داره، تا شه‌و ئاسته‌ی هه‌ندیک جار شه‌و بایه‌خپێدانه‌
 زۆره، به‌ زیان له‌سه‌ر لایه‌نی هونه‌ریی چیرۆکی ده‌که‌وێت.
 (شیر دا لۆ داپ‌یر دا) که‌ چیرۆکیکی زۆر کورته‌ و زه‌مان
 تێیدا ده‌یان ساله، زاده‌ی ژیاڼامه‌ی نووسه‌ره، به‌ جێناوی
 که‌سی په‌که‌م نووسراوه‌ و گێره‌ره‌وه‌ وه‌ک شاگردیکی
 مارکس، خه‌ون به‌ به‌هه‌شتی سه‌ر زه‌ویه‌وه‌ ده‌بینیت، له‌
 ماره‌ف که‌ ویستویه‌تی شه‌ده‌یی گالته‌جاری بنووسیت،
 جێبه‌ستی هه‌ر له‌ هی مامۆستایه‌کی شه‌و به‌واره‌ ده‌چیت،

ۋەك بە ھەردوو چىرۆكى: (كورد تەلاقى ئاكوچ) و (ئەخە كەچەل ...) ھە ديارە. لە (جاشولكەم) دا كە سەرھەلدانى ئوتۆمبىل كوتايى بە كاروان و كاروانچىيەتى دەھىتتە، ھەر لە ۋە دەچىت بۇ نووسىنى ئەر كورتە چىرۆكى، ئىلھامى لە دۇن كىخوتەي (سىرقانتس) ھە ۋەركىتتە.

د. مەرف خەزەندە ھەرچەندە بە پەلەي يەكەم باسكارىكى ئەكادىمىكە، بەلام ھەر زور دەرك بە بەھايى بىلد و بە رولى كارىگەرى ھونەرى گىرەنە ۋە دەكات و لەو بوارەيشدا خەزىنەيەكى تىزى لە (زىرەچىرۆك) مان بۇ جى دەھىتتە، كە بە ھەق زايەلەي ھاۋارى خەلكى كوردستانە لە پىتاۋى ئازادىدا و ھەلگىرى پەيامى قوربانىيەكانى دەستى چەوساندەن ۋە، پەيامىك ھانمان دەكات بە گز ئەوانەدا بچىنە ۋە، كە گەمە بە زىانى كەسانى دىكە دەكەن و ھەول دەدەن لە پىنى ترس و توقاندەن ۋە، ۋامان لى بىكەن بە پىرۇزىيان بزانين.

سەرچاۋە و پىراۋىزەكان:

- (۱) د. مەرف خەزەندە، ئەلمەن كوردى، چاپخانەى ئەسەد ۱۹۶۹ بەغدا.
- (۲) د. مەرف خەزەندە، بووكەشۋوشە، چاپخانەى ئەسەد ۱۹۶۹ بەغدا.
- (۳) د. مەرف خەزەندە، بەرمە رۆژ، كىتەپخانىسى سۇران، چاپخانەى سىما ۲۰۰۶ سىلھامى.
- (۴) د. عبدالعزىز السبىل، مفهوم القصة القصيرة بين آراء النقاد و رؤى المبدعين.
- (۵) أنى إنرايت، القصة القصيرة الإيرلندية فى العصر الحديث، ترجمة: سامية العطوط.
- (۶) دلشاد مەريۋانى، پىشۋازىي خاۋەنشكۆ و ھەو چىرۆكئەوس، چاپخانەى راپەرپىن ۱۹۷۳ سىلھامى.
- (۷) عبدالصمد خانقا، مجموعة أقاصيص كردية لمعروف خزندار، ص ۷۸ - ۹۳ الثقافة الجديدة، عدد 14 حزيران ۱۹۷۰ بەغدا.
- (۸) ھەمەر مەرووف بەرزنجى، لىكۆلىنەمە و بىبلىوگرافىيە چىرۆكى كوردى (۱۹۲۵ - ۱۹۶۹) لاپەرەكانى ۱۴۶ تا ۱۴۸ چاپخانەى كۆرى زانىارى كورد ۱۹۷۸ بەغدا.

(۹) مەرووف ھەسەن، كرىكار و چىرۆكى كوردى، ل ۵۲ چاپخانەى ھەلا، ۱۹۸۲ بەغدا.

(۱۰) عبدالصمد خانقا، مجموعة أقاصيص كردية لمعروف خزندار، ص ۷۸ - ۹۳ الثقافة الجديدة، عدد ۱۴ حزيران ۱۹۷۰ بەغدا.

(*) لە پىتاۋى ئاپاكىدا كە د. مەرف لە ۴ى نۆلمەمەرى ۱۹۵۲دا نووسىيەتى و لە كۆچىرۆكى بەرمە رۆژدا بىلەي كوردەنەمە، زىتەر لە پەخشانىكى ھەنەرى دەچىت ۋەك لە كورتەچىرۆك، بىس لە بولبولكە دەكات كە لە پىتاۋى زىانەنەمەى گولكەدا، گىلانى خۇي دەھىتتە.

(**) رەنگە د. مەرف لە ئاۋەپىرۆكى (ئەلمەن كوردى جارىكى تر زىنەمە دەھىتتە)، پەشيمان بوۋىتتەمە، ئەمگەر دا سەرومەختى كۆكرەنەمە چىرۆكەكانى لە نووتۇپى بەرگىكەدا، ئەو چىرۆكى شەرىفەش ئەمگەر د. مەرف خەزەندە، ئەلمەن كوردى جارىكى تر زىنەمە دەھىتتە لاپەرەكانى ۷۵ تا ۸۰ى چىرۆكى ھەلپەزەرى رۆژى كوردستان ۱۹۷۶ بەغدا. ۋەپراي ئەو چىرۆكەكانى ئاسازمەم بۇ كورد د. مەرف خەزەندە چىرۆكىكى دىكە ھەم، ئاۋى لىق ئاۋە، سىلتلانە، كە لە ھەول كەلۋەنى يەكەمى ۱۹۶۷دا لە لىپىنگەرد نووسىيەتى و بۇ يەكەم جارى ۵ى ۶ى ۲۰۰۹ كە (پامان) ى ژمارە (۱۴۵) دا بىلەي كوردەنەمە.

تايىتەنەنەنەمەىكى ئىم چىرۆكى بە بەراۋەرد لەگەل ئەوانەى دىكەمەدا، ئەم خاۋەندا چىرۆكەمە: كەركەتەرەكان خەلكى رەوسىيان، رەوداۋەكان لەۋى رەويان ئاۋە و ھەج ھەمەمەكىش بۇ ئەمە نىيە، نووسەرەكى كورد بىت. سىلتلانە كە ئاۋى ئىلىكى ھەنە و بە مانى رەۋناك بىت، ج ۋەك سەرەتا، ج ۋەك گەشەسەندى رەوداۋەكان و ج ۋەك كۇتايى، يەكەكە لە چىرۆكە ھەنە ھەنەكانى نووسەر. (ئەمەزىيەو، د. مەرف ئەم چىرۆكەشى ھەم، سەپاس بۇ كەك سەپاس رەنجدەر كە ئاۋى بىلەۋەنەمەى باسەكەم، ئاگادارى كوردەمە).

(***): crisis: تەنگەلە.

(****): بە شەو جەمى گەۋەرىمەندى پىشتۆپت.

ئىم ئەمىلە ئاۋەنەمەى باۋەنەت. شىعرى مۇسكۆلى ھەنە، دىۋانى گۇران، ل ۲۰۴ كۆرى زانىارى كورد ۱۹۸۰ بەغدا.

(*****): كە شەيخ مەھمۇدى ھەفەد (۱۸۸۱ - ۱۹۵۶) لە دەرىمەندى بازىيان، لە ۹ى ھوزەيرانى ۱۹۱۹دا، پىق لە ئەشكرى ئىنگىلىز دەگىرتتە، لە پال گەشەبەرىلكە بە بەرىنەدارى بە دىل دەگىرتتە، نىنى ئەم بەرمە ئاۋى ۋەك بەرمەقارەمان، ئەچىتە ئىۋە دىرۆكى كوردەمە.

خاں له هیلی یادداشتدا

سه باح رهنجدەر

عسراڼيک زور به شهرمهوه بهرو ماليان بهرې کهوتم،
 دهراڼي حوشهيان کرابووهوه. بهراڼه بهرگا له بهر
 ههيوانهکې لهسره نهسکه ميلنکې تهخته دانېشتبوو، لباديکې
 سپي نهخش قاوهي، لهسره پراخا بوو، کومه ليک گولدان
 له دهوړوبهري داندرابوون، دياربوو تازه ناودرابوون،
 لهگهل شهره بهيک، که تافته بهيکې سپي بهسره دهسي
 شهره به که دادرابوو، ژيره ووشي له ناو بارستېک قومي ته پردا
 بوو، پياوړي پرچ و سر و سميل، رهش زياتر له سپي،
 شکودارانه فرموي لي کړم. کتيبيکې بهدمستوه بوو،
 به قله مي سوور هيلي به ژير چند برکه بهکيدا دهچا.
 کتيبه که هي (حوسين مردان) بوو. به ناو نيشاني: (الزهار
 تورق داخل الصاعقه). دواي بهخيزهاتن و بهکترناسين
 کوتي: (چار و دلم به بهره و ليهاتوويي لاوان پروون
 و گهرمه). پيشترش شاعيراني لاي هوليژ بهردهوام
 سهرديان کړدووم. وهک: (جه ميل ره نجبر و عه بدوللا
 په شينو) و زوراني ترش.

ديار بوو (زيوان) خويندبووهوه. چند
 پارچه کاغذنيکې باريکشي بريبوو له نيوان
 لاپه رکاني دانابوون، کوتي: لهديکبووني شاعيريکې
 داهينهرې تندا بهدي دهکم، بهرو به نوځوازي
 شيعري کوردي بدات. نوځوازيش جوولنه و
 ديارينه کراوه، هلوښت و بچوون و کرانه وه
 خوته، هرچې رېتماييکې لهو دانېشته دا کړم.
 دواتر به پني هلکشانې نه زموون، هه مووي له
 کات و شوين و جني خويدا راست دهرچوون.
 من لهسره بهرگي زيوان نووسيپووم (چامه)،
 نه وه زور جيگي سهرنج بوو بق من. کوتي:
 زيوان چامه نيه. (رؤمانه شيعره)، هرچې شتيک
 له هه حقيقه ته وه بيلخي زهره رت پيناگه يه تن. له کم
 نه زمووني و پوشنبري ساکارم، به کم جار
 بوو دهسته واژهي رؤمانه شيعرم گوي لي بيت
 و بيستم. نهوکات من چند رؤماننيکې کوردي
 و چند رؤماننيکې وهرگيردراوم بق کوردي
 خويندبووهوه. ديارترينيان (شاري حوسين
 عارف و براكوزي) نيكوس کازانتراکي بوو،

ؤم له پيشه کي پاراستوه، چونکه ثيمه: (پاماني سهرمي)
 وسين دهکوژي و په زامه ندي خوينهري نمونه يي
 هراگرېت، ناشيسته پروداو له نووسيپدا.
 وزه يراني 1988 ناميلکي (زيوان) چاپ کړد، دانه يه کم
 شکيش به: (ئيسماعيل بهرنجي) کړد، کوتي: دوو دانه ي
 يشم بدهري، يهک بق کتيبخانه ي: (محهمد مهلولود مه)
 نهوي تر بق: (دکتور مارف خه زنده دار).

بشتر: (محهمد مهلولود مه) به هوي: (دکتور نازاد
 بهمه شريف) هوه ده ناسي و پياسه ي دوو وديريژمان
 ، شه قامه کاني هوليژ کړدبوو، له گازينو ي: (شهواني
 هوليژ) يش چند جاريک به سي قولي دانېشتبووين و
 هند جاريکيش له ماله وه نانومه کمان کړدبوو، (دکتور
 زاد بهمه شريف) له ژماره (183) ي سالي 2004 له
 زقاري (کاروان)، بابه نيکي نووسيپوه به سهرناوي: (چون
 بهم ناسي؟) باسي نهو دانېشتنه دهکات و بچووني
 هميشي له باره ي منه وه هيناو ته وه و دهليت: (هر لهو
 انېشته دا گفتوگويک دهر باره ي چيروکي (دوژينه وه) له
 يوان کاک (سهباح رهنجدهر) و (مه) دروست بوو، کاک
 به باح به وردې پراسياري لهسره چيروکه که له (مه) کړد
 باسي له لايه ني به هيز و کاريگه ري چيروکه که ي (مه) ي
 رد. (مه) يش له کاک (سهباح) ي پرسي: (ته مهنت چه نده؟).
 ويش کوتي: (توزده سال).

(مه) پني گوت: (ته مهني پوشنبريت پيش ته مهنت
 وهتوه و نومندي زورم به لاي وهکو نيوه هه به باري
 ده بيمان بهرو داهيتان بيه ن).

و چل و نه وهنده سالي تیکه له ناوه ندي پوشنبري
 وردې بوويمه، پياوي ناوا له خوبووردوي وهک: (محهمد
 مهلولود مه) و (عه بدوللا سهرراج) نه ناسيپوه، بهو شيوه
 که و له دل و گيانه وه پالېشتي بهره و ليهاتوويي لاوان
 کن و دل و گيانيان به داهيتانيان خوش بيت و پيکهاته يهک
 ن له ويست، جور و نمونه ن.

دای چند رږڅيک له گهل: (ئيسماعيل بهرنجي) ريکهوتي
 ،کمان کړد و کوتي: (دکتور مارف خه زنده دار) پني
 و شه بتيينيت، ناو نيشاني ماله که ي دامن، نهوسا هوليژ
 باريکي وهک ئيستا قر ئالوز نه بوو، به ناساني شوينه

عەبدولكەریم شىخانى بە كوردییەك، كە خولیاكانی زمانی دەهینادی و خەیاڵی هینادی، كوردبووی بە كوردی.

سالی 2012 دكتور عەبدوللا رحمان كتیپکی بە ناوینشانی: (بۆمانەشیعر: میژوو و سەرهلدان) چاپ کرد. لەم كتیپدا (زیوان) بە یەكەم بۆمانە شیعی كوردی دەستیشان كراوە.

كە لەلای هەستام و بۆم تا دەرگای حەوشە لەگەلم هات و خاندانانە بەرینی كردم و گوتی: (دیاربە و قەتیش لە دەرگا مەدە). دواى ماوهیهكى كورت ئەو ماله بووه ماله باوك و تا كچی دواى بەردەوام هاتوچووم كردوو. زووش گوتی: تۆ دووم ئەدیبی دەیتە كۆری مال. یەكەم كۆری مال: (دلشاد مەریوانی). ئەوكات شەهید نەكراوو. گوتیشی: هەر كتیپك پێویست لە كتیپخانەكەمدا، بەین دیاریكردنی كات ببێ و پرسم بێ مەكە. بەس دواى گەڕانەوهی لە شوینی خۆی دابینتۆه و جیگۆرپكینی بێ مەكە. بۆ ماوهیهكى دووردوێژ لەو ماله دا هەموو چوارشەممان كۆری ئەدیبی دەبەسترا. چا و قاوه و خۆشاو و میوه و جۆره‌ها شیرنەمەنیش ئامادە و پێشكیش دەكرا.

دواى خوێندنەوهی بابەتەكە ئامادەبووان گفتوگۆیان لەبارەى بابەتی پێشكیشكراو دەكرد. یەك لەو چوارشەممانە بەخت یارم بوو، بێ ئەوهی بۆچوونی من وەرگیریت، دواى كۆرەكە گوتی: چوارشەممەى ناھاتوو سەباح دەقیك دەخوینتۆه. بۆ هەموو كۆرەكانى ناھاتوو، لە دواى كۆرەكان دەپیرسی چوارشەممەى ناھاتوو نۆرەى كێنە و كێ ئامادەیه، ئامادەیی ئەدیبەكەى وەرەگرت، بەلام ئامادەیی منى وەرەگرت و یەكسەر رایگەیانند چوارشەممەى ناھاتوو قانە.

لە بەرگی حەفتەمى: (بۆژگاری من - 2014)

لە لاپەرەى (212) ئاماژەى بەم كۆرەى من داوه. لە

دواى خوێندنەوهكە: (محەمەد موكرى و سەلاح شوان و فیکرەت عەزەت) گفتوگۆیان لەبارەى شیعرەكەمەوه کرد، بۆچوونەكانى سەلاح شوان لەبارەى زمان و شیعییەت و شینۆز لە شیعی درێژدا كمال و پێوانەیی و فرە زانیاری بوون. نەك بۆ من، بەلكو بۆ تەواوی ئامادەبووان.

هەر لەو ماله‌دا چەند ئەدیبێكم ناسی. وەكو باوكیكیش هەمیشە پێنمایى ئەدەبى و ژبانی كریووم و سوودمەند بوویمە لە پێنمایەكانى. بەشێك لە ئەدەبى كلاسێكم بە چاوپوونى ئەو و لە پێگەى كتیپخانەى ئەوه‌وه ناسی.

لە ناوەرەستى ئەوه‌وه‌كان، كە گەمارۆیەكى كوشندە و پەلۆپۆشكێن لەسەر خەلكى كوردستان هەبوو، خواردنى باش لە هەموو مالێك دەست نەدەكەوت. پۆژێك میوانداری: (پیربال مەحمود) و منى كرد. خوانێكى شاهانە خەملا بوو. من كە خواردنەكەم بینی پێم نەخورا و هاوسەر و منداڵەكانم هاتە پێش چاوم. وەك ئەوهی هەستى شەشەمى كاری كوردیت و پێى گوتیت میوانەكەت لەم حال و بارە لاسەنگەدايه. لەسەر خوانەكە هەستا و دواى ماوه‌یه‌كى كورت هاتۆه گوتی: سەباح بە بنیادی بۆ ماله‌ووم نارد. ئەوهی لەسەر خوانەكە بوو، یە زیادەوه بۆ منداڵەكانى ناردبوو.

دواى نان و چا و قاوه. دیوانى: (محەمەد سالىح دیلان) ی هینا و گوتی: هەریەكەمان شیعیكى ئەو شاعیرە بلیمەتە بخوینتۆه، پاشتریش گفتوگۆی لەبارەوه دەكەین. پێش ئەوهی ئێمە بچین، دیاربوو شیعرەكانى دەستیشان كردبوو. بەوه زانیم لە نێوان هەر شیعیكدا پارچەكاغەزێكى سەپى دانابوو، خۆى شیعی: (سلیمانى)، پیربال مەحمود شیعی: (بێخودى شاعیر). منیش شیعی (شیخ مەحمودی زیندوو).

بە پیربالی گوت: تۆ ئیلاقات نەرم و بەهیزە، بەلام ئەو شیعرەت لەنگ خوێندەوه. رای لە خوێندنەوه‌كەى منیش نەبوو، هەستم كرد رێكخستنى ئەم دانیشتنەى بۆ ئەوه بوو توانایی دیلان بە من ئاشنا یكات. هەر لەم دانیشتنەدا بە باشى لەبارەى ئەزموونى: (ئەحمەد تاقانە و ئەنوەر قادر محەمەد و فەرهاد شاكەلى) دوا، وەك شاعیر و وەك لێكۆلەر.

بۆ نووسینى: (میژووێ ئەدەبى كوردی) یەكەى داواى هەر

دوو بهرگی چیرۆکهکانی: (محهمهد مهولود مه) ی لى کردم. گرتیشی خۆم هه مه، بهلام قوتابییهک بۆ کارى زانستى بردووێ و نه یگه راندووه ته وه. ڕێکه وتنه که مان ده که وته 15/1/2001. ئهم ڕێکه وته مندالیکمان خودا به خشی. بهو هویه وه له به لینه که م دوا که وتم. 18/1/2001 کتیبه کانم بۆ برد. پێش ئه وه ی به خیزهاتنم بکات و کتیبه کانم لى وه رگرت، گوته: تۆ بیر کردنه وه و هه لکه وتی ئه وروو پێیانته هه یه و زۆر پابه ندی به قسه و بریارى خۆت، بۆ دوا که وتی. منیش واقیعه که م پێگوت و گوتم له دوا ی سن کێژان، کو ڕیکمان له دایک بوو، ئه مه یه هۆی دوا که وتنه که م. بزه یه کی شادمانی له ده موچاوی گه را و پیرۆزبایی و سوپاسی خودای کرد، براده ره هه لبژاردرا وه که ی که سێکی که مته رخه م نییه. هه مان کات دایه (سه عدییه) سن پاکه ت شیرینی له سوپه ر مارکیته که ی نزیک مالیان کړی و گوته: له جیاتی من له کولانی خۆتان، خۆت به سه ر مندالانی دابه ش بکه. ئه مه کو په زای منه. خه زنه داریش گوته: باجی دوا که وته که ت ئه وه یه، من ناوی لى ده نیم، له گه ل ئه وه ش بۆ چوونی خۆی زال نه کرد، په زامه ندی من و هاو سه ره که می وه رگرت، ئینجا ناوی نا (یاد)، ئیستا ته مه نی هه ژده ساله و چه زی له فرۆکه وانیه.

2

له ژماره (43) ی 18/9/1997 له (برایه تی، پاشکۆی ئه ده بی)، عه رزو حاله نووسیکی رابه ندراو و به نازه په ره وه ده کراو به شه کر و شیر بۆ په لامار و کارى تایبه ت و ده ستیشانه کراو. نووسینیکی نووسی به ناو نیشانی: (زه قبوونه وه ی خود له ناو وه مینگدا). له لایه ن ئه و و براده رانی تریه وه، زیاتر پازده نووسینی به کوردی و عه ره بی به دوا داها ت، ده سته وایی و ڕێکه وتنیک له ئیوانیان کلکی لیک، گرێدا بوون، له م نووسینه تاندا سه دو چه فتا و دوو قسه ی نا قول و ناشایسته یان پێ گوتم. یه ک له و براده رانه خه سه له تی هه رفیشی لى ستاند بوو مه وه وه ک: (ئاژه ل) ده ستیشانی کرد بووم. منیش له ژبانی ئه ده بیم ڕێکه وتی له وه دلخۆشترم بوو به روو نه بوو ته وه. ئاستی له م جۆره و نزیک له م جۆره، به ره هه می منیان به دل نه ییت. ئیستا ش ئه که ره له شه قام ڕێکه وتی ئه و براده ره بکه م بیژیستی خۆم، له هیزی ئه ده بی بیه گه رده وه

خه تده یه کی په زامه ندی ده مگرت و تا نه وه په ڕی دلخۆش ده بم، خۆشیه که هه یج خۆشیه ک پێی ناگات، ده بی سوپاسی خودا و هه ر سه دو چلو چوار هه زار پێغه مبه ر بکه م. ئهم عه رزو حاله نووس و ئاسته بازاریانه به ره هه می منیان به دل نه ییت، خۆ ئه که ره به ره هه می منیان به دل ییت، ده بی گومان له توانایی ئه ده بی خۆم بکه م.

ئهم ئاماژه یه م ته نیا بۆ ئه وه دا، دوا ی ئه وه ی قو ڕولیتیه ی ئهم گه له که مه کیه نیشه وه، 11/11/1997 خه زنه دار ته له قو ڕی بۆ کردم، نیوه ڕۆ وه ره لای من نانیک به پێکه وه بخوین. که چووم دوو قوتابی قو ناغی دکتو رای لا بوون وانه ی پێ ده گوته، ئاویان: (محهمهد) و (شنۆ) بوو، ئه و نیش له خواته که دا به شدار بوون، هه موو ئه و رۆژ نامانه ی له سه ر یه ک که له که کرد بوون، که نووسینه کانی تێدا بلاو کرا بوو ته وه به زمانیک، زمانی فه رمان گوته: پێلا وه کانت له پێ مه که ره وه و به رۆره سه ریان و به رۆ را وه سه ت، منیش زه ره خه نه یه کی شه رمه م بۆ کرد و گوتم، ببووره، گوته. ئاخه هه مو ی

ته فره دان و گێزه شینویی ئه ده بی و به دگویی و قسه هه له به ستن و تانه و جنیون بۆ تۆ و ئه ده بی تۆ. گوتم: له پال ته فره دان و گێزه شینویی و به دگویی و قسه هه له به ستن و تانه و جنیوه کانی ئه وان، بابه تی نوو سه رانی تری تێدا بلاو کرا وه ته وه به شکوه باسی ئه ده بی کوردی ده که ن. فره میسکی شادی چاوانی بریقاندنه وه و یه که ی له شوینی خۆی هه ستایه وه و ده سته ی له سه ر شانم دانا. گوته ئاوا به گه وره بی له ئه ده ب گه یشتووی و روونیین و لیبوورده ی، بۆیه ئه و پێ (سه ره تا و کوتایی) یانه ئاوا تووشی هیستریا بوونه. گوته بۆ نه یه کی باشه ئهم دێره شیعه ری: (هه یمن) بلعینه وه: (له م ولاته هه مو وش زۆره، به نی ئا ده م که م).

له ناو کتیبخانه که یدا له گه ل کتیب، که لوپه لی به نه رخ و ده گمه نی دانا بوون. کوو پێکی چای پێشکیش کردم، که له رووسیا له گه ل خۆی هه تیا بوو یه وه و وینه ی پووشکینی له قه دی نه خش کرا بوو، زیاتر له چل سال بوو پاراستبووی، گوته: ئه مه ش یه کیکه له ئازار درا وه کانی سه ر

دوای ماوهیهک نووسینیکی نووسی
به ناونیشانی: (خهونی خودایی له
کۆشیعری پرووهکهکانی خواوهند)
با، له ژماره (45) ی 5/3/2000 ی
گۆفاری (پامان) بلاوی کردوه. له گهـ
شیعری نوێ کۆک تهـبوو، له گۆفاری
(پامان)، ژماره (148) ی 5/9/2009
بایهـتیکی نووسیوه به ناونیشانی: (ههـندێ
بیرهـوهـری پۆژنامهـگهـری و من و پامان)
ددان بهـوه داههـنی ناوهـندی پۆشنییری کوردی
چارهـروانی نهـهـیان لهـ نهـکردوه لهـبارهـی شیعری نوێهـ

سیزده سال و هشت مانگ و یازده رۆژ له گۆفاری
(رامان)دا کارم کردووه. له ژماره (3) تا (153) ئه و کاته ی
کارکردنم چ وهک ته من و چ وهک توانایی ئه ده بی ده بیته
قوناغی گه شه ی ته من و ئه ده ب. یادداشتی ئه م ماوه یه م
به پری نووسیوه و له نامیلکه به کی سه ره بخۆدا چاپی
ده که م. (نازاد عه بدولواحید) سه ره نو سه ری گۆفاره که
بوو. به یانی: 10/10/2008 سه ریگی کیشا ژوو ره که م و
گوته ی: وه ره قاوه یه که م له که لدا بخۆره وه. من ئه و پیاره م
قه ت ئاوا بریندار و هه ناسه توند نه بینیبوو. ده مو چاپی
ته واه نا ئاسایی بوو. له ناخوه هه ژا بوو. هه سته به
پیلان و غه دریک له من کردبوو. نمونه ی دا هینه رانی بۆ
ده هینامه وه چ تو ب و داویکیان بۆ داندراوه ته وه. نمونه ی:
(به در شاکر سه ییاب) ی ده هینا یه وه و دلشی نه ده هینا
بابه ته که م بۆ باس بکات. به رده و امیش دووباره ی ده کرده وه
تو شاعیریکی: (وتووریای) به زه رده خه نه یه که وه گوتم
چی بووه پێم بلن خۆ پیلانی مه رگی مسۆگه ر نییه. بڕیک
بوون بووه و زانی له سه رخۆم و به سه رخۆم زالم و له
هیزی چاره کانه دا خاوه نی بپوا و ئه وه م. که گوتم وه.
گوته ی: ئه وه یان کوشتنی توانست و بۆحه. کۆمه لیک
کاغه زیشی له سه ر میزه که ی به رده می دانا بوو. بۆ من
ده واه و ته ماشایه کی کاغه زه مکانی ده کرد و ده سته
نا به زایی له سه ر دانه نان. به چاو یک سه یری منی ده کرد.
وهک ببینی په ردا خیک ژه ه رم بۆ ئاماده کرابیت و ئه و
پێگه ی بکات ته هیلێ بیخۆمه وه. یان ده رخواردم به درێ.
گوته ی: مروفینک. له وانه یه براده ریشته بوو بیت. زۆرکارا و
کارامه یه له کۆمپیوته ر و ئیمیل دروستکردن. به هه شت
ناوی جیا جیای نوو سه رانی ناسرا و ئیمیلی دروست
کردووه و جینیۆ به خۆت و مال و مندالت ده دا و بۆ
ئیمیلی گۆفاری رامانی نارده وه. وای کردووه من ببیینم.
گوتم: به ده رچ یا بیانخۆنمه وه. گوته ی: دلم تابه نه ک خودا

نه خواسته تووشی دلوهستان و میشتک له کارکهوتن بیت. گوتیشی هه موو راپورته کانم له بهریه کدا راگرتوو، وهک رینووس و شینواز و وشه و فهرهنگ و زارواه یهک کهس، کهسیکی کرچوکال و کزیله و کلۆل، له ئهدهب نووسیویهتی: خودایه دهین من چی بم و چیم کردییت. مرقفیک، رهنگه پوژگارنیک براده و هاوکاریشم بوو بیت، پئ به خوی بدا به ههشت ئیمیلی جیا جیا جینوم پین بدا و بوختانم بۆ ههلبهستی. له کاتیکدا له ژیاخی خۆم نهک خراپهم لهگهڵ مرقفیک نهکردوو، بهلکو کشم له میشتیکش نهکردوو، بهین دووولی هه میشهش پیزی نووسینی باشم گرتوو و ستایشم کردوو، تا سۆما له چاوانیشدا حوکی ماییت لهسر ئهم قهناعهتم بهردهوام دهیم.

ناخۆ دهین چی رقی ئهو مرقفهی لهو پلهیدا کولاندییت، یان دهستدرووی چ پۆییهک بیت به ناوی نووسهرانی ناسراو ناژاوه و گیزه شینوینی بنیتوه، تا من لهگهڵ نووسهرهکان دووچاری گرفت و مهوای گرژبوون له نێوانمان دروست بکات. کزیلهیی له ناوهوه کلۆری کردوو، خودایه یارمهتی بده تا نازاری کهسیکی تر نه دات. ئههناج دواي چهند سالیک پیم زانی عهرزو حالنووسیکی بازاریه، به خۆی بهههشتی داهینانی نییه. له بهههشتی داهینانی ئهوانی تردا دهژی، به واتایهکی دی، خۆی بۆ خۆی بوونی داهینانی ئهدهبی نییه. تهنیا له بوونی ئهدهبیدا ئهوهی بۆ دهمینیتوه، (پهلاماری داهینهریکی داوه). دواي دهست و دهه به ههرمیشک خووساندن و بین شهرم ئامادهکراو، به چاوپوونی برادهریکی (شاعیرم)، که من له ژماره (32)ی گوڤاری (پامان)ی 5/2/1999 له میزگردیکدا به ناوینشانی: (کیشهی تینگه یشتن و تینهگه یشتن له ئهدهب و هونهردا). به شاعیری خاوهن پوئیا ناوم بردوو. نامهیهکی کراوم بۆ ئهو برادهره شاعیرم نووسیوه و له نامهکدا بهدار و یار و دههزی و دروومانتر بۆچوونی خۆم دهبرپوه و له بونی هه مبهانهکه دهام. پێش ئهوهی بلاویشی بکه مهوه دهیدهه به خۆی.

له په رهگرافیکێ نامهکدا نووسیومه: (ئهدهبی پاراو و بنگهرد په سروشتی خۆی دوژمنی دیکتاتورانه و رهنگ و پوخسار و کرۆکی واقع دهستکاری دهکات، بهلام له توانیدا نییه بیکریت، بهلام دهتوانیت پکوکینهی نازیزان وهگریت بۆ خوشه ویستی، ئهگه ر ویستت نازیزان ببینی،

هه موو برینه کانت بکولینهوه، ئهوجا چاوی بینیت پاراوکه). ده مزانی خه زه دار کاریگری به سه ر نازاد عه بدولوا حیدهوه ههیه و ریزی داوای به کتری دهگرن. چوومه لای و بابه ته کهم تینگه یاند، بهلکو راپورته کانم بۆ وه رگریت، به له خۆپازیبوونیکێ پهرپوا و جۆره ته وسیکه وه گوتی: به ناوی خواستراوه جینویان پین داوی، گوتم بهلن. گوتی: هه ر یهک ناوی خواستراو بۆ کاری ناپهوا به کاربهیتیت، (نامه رده). نامه ریش خاوهن ره ئی نییه، بۆیه داوایه کت جینه جی ناگه. گوتیشی داهینه ره له لویه، هه لۆش ته ماشانی پینگه درێژه کان دهکات و رینواران ده پارێژێ. هه لۆیسه رینگه ی دریزی ئه ده بی کوردیش تو ده پارێژن.

4

(دکتور له تیف محمهد جهمه ر) شیعری: (سروودی بارانی) بهر شاکر سه ییابی وه رگیرا بوو، له ژماره (93)ی گوڤاری کاروان، ئاداری 1992 بلاوی کردبووهوه. زۆر سه رسام بووم به شیعهرکه و وه رگیرانه بێ گری و گۆله کهی و شیعریه تی تیدا رسکاندوو و دنیا بینیی شاعیری تیدا کمله. باسی ئهم وه رگیرانه م بۆ کرد، که چۆن خه یالی جوولاندم و دهقه عه ره بیه کهی به چیه تی خۆیه وه به ستاوه ته وه. ئه ویش به دووردریزی تیکه لاو بوون و پوژگاری خۆی له گه ل سه ییاب زۆر به تاسه و له ده وه گیرایه وه. گوتم: ئهو زانیاریانه بۆ خۆینه ری کرد زۆر گرینگ و پێویست و خولگه و مه به سه، پێش نیاز ده که م بیاننووسیت، گوتی: له سه ر دانی داهاتووت شتیک ده بینیت. کردی به بیر کردنه وهی خۆی و به شیوازیکی پهر زانیاری، درێژه به بنهماکانی براده رایه تی ده دا و بابه تیکی نووسی به ناوینشانی: (من و گوران و سه ییاب). له ژماره (53)ی 5/11/2000ی گوڤاری پامان بلاو کرایه وه.

5

22/11/2001 له گفتوگوه کدا باسی: (محمهد صالح دیلان)ی کرد، که خاوهن تیوری شیعریه، هه م داوام لێ کرد ئهم

ههست به تیۆره و بیرکردنهوه وهک نووسینیکی
تۆمار بکات و ئەندازەی تیۆرهکە بە پێودانگی
ئەندازیاری بگهیهنیت. تیگه‌یشتنی خۆی بۆ تیۆرهکە
کرد بە بابەتیک بە ناوینیشانی: (شیعر). له ژماره
(79) ی 5/1/2002 ی گوڤاری پامان بلاوکرایهوه.

6

17/8/1999 (حوسین عارف و خانم) ی خیزانی
سێوانی بوون له گتوگۆیهکان دیار بوو، بۆ چەند
بۆزیک دهمانهوه. یاسی چیرۆک، بابەتی دانیشتهکە
بوو. منیش لێم پرسی خۆ تۆ له قوتاغی خۆت
چیرۆکنووسینکی باشی و چیرۆکهکانت واقعیین،
بەلام واقعی له چیرۆکهکانتدا فرەئاسۆیه. ئەتۆوه و
کوردستان و جەنگ گوتار و قوولاییهکەین. بۆ
له لیکۆلینهوهی چیرۆکی کوردی وهک پێویست
باست ناکرێ. گوتی: لایەنی لیکۆلینهوهی غەدەری له
چیرۆکنووسیم کردووه. ئەگەر ئەوەندە بایه‌خم به
نووسینی لیکۆلینهوهی زانستی ئەدابوایه. ئەوه وهک
چیرۆکنووس، رەنگه چیرۆکنووسینکی باشیش باس
دەکرام. گوتم: بۆ ئەم غەدەر له‌خۆکردنەت وهک
بابەتیک ناووسی بۆ خوینهرانی ڕوون بگه‌یتۆوه،
بابەتینکی نووسی بە‌ناوینیشانی: (من و چیرۆکی
کوردی). له ژماره (41) ی 5/11/1999 ی
گوڤاری پامان بلاوکرایهوه.

7

دەمهو عەسری 22/11/2006
نەبارانینکی نەرم دەباری. چەترم
هەلدا و بەرهو مالی خەزەندەدار ڕینگەم
نایه بەردەمی هەنگاوەکانم. بێنیم دایه
(سەعدیه) خورما و گۆیز و کونجی
لەتاو ئاون دەکوتا، کە ئامادەبوو له
فەخفوریه‌کی ڕوون به‌که‌وچکینکی
مسی زۆر سەرنج‌راکێشه‌وه؛ که‌میکێ له‌ پیش
خەزەندەدار دانا، ئەویش به‌ چێژ و تاسەیه‌کی زۆره‌وه
دە‌یخوارد. لێم پرسی یه‌که‌م جارە ئەو خواردنه‌ دە‌بینم،

له‌ وه‌لامدا گوتی: خوارینینکی ده‌گمەنی جە‌زائیریانه، گوتی:
باش بوو یه‌سەر د‌ل‌مدا هاتی و ده‌لنی له‌گە‌ل د‌ل‌م قەست
کردووه، د‌منا ده‌بوایه‌ ته‌له‌فۆنم ب‌ک‌رد‌بو‌وایه، چوار ک‌ن‌ن‌ی
شیع‌ری له‌سەر م‌ی‌زه‌که‌ی د‌انا‌بوو. گوتی: ئە‌مانه‌ له‌گە‌ل
خۆتدا ب‌به‌ره‌وه‌ له‌ ه‌هر یه‌کی‌کاندا ج‌وان‌ترین دوو ش‌ی‌ع‌رم
بۆ د‌ه‌ست‌ن‌ی‌شان ب‌که‌، د‌ه‌مه‌وێ له‌م به‌رگ‌ی م‌ی‌ژو‌وی
ئە‌ده‌بی ک‌وردی، له‌بارە‌ی چ‌ە‌ند ش‌اع‌یرینکی س‌ه‌رده‌می
نو‌ی‌ش ب‌نو‌وس‌م. (ج‌ه‌لالی م‌یرزا ک‌ه‌ریم، ع‌وس‌مان ع‌وز‌یری،
د‌ل‌ش‌اد م‌ه‌ری‌وانی، ج‌ه‌م‌یل ر‌ه‌نج‌ب‌ەر). د‌و‌ای چ‌ە‌ند ڕ‌ۆ‌ژیک
س‌ه‌ر‌یان‌م ک‌رد و ئە‌وه‌ی گ‌وت‌بو‌وی ج‌ی‌یه‌ج‌یم ک‌رد‌بوو، به‌
ما‌وه‌یه‌کی پ‌ی‌وان‌یه‌ی له‌بارە‌ی ه‌هر چ‌وار‌یان‌ی نو‌وسی،
د‌ای‌م‌ی ب‌یا‌ن‌خ‌و‌ی‌ن‌مه‌وه، م‌ن‌ی‌ش خ‌و‌ی‌ند‌مه‌وه، د‌و‌ای ئە‌وه‌ی
به‌رگ‌ی ح‌ه‌فته‌می م‌ی‌ژو‌وی ئە‌ده‌بی ک‌وردی د‌ه‌ر‌چ‌وو، له
21/6/2006 د‌انه‌یه‌کی پ‌ی‌ش‌ک‌ی‌ش ک‌رد‌م. نو‌وس‌ینه‌که‌ی
له‌بارە‌ی ع‌وس‌مان ع‌وز‌یری ت‌ی‌د‌انه‌بوو، پ‌ر‌سی‌ار‌م ک‌رد
ئە‌مه‌ی بۆ ت‌ی‌دا ن‌ی‌یه. د‌ه‌مار‌ی گ‌یرا و گ‌وتی: بۆ ک‌ورد
باش بوو ت‌ی‌دا ن‌ه‌ی‌ن. ه‌ه‌ستم ک‌رد واده‌زان‌ی به‌ م‌ه‌ب‌ه‌ست
ئە‌و پ‌ر‌سی‌اره‌ی ل‌ی د‌ه‌ک‌م، یان ئە‌و ه‌و و ن‌ه‌ی‌تییه‌ د‌ه‌زان‌م
له‌به‌ر‌چ‌ی ل‌ای داوه، یان بۆ س‌ان‌س‌ۆر‌ک‌راوه. ژو‌وره‌که‌م ج‌ی
ه‌ی‌شت و چ‌و‌مه‌ ناو با‌خ‌چه‌که‌ و پ‌ر‌ته‌قال‌یک‌م له‌ دار ک‌رده‌وه
و خ‌وارد‌م، ه‌ه‌وش‌ه‌که‌ی دار‌پ‌ر‌ته‌قال‌یک‌ی زۆری ت‌ی‌دا‌بوو،
ه‌ه‌م‌ی‌شه‌ پ‌ر‌ته‌قال‌ه‌کان به‌ دار‌ه‌کا‌نه‌وه‌ د‌ه‌مان‌ه‌وه‌ و ل‌ی‌یان
ن‌ه‌ه‌ک‌رد‌نه‌وه. د‌وات‌ر بانگ‌ی ک‌رد‌م؛ و‌ه‌ره‌ ژو‌وره‌وه‌ گ‌ه‌رم‌ات
د‌ه‌ی‌ن. م‌ن‌ی‌ش چ‌و‌مه‌وه‌ ل‌ای، به‌لام ه‌ه‌ستم ک‌رد ه‌ی‌شتان
د‌ل‌ت‌ون‌د‌یه‌که‌ی م‌اب‌وو، به‌ ش‌ه‌رم و خ‌ۆ‌به‌ش‌ه‌رم‌ه‌زار‌زان‌یو
مال‌ئا‌و‌ای‌یم ک‌رد و چ‌و‌مه‌ د‌ه‌ره‌وه، ئە‌مه‌ بو‌وه ڕ‌و‌ود‌او
و که‌له‌که‌یه‌ک و د‌ه‌ی‌ن به‌د‌وا‌دا‌چ‌و‌نی بۆ ب‌که‌م، چ‌ە‌ند
ه‌ه‌نگ‌او‌یک له‌ مال‌ه‌که‌یان نو‌ور‌که‌وت‌بو‌ومه‌وه، د‌ی‌تم (ئە‌حم‌ه‌د
ت‌اق‌انه‌)ش به‌ره‌و مال‌یان د‌ه‌ه‌ات و د‌ه‌ی‌وی‌ست س‌ه‌رد‌ان‌یان
ب‌کات. یه‌ک‌تر‌مان ب‌ی‌نی، گ‌وت‌م خ‌ه‌ز‌نه‌دار یه‌ پ‌ر‌سی‌ار‌یک‌م
م‌ی‌زاج‌ی ت‌یک چ‌وو، ئە‌و‌یش گ‌وتی: ماد‌ام م‌ی‌زاج‌ی خ‌وش
ن‌ی‌یه، م‌ن‌ی‌ش د‌ه‌گ‌ه‌ر‌یم‌ه‌وه‌ و با پ‌یک‌ه‌وه‌ پ‌ی‌اس‌ه‌یه‌ک ب‌که‌ین.
ت‌اق‌انه‌ وه‌لام‌ی پ‌ر‌سی‌اره‌که‌می د‌ایه‌وه، له‌و زان‌یم ع‌وس‌مان
ع‌وز‌یری له‌ نو‌و‌ک‌ه‌رت‌بو‌ونی ش‌ۆ‌پ‌شی ئە‌یل‌و‌ول له
ح‌وزه‌ی‌رانی 1966 دا بو‌وه‌ته‌ ق‌ور‌بان‌ی و گ‌ول‌له‌بار‌ان ک‌راوه،
ق‌ور‌بان‌یه‌که‌ ه‌ی‌چ پاس‌او‌یک پ‌ار‌سه‌نگ‌ی ن‌اد‌اته‌وه.

سەرەتای ههشتاکان (مستەفا پەژار) چامەیهکی نووسیویو بە ناوێشان: (هات یان نههات)، ڕیکەوتی 31/12/1984 لە کۆڕیکی یەکیتمی نووسەرانی کورد لە هەولێر خۆیندییهوه. کۆڕەکە: (ئەحمەد تاقانە و محەمەد موکری) بۆ دەستەیک شاعیری لاو ڕیکیان خستبوو، پەژاریش وەک میوان داوای لێ کرابوو بەشداری بکات. داوای پاپەرین بە سێ بەش بلاری کردەوه: دوو بەشی لە گۆفاری ڕامان، ژمارە (1) ی سالی 1996 و ژمارە (8) ی سالی 1997 و بەشی سێهەمی لە گۆفاری کاروان ژمارە (112 - 113) ی سالی 1997 دا بلاوکردهوه.

مالی من و پەژار بەسەر یەک شەقامهوه بوو، زۆر ئیواران لە گازینۆی (مەچکۆ) هەڵدەستاین و بەیەکەوه بەدەم گفتوگۆی ئەدەبییهوه دەهاتینهوه. لە یەک لە ئیوارهکان یادی کۆڕەکهمان کردەوه. لە هەمان کۆڕدا منیش شیعرم خۆیندیوه. سۆراخی چامەکم لێ پرسی و پێشنیازی چاپکردیم بۆ کرد. گوتی لەمێژە ئەم نیازەم هەیە، بەلام دەمەوێ بیدەم بە (مارف خەزەندار) پێشەکی بۆ بنووسیت. لە دەستێشانکردنی پۆژی سەردانەکه ڕیک کەوتین: لە 12/1/1999 سەردانمان کرد. دەرنگەکی لە پەژار وەرگرت و گوتی سەر بەدەنەوه. نووسینیکی دوورودریژی نووسیویو. وەک شیعریکی فەلسەفی لەو شیعەرە داوای، بە وردیش قسەی خۆی کردبوو، لە پێشەکییدا نووسیویو مستەفا پەژار لەم چامەیهدا شاعیریکی زۆر باش و داهێنەر، بەلام پێشتر لەناو هاوڕێیانیدا وەک شاعیری باش دەرنگەوتیوو، لە 27/3/1999 پەژار بە کتۆپڕی کوچی داوای کرد و چامە و پێشەکییهکه لەلای مەتالەکانی پەژار ماونەتەوه و چاپ نەکراون، لەوانەیه لەناوچووین، یان لەناوچیت.

6/8/2006 لە مالی خەزەندار (دکتۆر دلشاد عەلی) سەرئێجی لەبارەی شیعەرەکانی منەوه هەبوو، کە خالەبەندی بەکارناهیتم و بە بۆشاییهک لە ئەزموونی منی دەزانێ، منیش گۆتم زانیتم بۆ ئەم کارەم هەیە و لە ژمارە (50) ی 5/8/2000 ی گۆفاری ڕامان قسەی خۆم لەم بارهیهوه کردوو و گۆتوو:مە:

(کۆمەڵێک حیکمەت و گیانی پەتی و بیر و مەودای ئیستیتیکم لە کەلهپوور و پۆشنییری کوردی بۆ ماوەتەوه. نموونە: لە حەیراندا خالەبەندی پەپەرە نەکراوه، سەر بەند و ناو بەند و کرانەوهی دوا بەند هەیە. بە گۆنگرتن و هۆشیارییهکی راستەقینە تریه و ئاواز، هەستی خالەبەندی لای حەیرانناس دروست دەبێت. هەروەها لە شیعری میلی کوردی و شیعری کلاسیکی خالەبەندی پەپەرە نەکراوه. پەپەرەنەکردنی خالەبەندی لای من ئەزانین نییه. بگرە وەک مەبەست و هونەر گەڕانەوهیه بۆ هەستی سەرمانی کوردی و پەسەنایەتی کەلهپوور.

لە سێتیی کاغەز و دابەشکردنی وێنە، هەست و نیشانهکانی خالەبەندی لە ئاستەکانی نەرمیڕین لە خەیاڵ و زەینی خۆینەری خود ڕیا دەستێشان دەکەم.

نموونە: پێستە یۆ کۆی دەچیت، ئەم پێستەیه، ئەگەر نیشانهی پرسیار، یان سەرسوورمانم بۆ دانا، ئەوه بێگومان پێستەکه دەستێشان دەکەم. پرسیار، یان سەرسوورمان. ئەگەریش هیچ نیشانهیکم بۆ دانەنا و بە کراوێی هێشتەوه لەم بارووبارەدا پێستەکه دەبێت پێستەیهکی ئاستدار و دۆخگۆر و زەینی. خەزەندار پێستگێری لە بۆچوونەکی من کرد، منیش گۆتم: با بۆچوونەکانت بێنە بەلگە و لەبەر دەستی خۆینەراندان: بە دوو ئەلقە بۆچوونەکانی لەبارەی خالەبەندییهوه تۆمار کرد.

1. خالەبەندی لە شیعری کلاسیکی کوردیدا، لە ژمارە (115) ی گۆفاری (ڕامان) 5/12/2006 بلاوکرایهوه.

2. خالەبەندی لە شیعری نوێی کوردیدا، لە ژمارە (119) ی گۆفاری (ڕامان) 5/4/2007 بلاوکرایهوه.

17/5/2009 پۆژیکی تەواو گەرم بوو، سەردانیم کرد. بێنیم پێشەکانی لەناو تەشتیکی نەمچە پێ قوم دانابوو، گۆتم: ئەوه بۆ پێشەکانت جیوت کردوو و لەناو ئەو قومه گەرمە دەیانجولینیت. گوتی ناوه ناوه میروولە

دهكڼ، ټمه چاره ی ټم میړووله یه.

فایله کی په مېه ی له تښت خوی دانابو، دایه دهستم، چیروکی: (سفیتلانه ی تیدا بو، گوتی: ټم چیروکه م دوا ی چل و دوو سال، ټم پو له ناو دهستووسه کانم دوزیمه ته وه، ټه گهر به دلت بو، بز بلاوکر د نه وه له گڼل خوتی بیه، خوینتمه وه و گوتم: جوانترین چیروکه، پوچوونه کمی یی له جی خویدا نه بو، گوتی تو، یان له چیروک نازانی، یان چیروکی: (نه له مان کوردی و بووکه شوو شه و دل و نه وه) ت نه خویندوومه ته وه، ههستم به نارهاییه ک کړد له مالی خوی قهت دلی میوانی نه ده شکاند ههستا و منی به جن هشت و چووه ناو کتیبخانه کی، زانیم نیشانه ی نارازیوونه، له فایله که دا شیعرینکی: (دکتور ټیحسان فوناد) یشی تیدابو، شیعره کم له سر ټه سکه میله که دا دانا و چیروکه کم هه لگرت و پویشتم، دلم نه وه منده گران ببو، دهنکوت بوو هته تووره کی بزمار، به یانی چیروکه کم برده گوڅاری (پامان)، له ژماره (145) ی 5/6/2009 دا بلاوکرایه وه، هه مان پوژ ته له فونی بز کردم گوتی: دایکت خواردنی تاییه تی ټاماده کردووه، وهره ټیره نانیک بخو، نانکه کم خوارد و نه ټه دهنک و نه من دهنک، که چیروکه که بلاوکرایه وه له ناو خویننه ران دهنکانه وه یه کی تاییه تی هه بو، به زمره خه نه یه که وه گوتی: پنده چی پوچوونه که ت راست بوو یی.

11

خه زنه دار داوا ی وینه ی (مه دهوش) ی کرد، منیش دهمزانی له ههشتاکان (له تیف ههلمهت) له گوڅاری به یان چاوپیکه و تنیکی له گه لدا کردبو، وینه ی له یی هه یه، که گهرام ژماره (80) ی سالی 1982 بو، گوڅاره کم برده ستودیزیه ک وینه ی مه دهوشم له به رداگرته وه و پیکه وتی 25/2/2010 یوم برده ماله وه، بینیم وهک ژیانی ټاسایی

خوی له متیخه که یدا دانیشتیوو، دلخوش و گه شاوه وهک ټه وه ی به شهراییکی هه و تساله مهست، تهواو مهست بووینته، پوخی ماندووی چاوه پروانی، نارام بووینته وه و خواستی گرمی ټه ده یی هاتینته دی.

جلوبه رگی له هه لمدراوی له به ردا بو، له گڼل کلاویکی پرووسی تووکنار، دوو گوڅاری پامانی ژماره (-152 153) له سر میزه کی به رده می به سهریه که وه دانابوون، لیکولینه وه یه کی (سابیر رهشید) ی به دوو بهش له باره ی چیروکی (ټیحسان مستهفا) تیدا بلاوکرایه وه، له بری به خیرهاتنم یه کراست گوتی داهیننه فراموش ده کړی، به لام تاسه رنا، له زه منی شیاو و ده گمن، به ده رکه وتنی قولاییه کی پروینتره وه دهرده که وینه وه و خوی دهناسینیت، ده چیته لاپره زیندووه کانی داهینان و میړو و مرقفی هه میشه یی وه.

له م نووسینه دا سابیر رهشیدی وهک گه وه رناسیک ستایش کرد و گوتی: کم بووه نووسینی نووسه رانی کرد دووچار بخوینتمه وه، ټم گه وه رهم دووچار خویندووه.

(قهرمنی جه میل) قهله مکیشی ټیحسان مستهفا ی کیشابو، وهک شیوه کاره پښکه وتووه کانی جیهان باسی قهرمنی کرد و ټامازه ی به وه دا له هه ندیک ولاتانی جیهان شیوه کاری تاییه ت به قهله مکیش هه یه، پاشان باسی (به دیع باباجان) یشی کرد، له گڼل به راوردی نیوان هه ردووه قهله مکیشی (نالی)، که به دیع و قهرمنی هه ریه که یان به شیوه ی جیا کیشاویانه.

گوتی نمونه ی چیروکی ټیحسان مستهفا م کردووه به پرووسی و به تیراژی زور له پروسیا بلاوکرایه وه، په خننه شی له چیروکتووس گرت، که بوو هته مووچه خوری میری، فرمانی گه وره ی له پایتهخت وهرگرتووه له چیروک دور که وتووه ته وه، وهک ټه وه ی فرمانبه ریی له داهینان به گرینگر زانینیت، که داهینان تاکه سامانی جوانی ژیا نه و هیمای یاخیبوونه، ته نیا مرقفی گه مژه ی بچووک له ژیان یاخی نابن، دهنه هه موو مرقفیکی کارا و کاریگر له ژیان یاخیه.

ټه و ټامازه یه شی دا، که له شهسته کان چهند چیروکیکی به عهره یی نووسیوه و له گوڅاره عهره ییبه کانی ټه وسای

بەغدا بلایى کردوونەتەو، زۆر داھێتەرى کورد ڤایرۆسى نووسین بە زمانى بیگانهیان گرتووه، دەق بە زمانى بیگانه نووسین تیراوه و دەردەباریکەیکە تەنیا لەناوبردنى داھێتەرى بەدوايەوھە و بەس.

بە پێداگرییەو ئەوھى دووبارەدەکردووه، کە لە (ئیبیراھیم ئەحمەد) تەکنیکێتر و خاوەن وزەیکى زۆرتر و ناوەرۆکى ھەستیارترە. بەھۆى زمانى عەرەبییەو ھونەرى چیرۆکى ڤەرەنسى دۆزیبووھە و زانیویەتى، ھونەرى نووسینى تەواوگەرى خۆیندەوھەیتى، بەلام وەک زمان، زمانى ئیبیراھیم ئەحمەد لە زمانى ئەو کاریگەرتر و کاراترە، زمان لە داھێناندا پێوھەرى سەرەکییە. زمان و بنیاد ھاوسەنگى ناوەرۆک دەدەنەو.

ئەرم لا دروست بوو، زۆر سەرسامە بەو چەند چیرۆکە کەمەى ھەیتى و بەو پەرى پێزەو خۆیندوویەتیەو و نیکەرانیان لەلا دروست کردووه، دەقى رەسەن نیکەرانى دروست دەکات. دەقیگ نیکەرانى دروست بکات، خۆینەر ناچار دەکات بۆ جارى تریش بگەرێتەو سەرى، بەلام وەک برادەر و ھاوشارى برادەر نەبوونە، ھیچ بیرەوھەرییەکی برادەراییەتى نیوانیانى نەگێرپایەو.

12

لە 5/6/1999 کتیبى: (ئەلیکساندەر پووشکین: گەشتیک بۆ ئەرزەپۆم) پێشکیش کردم، کتیبەگە ھێشتان لە نیوان دەستى ئەو و مندا بوو، وەرم نەگرتبوو، بە زمانى نیمچە دلھراوگى ئامیز و تاقیکردنەوھە لى پرسیم: شیعەر چییە. منیش گوتم: (ئەگەر دەزمانى چییە، نەمدەنووسى). کتیبەگەى دایە دەستم و گوتى: (تاکو ئێستا جوانترین پێناسەى لە ھەموو زمانانى دنیا، شکۆى شیعەر ئەمەى و بەس).

13

24/10/2010 چەند کانژمێزیک پێش کوچى دوایى چوومە سەردانى و لە ھەوشە لەسەر جۆلانەدا ڤاکشایوو، لەباتى گەتوگۆ بزەیکى نەرم و خەمگینى بۆ کردم و گوتى بنیادی گەرە ھاتى، (یەکەمجارىش بوو ئەم دەرپێنە ھێمن و خامۆشەم گوى لى من). وێنەم لەگەل گرت، ئەم وێنەى دواوێتەیتى، زەینى تەواو لەسەر خۆى بوو. گۆرانى (با

بچینە سەر وھیس)م بۆ گوت. کەمێک لە ھونەرى گۆرانى دەزانم و دەتوانم ئەدای ئەو گۆرانىیانەى ھەزریان لى دەکەم بەیتەم، بەلام دەنگم خۆش نییە. ئێستاش ھەستى گۆرانىم تێدا ماوہ و ھیزی سەرسامبوونە. گوتى بەرگى ھەفتەمى (پۆڤگارى من) ئامادەى چاپە، باسى ئێوارەشیعەرییەکەتم کردووه. من لە دلى خۆمدا دەزمانى ھەلناسیتیتەو، جێم ھێشت و بە دلگەرانى چوومە مالهوہ. ماوہیەکی پێچوو (مەمەد قانەر یوونس) تەلەفۆنى بۆ کردم، گوتى چیت نەبیستووه، گوتم وەکو چى بیلێ با بییستم، دەنگى کەمێک پەشوکا و گوتى دەلێن خەزەندار گورچیلەى وشککردین. منیش یەکیى ھەستام و بەرێکەوتم لە نیوہى رێگەدا دەست و پێم شلبوون، چیدی ئۆتۆمبیلەم پێن ھەژووشترا و لام دایە لێوى شەقام و وەستام، تەلەفۆنم بۆ ھاوسەرەکەم کرد، ھات ئۆتۆمبیلەکەى لێوەرکرتم و گەیاندمى. لە دلى خۆم دەمگوت بەرگەى ئەو بارە ناگرم بچمە مالى ئەستێران و خەزەندار چاوم پوون نەکاتەو. دواتر ورم

خستەبەر خۆم و گوتم داھێتەران ژيانیان لە دواى مەردن دەست پێدەکات. داھێتان نرڤ و ئەزەلییەت بە مەزقنى نمونەى دەدات، خەزەندار لای خۆیتەرانی خۆشەوێست بوو، وەک لای دامودەزگا رەسمیەکان، نرڤى ھۆگرە نمونەییەکانى ھەلناسەنگیندەرتن، لە ھاوکیشەى سارنوسەرى خۆخوازی بەند ناگرین. چاوەریمان کە مەتەلى ھاتن و میواندارى برادەرانت ھەلەدەھیتى و لە کیسە و تووتنى کەسینکى پێگەبووہ پێمان دەلێن: ئەدەب لە ھەمووشت و ھەمووکەسدا سەرسامبوون و ھەستروونی و ھەلوێست و زمانە.

14

جاران جەژنان دەھاتمە مالى مەلبەندى رووناکیە، کە چاوگى ئەفسوون بوو، بەرھەژنە و لەم تزیکانەدا دێمە مالى چراغت، کە سندووقى مروارى و مەرجانى سیحەر. پەنجەرەیکە لە خۆین و گوشت و ئێسکى مەز گێراوہ و رووناکیى خۆھەلخستنى تێدا

پەيدا بۈۈە و جۈۈلەي ئەلفۇبىيە. شۈۈشە يەك گۈلۈ
دەھىنم و بەسەر گۈرت دەپىزىنم، يەلگۈ بالندە بۇنى
خۇشى ھەلمۇن و باليان باش بۈەشۈن. يەك يەك
باسى قەردەكانى خۇم دەكەم. قەردارى مۇۋى
پۈۈزەم، قەردارى سۈۈشتم، قەردارى بالندەم، كە
لەناۋ لگۈۋى درەختان دەمىننەۋە و دەكۈنە جۈۈۋە
و جۈۈكە و ھىلكە دادەننن. قەردارى ئەۋ كىزەم لە
يەكەم دىدارىدا خودا خۇرپەي خانومانى خستە
رەگ و پىشە و دلمەۋە، خۇشم وىست و لە گەلمدا
ھارەست ئەۋۈ، ھەر زۈۋ بۇم بۈۈە ناۋەند و
لە سەرلەبەرى ژيان و شىعرمدا مايەۋە لە كاتى
نۈۈسۈنۈشمدا كۈلتۈۋر و روانىن و بىر كىرەنەۋە.
ئەمانە و زۇر شتى تىرىش بىر كىرەنەۋە و خەيالان
بەھىز كىرەۋم و نۈۈسۈنۈن خستۈۋەتە رەگ و
پىشە و دلمەۋە، قەردارى شىعرى خۇم، ھۈۋىنى
بەۋەقايان زۇر بۇ پەيدا كىرەۋم، فەزايەكى كراۋە
و پىكھاتەي زەپىنن. لە كاتى نۈۈسۈندا ۋەك
برۈۈسكە لىم دەدەن، لە پەنجەم رادەمىنن و
ھاۋسەنگيان دەكەن.

ئەۋ فەر مۈۋدەيەت دەكەمە نەخشى جۈشۈ خۇشى
بىننەندازە و شىار بۈۈنەۋە، كە دەنگۈت: (ئەگەر
نۈۈسەر پىزى قەلەمەكەي گۈت، قەلەمىش
پىزى دەگۈت.) ئىستا قەلەم و نۈۈسۈن
ئارامتر دەپىنم.

تەنبا ئەۋ كاتە دەتۈانم قەردەكانم
بەدەمەۋە و شانم سوۈك يىت، كە
بەتۈانم خۈۈنى دل و دىدە زىاتر پىزۇم
و باش بىۋوسم و بىم بە شاعىرىكى
راستەقىنە و نەۋنەيى. ئەگەر خراپم
نۈۈسى، تۇ لە بەھەشت ئاگادارم
بەكۈە، گۈۈم رابكىشە و بەردى لۈمە
و سەر زەنشتم تىگەر، با بىئىشى و
ھەرا و ھاۋارم بەسەردا بەكە، ھەستە
ۋىلى دەۋدۈل بە و زىاتر خۈۈنى دل و
دىدەت پىزۇە. پىشەم بلى ھىشتان ماۋتە قسە بەكەي،
قەردارى ھەر ھەۋۈ ئەۋانەي پىشە تۇ نۈۈسەر بۈۈن و

نۈۈسۈنۈن كىرە بە ھۈنەر و ئىستىتىكا، خستىانە رەگ و
پىشە و دلتەۋە، زەمانى كۈردىيان گەياندە ئەزەۋىنگەرىيى
و سەدا و ژيان بەبەردا كىرەن و ھەستىارى بۈۈن.
ھەۋۈ شتىك لە داھىتاندا دەۋى و داھىتان كىرەي ژيان
بەبەردا كىرەن و جۈۈلەي تاهەتايى مۇۋە، ھەۋۈشمان
قۇتابى نۈۈسۈن.

كەلۋۈنى يەكەمى 2018 ھەۋلۇر

تەلپىنى:

• لە ھىچ نۈۈسۈنۈنگدا بەرپۇز و كاكە و مامۇستا و ھىزۇ... تەك، بەكار
ناھىنم، تەنبا ئاۋى خۇيان لە ھەۋۈ ئاۋەلناۋىك، گەرەتەر و شاپان
و شاپاندارتەر دەزانم، (ئاۋ) لە بىگەردى خۇيدا ھەۋۈ وزەيەكى
كەسايەتى ھەلگۈرۈۋە، ئاۋ خۈۈى كەسايەتتە، ئاۋەلناۋ پىۋەر و
ھىلەيە بۇي. ئاۋ بىر كىرەنەۋە كەسايەتتە، ئاۋەلناۋ بىر كىرەنەۋە
دەۋىيە بەرانبەر كەسايەتتە، ئاۋ (بۈۈن)ە، ئاپاكى لەگەل ئاسنامى
خۇي ئاكات، ئاۋەلناۋ (چىيەتتە)يە، مەۋدەيەك، بۇ خۇشۈۋىي و
شۈۋاندىن و دەرىپىنى ئوۋلايمەن دىۋست دەكات، ھەۋەھا (تەقلىد)
كەمۈكۈرتتەمكى بىچىنەيەك، رەگ و تايىتەمەندى نىيە، زۇر شتى
بەسەر نۈۈسەرى كۈردىا زال كىرەۋە، مەن بىزار دەخۈۋاز و رۈۋانىۋانىكەم
بەرمە رەگ و تايىتەمەندى دەپۇم.

د. مارف خه زنه دار...
له رووناکییه وه بو
رووناکی له نیوان
ره مز و به هادا

په خشان ساینر محمد

ازانوی سوران

دروود بۆ گیانی مرواریناسای ئو مرقفه نهری
 هه‌میشه‌مه‌شخه‌لی مه‌عریفه‌ی به‌ره‌و لووتکه‌ده‌برد
 قه‌لهم و به‌ره‌م له‌پاژه‌ی گه‌لدا
 له‌گه‌ل هه‌لویتسا زۆر سه‌ریاننه‌لدا
 بوون به‌سه‌رمایه‌ی بۆت له‌ژیا
 له‌لای ئاسۆدا هه‌واریان هه‌لدا...

محمد حوسین

مارف خه‌زنه‌دار (1930 - 2010) مروفتیک له‌
 1948هه‌مه‌شخه‌لی مه‌عریفه‌ و روشنبیری
 به‌رز کردووه‌ته‌وه. هه‌نگاوه‌هه‌نگاو تا گه‌یشتن
 به‌ لووتکه‌ ئاوپی نه‌داوه‌ته‌وه. مه‌زنه‌ی مارف
 خه‌زنه‌دار لێره‌دا،ه، خۆراکی گیانی نووسین بوو،
 مه‌عریفه‌ بوو، روشنبیری بوو، به‌مه‌زنه‌ی ژیا، به‌
 مه‌زنه‌ی ژیا ئاوازی کرد، ئه‌وه‌ نییه‌ له‌ پرووناکی
 ژیا و به‌ره‌و پرووناکی (چراغ) بارگه‌ی پێچایه‌وه.
 هه‌رده‌م خاوه‌نی هه‌زی پرووناک، دل و ده‌روونی
 پرووناک، ده‌ستی پرووناک، هه‌مووی پارچه‌یه‌ک
 پرووناکی بوو. ماله‌که‌ی ئاوه‌ندیکه‌ی روشنبیری
 گرنگ بوو، بۆیه‌ ده‌لیم: هه‌ولێر خاوه‌ن دوو
 قه‌لایه، قه‌لای هه‌ولێری ماددی و قه‌لای
 مه‌عنه‌وی و مه‌عریفی مارف خه‌زنه‌دار.

1- میژووی ئه‌ده‌بی کوردی- پێگه‌ و به‌ها

یه‌کتیک له‌ پێگه‌کانی گه‌ران به‌ دای
 ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یدا، میژوو. کاتیک
 ئه‌م میژووه‌ش په‌یوه‌ست ده‌ییت به‌
 کولتووری ئه‌ده‌بی، میژووی ئه‌ده‌بی
 دروست ده‌کات که‌ ده‌ییت سه‌رچاوه‌یه‌کی
 پته‌وی ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌که‌. هه‌ر خۆی
 میژووی ئه‌ده‌ب پتووستیه‌کی نه‌ته‌وه‌یه‌ له‌پال
 پتووستیه‌ هه‌نهری - ئه‌ده‌بیه‌که‌ی. ئه‌و پێنازه‌ی
 که‌سه‌که‌ هه‌لیده‌بژێری بۆ ئه‌وه‌ی کاره‌که‌ی له‌سه‌ر

پراکتیزه‌ بکات په‌یوه‌سته‌ به‌ تێروانینی خۆی که‌سه‌که‌.
 ئامانجی سه‌ره‌کیش له‌ پێنازی زانستی، به‌ده‌سته‌یه‌تی
 مه‌عریفه‌یه. بۆیه‌ پێنازه‌که‌ به‌ خۆی خۆی کار ناکات،
 به‌لکوو کارکردنه‌که‌ی ده‌هه‌ستیه‌ سه‌ر دوو په‌گه‌زی
 بنچینه‌یی:

1 - ئه‌و خۆده‌ی که‌ پێنازه‌که‌ به‌کار ده‌هه‌یت (واته‌
 که‌سه‌که‌ و تێروانینه‌ تابه‌تیه‌کانی).

2 - ئه‌و بابته‌ی پێنازه‌که‌ کاری له‌سه‌ر ده‌کات.
 که‌واته‌ سیانه‌ی (بابه‌ت - خۆد - پێناز) ته‌واوکه‌ری
 به‌کترین، هه‌یچیان بێ ئه‌وه‌ی تر نیشانه‌ زانستیه‌که‌
 ناپێکن، که‌ بریتیه‌ له‌ وه‌به‌ره‌یتانی مه‌عریفه‌یه‌کی میژووی
 ئه‌ده‌بی.

ئه‌وانه‌ی میژووی ئه‌ده‌بی کوردیان تومار کردووه، له‌
 په‌نجه‌کانی ده‌ست که‌مه‌تر نه‌بن، زیاتر نین. هه‌ریه‌که‌شیان
 به‌پێی ئه‌و که‌ره‌سته‌یه‌ی له‌به‌ر ده‌ستیدا بووه، له‌پال
 تێگه‌یشتنی بۆ چه‌مکی ئه‌ده‌ب و میژووی ئه‌ده‌ب، بابته‌که‌ی
 خستوه‌ته‌ روو. لێره‌دا (د. مارف خه‌زنه‌دار) له‌ پێشه‌نگی
 میژوونووسانی ئه‌ده‌بدا، چونکه‌ هه‌ر نووسیه‌وه‌ی
 میژووی ئه‌ده‌بی کوردی، خه‌ونیکه‌ی له‌میژینه‌ی مارف
 خه‌زنه‌دار بووه. ده‌م و پۆژگاریکی زۆر خه‌ونی هه‌میشه‌یی
 ئه‌م مرقفه، هه‌تانه‌ی به‌ره‌مه‌ینکی گه‌وره‌ی میژووی
 ئه‌ده‌بی کوردی بووه، له‌ روانه‌ی میژووی - نه‌ته‌وه‌یی
 - مه‌عریفی - روشنبیری - ئه‌کادیمی. له‌ پێره‌وی ژیا ئیدا
 خه‌ونه‌که‌ی کرده‌ حه‌قیقه‌تیک و پێشکه‌شی نه‌ته‌وه‌که‌ی کرد
 که‌ گه‌نجینه‌یه‌کی به‌نرخ و کانیایه‌کی پڕ به‌خششه، توانای
 ئه‌وه‌ی هه‌یه‌ چه‌ندین کار و بابته‌ی ئه‌کادیمی له‌باره‌وه
 ئه‌نجام بدریت، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی فراوانترین نووسین له‌باره‌ی
 میژووی ئه‌ده‌بی کوردی تاوه‌کو ئیستا به‌ره‌مه‌ (7)
 به‌رگیه‌که‌ی د. مارف خه‌زنه‌دار، که‌ زه‌مینه‌خۆشکه‌ری
 زانستی نووسینی میژووی ئه‌ده‌بیه‌. به‌پێی ئه‌مه‌ ده‌کریت
 دوو پتووستی ئه‌نجام بدریت:

1 - خۆتێنه‌وه‌ی وردی ئه‌م به‌رگانه‌ی میژووی ئه‌ده‌بی
 کوردی و دۆزینه‌وه‌ی چۆنیه‌تی کارکردن و پێگه‌کانی
 نووسینه‌وه‌ی میژووی ئه‌ده‌بی.

2 - دۆزینه‌وه‌ی پێگه‌ی نوێ و ته‌واوکاری، وه‌ک ئه‌وه‌ی
 له‌سه‌ر ئه‌م بنچینه‌یه‌ی د. مارف دایه‌شتوه، زیاده‌ی تری

بخزینە سەر، چونکە بناغەیهکی پتەویان هەیه و دەکرێ بەلەخانەیهکی چەندین نەژمی میژووی ئەدەبیی لەسەر بونیاد بنرێت و بۆ ئەم مەبەستە تەنانەت کۆنفرانسی تایبەت بگیرێت. لەپال کۆر و کۆبوونەوە و دیداری تایبەت بەم بابەتە، هەول بدرێت ئەو بۆشاییانەی کە لەنیویدا بەدیی دەکرێت بە هەر هۆکاریکەوە بێت نەهێلدرین.

د. مەرف نووسینەکانی میژووی ئەدەبی کوردی بەپێی وابەستەی کۆمەلایەتیی پۆلێن کردووە، کە لە روانگەی (شمیت) وابەستەی کۆمەلایەتیی (النسق الاجتماعي) وابەستەیهکی هەمووییە و چوار لقی لێ دەبێتەوە، بریتیین لە: 1 - وابەستەی پۆشنییری. 2 - وابەستەی زانستەکان. 3 - وابەستەی ئابووری. 4 - وابەستەی پامیاری. جگە لەوەی کە وابەستەی پۆشنییری چەند وابەستەیهکی تری لێ دەبێتەوە، نمونە: 1 - وابەستەی ئایینی. 2 - وابەستەی هونەری. 3 - وابەستەی پەرورەدەیی.

نووسینی ئەدەبی سەرباری ئەوەی هەموو ئەمانە دەگرێتەخۆی، دەچیتە نێو وابەستەی هونەری، کە ژانرە ئەدەبییەکان دەگرێتەوە، بەلام پێکھاتەی میژووی ئەدەبی کوردی زیاتر شیعەر، لەگەڵ هەندێ کەمە دەقی پەخشانی. د. مەرف خەزەندار توانیویەتی بە وردی و فراوانیی قوئاغ و پێچکە هەمەجۆرەکانی دەقەکان بخاتەروو، لە کاتێکدا کۆی پێکھاتەکانی میژووی ئەدەبی کوردی لە چوارچێوەی رابردووان، بەلام د. مەرف خەزەندار بە روانینیکی ئیستایی ئەو کاتانەی بابەتەکانی تێدا داڕشتوو مامەلەی لەگەڵدا کردوون. کارەکی لەم بوارەدا زۆر قورس و فرەلایەن بوو، چونکە هەمیشە کورد بە بارودۆخێکی سیاسی و جوگرافیای سەخت تێپەڕیوو، ئەمە وایکردووە دەق و نووسینە ئەدەبییەکان لە کۆن و کەلەبەری جۆراوجۆر حەشاردرابن و دەستکەوتنیان کاریکی و ئاسان نەبووین، کە کاریگەری لەسەر پێرەوی نووسینەوێ میژووی ئەدەب دەبێت. دەبێت ئەوەش لەیاد ئەکەین کە ئامانج لە نووسینەوێ میژووی ئەدەبی کوردیی چییە؟ یان بۆ پێویستە ئەم میژوو بنووسرێتەوە، ئایا مەبەستیکی فێرکاری یان مەعریفیی یان نەتەوویی لە پشت مووسینەویدا بەدی دەکرێت؟ دەشی لە دیدی بەرگەکانی میژووی ئەدەبی کوردیی د. مەرف خەزەندار هەموو ئەمانە ئامانجکە پێک

بەپێت و بێتە مایەی پتەوکردنی بونیادی میژووی ئەدەبکە، لە کاتێکدا ئەم پێرەوی نووسینە هەمیشە کراوێ و پێویست بەوە دەکات دەقی دۆزراوێ تێدا جێ بکێتەو و بەپێی تێروانیی تازەتر بنووسرێتەو. لەبەر ئەوەی نووسینەوێ میژووی ئەدەب قورستەین جۆری نووسینە و پێویستی بە کارهێنایی لۆژیکیی ژیرانەی هاوسەنگ هەیه.

ئەمە خودی ئەدەبکە دەکاتە دیاردەیهکی (زانستی - کۆمەلایەتی - ئیستاتیکی). لە هەمان کاتدا، د. مەرف خەزەندار سێ پێرەوی لە میژووی ئەدەبی کوردیدا بە شێوەیهکی هاوتەریب نووسێووتەو، کە بریتیین لە:

1 - پێرەوی ژياننامەي شاعیرەکان (لایەنی کۆمەلایەتی شاعیرەکان دەگرێتەو).

2 - پێرەوی خودی دەقەکان و بابەتەکانیان (لایەنی هونەری و ئیستاتیکی دەگرێتەو).

3 - پێرەوی کاریگەری بارودۆخی ناومخۆ و دەرەو

لەسەر چۆنیەتی نووسینی دەقەکان و مۆدیلی باوی دەقەکان و کرزکی بابەتەکانیان، واتە کوتاری نێو دەقەکان (لایەنی رەخنەیی) بەپێی هەولەکانی د. مەرف خەزەندار لە نووسینەوێ میژووی ئەدەبی کوردیدا دیراسەی یەک بە دواي یەکی دەقە ئەدەبی و قوتابخانە ئەدەبییەکان کە زیاتریان خۆیان لە شیعردا بەرجەستە دەکەن. لەپال پێرەو میژووییەکە و ئەو پروداوانەی دەچنە نێو ئەم میژوو و شوێنەواری تایبەت بەخۆیان جێدەهێنن، ئەمانە بەسەرێکەو و چۆنیەتی هەلبژاردنیان لایەنە ئیستاتیکیەکان دیاری دەکات. د. مەرف خەزەندار لەمەدا خاوەن سەلیقەیهکی بەرز بوو لە هەلبژاردن و گونجاندن و هیزمیتۆتیکای دەقەکاندا. لە هەمان کاتدا پۆلی رەخنەگریشی گیراوه، بە چاویکی رەخنەگرانە حوکمی بەسەردا دەقەکان داوه و هەلیسەنگاندوون. ئامانج بیری لەو سێ پرسیارە کردووتەو کە (ژان پۆل سارتر Jean Paul Sartre) کردوویەتی. 1

- کێ بايخ بە میژووی ئەدەب دەدات؟

2 - لەبەرچی میژووی ئەدەبی تۆمار

دەکرێت، یان دەنووسرێتەو؟ 3- چون

دهشن ویتای میژووی ئهدهبی بکریت؟

هر لهسه ولامی ئهم سێ پرسیاره بنهڕهتیه و چهندین وردهپرسیاری تر، بهرگ له دواى بهرگ و بهپێى پلانچكى وردى زانستى نووسینهكانى بهرهمههێنان. له بیر و هزرى د. مارف چوارچێوهیهكى تیۆرى داپۆژراوى پوون لهبارهى نووسینهوهى میژووی ئهدهبی کوردیی ههبووه، چونکه خوشهویستییهكى زۆر، یان دهشن بلێن عهشقیكى مهزنى بهرانبهر ئههجامدانى ئهم کاره ههبووه و بهشوق و ئارهزووهوه لهگهڵیدا ژیاوه و خهیاڵی جێههێشتووه، که خۆی له خۆیدا ههڕ وهک (ئانتوان کومپانیون Antoine Compagnon)

ئاماژهی پێداوه. میژووی ئهدهب ههمیشه سامیکى له بهرانبهر ئهدهبدا ههیه. ههڕ بۆیهشه نهک ههڕ ناتوانن دهستبهرداری میژووی ئهدهبی بین، بهلکوو میژووی ئهدهب پێوستى به خزمهتى زیاتر و وهستان و ههلسهنگاندن و دیراسهکردنى زیتره، ههڕچهنده کارىکى زۆر قورسه، چونکه کۆمهلیک دژ لهئێو خۆیدا کۆ دهکاتهوه، رابردوو و ئیستا و داهاتوو، خودى و بابتهى، ههموو پهوت و گرووپ و بزوتنهوه و کۆمهله ئهدهبیهکان، ژانر و شیعره ههمه شێوه و ناوهڕۆکه جۆراوجۆرهمکان. دیاریکردنى ئەمانه ههمووی و ناساندنیان لهئێو ژیاوه رۆشنییری و کۆمهلایهتى و پامیاری و ئابووری... هه. وهک چۆن (گوستاف لانسۆن) له وتارهکهى (پێیازی میژووی ئهدهب)دا جهختی لهسهه سروشت زانستیهکهى ئهم بابته کردووهتهوه و ناسینی تهواوی دهقه ئهدهبیهکانى بهپێوست داناوه بۆ ئهوهی لهئێوان دهقهکاندا بهراوردکاریی بکریت، بۆ ئهوهی دهقی پهسهن له دهقی ناسایی جیا بکریتهوه. دواتریش دیاریکردنى پهیرهندیان به ژیاى رۆشنییری و پهوشتى و کۆمهلایهتى نهتهوهکه، که ئەمانه گهشەى ئهدهبهکەشی

دیاری دهکهن.

د. مارف خهزنهداریش له نووسینهوهى میژووی ئهدهبی کوردییدا ئهم رنچکهیهى گرتووه و خۆیندنهوهى ئهم بهرگه نووسینهیهى د. مارف دهپێته مایهى ناسینی ئهدهب و میژووی ئهدهب و پێکهاتهکانى ئهدهبی کوردیی بۆ ههڕ کهسیکی بێگانه لهپال خۆیتهرانى خودى نهتهوهکه.

ئهم پرۆسهیه پهیرهسته به پهسهنایهتى دهق و میژووی راستهقینهى نووسینی دهقهکه، که بههۆی بارودۆخى کورد میژووی نووسینیان زۆرچار لهئێو دهقهکهدا دۆزیوتهوه بهشێوهیهکی گریمانهی و له چوارچێوهی ناوهڕۆکی دهقهکه له لایهک و بهرهمههێنانى بارودۆخى (بایۆگرافى شاعیر، یان نووسهرهکه) له لایهکی تهرهوه، تهنانهت پهگهزى گشتگیر له زۆربهی تیۆره نوینهکانى میژووی ئهدهبی له (میژووی شێوه ئهدهبیهکان) خۆی دهنوێنن، که (جیرار جینیت) ناوی ناوه (میژووی کۆده ئهدهبیهکان) و (ویلیک و وارین)یش پێی دهلێن (میژووی ئهدهب بهو پێیهى هونهره) و (گولدمان) به (میژووی بونیادگیرى پێکهاتهی) ناوزهى کردووه و (پیفاتیر) به (میژووی خۆیندنهوهی بهرهمهکان) له قهلهمی داوه. ههموویان له دهوری ئهوه خاله کۆ دهبنهوه، که بریتیه له گرنگیدان به بهرهم و کاره ئهدهبیهکان. ئهوهی میژوونووسى ئهدهبی کوردیی له کۆی میژوونووسى نهتهوهکانى ئارجیا دهکاتهوه، (جۆراوجۆرى ئهوه زاراوانهى دهقه ئهدهبیهکانى پین نووسراون و داپراى ناوچهکان له پهکتر چ له سهردهمی میرنشینهکان و چ له سهردهمی مۆدێرندا بهرهمههاتنى هاوکاتى چهندین شێوازی ئهدهبی به زاراوه جیاچیاکانى زمانى کوردی).

د. بهختیار سهجادی له خۆیندنهوهیهکی پهختهگرانهی بهرهمههاتنى میژووی ئهدهبی کوردیی له وتاری (میژوونووسى ئهدهبی له ئهدهبی کوردییدا) چهندین خاڵی پۆزهیقی ئهم بهرهمهی د. مارف خهزنهدارى خستۆتهپوو، وهک:

1 - نووسهڕ ئاگاداری کێشهکان و شێوهکانى میژوونووسى ئهدهبیه و قامک دهخاته سههر ههتدی خاڵ، که پێشتر نهکوتوونته بهر سههرنجى ئهوه نووسههرانهی ههولى نووسینهوهی میژووی ئهدهبی کوردییان داوه.

2 - ئەم بەرھەمە گشتگیرترین بەرھەمیکە لەسەر میژووی ئەدەبی کوردیی نووسراوە، ئەنەت دەشکرێ بە تاقە ئەسکلۆپیدیای ئەدەبی کوردیی ناوبردە بکری.

3 - لە بەرگی یەکەمیدا ژانیاڕیی وردی لەسەر جوگرافیا و میژوو و زمان و ئایین و لە کوردستان لەخۆگرتوو (ئەمەش خالی ھەرە گرنگی جیاکەرەوی ئەم بەرھەمە یە لەگەڵ بەرھەمەکانی تر).

4 - لە لیکدانەوی ژیاانی شاعیراندا لە بۆچوونی ئەخلاقی ژیااننامەییەو، کە بۆچوونی زالی بەرھەمە پیشووھەکان بوو ھەنگاو ھەلگیراوە بەرھەم بۆچوونی سوننەتی - فەلسەفی کە بۆ خۆی بە نموونەییەکی دەگمەن دەژمێردی، بە یەکەم نموونە دادەنری کە یارودۆخی فیکری و فەلسەفی پەيوەندیدار بە ژیاان و بەرھەمی شاعیر و نووسەرەو ھەخاتە بەر باس. ئاماژە ی بە ھەندێ کەموکۆپی داو، بەلام لە کۆی ھەلسەنگاندن و بەراوردکردن لەگەڵ بەرھەمەکانی تردا، (میژووی ئەدەبی کوردی) ی - د. مەرف خەزەندەدار، باشترین و گشتگیرترین بەرھەمە کە لە خۆدی بابەتەکی نزیک بیت.

ھەژار پەحیمی لە دکتۆرانامەکی بەناوی (پروانینیکی پەخەنیی لە سەر نووسینەوی میژووی ئەدەبی کوردی)، ئاماژە ی بە پۆلی د. مەرف خەزەندەدار لە نووسینی (میژووی ئەدەبی کوردی) داو و دەلی:

د. مەرف لەچاو ئەوانیتردا قوولتر پۆچووھە خواری، ئەمەش لە ئەنجامی ئەو پوانینە تیۆری و ھەمەلایەنەویە کە ھەیەتی. پروانینیکی پۆشتەر و تیۆریتری ھەبە سەبارەت بە چییەتی میژووی ئەدەب و ئەدەبی کوردی بە تاییەتی، بەلام بەدەریش نییە لە کەموکۆپی، ھەر خۆیشی د. مەرف ددانی بەمە داناو و دەلی: ((ئەم کارە ھەرچەندە میژووی ئەدەبە و ھەولیکی زۆرم داو لە چوارچێوھە میژوو نەچمە دەرەو بۆ پەخەنی ئەدەب و تیۆری ئەدەب و ئەدەبی بەراوردکاری، بەلام لەگەڵ ئەوھشدا ئەم بابەتانە تیکەلکیتی بوون و بە ھیچ جۆری ناکری بەتەواوی پۆشتگۆی بخرین و دیواریکی ئاسنین لەنێوان ئەم زانستانە و میژووی ئەدەب دابنری، ئەگینا میژووھە و شک دەبیت و جەوھەری پاستەقینە داھیانە ئەدەبیەکە ناخاتە روو، لەبەر ئەو ھەولیکی زۆرم داو، کە ئەم زانستانە ی پێوھندی

راستەوخۆیان لەگەڵ داھیانە ئەدەبی ھەبە. لەپێتار و بۆ خەمەتی مەبەستی بنچینەیین، کە نووسینەوی میژووی ئەدەبی کوردیە)).

یەکیک لەو کیشانە ی میژووی ئەدەبی کوردی کە تاوھکو ئیستاش چارەسەر تەکراوھ ئەو پێژە زۆرە ی شاعیر و نووسەری کورد کە بە زمانی عەرەبی نووسیویانە، لە چ شوینیکی میژووی ئەدەبی کوردی شوینی دەیتەو. بە پای د. عیزەدین مستەفا پەسول، دەشی بەرگیکی تاییەت بۆ ئەمانە تەرخان بکری. (د. مەرف خەزەندەدار) ییش لە بەرگی یەکەمی میژووی ئەدەبی کوردییدا بە پێچەوانە ی راکە ی د. عیزەدین دەلی: (ئێچە لەو کاتە ی شانازی بەوھە دەکەین کە کورد بەشدارییەکی زۆری لە پێشخستی سامانی عەرەب و ئیسلام کردووە، ناکری بەرھەمی لەم بابەتە یێنە ناو بەرھەمی نەتەواییەو).

لێرەدا پرسیاریکی جەوھەری دروست دەبیت، ئەک ئەوانە ی بە زمانی تر نووسیویانە بە تاییەتییش بە زمانەکانی عەرەبی، فارسی، تورکی، بەلکو ئەوانە ی بە زمانی کوردییش نووسیویانە لەنێو میژووی ئەدەبی کوردی شوینیان نایتەو جگە لە پەسەنەکان نەیت. پێوھری پەسەنایەتییش بە پێژە ی زۆری بەرھەم ناپۆیتریت، ھیندە ی چۆنیەتیەکە پۆل دەنوینت. د. مەرف خەزەندەدار ھەر زوو پلانینی تۆکمە ی بۆ نووسینەوی میژووی ئەدەبی کوردی ھەبوو بەوھ ی ((ماوھ ی - 1968 1981 لە کۆلیجی ئەدەبیات زانستگای بەغدا سەردەمی کۆکردنەوی کەرەستە بوو بۆ ئەم کارە، ئەک نووسینەوی، بەلام ماوھ ی - 1983 1988 لە ئامۆژگای زمان و ئەدەبی عەرەبی لە زانستگای عەنابە ی جەزائیر سەردەمی بیرکردنەو و نووسینەو بوو، کۆمەلینی ھین و لەسەرخو بوو. ژیاانی زانستگا ئازاد و سەربەست بوو، سالی ھەشت مانگ لەگەڵ ئەدەبی کوردی و چوار مانگیش لە قاوھخانە و مۆزە ھەرە گەورەکانی ئەوروپا. پێنج سالی ژیاانی سەرووی ئەفریقا و ئەوروپا نەبوا یە ئەم میژووی ئەدەبی کوردیەم بۆ

تەواو نەدەكرال). كەواتە بەرھەمھېتان لە بۆشایی، يان لە كاتىكى كەمدا سەرىھەلنەداو، بەلكو پۇژگارنىكى دوورودىژ لەگەلى ژياو و بىركردنەو لى زياتر بوو. لە نووسىنى ئەمە واىكردوو بەرھەمەكەى ناوازە و تۆكمە يىت. د. مەرف مەبەستى نەبوو تەنيا مېژووى ئەدەبى نەتەوگەى بنووسىتەو، بەلكو وەكو پەخەنگرىكىش بەرھەمەكانى ھەلسەنگاندوو و بە شىوازىكى پەخەنگرانەى پەر لە جەدىيەت مېژووى ئەدەبى كوردى تۆمار كردوو، بە تايبەتتېش كە كەرەستەيەكى زۆرى لەبەر دەستدا بوو، واىكردوو دەستكراو يىت لە ھەلبۇاردنيان و خستتەرووى ئەوانەى كە مېژووگە پۇشتەر و پتەوتر دەكەن، ئەوانەيشى كە چىژ و بەھايەكى بى نەبەخشيروە فەرامۆشى كردون.

2. دەرۆنى تەمەن لە (پۇژگارى مەن)

ئارەزووى گىزانەو خەسلەتتىكى غەريزەيە لای مەرف، مەرف چىژ لە گىزانەو دەبىيەت. خودى ئەگىر ھەم سەرچاوەى چىژبەخشيە و ھەمىش خۆى چىژ وەردەگريەت.

سنوورى ژيانى كەسى كە بەشىكە لە سىستەمى ژيانى كۆمەلگە، كرىنەو ھى لاپەرەكانى ئەو سالانەيە كە زەمەن ئەزمونەكانى كەسەكەى تىدا پىنگەياندوو.

وستان لە ويستگەكانى (پۇژگارى مەن) ھەلبۇاردنى ئەو دىمەنانەيە كە ويستوويەتى وەكو پاتۆرامەيك، بيانخاتە روو، كارىكى لەوپەرى قورسيدا، دەررون وەربگىزىدريەت بۇ وشە، بە تايبەتتې پيشاندانى ئەو سىكوچكەيەى كە سالانىكى زۆر لە دەررونى كەسەكە پەنگ دەخواتەو.

لە كاتىكدا زمان پەيوەنديەكى بەتيني بە پۇشنىريەو ھەيە، يان دەتوانين بلىين خودى پۇشنىري زمانە. دووانەيەكن لە يەكترى جيا ناكريەو. زمان پۇشنىري لەخو دەگريەت و پۇشنىريش ئاوينەى زمانە. بەپى ديارىكرىنى (تايلىز) بۇ پۇشنىري كە پىنى واىە: پۇشنىري ھەموو ئەو پىنگەتانهى مەريفە، دابونەريت، ھونەر، بىروباوەر، رەوت، ياسا و عورفەكان، ھەموو توانستەكانى ترە كە مەرف وەكو تاكىكى كۆمەلگە وەريەدەگريەت. دانانى ھەلوست و دىمەنە ھەمەجۆرەكانى ژيان لەتو چوارچىوہى نووسىنىكى تايبەت بە مەبەستى پارىزگارىيكرىنى لە لايەك و كرىنە وانەى سوودمەند بۇ نەوگەكانى تر و ناساندنى ئەم ھەلوستە و دىمەنانە بە كەسانى تر لەلایەكى ترەو، ژياننامە دەنوین، ئەو نووسىنەى كە يەك نووسىنە و زۆر نووسىنەشە لە ھەمان كاتدا بەوہى كۆى نووسىنەكە ژياننامەيە و لەئويىدا سىماى چەندىن ژانرى تر دەناسرىتەو. نمونەى: بىرەوہرى كە يەكسەر پەيوەستە بە زەمەن و مېژوو، پۇژانە: پووداوەكان پچر پچر و پەيوەستن بە خودى پۇژەكانەو. واتە: بىرەوہرى، يادگارى، ددانپيتان، پۇژانەنووسين ھەموو ئەمانە سىماى ژياننامە دەرەخەن، بەلام بە تەنيا نابنە ژياننامە، ئەگەرچى بەشدارىيەكى چالاكانە لە ژياننامەدا دەكەن، چونكە ژياننامە پىش ھەر شتىك بىركردنەو و تىرامان و ھەستەنە لەسەر بەرژايەكانى ئەزمون و تۆماركرىنى وەدەكارىيەكانى ئەم تىرامان و ئەزمونەيە، كەر ئەم پرسیارە جەوہريە بورووزىين، نووسەر بۇ چ مەبەستىك ژياننامەى دەنووسىتەو، يان ئارەزووى نووسىنەوہى ژياننامەكەى دەكات؟ ھەندىك جار نووسىنەوہى ژياننامە كاردانەوہى و لە ئاكامى بەرگرييكرىن لە خۆى و پاراستنى كەسىتتى خۆى دەينووسىت. يان دەيەويت تىگەيشتى خۆى لە ژيان دواى ئەزمونكرىنىكى زۆر تۆمار بكات. يان بۇ ئارامكرىنەوہى دەررونيەتى، يان مەبەستى شانازىيكرىن بە خۆى و پىزەوہى ژيانى يان... يان... چەندىن ھۆكارى تر.

ژياننامەى خودى كە (پۇژگارى مەن) دەچىتە نيو ئەم جۆرميان دوو سىماى ھەيە:

1 - پەيوەستبوون بە زنجىرەيى زەمەن بەوہى لە

پاښتو ژبه له (له دایکون) څخه دهست پې دهکات تا ساته کانی نوو سینې له نیستای نوو سینیدا.
2- گېرانه وه به پانای (من) به وې خوی خاوه تېروانینه، گوزارشت له تېروانینه خوډینه دهکات.

د. مارف خه زنده دار تاقه که سه که ژيان نامه کې به شپوه یه کې وردی زانستیان به نوو سینته وه. سرباری هم وردییه له تومارکردنی سات به ساتی ژيانه جه نجاله کې نای ناوه (یادداشت) و له حوت به رگدا پېشکه شې کردوه. زمانیکې نه دهی و کوردییه کې په وان زاله به سر نوو سینه کانیدا، نه مهش زیاتر له پومان نزیکی ده خاته وه. نهک ته نیا ژيان نامه یه کې ته بستر اکتی وشک بیت.

یه کم ژيان نامه یه که (پېرست) هی هییت و به لکه یه که بې چونه تی پیکستن و دارشتنی به پنی پلانیکی ورد و توکه. ته نانت پېشکه شې بې نه نوو سینوه، یه کسر له (هلانتي پوړی ژيانک) که له ناویشانی چیروکیکی هونه ری ده چیت، دهست پې دهکات. له خویندنه وهی پشت دیره کانی (پوژگاری من) فره نگیکی په نگی و دهوله مندی زمانی کوردی ده بیت هاده مت و خه ز ناکه یت کوتایی بیت. خویشی له بهرگی یه که میدا ده لن: ((پېش نه وهی بچه حوچره وه، نه مده زانی زمانی جیا له ناو خه لکدا هیه، واده زانی زمانی کوردی زمانی هه موو مرو قایه تییه)).

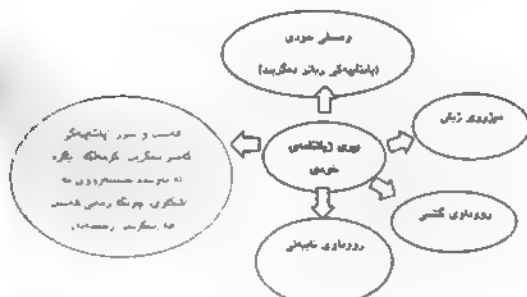
(من)ی خودی د. مارف له م نیوانه دا بو، تا نوو سینې بهرگی کوتایی (بهرگی حوته م)، مملانی و ناکوکیه کې زور له نیوان پاښتووی پروداوه کان و نیستای نوو سینیدا (نه و نیستایه ی که تییدا نوو سینه کانی چاویان به سر په رکاندا هه لده نیا) هه بووه.

نه ده بیات له (پوژگاری من) دا له لوونکیه، به تاییه تی که چونه تی گېرانه وه کان له پومان نزیکتره، چونکه بنچینه یه کې خه یالنامی زی له خوگرتوه له پال بنچینه واقعیه کې. ژيان نامه جوړیکه له نه دهی که سی. (فیلیپ لوگون) چوار پالنه ری هم ژانره نه ده بییه که سییه دیاری کردوه.

- 1 - له پووی زمانه وه، گېرانه وه یه کې په خشانیه.
- 2 - له پووی یابه ته وه، ژيانی ناکی قسه کړ و میژووی که سییه تی.

- 3 - له پووی نوو سهره وه، دهی له گهل گېرانه وه هاوتابن.
- 4 - له پووی نه گېر، دهی له گهل که سی سهره کی که پروداوه کان له پووی و میهره نانه وه ده گېرته وه، هاوتا بیت.

واته (هونه ری بیرمه ورپه به پله یه کم) و بیرمه ورپیش توانای نه وهی نیه هه موو ورده کاریه کان بخاته پرو، که چی توماری بیرمه ورپه کانی د. مارف خه زنده دار توانیوه تی هه موو ورده کاریه کان بخاته گړنی (پوژگاری من). خودی د. مارف خه زنده دار له کاتی گېرانه وهی سهره ری ژيانی، تیشکی پروناکی و تاله هه مه رنګه کانی ناسطی ژيانه کومه لایه تییه فراوانه کې دده رهوشیتوه، چونکه ناوه ندی (من) واته خودی مارف خه زنده دار، ناوشتیکې به ده سلاته هه له پووی هرزییه وه، هه میش له پووی زمانه وه. هم دووانه هاوکیشه یه کې هاوسه نگیان له لای دروست کردوه. دهشی به نه خشه یه کوی (پوژگاری من) بخینه پرو:

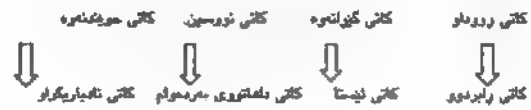

سې تېروانین له باره ی په یوه ستبونی ته ده ب و ژيان نامه خراونه ته پرو، که بریتین له:

- 1 - ژيان نامه لایه نه کانی به ره مهیتانی عقلی دهوروژین و باقیان دهکات.
- 2 - نه ده بهرگری له بایه خی ژيان نامه دهکات، که هه موو چرکړنه وه کرنګیدان بې که سایه تی مرو قایه تی دهیت.
- 3 - ژيان نامه به بابه تی زانستیک داده نیت، یا بې زانستیک که له ناهاوو دروست دهیت و بریتی دهیت له (سایکولوژیای به ره مهیتنه ری هونه ری).

ده توانين بليڼ كاتهكان له (پژگاري من)دا بهم شپوه يه:

نوسه رابردو دهښتوه، دووباره بونيادي دهښتوه له کاتيکي بابهتي دهڅوړيت بڼ کاتيکي خودي، بهمهش کاتي سښيم دروست دهکات، که کاتي (گڼېدراوه)يه، بڼه کات يان گوزارشت له راسته قينه ي واقعي دهکات بهمهش ژياننامه دروست دهکات، يان وهمداره به واقعيته هرهوک له پښاندا بهدي دهکريت، خستنه پروي پيکاته ورد و درشته کاتي نووسه له ژياننامه د بابه خداره، بڼه دهوتريت ژياننامه (وهرگيتراني خود)يه، واته وهرگيتراني هست و بير و بابهته شارواه کاتي نيو د پروون و بير به هڅي زمانه وه. هر له بهر نه مه شه ژياننامه زورترين و نزیکترين نووسينه، که به خودي نووسه ره که وه نوسايت و لني دورنه که ويته وه، چونکه گواستنه وه ي سروشتي راسته قينه ي نووسه ره که يه. نه وه ي گوماني تيدا نيه ژياننامه که شپکه که سي تيدا چالاک دهيت، نووسه تيدا ورده کاري ژياني به شپوه يه ي چروپ دهگڼيترته وه. زورچار هانا دهباته بهر به ستنه وه ي بيره موه ييه واقعه کاتي وهک هه ولداننک بڼ پرکړنه وه ي نه و بڼ شايانه ي له گڼرانه وه ي ژياني رابردو ويدا بهدي دهکريت. تا چهند ناره زوو و که سښي و ييروا و ويسته کاتي نووسه ره که کاريگري له سه نووسيني ژياننامه که دهيت، نه مه يان به پني سروشتي ژياننامه که له لايهک و سروشتي بيرکړنه وه ي نووسه ره که له لايهکي تره وه

نه تمام دهديت، هوليکي دوو نه وهنده ي پرويه پروي نووسه دهيتوه، کاتي دهيوړي ژياننامه که ي بنووسيته وه:

1 - هوليک به ناراسته ي مولکايه تي (من) بڼ خودي خوي و زالبون به سه ريدا.

2 - هوليک به ناراسته ي دهره وه (ثمه به دوي هولي به که مدا ديت و نه جامي نه وه) بڼ نه وه ي وا له (من) بکاته پرويه پروي جيهان يته وه. بڼه ژياننامه کوکړنه وه ي کات و شوينه و به ستنه وه يان به شپوه يه که جيا ناکريته وه، هرچه تنده هه نديک به پيچه وانه وه له دواتره وه دهست ين دهکن، هه نديکيش دهیکه نه که شتيک له نيوان کاتي نشتا و رابردو ودا.

خوديتي دهنگيکه، به لام له هه مان کاتدا نامرازيکه بڼ گواستنه وه ي هه مو نه وه ي کوييه. د. مارف خه زنده دار له م خاله وه نه مريه ي که نهک تنيا به خودي خوي، به لکرو به چندين که سايه تي و خه لکي جوړاو جوړ داوه. له وه وه ژياننامه که ي و پښان بونه ته دوو جه مسهري يه که بهرهم (پژگاري من) نينسکلوييدايه ي ته واه، بڼ ژياني به شپکي زوري شاعير و نووسه ران سه رچاوه يه ي به پيژه. ژياني پروسيای له دوو بهرگي سښيم و چواره م (A-B) نووسيوه که له سالاني 1960 - 1968 نه م هشت ساله چروپه ي که که سښييه روښنيرييه که ي پته وتر کردوه. به شي پيچه مي دوي هشت سال ناواره ي ناوانوه (که ميک ناشتي و بړيک هيمني)، که هاتوه ته وه نيو ژياننک جيا له ژياني نامويي، بڼه (پراهن يه ژياني خومالي له دوي هشت سال دور ي) کاريکي هه روا ناسان نه بووه، خوښي دهلي: (ده مزاني شوينه واري بڼ شايي له ناخي د پروونمدا بهدي دهکري). درککړدن به بڼ شايي و بهربريني هه سته کاتي به م وردييه به لگي مه زني د. مارف خه زنده دارن. بهرگي شه شم که بڼ (هه ربه شه ي سياسي و که شه ي روښنيري) سالاني نيوان 1975 - 1983 ته رخنکراوه و بهرگي حه فته م و دوا بهرگ بڼ (مه لېه نديکي ديکه ي ژيانم و که رانه وه بڼ نيشتمان) ي سالاني نيوان 1983 - 1991، واته د. مارف خه زنده دار دوو جار له زندي خوي دور که و تروه ته وه و له نيو جيهان يکي نامق ژياوه، به لام دوا پڼ ژه کاتي ژياني

« باوهشی نیشتمان و خاکه کیدا بووه، که دواجار ژیا نی
 بهغدايشی جهیشت و له باوهشی ههولیز و لهویشدا
 بهنیو تیشکهکانی پروناکیدا پروناکی ده بهخشییه وه که
 تاوهکو ئیتاش شوینه واره پوشتیهکانی بهرده وامن له
 بهخشییه وه.

بهی هه میسه سوپاسگوزاری دمارف خه زنده دار بین که
 بیجکه له هه موو به ره مهکانی تری دوو گهنجینه ی پر
 سرواری ووشه و هزری بهزری (میژوی ئه ده بی کوردی)
 و (پوژگاری من) ی به نه ته وه که ی وهک دوو دیاری پر
 نه بهمز و به ها پیشکهش کردووه، ئه وهنده ییشی بهسه که
 خاوه نی ئه م دوو شاکاره نووسینه یه، که کانیا وئاسا ده کری
 تینویتی چه ندین لیکولینه وه و دیراسه و وتار و باس و
 خویندنه وه ی هه مه چه شنه ی لیکوله ر و نووسه ران بشکینن.

چيروك

سقيتلانہ

مارف خهزنه دار

(لەم رۆژاندا كەوتەمە بەسەر كەردنەمەي ھەندىك نووسراوى كۆنم، لەم چىرۆكەم دۆزىيەمە، لە رۆژى 2ى كانوونى يەكەمى 1967 لە شارى سلانت پىترسبۇرگ نووسراوە، لەناو غايلى نووسىنەكانم لەبىركرايەو، بۆ يەكەمىن جازە لە نەواى 42 سأل بىجى ھىج دەستكارىيەك، وەك خۇى بلاقى دەكەمەمە).

لە ماوەى ژيانى ھاوڕىيەتى و لەپاشاندا بوونيان بە ژن و مىرد، لەگەل نينا پۆزى لە رۆژان گوڤى لەو ژنە تەبووە بە وشەى ((جوان)) وەسفى پياويك بکات.

ئەمەى لەبەرئەو تەبوو، ئەوەكو مىردى نووسەرى پىنى گرژبى و وايزانى ھەزى لە پياويك کردووە، بەلکو ئەمە جۆر و شىوہ و شىوازى قەسەکردنى بوو.

لەباتى ئەمە بۆ پياو سيفەتى ((چاک)) و ((نازا)) و ((تەگەشتوو)) و ھىي ترى لەم بابەتەى بەکار دەھىنا، کەچى بە پىچەوانەوہ بۆ ژن ھەندىجار لە سىنەما و شانۆ و پارک و بازار و شەقامدا سيفەتى ((جوان))ى بەکار دەھىنا، بۆ ئەوہى بە دلى بوايە، ئەمە کىژۆلەيەكى بچووک، يان عازەب، يان ژنىكى بەتەمەن بوايە بەلەيەرە گرنگ تەبوو.

ئەو رۆژە چىرۆکى نووسى مىردى نينا سەعات پىنجى پاش نيوەرۆ گەيشتە نزىک دەرگای مالى خۇيان، وەكو گەلنجار ژنە رۆوسە قەلەوہکە لەپىش بەرمىلە دارىنەکەى سەر عەرەبانە دانىشتبوو.

پەرداخى بىرەى لە دەورى تورومپاى بەرمىلەکە رىزکردبوو، دوو سى کەس چاوەرۋانى ئەوہ بوون بىرەى ساردىيان بۆ تىيکات.

بىرەخواردنەوہى سەر شەقام بۆنوبەرەمەيەكى تايپەتى ھەبوو، لەسەر بىرسىيەتى ھەندىجار چىژى دەدايە ئەو نووسەرەى، کە ھەميشە بۆ ناوەرۆکىک دەگەرا، بىکات بە سەرچاوە بۆ نووسىنى بەرھەمىكى ئەدەبى.

لە کاتى وادا، ئەگەر نينا ھەستى بەوہ بکردبوايە ھاوسەرەکەى بىرەى خواردووەتەوہ، لەگەل نانخواردنا، قاپىک شەرايى عەننابى لەسەر مىزى نانخواردن دادەنا، بە ناوى ئەوہى، ئەگەر مىردەکەشى نەخواتەوہ ژنەکە چەند قورمىک ھەلدەقورپىنى بۆئەوہى خواردنە خۆشەکە بە گيانيان بکەوئ.

بە دەم نانخواردنەوہ نينا گوئى:

- ئاى لە بىرم چوو پىت بلىم، ئەمەق ژنىک بۆ کارکردن

ھاتە لامان، ئەوہندە جوان بوو، نە بکەى و نە بخۆى، تەنیا دەبى تەماشای ساي گەردەنى بکەى، باوەرپکە وەك لە تۆم بىستووە و قەسەيەكى نەستەقى رۆژھەلاتىيانە، بىراى خۆى ھەزى لى دەکات.

گوتم:

- ناوى چىيە؟

- سقىتە، کورترکراوہى سقىتلانە وەكو دەيزانى.

- واتە رۆوناک.

- بەلن، بە راستى رۆوناکە.

ھاوین تازەبوو، دەيانگوت وەرزى سەر پلاژ و مەلەوانى دەستى پىن کردووە.

رۆژى شەموو بوو، کە نينا لەسەر کار گەرايەوہ مالى: گوئى:

- سقىتەم بۆ بەيانى بۆ نانخواردن بانگکردووە، سەر لە سبەيىنۆہ لەسەر پلاژ يەکتري دەبينىن و پاش مەلەکردن بۆ نانخواردن دىينەوہ مالى خۇمان.

نووسەر و نيناي خىزانى لەسەر پلاژ جىگەى سقىتەيان دۆزىيەوہ.

بە مايۆ و سوخمەى مەلەوانى لەژىر چەترىكى رەنگاۋرەنگ لەسەر لم پالکەوتىو، کە ئەوانى دى ھەلسايە سەرپىن.

نينا سقىتەى بە ھاوسەرى ناساند.

لەو دەمەدا نووسەرى بە توانا سقىتەى وا ھاتە بەرچاو، ئەگەر رۆدپىنى پەيگەرتاشى بلىمەت مۆدلىيىكى وەكو سقىتەى دەست بکەوتىبوايە پەيگەرەکان رەندتر و جوانتر دەبوون.

رەنگە ئەوپەرى شادى لەوہدا بى پياو بۆ يەكەمىن جار چاۋى بە جوانىک بکەوئ بە چلى مەلە لەسەر ئەو پلاژەى زنى نىقا لەو جىيەى، کە دەرژىتە ناو کەنداۋى فەيلەندەى زەرباي بەلتىق. مەلە و گەمە و گالتەى ناو ئاو، بىرە و ماسى وشکراۋى ژىر چەترە رەنگاۋرەنگەکە لەگەل قەسە خۆش و شىرىنەکانى سقىتە تىکەل بە يەکتري بوون.

بەلام لەگەل ئەوہشدا شەيەكى نەرم و نەيتى

نامرادى لە ترووسکەى چاو و پشکووتنى

لیو و همناسه‌ی، که له‌گه‌ل دوو‌که‌لی جگه‌ره ده‌هاته
دهره‌وه، له‌ سفیته‌دا به‌ی ده‌کرا.

له‌وده‌مه‌دا سفیته‌ لای نووسه‌ر، بوو به‌ مه‌له‌ین و
نه‌فسانه و دیارده‌یه‌کی شاراره، بوو به‌ سه‌رچاوه‌ی
لیله‌ام و سۆز، سۆزیک له‌پیتاو به‌ختیاری نه‌و.

له‌دوایی‌دا، که به‌سه‌ره‌هاتی سفیته‌ی بۆ ئاشکرا بوو
سۆزه‌که‌ی به‌رامبه‌ری گهرمه‌تر بوو.

له‌ مالی نووسه‌ر سۆ قۆلی له‌ ده‌وری میزی
خواردنه‌می و قۆدکا و کۆنیاک دانیشتن.

- تق به‌ختیاری، له‌گه‌ل دوو ژنی جواندا نان ده‌خۆی،
ئه‌گه‌ر به‌توچ دانسیشیان له‌گه‌لدا ده‌که‌ی.

ئه‌م دانیشتنه‌ بۆ نووسه‌ر ته‌نیا سه‌سانه‌وه‌یه‌کی
گیانی و ئارامیکی ده‌روونی و دۆزینه‌وه‌ی
مروڤیکی جوان و چاکی وه‌کو سفیته‌ نه‌بوو، به‌لکو
ده‌ستگه‌وت له‌وه‌ گرنه‌گه‌ر و به‌نرخه‌ر بوو، ئه‌ویش
ئه‌وه‌یه‌ لێره‌دا به‌ کورته‌ی تو‌مار ده‌کری.

سفیته‌ ته‌مه‌نی پینج سالان بووه، که باوکی چووه
بۆ مه‌یدانی جه‌نگی ڤروس و ئه‌لمان (1941).
له‌و جه‌نگه‌دا نه‌گه‌راوه‌ته‌وه.

دایکی ئه‌ندازیاری هیلپی شه‌مه‌نده‌فه‌ر بووه، درێفی
له‌ په‌روه‌رده‌کردنی کیزی نه‌کردوه.

له‌ دوا‌ی کۆژرانی می‌ردی له‌ مه‌یدانی جه‌نگ،
شووی نه‌کردۆته‌وه.

له‌ ته‌مه‌نی بیست سالی‌دا، سفیته‌ ئامۆژگای
چینی قوماش و ته‌ونی ته‌واو‌کردوه،
ئینجا شووی به‌ نه‌فسه‌ریکی
ئه‌ندازیاری چه‌کی سوپایی سووک
کردوه.

هیشتا بووکی ناو په‌رده‌ی پینج مانگی
بووه، که می‌ردیان بۆ کۆژاندنه‌وه‌ی
پا‌هه‌پینه‌که‌ی میله‌تی هه‌نگاریا (1956)

بردووه، ئه‌وجا له‌پاش ونبوونی می‌ردی
هه‌تا هه‌تایه، به‌ ماوه‌یه‌کی که‌م دایکیشی
کۆچی دوا‌ی کردوه، به‌لام زۆری پین نه‌چووه
هه‌والی کۆژرانی هاوسه‌ریشی پینگه‌یشته‌وه، ئیتر به
تاقی ته‌نیا له‌سه‌ر ڤووی ئه‌م زه‌وییه‌ ماوه‌ته‌وه.

سفیته‌ ده‌یوت: له‌ مه‌نالی‌دا به‌ختیار بووم، ئه‌گه‌رچی
باوکیشم نه‌بوو، به‌لام هه‌ستم به‌ هیچ بۆشاییه‌ک نه‌ده‌کرد،
دایکم به‌ تێروته‌سه‌لی به‌خیزی کردم، هیچ ناخۆشییه‌ک له
ژیانمدا نه‌بوو، ئه‌وه‌ نالیم له‌به‌ر جوانیم، لاو و هه‌رزه‌کار
هه‌ندی‌جار ژیا‌نیان لیم لیل ده‌کرد.

سفیته‌ له‌ جه‌نگ زۆر ده‌ترسا، باوکی چووه و نه‌گه‌راوه‌ته‌وه،
می‌ردی چووه و نه‌گه‌راوه‌ته‌وه، وای ده‌زانی دایکیشی له
جه‌نگدا کۆتایی پین هاتوه.

له‌پاش کۆژرانی می‌ردی بی‌ری له‌ هه‌موو شتی‌ک کردۆته‌وه،
ئه‌وه‌ نه‌بێ پۆژی له‌ پۆژان چاریکی تر شووبکا‌ته‌وه،
به‌لام له‌ دوا‌ی چوار سال پۆژگار له‌ کابرایه‌ک نزیک
کردوه‌ته‌وه، ده‌توت می‌رده‌ کۆنه‌که‌به‌تی زیندوو‌بوته‌وه.

به‌ ئه‌دگار و ناوه‌رۆک له‌وی ده‌کرد.
کارگه‌ری زانستی بوو له‌ بنکه‌ی لیکۆلینه‌وه‌ی ئه‌تۆمی

سه‌ر به‌ ئه‌کادیمییه‌ی زانستی.
ئه‌م شوو‌کردنه‌وه‌یه‌ وه‌کو خه‌ر وابه‌و به‌لای سفیته‌وه.

نزیکه‌ی تق مانگ له‌گه‌ل زانای گه‌نج ژیا.
هه‌موو جار ده‌ردی دلی بۆ نووسه‌ری هاو‌پینی هه‌لده‌پشت،
به‌ زۆری ده‌یوت: هه‌ر ئه‌وه‌نده‌م چا‌که‌ کردوه به‌رانبه‌ر
به‌ خۆم، له‌ سه‌ره‌تاوه‌ به‌یاری‌دا بوو مه‌ندالم نه‌بێ، یۆ‌ئه‌وی
که‌سیکی تر قووشی ئه‌شکه‌نجه و ئازاری ژیا‌ن نه‌که‌م.
به‌ ئا‌ه و هه‌ناسه‌ی قووله‌وه، سفیته‌لانه به‌ ده‌نگیکی کزی
نووساوه‌یوت:

- شه‌ویک هاتن بریدیان، نه‌ سه‌به‌ی و نه‌ دووسه‌به‌ی
نه‌گه‌رایه‌وه، تا ئیستاش ئه‌وه‌ چوار سالی به‌سه‌ردا
تیپه‌پیوه و نه‌گه‌راوه‌ته‌وه، ئاشکه‌په‌ته‌وه، ئه‌و ده‌سکا
تیرۆرییه‌ی ((کا گن بێ))ی پین ده‌لین، ئه‌وه‌ی به‌چینه
ناویه‌وه نایه‌ته‌ ده‌ره‌وه.

له‌و پۆژنه‌دا سفیته‌ له‌ ته‌مه‌نی بیست و هه‌شت سالی‌دا بوو،
به‌لام له‌ کچی بیست سالی ده‌کرد، دوو شووی کردبوو،
له‌گه‌ل هه‌ردووکیاندا سالی‌ک و سۆ مانگ ژیا‌بوو.

نووسه‌ر و نیانی خیزیانی ئاره‌زووی ئه‌وه‌یان ده‌کرد سفیته
هاو‌پچ و دۆستیان بێ، هه‌زیان ده‌کرد هاوسه‌ریکی بۆ
په‌یدا بکری، به‌مه‌ خۆی ئاسوده‌ ده‌بێ و ئه‌وانیش له
هه‌ندێ ته‌نگه‌چه‌له‌مه‌ی کومه‌لایه‌تی پزگارییان ده‌بێ.
ژنیک‌ی به‌کجار جوان و ناسک و له‌ڤووی وه‌کو سفیته

له لایه ن ئه و ژن و میژدهوه پاریزگاری نه ده کړا.

خوی مهیلی بق پیاو نه بوو، ټاره زوی شوو کړنه وه یی نه ده کړه. بویه ئه وان هه ولیان ددها، ئه گهر ئه ویان له گه لدا بووایه ړینگه یان بق هاوړیکانیان خوش نه ده کړه، چاویان پنی بکړی، چونکه کهم پیاو هه بوو له کومه لیکي نه وروپاییدا سفیته ی دیتبووایه گیروده ی نه بوایه و دلی بوی خورپه ی نه کړدبوایه، خوشی ئه وه ی پین خوش بوو، هر له بهر نه وه ش بوو له هندی له پیاسه کانیان نینا له لای راست قولی ده کړه به قولی نووسه ی میژدی و سفیته ش له لای چه پ، ئه مه دیمه نیکي ئاسایی بوو.

نزیکه ی شه ش مانگ به سر هاوړپه یی بڼه مال ی نووسه و نینا تپه پریوو، له گه ل سفیته ی جواندا. جهژنی له دایکبوونی نینا نزیکبوو، بریاریان دابوو به سی قولی پيشوازی ئه م جهژنه بکن، سفیته حهزی نه ده کړه که سی چواره میان له گه لدا یی.

سهره تاي مانگی کانوونی یه کهم بوو، ئه و زستانه سارد و وشک و به فری زور بوو، به مجوره زستانه یان دهوت ((زستانی رووسی)).

دروستکردنی خواردن بق سی کهس کاریکی قورس نه بوو. شه مپانیا و کونیاکی گورجی پینج ئه ستیره یان له سره میژی نانخوردن دانا.

هه ندی زه لاته ی رووسی به گوشتی مریشک و ماسیبه کی فارشیروڅی، نه خوشی میژی خواردن یان کپشا بوو. ئه م خواردنه بریتیه له وه ی ماسیبه که دهگروون، گوشته که ی له ئینسان جیا ده که نه وه، ئینجا قیمه ی ده که ن، به سیر و پیاز و به هارات سووری ده که نه وه و گوشته که له ناو پیسته ی ماسیبه که ده که نه وه و به تالی که رهوز دهیدوورنه وه و جاریکی تر سووری ده که نه وه.

خواردنه وه و خواردن له سره خق، قسه ی هیمن و خوش، دانسی نه رم و وردی رومانیکیان، سی کوچکه ی له عالمی واقع بق عالمی خه یال بریدبووه دهره وه و له تنگوچه له مه ی و ناسوری ژیان دووری خستبوونه وه.

نووسه و نینا ده یان زانی بیر له چی ده که نه وه، به لام ته یان ده زانی سفیته بیر له چی ده کاته وه.

له م دانیشته دا زور له سره خق و کهمدوویوو، جلی جوان و پازاوه ی له بهر کړدبوو، به لام سووراو و ئارایشی

نه کړدبوو، دهوت:

- ئه مه له بهر جوانی نییه، هر به سروشت حهز له ماکیاژ ناکه م.

نینا به کالته وه پنی دهوت:

- ده زانم ماکیاژ ناکه ی، به لام له بهر من ده بوو بیکه ی، چونکه جهژنی له دایکبوونی من.

- نابینی له بهر تو جلی جوانم له بهر کړدوه!

ئیتر هه موو خنده و سوز و پاکي و مرؤفایه تی بوو، سی چوار ساعات له م کونجی نادیاریه دا ژیان و کاتیکي خوشیان به سر برید، ئینجا پرویان کړه دهره وه، ناو بهر و سه ه ولیه ندان، به ره و میترق که وخته پی.

ده بوو نینا بگه یه نته مالی دایکی، چونکه بق رژی دوا یی بق ړیکخستنی ناو مال و بق پيشوازی ئه مه نگی سه ری سال یارمه تی دایکی ددها.

به مجوره گه یشته مالی دایکی نینا، له وی چایه ی رووسی یان خواردنه وه.

نینا لای دایکی مایه وه، نووسه و سفیته ش دیسانه وه که وخته ناو میترق.

له نزیک مالیان ها تته خواره وه، به ده ستووری ئه وان وه که هه موو جاریک ده بوو سفیته تا بهر دهرگای مالیان به ری بکړی.

له م کاته دا نووسه نه یه ده زانی بیر له چی ده کاته وه، هه روه ها سفیته ش نه یه ده زانی بیر له چی ده کاته وه، هر په کیکش له هه ردوکیان له هاوړیکه ی نه ده پرس ی بیر له چی ده کاته وه، تا گه یشته بهر دهرگای گشتی باله خانه که.

دوو سی جاری تریش له وه پینش تا بهر ئه و دهرگایه به پنی کړدبوو.

له وی وه ستا بونه وه ی مالناوایی لی بکات، به لام هه لویستی ئه و به یی ئه وه ی قسه بکات، ئه وه ی ده که یاند نووسه ر بچیته ژووره وه.

تا بن دالانه که دهستی گرت، نووسه هیشتا به ته مای ئه وه بوو پشتی تیکات، که چی نه یزانی چی هیزیک پالی پیوئا به قسه ی بکات، چونکه ئه وه نده سوزی بهرانه بری به هیزبوو به زه یی پيدا ده هاته وه، وای ده زانی، ئه گهر

به قسه‌ی نه‌کات، تاوانیک به‌رانیه‌ری ده‌کات.

هموو شت هین، هموو شت نهم، هموو شت

ورد، کشومات بوو، ده‌نگی هه‌ناسه ده‌هات.

له پتلیکانه‌کان چوونه سه‌ره‌وه، ده‌نگی پنیان نه‌ده‌هات.

سفینه ده‌رگای کرده‌وه، گلژی هۆلی داگیرساند، به‌ره‌و تاکه ژووری ماله‌که چوون، تاریک بوو، هه‌ناسه‌ی له هه‌ناسه‌ی نووسه‌ر نزیکه‌کرده‌وه، چاوی لیل بوو، په‌یکه‌ری ناسک و بیکه‌رد، نه‌وه‌ی له‌سه‌ر پلاژ پینج شه‌ش مانگ له‌مه‌وبه‌ر چاوی پیی که‌وتبوو.

نه‌مجاره‌یان ئاوه‌لکراسی نایلون، له‌سه‌ر شه‌و کراسی ئاوریشمی په‌میی، ئینجا چاکه‌تی خوری مۆر، له‌سه‌ر نه‌ویشه‌وه پالتوی خۆله‌میشی تووکنی رووسی، ملینچی فه‌روو، کلاوی تووکنی سیبری. سفینه له‌ناو شه‌م هموو جلوه‌رگه‌ تقووم بوو بوو، ته‌نیا چاوه‌ گه‌وره‌ جوانه‌کانی دیار بوون.

سفینه له‌و ده‌مه‌دا له‌و مروارییه‌ بیکه‌رده‌ی ده‌کرده‌ که پیریژنی سه‌د سه‌اله له‌ باپیری بۆی مابوووه‌ و له‌ سه‌د پریاسکه‌ی پینچابوو.

پیریژن شه‌وه‌نده مروارییه‌که‌ی خوش ده‌ویست له‌ هموو ژیانیدا سنی چوار جار له‌م هموو پریاسکانه‌ ده‌ری هینابوو، بۆنه‌وه‌ی به‌ بیینی مروارییه‌ خوشه‌ویسته‌که‌ی شادبن، به‌لام نووسه‌ر له‌ هموو ژیانیدا ته‌نیا چاریک گیانی له‌گه‌ل گیانی سفینه‌ تیکه‌ل به‌ په‌کتری بوون.

نه‌و ده‌یزانی سفینه‌ی خوشده‌وی، به‌لام نه‌یده‌زانی سفینه‌ش نه‌وی خوشده‌وی. به‌یانی زوو له‌ خه‌وه‌لسا و به‌ نه‌سپایی خۆی گرپی و چووه‌ ده‌ره‌وه‌.

ئیواره‌ که‌ نینا گه‌رایه‌وه‌ مالی، له‌

هاوسه‌ری پرسى:

- دویتی تا کوئ سفینه‌ت به‌رێکرد؟

- تا به‌ر ده‌رگای مالیان.

- سه‌یره‌ شه‌مۆ نه‌هاتبوو بۆ سه‌ر کار.

- تازانم.

چوار پۆژ سفینه‌ نه‌چوو بووه‌ سه‌ر کار، شه‌وجا پروی کردبووه‌ شه‌وی بۆ مالتاواپی دواپی.

کارگیزی و هموو موچه‌خۆزانی دیبوو، ده‌ستی له‌ ملی نینا کردبوو، به‌ چاوی پر له‌ فرمیشکه‌وه‌ داواى لیکردبوو لینی بیووری، ئیتر پشتی له‌ خه‌لکه‌که‌ کردبوو، هه‌ر چه‌ند کردبوویان شتیگ له‌ دواپۆژییه‌وه‌ بزائن، به‌لام هیچی پین نه‌وتبوون.

له‌پاش چه‌ند پۆژیک نینا چوو بووه‌ مالیان بۆنه‌وه‌ی سۆراخی بزائن، هاوسیکانی وتبوویان سفینه‌ یاری کرد، به‌بیته‌وه‌ی به‌ که‌س بلی بۆ کوئ.

بەشىم و دورۇشى ئىسكەندەر مەھمۇد

۱۹۵۵ - ۱۹۶۵

دكتور مارف خەزىنەدار و كتىبى مىژۋىي ئەدەبىي كوردى بىرەۋەرى و چەند پامانىك

سالی خویندنی 1994-1995 قوتایی قوتاغی سیمه
 بووم له بهشی کوردی کولجی ئهدهبیاتی زانکوی
 سهلاحه‌ددین. خوالیخوشبوو د مارف خه‌زنه‌دار
 وانه‌ی (ئهمبب به‌راورد) ی پیکوتین. شیوازینکی
 وانه‌بیژی تاییه‌ت به‌خوی هه‌بوو، هه‌ر قوتاییه‌ک
 به‌چاکی گۆنکری بابته‌که‌ی بوایه‌ زۆر سوودی
 وه‌رده‌گرت و ده‌رده‌چوو. ئه‌وکات من وه‌ک پتویست
 خه‌زنه‌دارم نه‌ده‌ناسی و زانیاری ته‌واوم له‌باره‌ی
 زانست و نووسینه‌کانیه‌وه‌ نه‌بوو. له‌ سالی 2009
 خولیا و ئاره‌زووی زۆرم لادروستیوو هه‌ر جهوت
 به‌رگه‌که‌ی کتییی (میژووی ئه‌ده‌بی کوردی) ی د.
 مارف خه‌زنه‌دار بخوینمه‌وه، به‌لام بۆم نه‌لوا و
 له‌به‌ر سه‌رقالییه‌کانی ژیان نه‌متوانی بیهرژمه‌ سه‌ر
 جیه‌جیکردنی ئه‌و جه‌زی خویندنه‌وه‌یه‌ی به‌نیازی
 بووم. ئه‌مه‌ هه‌ر مایه‌وه‌ هه‌تا‌کو سالی 2015
 ئه‌وکاته‌ی بوومه‌ خویندکاری خویندنی ماسته‌ر له
 زانکوی وان. له‌ پشوو‌ی پش کۆرسی دووم و
 به‌ ته‌واوی له‌ پیکه‌وتی 30/ی حوزه‌یرانی 2015
 له‌ هه‌ولیز ناوی خوام لیته‌تا و ده‌ستم کرد به
 خویندنه‌وه‌ی به‌رگی یه‌که‌م و به‌رده‌وام بووم له
 خویندنه‌وه‌ی به‌رگه‌کانی دیکه‌ش هه‌تا له‌ پیکه‌وتی
 31/ی کانوونی یه‌که‌می 2015 له‌ باژیری وان
 کۆتایی به‌ خویندنه‌وه‌ی به‌رگی جه‌وته‌میش
 هه‌تا، ئه‌وه‌بوو له‌ ماوه‌ی ئه‌و جهوت
 مانگه‌دا هه‌ر جهوت به‌رگی کتییه‌که‌م
 خویندنه‌وه‌ و پیرای دلخۆشبوونم به
 هاتنه‌دی ئاره‌زووی چه‌ند ساله‌م و
 تاموچیزێ کردی خویندنه‌وه‌که،
 سوودینکی زۆرم له‌ زانیارییه‌کانی
 دووتوونی ته‌واوی به‌رگه‌کانی کتییه‌که
 وه‌رگرت و خۆشه‌ویستیم بۆ شیعری
 کلاسیک به‌ تاییه‌ت و ئه‌ده‌بیاتی کوردی
 به‌ گشتی زۆر زیاده‌تر بوو، هه‌روه‌ها بێشک
 مه‌زنی و به‌رزیی دکتۆر مارف خه‌زنه‌داریشم
 له‌به‌رچاو پووت‌تر بوو و ئینگه‌یشتم که‌ ئه‌و مرقفه
 زانییه‌ چ خه‌مه‌تیک‌ی گه‌وره‌ و میژوویی پێشک‌ش به‌

نه‌ته‌وه‌که‌ی خۆی کردووه. له‌میانی خویندنه‌وه‌که‌دا به
 پیتووسیک گه‌لیک رامان و سه‌رنجی گشتی خۆم له‌سه‌ر
 لاپه‌ره‌کان ده‌ست‌نیشان ده‌کرد؛ بۆئه‌وه‌ی له‌ کاتی پتویست‌دا
 به‌ئاسانی بگه‌ڕیم‌وه‌ سه‌ریان. به‌و هیوایه‌ی له‌م گوتاره‌دا
 گه‌ر زۆر به‌خیرایش بیت بکارم تیشک بخه‌مه‌ سه‌ر هه‌ندی
 له‌ لایه‌نه‌کانی هه‌ر جهوت به‌رگی ئه‌م کتییه‌ پهبایه‌خه.
 سه‌ره‌تا هه‌روه‌کو له‌ پێشه‌کی به‌رگی یه‌که‌می کتییه‌که‌یدا
 ئاماژه‌ی به‌مه‌ داوه، به‌لای خه‌زنه‌داره‌وه‌ گشت ئه‌و
 به‌ره‌مانه‌ی له‌م کتییه‌دا به‌ نمونه‌ هه‌نراون (به‌رزترین
 قسه‌ی جوانی زمانی کوردین)، واته‌ میژووی ئه‌ده‌بی
 کوردی بریتییه‌ له‌ (میژووی قسه‌ی جوانی کوردی). هه‌ر
 جهوت به‌رگی ئه‌م کتییه‌ وه‌کو دانه‌ره‌که‌ی مه‌به‌ستی بووه؛
 به‌ میتۆد و پهبازیکی تاییه‌تی وه‌ها نووسراوه، که‌ وا
 به‌ شیوازی سه‌رچاوه‌یه‌کی (قوتابخانه‌یی، زانستگایی،
 ئه‌کادیمیانه، فه‌ره‌نگیانه و ئینسکۆپیدیانه) بیت.
 هه‌روه‌ک دکتۆر مارف خه‌زنه‌دار خۆی یاسی لێوه‌ کردووه،
 سالانێکی زۆری ته‌مه‌نی هه‌ر (له‌ سالی 1968‌وه‌ تا‌کو
 سالی 1988) خه‌ریکی کۆکردنه‌وه‌ و ساغکردنه‌وه‌ و
 نووسینه‌وه‌ی بووه.
 ده‌توانم بڵیم ئه‌م به‌ره‌مه‌ تاکه‌ سه‌رچاوه‌یه‌ له‌باره‌ی
 میژووی ئه‌ده‌بی کوردیه‌وه‌ به‌و شیوازه‌ زانستی و
 فراوانه‌ و له‌ دووتوونی زیاتر له‌ چوار هه‌زار و سه‌د لاپه‌ره‌دا
 نووسرا‌ینت. تا‌حالی حازر له‌ گشت سه‌رچاوه‌کانی دیکه‌ی
 میژووی وێژه‌ی کوردی زانستی تر و چڕوپه‌تره.
 له‌ به‌رگی یه‌که‌مه‌دا خه‌زنه‌دار دوو سه‌د لاپه‌ره‌ی ته‌رخان
 کردووه‌ بۆ باسه‌کانی وه‌کو: میژووی نه‌ته‌وه‌ی کورد،
 جوگرافیای کوردستان، ئایین و ژیا‌نی کومه‌لایه‌تی، ژیا‌نی
 خوینده‌واری و پۆشنییری، ده‌ست‌نووس، کوردناسی و
 زمان، پۆژنامه‌گه‌ریی، ئه‌ده‌بی کۆن و نه‌نووسراو... ته‌.
 له‌م کتییه‌دا به‌دریژی یاسی ژیان و (ناوه‌پۆک و پوخسار)
 ی به‌ره‌می زۆریه‌ی زۆری شاعیرانی کوردی سه‌ر به
 زۆریه‌ی شیوه‌زاره‌کانی زمانی کوردی کراوه، له‌وانه‌ش
 بیستوسنی شاعیری شیوه‌زاری کرمانجی سه‌روو،
 هه‌روه‌ها شاعیره‌ به‌ناوبانگه‌کان زۆرت‌رینان له‌باره‌وه
 نووسراوه. بۆ نمونه‌ له‌ به‌رگی دووه‌مه‌دا، خه‌زنه‌دار
 هه‌شتاوچار لاپه‌ره‌ی بۆ ئه‌حمه‌دی خانی (-1650

1707) ترخان کردووه و له بهرگی سینه‌دا تۆوه
 لاپه‌ری له‌باره‌ی تالییه‌وه (1800-1877) نووسیوه،
 له‌لایه‌کی دیکه‌وه باسی ژبان و به‌ره‌می هه‌ندیک شاعیر و
 نووسەر کراوه که وا خوینەر پیتشر پیدان ناشانته‌بووه و
 به‌لایه‌وه ناسراونه‌بوونه.

له‌سەر ئه‌و بنه‌مایه‌ی (مه‌ده‌نیه‌تی ئیسلامی) کاریگه‌ری
 هه‌بووه له‌سەر ئه‌ده‌بیات و وێژه‌ی کوردی، خه‌زنه‌دار له‌بەر
 پۆشنای ئه‌م باوه‌رده‌دا ئه‌م میژووی ئه‌ده‌بی کوردیه‌ی
 نووسیوه‌ته‌وه و ئاماژه‌ی به‌وه داوه ئه‌ده‌بی کوردی به
 دوو شیواز خۆی پیشان ده‌دا، یه‌کیان خۆمالی ئه‌ویش
 (شیعری لیریکی و چیرۆکی شیعریه‌ی) و شیه‌که‌ی دیکه‌ش
 له ئه‌نجامی لیکدانی مه‌ده‌نیه‌تی کورد خۆی و هه‌ر سێ
 نه‌ته‌وه‌ی دراوسێی (عه‌ره‌ب، فارس، تورک) و به‌هۆکاری
 ئایینی موسلمان دروستبووه، ئه‌میش بریتییه له (غه‌زل و
 قه‌سیده). (بروانه: به‌رگی یه‌که‌م، لاپه‌ره 181 و 202)

به‌لای خه‌زنه‌دار شیعری به‌ره‌میکه ته‌عریف ناگریت، ژبانی
 ئاده‌میزادیش به‌بێ شیعری نایه‌ت و له بنه‌رده‌دا شیعری خۆی
 دروستکردن و خولقاندن و داهێنانه‌، جوانکاری و گیانی
 هونه‌ری کردوووه‌تی به به‌ره‌میکی وه‌ها به شیه‌یه‌که
 بیت که چێژ و ئه‌ندیشه‌ی موزف ده‌جوولینیت و بۆ گشت
 شوین و چاخ و پۆژگاریک ده‌گونجیت.

خه‌زنه‌دار باوه‌ری وایه به‌ره‌می جوان و په‌سه‌ن به‌کاملی
 له‌دایک ده‌بیت، ئینجا ئه‌مه له هه‌ر قوناغیکی ته‌مه‌ن و ژبانی
 شاعیردا بیت. خه‌زنه‌دار ئه‌و تیۆریه‌ به‌هه‌له ده‌زانیت که
 پنی وایه شاعیر وه‌ک زانا؛ پۆژ له‌ دوا‌ی پۆژ توانا و
 برستی له‌ دانان و هۆینه‌وه‌ی شیعیردا به‌ره‌و زیاتر ده‌چیت،
 به‌لکه‌ر گشت شیعیریکی به‌رز به‌کاملی دیته‌بوون و چا‌چ له
 وه‌ختی ته‌مه‌نی که‌نجیه‌تی شاعیردا بیت، یاخود له‌ ته‌مه‌ن و
 پۆژگاری پیریدا بیت.

به‌هه‌مان شیوه خه‌زنه‌دار پنی وایه به‌هره‌ی هونه‌ری و
 خه‌یالی شیعری، په‌یوه‌ندییه‌کی ئه‌وتویان نییه به‌پله و
 پا‌ده‌ی خۆنده‌واره‌یه‌وه. هه‌روه‌ک هونه‌ر زنده‌تر په‌یوه‌ندی
 هه‌یه به‌ چێژ و خه‌یاله‌وه و که‌متر په‌یوه‌ندی هه‌یه به
 راستی و لۆژیک، هه‌روه‌ها داهێنانی هونه‌ری و ئه‌ده‌بی
 دوور له‌ تیۆری زانستیه‌ و به‌هره‌ی داهێنانی هونه‌ر هیچ
 چه‌شنه‌ سنوور و مه‌رج و پێسا و ده‌ستووریکی بۆ نییه.

خه‌زنه‌دار باوه‌ری وایه مه‌به‌ستی سه‌ره‌کی له‌ گشت
 داهێنانیکی هونه‌ری و ئه‌ده‌بی ئه‌وه‌یه له‌و قاوغ و
 چوارچێوه‌یه‌ی بۆی دانراوه بچیته‌ ده‌ره‌وه و بێن به
 موته‌لق. داهێنانی ئه‌ده‌بیه‌ش بۆ هه‌موو چین و توێژه‌کانی
 کومه‌له ته‌وه‌ک ته‌نها بۆ گرووپیک و توێژیکی دیاریکراوی
 ناو جفاکێک. سه‌باره‌ت به‌ په‌یوه‌ندی ئه‌ده‌ب به‌ سیاسه‌ته‌وه،
 خه‌زنه‌دار بۆچوونی وایه ئه‌ده‌ب له‌ سیاسه‌ت گوشادتر و
 مه‌زقتره و داهێنانی ئه‌ده‌بی و هونه‌ری به‌بێ سیاسه‌ت
 سه‌رده‌گریت، به‌لام ئه‌و به‌ره‌مه‌ی ناوناخنی سیاسی و
 ئایدیۆلۆژی هه‌بیت، به‌بێ جوانکاری سه‌رناگریت.

بۆیه داهێنان له‌ شیعری سیاسیدا پنیستی به‌ شاعیری
 لیزان و وه‌ستا هه‌یه، چونکه ئه‌و شاعیره‌ کاتیک ئیله‌ام
 له‌ دیاره‌ و پرو‌داویک وه‌رده‌گریت و پارچه‌شیعیریکی بۆ
 ده‌هۆنیته‌وه، په‌نگه ئه‌م دیاره‌یه زوو یان دره‌نگ به‌ خراپه
 بکه‌ریته‌وه، ئه‌وه‌مه‌ش ده‌بیت به‌ دروشمیکی سیاسی

پۆژانه‌ی بیتام. خه‌زنه‌دار پیداکیری له‌وه‌ده‌کات که
 ده‌بیت وه‌ها حسێب له‌که‌ل به‌ره‌می ئه‌ده‌بی بکریت
 به‌ جۆریک ته‌نها له‌ پووی هونه‌ریه‌وه بیت و هیچ
 په‌یوه‌ندییه‌کی به‌ ئایدیۆلۆژییه‌تی نووسه‌ره‌که‌وه
 نه‌بیت. (ب. 5. ل. 274، ل. 436، ب. 6. ل. 392، ل. 414
 ل. 647، ب. 7. ل. 72، ل. 212، ل. 274، ل. 325، ل. 341،
 ل. 469، ل. 505، ل. 697، ل. 704)

له‌باره‌ی کاریگه‌ری زنده‌تری شیعری له‌چا‌و
 په‌خشانه‌وه، خه‌زنه‌دار پنی وایه بۆ نمونه
 ئه‌که‌ر لیریکی (له‌خه‌وه‌له‌سن)ی ئه‌حمه‌د موختار
 جاف 1898-1935، که‌ وا له‌ سییه‌کانی
 سه‌ده‌ی بیستم بووه به‌ سه‌روودی وریابوونه‌وه
 و بانگه‌وازی خۆنده‌واره‌ی و کوردایه‌تی، له
 پووی ناوه‌ڕۆکه‌وه ئه‌که‌ر شاعیر به‌ په‌خشان
 بپنوسایه‌، ئه‌وا کاریگه‌رییه‌کی وه‌های نه‌ده‌بوو
 و ئاوپری لێ نه‌ده‌درایه‌وه. (ب. 5. ل. 488-487)
 جی سهرنجه خه‌زنه‌دار ئه‌که‌ر یه‌ک تا‌قه
 دیره‌شیعری شاعیریکی له‌به‌رده‌ست دابوو‌بیت
 و به‌لایه‌وه جوان بو‌وبیت، ئه‌وا ئاماژه‌ی پیداره‌وه
 و به‌ نازدار وه‌سف کردووه. بۆ نمونه
 له‌ به‌رگی سینه‌م و له‌ به‌شی چواره‌مه‌دا،

له باسی شیعرى کښى عرووزى له پيش ناليد، دهينين سبارت به ديره شيعريکى مه لا عېدوللاى بېتوشى 1806-1747 خهزنه دار نووسيويتى: ثوهى گومانى تڼا نښه ثوهيه (ديره شيعريکى نازدار) مان له بېرده ستدايه و سرچاوگان دهلين ثم شيعره له بېرهمى نووسه رى ناودارى کورد بېتوشيه، ديره ککش ثهميه:

له ديياجهى کيتابى حوسنى عالم هر وره رق لادم دهينم مېحه سى وه سفت له هر فسلن و له هر بابن (ب3، ل53)

به ههمان شپوه خهزنه دار باوه رى وايه نه گهر شاعيرىک ته نها يک تاقه شيعرى هېووييت، به لام شيعره که به پنه رهمکانى جواننى جوانييت، ثوا ثو شاعيره به شاعيرىکى مېزن دده نريت، بى نمونه له بېرکى پنجه م و له باسى شوکرى فزلى 1882-1926 و شيعره که بى بى شېخ محمودى گوتوه به ناوى (نيس که پروى نيس ته له هورازه سهره وږى نه که بى)، خهزنه دار دهليت: ثم تاکه شيعره شش دېريه: کيتيه کى گوره بيايانه، نه ونده به ترخ و به به هابه، نه گهر شوکرى فزلى شيعرى دیکى نه بوايه و ته نيا ثم شيعره بى هېوايه، بهم شش ديره به شاعيرىکى گوره ده که و ته به رچاو. (ب5، ل421، 436)

هر له مېر به لووتکه بوونى جواننى يک ديره وه، ثوه ته بيريار و نه دبئاس خوالينخو شپو مه سعود محمديه ش (1919-2002) له به رانېر ثم ديره نالى که دهليت:

ثوبوتت باعيتى نه فېى منه، وهک لامى زولفه ينت

له هر دوولا قه دت بگرته ناو، وهک «لامه فلا» بى

له شمرحه کېدا نه ونده پچى سهرسام و شاگه شکه بووه هتا ثوهى بارتقاي چهندين غزل و قه سېدهى دده نيت، وهکو له کيتيه کېدا (دهسته ودامانى نالى، لاپره 211) نووسيويتى: (ثم به يته يه کيکه له هره هره ده که نه کانى هېلېستى عالمى نيسلام، مالم حقه، به يتيکه چهندين غزل و قه سېده دهينى).

له باره شيعرييه تى ده قىکى جوان و په يوه ندى به کښ و قافيه وه، بى نمونه له بېرکى حوته م و له باسى کاکه بى فلاح 1990-1920، خهزنه دار دهليت: شاعير به شدارى به رچاوى هېووه له دهوله مندکړنى شيعرى نوى کوردېدا و له و ليرىکى به ناوى (بچى نابى) که وا له سر کښى هشت بېرگه بيه و چوار پنج قافيه تڼا به کاره بئاوه، کاتىک شاعير له و شيعره پدا به دلېر دهليت: له بېر ثوهيه من خوم خوشده ویت، چونکه توم خوشده ویت، به واتاى ثوهى نه گهر دلېرى خوش نه ويستايه: خوى خوش نه ده ويست. خهزنه دار دهليت: نه گهر ثم بيرى شاعير کاکه بى فلاح له ناو قالى کښ و قافيه شدا نه ييت، ثوه هر شيعره. (ب7، ل613-614) سبارت به په يوه ندى شيعر به نه وينوه، پنجه وانى بيرى رى موفتى پنجوينى 1952-1881 له و شيعره بى دزى دلدارى داياناوه: خهزنه دار دهليت: شيعر بى دلدارى ناييت، نه فېن ماک و سرچاوه بېنچينى و له بته هاتوى نه ده ب و هونه ره. بچى که له باسه کانى که موکوپى کوملکه و پرسى نه ته وهى و کيتيه چينايتى، گشت نو شاعيرانى وه سف و ستاييشى کيژى جوانيان کردوه، نه وانيش شاعيرى ديارن. وهک خهزنه دار له جى دیکه دهليت: له ناو کورداندا کچى جوان زوره و ته نانت شاعيرانى کرمانجى سهر وه، هميشه جوانى ژيان به دهوله مندې چواندوه، له به رانېر شدا بنگومان نه ده بى کوردى هه ناسى به هيز و گرمى له بزوتنه وهى سؤفيزم و مرگرتوه. (ب6، ل147-148، 189، ل273 ب7، ل197)

دېر باره لاساييکړنه وهى شاعيرىک بى شاعيرىکى دیکه، خهزنه دار به نيسناف و (داده مندې) وه له لايه نه دېوانيت و به چاوى نزم نه ماشاى شاعيرى لاساييکړه وه ناکات، به لکو وېرېر ناماژدان به لاساييکړنه وه که بى،

هه مانکات تیشک دهخاته سهر لایه نه جوانه و داهیتانه کانی نهویش. لهه یارهوه ئامازه به دوو نمونه ددهم. وهک ناشکرایه زور شاعیری کلاسیک هاتوون لاسایی نالی-یان کردووه تهوه. یه کیک لهوانه (مهحوی 1831-1906)یه. له بهرگی چوارهم و له باسی مهحویدا، خهزنهدار نووسیویهتی قهسیدهی (بهحری نوور) که وا له بهرهمه بهناوبانگه کانی مهحوییه و راسته مهحوییش وهکو کومه لیک شاعیری دیکه به هه مان کیش و قافییهی نالی لاسایی شیعره نهغه بهناوبانگه کانی نالی کردووه تهوه، که بهم دیره دهستی یه کردووه:

ئه لا ئه نفسی بوم ئاسا هه تا که ی حیرسی ویرانه
له گهل ئه عیشق بازانه بېرق ئازانه بازانه

وهک خهزنهدار دهلیت مهحوی نهوهک تهنیا له کیش و قافییه لاسایی نالی کردووه تهوه، بهلکو له معنا و وینه و رسته و لیکسبکونیش له دهوری داهیتانه کانی نالی دهخولیتتهوه و گهرچی نهگیشتهوه ته پلهی هونهریی نالی، بهلام له گهل نهوه شدا؛ شاعیرانی دیکه و ههم مهحوییش له قهسیده کهیدا وهستایهتی و هونهرکاری و داهیتانی تیدا کردووه. (ب 4، ل 215-216)

نمونهیهکی دیکه له بابیهتی لاساییکردنهوهی شاعیران، له بهرگی پینجهم و باسی مهلامحه مهدی کوی (1876-1943) خهزنهدار دهلی: ئه گهرچی مهلامحه مهدی لاسایی شیعره میللییه کانی حاجی قادری (1816-1897) کردووه تهوه و شیعره حاجی ریهه پیک بوون بوی، بهلام مهلامحه مهدی وهکو قوتابییهکی زیرهکی حاجیه و بهردهوامبوونی نهوه، ئه گهر شیعره حاجی له پووی ناوه پوکوه دانایانه و روشنبیرانه بیته، ئهوا شیعره کانی مهلامحه مهدی وهکو ئاموزگارییه بۆ تووژی نهخویندهوار و گیانی کوردایهتی لهناو دلیان هه لده قولیتی و هه ولدهات ئایین و شهریهت له گهل پرسه نهتهوهی کورد بگونجینی. (ب 5، ل 381)

ئه گهرچی خاوهنی کتیب وهکخوی دهلی: ئه م کتیب به شیهویه که بیروباوهری خاوهنه کهی تیدا پهنگه داتهوه و قسه کانیش تهنیا په یوه ندییان به نمونه ئه دهیییه کانهوه هیه، بهلام دهییین هه ندیجار خهزنهدار له میژووی نهدهب

چووه ته دهروهه و هه ندیک بیروباوهری کورد په روهری و ههلو یستی نیشتمانی تاییهتی خوی لههه هه ندی پرسه نهتهوهی کورد ده رپروه، بۆ نمونه له دوو جینگه دا کاتیک باس له وه رگێرانیکی (ههم و زین) دهکات بۆ سهر زمانی عهرهیی له لایه ن (مهحه مد سه عید په مهزان بۆتی) ی کوردی سووریا، که وا له سالی 1957 بلاوی کردووه تهوه، خهزنهدار ههلو یستی خوی ده رپاره ی دۆخی نامه مواری گه لی کورد له سووریا ده رده بریت و به مشیویه باسی لیره دهکات: جینی داخه سانسوری سووریا هه موو ئه و دیره شیعرانه ی (خانی) کوردایه تی تیدا کردوون لای بریوون و دهسته لاتی سیاسی رازی نه بووه به بلاوکرینه و هیان، هه ر له و میانه دا خهزنهدار دهلیت: بهر به ره کاسی کردی کورد له سووریا سیاسه تیکی هه میشه یی و نه گزراوه له وه ته ی سهر به خۆبوونی ولاته که له دوا ی جهنگی دووه می کتیبیه وه. (ب 2، ل 12، ل 402، ب 6، ل 62)

له جینی دیکه دا پهخته له شۆفینییه تی عهره یی ده گرت و له باره ی سهر کرده یه کی شۆفینی وهکو جه مال عه بدولناس، خهزنهدار دهلیت: (ئه و کابرا عهره به شۆفینییه هه ر له به نه رتدا ددانی به مافی ته وای میله تی کورد نه هیتاوه). (ب 6، ل 457)

سه باره ت به پوو خاندنی کوماری کوردستان له مه هاباد، خهزنهدار پهخته ی توندی له دهسته لاتی سۆفیه تی جارن گرتوه و بهم جۆره باسی پووداوه که ده گێریتته وه و بیروباوه ر و ههلو یستی خوی ده رده بریت: سوپای پوو سیای سۆفیه ت، ته شقه له یه کی سیاسی نامه رده نه ی له گهل کوردی ناوچه ی موکریان کرد و له بهر بهر ژه وه ندی تاییه تی خۆیان، سوپای سوور له ئیران چووه دهروهه و کوماری مه هاباد پوو خیترا و سهر کرده کانی کوردیش له سیداره دران، خهزنهدار نووسیویه تی ئه گهرچی ئه مه گه وره ترین پووداویک بوو له میژووی کوردستانی ئیران و هه موو ناوچه کانی دیکه ی کوردستان، به لام له هه مانکاتدا سه رچاوه یه کی گرینگ بوو بۆ هوشیار کردنه وه ی نهته وه ی کورد.

خه‌زنه‌دار به توندی ره‌خنه له ده‌سه‌لانی سیاسی ئێران ده‌گرت و ده‌لیت: هر له سه‌رده‌می فرمانه‌روایی سه‌فه‌ویییه‌وه تا ئیستا بیروپرای به‌رانبه‌ر به کورد نه‌گه‌راوه، سیاسه‌تی گشتی توانده‌وه‌ی کورده له‌ناو (پانئیرانیزم). خه‌زنه‌دار ئاماژه به‌وه ده‌دات که وا نه‌ته‌وه‌ی کورد له ئێران سه‌ره‌پای به‌ربه‌ره‌کانی له پووی نه‌ته‌وه‌یییه‌وه، چه‌وساندنه‌وه‌شی وه‌کو په‌یره‌وانی سه‌ر به‌ ئایینزای سوننه زیاتره له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا خه‌زنه‌دار که‌شینه به‌رانبه‌ر به‌ ئابنده‌ی کورد له ئێران و ده‌لیت: خه‌لکی کوردستانی ئێران هه‌وشیارن، بیروه‌وشیان هه‌میشه بۆ پارێزگاری نه‌گاری نه‌ته‌وه‌یی و داواکردنی مافی مرۆڤایه‌تیانه. (ب. 6، ل. 16-17)

سه‌باره‌ت به‌ کوردی تورکیا، له‌ به‌رگی شه‌ش‌ه‌می کتێبه‌که‌یدا خه‌زنه‌دار نووسیه‌تی: له‌ دواسالانی چه‌فتاکان و سه‌ره‌تای هه‌شتاکانی سه‌ده‌ی بیستم، گه‌لیک پێک‌ه‌راو و پارتی سیاسی و یانه و مه‌لبه‌ندی پووناکییری و نه‌ه‌بی و هه‌نهری؛ له‌ کوردستانی تورکیا و شاره‌ گه‌وره‌کانی دیکه‌ی تورکیا په‌یدا‌بوون و هه‌ریه‌ک له‌وانه زۆر پوژنامه و گه‌وا و چاپه‌مه‌نیان ده‌رکردوه.... له‌ به‌رانبه‌ریشدا ده‌سه‌لانی تورکیا چاری چه‌نگی داوه له‌ دژیان. خه‌زنه‌دار ده‌لیت: نه‌م ده‌سه‌لاته‌ خه‌یالی خاوه و کورد ئیستا و نه‌وساش کۆلی نه‌داوه، هه‌تا نه‌م‌پوش خه‌باتی پووشنییری و سیاسی نه‌و میله‌ته‌ ئازادیخوازه‌ به‌رده‌وامه. به‌لای خه‌زنه‌داره‌وه کورد هه‌میشه‌یه و هه‌ر ده‌میتیت. (ب. 6، ل. 14-15)

سه‌باره‌ت به‌وه‌ی سه‌رکرده‌ی کوردان ده‌ییت چۆنییت، له‌ یاسی موخلیسی (1910-1985) شاعیردا و له‌ بابه‌تی شیعی کوردایه‌تی، خه‌زنه‌دار سه‌رنج ده‌خاته سه‌ر بۆچوونیکێ شاعیر و به‌هه‌لی ده‌زانیت، موخلیس له‌ شیعریکیدا به‌ ناوی (کورد) ده‌لیت سه‌رۆکی کورد نابیت بێگانه بیت و سه‌رۆک

نه‌گه‌ر خوینیشته‌ به‌ژیت، به‌لام مادام کورد بیت باشتره. خه‌زنه‌دار نه‌م بۆچوونه‌ی شاعیری به‌لاوه هه‌له‌یه و ره‌خنه‌ی لێ ده‌گرت و ده‌لیت: (شاعیر راسته که ده‌لی سه‌رۆک نابێ بێگانه بێ، به‌لام راست نییه که ده‌لی خوینم‌ژیش بێ له‌ بێگانه باشتره، به‌ پێچه‌وانه‌وه له‌ پووی سایکۆلۆجیه‌وه نه‌گه‌ر دۆژمن خراپه‌ت له‌گه‌لدا بکا ئیشی ده‌روونی که‌متره له‌وه‌ی هاوخوینت دۆژمنایه‌تیت له‌گه‌لدا بکات). (ب. 7، ل. 194-192)

ده‌رباره‌ی ده‌ردی دووبه‌ره‌کی ناوه‌خۆره، خه‌زنه‌دار پێی وایه له‌ناو نه‌ده‌بیشدا نه‌ه‌نده‌ی باس له‌ دۆژمنی ده‌ره‌وه‌ی کورد کراوه وه‌کو هاوسینگان و نه‌مپریالیستی جیهانی، نه‌ه‌نده باس له‌ دۆژمنی ناوه‌وه نه‌کراوه، خه‌زنه‌دار ده‌لیت: به‌راستی کاریگه‌ریی دووبه‌ره‌کی ناوه‌وه له‌ دواکه‌وتن و به‌ئامانج نه‌گه‌یشتنی کورد له‌ کاریگه‌ریی دۆژمنی ده‌ره‌وه که‌متر نه‌بوو. هه‌ر به‌م ده‌ردی دووبه‌ره‌کی ناوه‌خۆیه گشت شوێرش و هه‌لسانه‌کانی دیکه‌ی کورد هاوشیوه‌ی حکومه‌ته‌که‌ی شیخ مه‌حمود پووخواون. (ب. 5، ل. 455-456)

هه‌ولێر/ ته‌مه‌ووژی 2023

سه‌رچاوه‌کان:

- 1- دکتۆر مارف خه‌زنه‌دار، مۆژوی نه‌ه‌بی کوردی، به‌رگی یه‌که‌م، دووهم، سێهه‌م، چاره‌م، پێنجه‌م، شه‌شهم، هه‌هه‌م، چاپی دووهم، به‌زگی ئاراس، هه‌ولێر، ساڵی 2010.
- 2- مه‌سه‌عود مه‌حمه‌د ده‌سته‌ودامانی ئالی، چاپی سێهه‌م، به‌زگی ئاراس، هه‌ولێر، ساڵی 2010.

میتودناسی میژووی ئەدەبی کوردی

خەمە مەنتەك

د. ماریف لە گەڵ کۆمەڵێک لە قوتابییهکانی. دەستەچمپی دانیشتوومەکان. سێیم کەس: خەمە مەنتەك، ساڵی ۲۰۰۲

میژووی ئەدەب، سەرھاتی گەشە و پێشکەوتتی ئەدەبی ھەر نەتەویەکە بە ھەموو ھەلکشان و داکشانەکانییەو لە میژوودا، شینواژیکە گوزارشت لەو ھۆ و ھاکنەرە دەکات، کە پووداو و ژانرە ئەدەبییەکان دیننەکایەو، یان لەناوی دەبن. ھاوکات میژووی ئەدەبی ھەر نەتەویەک ناسنامەی ئەو نەتەویە، میژووی ئەدەب، بریتیە لە توێژینەویەکی کاتی کۆمەڵیک دیاردەی ئەدەبی، ھاوکات ناسینی دەقەکان و بەراوردکردنیانە. واتە میژووی ئەدەب خۆی بە جیاکردنەوی دەقی بنەرەت و دەقی کۆپیەو خەریک دەکات، قوتابخانە و بزووتنەو ئەدەبییەکان پۆلێن دەکات و جۆرەکانیان دیاری دەکات. لە لایەکی دیکەو پەیوەندی نێوان دەق و ژبانی کۆمەڵایەتی و کولتوری و ئەخلاقی لە کۆمەڵا دەخاتەرۆ. ھەموو ئەمانە بە ھاوکاری و لەبەر پۆشنایی میتۆدۆلۆژیدا دەکرێن. میتۆدی میژووی ئەدەب، میتۆدیکە لەسەر بنەمای پلانیک، لە ھەمان کاتدا لەگەڵ سروشتی بابەت و توێژەردا بگونجیت. ئەم پلانە بە شێوەیەکی گشتی دەبێت دوو لایەن بیت. یەکەمیان لایەنی ئەدەبی، وەک ساغکردنەو و کەنە دەستەئوسەکان، لێکدانەوی ئاماژە و سەرچاوەکان، باسکردنی ژبانی شاعیران و نووسەران، بەراوردی دەقەکان و توێژینەوی پەخنی، جودا لە لایەنی زمان و ڕیزمان و ڕیتۆریک. دووەمیان لایەنی زانستی دەگریتەو، واتە باسی دەستەئوردانی زانستەکان لە پێکھێنانی ئەدەبدا وەک میژووی فەلسەفە و زانست، کۆمەڵناسی، سیاسەت و دەروونشیکاری.

بە درێژایی میژوو، چەندین کتێب لەبارەی میژووی ئەدەبی کوردییەو نووسراون و بلاوکراونەتەو. ئەنجوومەنی ئەدبیاتی کوردی- ئەمین قەیزی بەگ، شیعەر و ئەدەبیاتی کوردی- ڕەفیق حیلمی، دیوانا کورمانجیا- عەبدولڕەحیم

یوسف و میژووی ئەدەبی کوردی- سەعید پۆرەکی، عەلانوددین سوجادی، دوکتۆر عیزەددین مستەفا ڕەسوول و ھەوت بەرگەکی دوکتۆر مەرف خەزەندەر. ئەوێ جێی سەرئەو ئەم کتێبی دوکتۆر مەرف پڕۆژە، لە بنەرەدا میژووی ئەدەبی دەبێت پڕۆژە بیت، چونکە ناكریت میژووی ئەدەبی سەتان سال لە کتێبێکدا کورت بکریتەو. ئێشکردن لە میژووی ئەدەبدا ڕەوژەندە، خۆی قەتیس ناکات لە یەک ڕەوژەدا، کە تەنێ کۆکردنەو بیت. بۆیەش پڕۆژە کە توانیویەتی تا ڕادەیەکی زۆر ئاوڕ لە میژووی ئەدەبی سەرچەم دیالیکت و ناوچەکانی کوردستانی گەرە بەداتەو.

دوکتۆر مەرف، بە شێوەیەکی ورد ھەموو ئەو کتێبانەی پێش ئەم پڕۆژەیی لەبارەی میژووی ئەدەبی کوردییەو نووسراون خوێندووەتەو، ئەم خوێندنەویە کۆمەکی باشی کردووە، کە کیماسییەکان دەستنیشان بکات و ھەمان ھەلەکانی ئەوان پاتە نەکاتەو. لەگەڵ ئەوەشدا لە ھێندیک بابەتی میتۆدیدا ھەمان شوێنێکی ئەوانی ھەلگرێتووە (دواتر باسیان دەکەم). بەلام ئەوێ جێی داخە بە ڕوونکردنەوی چەند ھۆکاریک دان بەویدا دەنێت، کە نەیتوانیوە کار لەبارەی میژووی ئەدەبی کوردییەو بکات، چونکە ئەگەر ئەم کارە کردبای، کە دەبایە بیکات، ئەوا ئەم پڕۆژەیی زۆر سەرکەوتووتر دەبوو. ھەرچەند بە خستەئەرووی ھەوت پەنت سەرئەو خۆی لەبارەیانەو دەنووسیت. دواتر لەبەر پۆشنایی ئەوانەو دەست بە نووسینی ئەم پڕۆژەیی خۆی دەکات، کە بە ڕوای من لە ڕووی میتۆدییەو کاریکی زانستی و دروستە.

بە گۆڕەو بۆچوونی پەخنی (حسەین سەدیق) لە کتێبی (میتۆدی میژووی ئەدەب و ئەرکەکی) بۆ بەکارھێنانی میتۆدی میژووی ئەدەبی، میژوونووسی ئەدەب ناچارە دوو قوناغی لەبەرچاو بیت:

یەکەم: ناسینی ئەو دەقەنە، کە گەرەسە و بابەتی توێژینەو کەبەتی، واتە دیاریکردنی چوارچۆیە و بابەتی توێژینەو، کە جودا لە ھەلزاردنی زانستە یارمەتیدەرەکان. دووەم: خستەئەرووی کۆمەڵیک پرسیار، کە وەلامەکانیان

دهقی هه بووه، چهند دێره شیعریک هینراوه تهوه به بیی شهوی به سەلمێندریت، یان ساغبرکریتهوه. یان فلان شاعیر له فلان سەردەم هه بووه، به لام هیچ سەلماندنیک بۆ ژیان و شیعره کانی نه کړیت.

شهوی جینی داخه شه ههولە میژووی شهده بی کوردی، ههولیکی تاکه که سیانهیه، چونکه پرژهی میژووی شهده بی کوردی، پرژهیه کی دهسته جه معییه. پهک کهس ناتوانیت بپرژیت سەر هه موو کارهکان. کارهکانی میژووی شهده، کاریکی پسپۆرییه، که به داخه وه هه موو شه کارانهی له باره ی میژووی شهده بی کوردیه وه نه انجام دراوان له ده ره وه ی پسپۆرییه وه بوونه (هه رچه نده جینی ده ستخوشیه)، واته شه که سانه ی میژووی شهده بی کوردیان نووسیوه ته وه شه دیب بوونه، نهک پسپۆری شهده. جودا له شه ههولە دوکتۆر مارف و پهک- دوو ههولی دیکه نه بیت. نووسیوه ی میژووی شهده بی پنیوستی به وهیه که سینی شارهزا له ساغکردنه وه ی ده ستووس و سپیاره، کاری ساغکردنه وه بکات. که سینی دیکه پسپۆر بیت له ژانری شیعر، که سینی دیکه پسپۆر بیت له ژانری گێڕانه وه، که سینی تر له میژووی کۆمه لایه تی و کولتووری نه ته وه شارهزا بیت. هه رچه نده کارهکانی پینشو بۆ نمرونه له ساغکردنه وه دیوانی نالی، ماموستا موده ریس و کوپه کانی شارهزا بییان له زۆر بواردا هه بوو، به لام ده بیینی دیوانه که سه تان که موکوپی تیدا بوو، دواتر ماموستا مه سعود محهمه د به دوو کتیب باسیکردن. بۆ په ییش میژووی شهده بی کوردی دوکتۆر مارف جودا له وه ی ههولیکی گرنگه، به لام زۆریک له زانیارییه کانی ناوی زانیاری گشتی و پاته بووه من. شهوی له باره ی میژوو، جوگرافیا، ئایینی کورده وه زۆر ورد نین و ئارکیومیتتی زانستیان له پشته وه نین، هه ملی گشتیین. هه موو که سیک شه زانیت مرقفی ئیاندەر تال

له شاندەر ژیاوه، به لام شه مرقفانه چۆن ژیاوان، قورمی ژیاوان؟ ئایا زمانی قسه کردنیان هه بووه؟ واته زانیارییه کانی پنیوستییان به ورده کاری پتر بوو.

شه پرژهیه ههولیکی زۆریاخه بۆ کوکردنه وه ی ژیان و شیعر ی دهیان شاعیری کورد، ده توانین وهکوو دائیره توله عاریفیک سهیری بکهین. هاوکات له م پروده وه هیندیک جار سووکه ئاوپیکی له لایه نی پۆژنامه گه ری، چیرۆک و په خشان به گشتی داوه ته وه. زالبوونی هه ژموونی شیعر له خوینی نه ته وه کانی پۆژه لاتدایه. شیعر تاکه ژانری دلخوازی کوردانه. شه مه ریک کوماره که ی شه فلاتوونمان بیر ده خاته وه، که له و سەردەمیش شیعر هه ژمووندار بوو. شه فیهله سووفه به کۆمه لیک پاساو دژ به شیعر ده وه ستیته وه، به لام پاساوی هه ره سه ره کی بریتیه له گه راندنه وه ی شکو بۆ عقل و فه لسه فه. شه ده یه ویت فه لسه فه بایه خی هه بیت، فه لسه فه خه لک ئاراسته بکات. وهکوو له سه ره وه ییش باس م کرد، کۆی شه وانه ی خو یان له قه ره ی میژووی شهده بی کوردی داوه، ته نی خو یان به کوکردنه وه ی ژیان و شیعر ی شاعیران خه ریک کردوو، دوکتۆر مارف، چهند هه نگاو یک له پینش شه وانه وه یه، به وه ی له باره ی شیعره کانی شه وه نووسیوه تی. شه دۆنيس له کتیی (شیعرییه تی عه ره بی) دا پیناگری له سه ر پیوه ندی نیوان شیعر و کولتووری بیستن ده کاته وه، به وه ی شیعر ی کۆن، یان جاهیلی، شیعریکه له رینگه ی گێڕانه وه به ئیمه گه یشتوو، واته له رینگه ی یاده وه ریمانه وه گه یشتوو به ئیمه. تا هاوه یه کی زۆریش شهده بی کوردی به تایبه تی شیعر ی کوردی له رینی زا ره کییه وه به ئیمه گه یشتوو، ساغکردنه وه و ئیشکردن له باره ی شه شیعرانه به لگه ی په کلا که ره وه و ئارکیۆلۆژی ده ویت.

دهق و پهخته

چیرۆکی ((ئێوه قاره مانن)) ی مارف خهزنه دار

وهك نموونه یه کی جوانی

چیرۆکی جهنگ له ئه ده بی

کور دیدا

سابیر رهشید

هه‌موو جهنگه گه‌وره‌کانی دنیا، په‌وا و نا‌په‌وا کاریگه‌ریی خویان کردووه‌ته سه‌ر ئه‌ده‌بی ئه‌م میله‌تانه که جهنگی لێ بووه، چ له‌ نیوان دوو ولات و دوو میله‌ت و چ جهنگه ناوخ‌زییه‌کان. هه‌ردوو جهنگی یه‌که‌م و دووه‌می جیهانی‌ش دوا‌ی خویان ده‌یان ریازی ئه‌ده‌بی و پێچکه‌ی نوێ و بیر‌کردنه‌وه‌ی نوێیان هه‌ناوه‌ته ناو گۆره‌پانی ئه‌ده‌بی ئه‌م میله‌تانه. له‌ ئه‌ده‌با په‌نگه‌نه‌وه‌ی کردووه‌ته سه‌ر شیع‌ر و چیرۆک و پۆمان و سینه‌ما و شانۆ و گۆرانی و هه‌موو بزاتیکی ئه‌ده‌بی و پۆشنییری گه‌لان.

له‌ چیرۆکی میله‌تانه‌دا ئه‌ده‌بیاتی جهنگ وینه‌ی ئه‌ریتی و ئه‌ریتی جهنگی گه‌یان‌دووه‌ته خۆینه‌ران، چونکه هه‌ندیک له‌ دیمه‌نه‌کانی جهنگ که ده‌گوازی‌ینه‌وه بۆ نیو چیرۆک و پۆمان ئه‌وه‌نده جوان و به‌رز و دل‌رفین، ده‌بن به‌ سیمای ئه‌دگار و ئاماژه‌کانی مرقف و مرقفایه‌تی و هه‌ندیک جاریش پێچه‌وانه‌که‌یشی هه‌ر راسته، ئه‌م دیمه‌نانه نیشاندانی لایه‌نه ناشیرین و وینه شوومه‌که‌ی شه‌ره و ئه‌وه‌نده به‌ قیزه‌وه‌نی نمایش ده‌کریته، مرقف نه‌فهره‌ت له‌ بوونی خۆیشی ده‌کات وه‌ک مرقف.

له‌ ئه‌ده‌بی کوردیدا چیرۆکنووسه‌کانمان به‌ه‌زی بارودۆخی سیاسی کوردستان و واقیعه شۆرش‌گێڕیه‌که‌ی، که‌م تا زۆر ئه‌م واقیعه ناله‌باره‌ی میله‌تی کوردییان گواستووه‌ته‌وه، تا سالانی هه‌فتاکانی‌ش تیمای چیرۆکی کوردی به‌شیکێ زۆری بۆ چیرۆکی به‌رگری و خه‌باتی پێشمه‌رگه‌ بووه. دوا‌ی ئه‌وه‌ش له‌ سالانی هه‌شتاکان و تا راپه‌ڕینی ئاداری 1991 ئه‌ده‌بیاتی کوردی له‌ شاخ و به‌تایبه‌تیش چیرۆکی کوردی تۆماری به‌رگری و خه‌باتی پێشمه‌رگه و ئه‌نقال و جیتۆسایدی کوردی کردووه به‌ تیمای چیرۆکه‌کان و بووه‌ته به‌شیک له‌ تۆماره‌کانی پۆژتانه‌نووسی کورد له‌ ئه‌ده‌بیاتی پێشمه‌رگه له‌ شاخ دا.

چیرۆکی کوردیش وه‌ک ئه‌ده‌بیاتی دنیا له‌ بوا‌ری چیرۆکی جهنگدا تۆماری جوان و سه‌رکه‌وتووی هه‌بووه‌ ده‌توانین ب‌بینین ده‌وله‌مه‌ندیشه له‌م بواره‌دا که ده‌چه خه‌تی تینکۆشان له‌ پێناوی مرقفایه‌تی و خه‌باتی ئازادیخوازی و به‌رخودانی وه‌ک میله‌تیکی خاوه‌ن ماف و چه‌وساوه. ئه‌م چیرۆکانه‌ش که نووسراون له‌م بواره‌دا پووی جوانی چیرۆکی کوردی به‌ میله‌تانی دنیا نیشان ده‌ده‌ن و ته‌گه‌ر وه‌رب‌گێڕدین ده‌بن به‌ نموونه‌ی به‌رزی خه‌باتی مرقف و قوربانی و کۆله‌دان و تینکۆشان و ده‌نگی مرقفایه‌تی و ئازادیخوازیی میله‌تانی دنیا.

له‌ ماف خه‌زنه‌دار یه‌کیکه‌ له‌و چیرۆکنووسه‌ کوردانه‌ی که زۆربه‌ی چیرۆکه‌کانی ده‌چه خه‌تی چیرۆکی جهنگه‌وه. تیمای ئه‌م چیرۆکانه‌ش وینه‌و دیمه‌ن و په‌نگه‌نه‌وه‌ی واقیعی جهنگ له‌ دنیا و ولاتانی ده‌ورو به‌ر و کوردستان، به‌تایبه‌تی ئه‌و کاته‌ی که بۆ خۆیتدنی دکتورا له‌ پروسیا بووه، ئه‌و له‌وێ ئه‌و دیمه‌نانه‌ی جهنگ به‌تایبه‌تیش جهنگی دووه‌می جیهانی و واقیعی به‌ره‌نگاریی میله‌تانی یه‌کیته‌ی شۆره‌وی چاران له‌ به‌رانبه‌ر هیزش و داگیرکاری و هه‌لسوکه‌وتی نامرقفانه‌ی سوپای نازییه‌کان و قه‌تلوعامی جووه‌کان به‌ ده‌ستی ئه‌وانه‌وه و به‌ره‌نگاریی میله‌تانی دنیا له‌ به‌رانبه‌ر له‌شکرکێشی و ده‌ست په‌سه‌ردا‌گرته‌ی ئه‌لمانه‌کان به‌سه‌ر میله‌تان و ولاتانی دنیا، ئینجا له‌م دیمه‌نانه‌ی جهنگیش چه‌ندان نموونه‌ی دێنده‌یی و خراپی و سته‌می نازییه‌کان، له‌ هه‌مان کاتیشدا دیمه‌ن و هه‌لسوکه‌وتی مرقفانه‌ش ده‌بینرێ، بۆ نموونه له‌م چیرۆکه‌ی ماف خه‌زنه‌داردا ((ئێوه قاره‌مان)) که شوینی پروداوه‌کان پروسیا‌یه و به‌ خه‌یالیس که‌سیته‌ی سه‌ره‌کی چیرۆکه‌که ده‌گه‌ڕێته‌وه کوردستان و باسی حاله‌تی جهنگ ده‌کات له‌م دوو ولاته، واته به‌ه‌زی هه‌والی رادیۆوه ئا‌گاداری سه‌رکه‌وتنه‌کانی هیزی پێشمه‌رگه‌ی کوردستانه و د‌لیشی به‌م سه‌رکه‌وتنه‌ خوشه، که ب‌گێره‌وه‌ی هه‌مووشترانی چیرۆکه‌که چیرۆکنووس خۆیه‌تی و هیزی پێشمه‌رگه‌ی کوردستانیش به‌ ((جه‌نگاوه‌ران)) ناو ده‌بات، به‌لام کاتێ ه‌اوپ‌نیه‌کی پروسی بانگی ده‌کات بۆ نانی ئیواره، ه‌ویه‌که‌یشی ئه‌وه‌ بووه که دا‌په‌ریان هات‌بووه سه‌ردانیان، چونکه پیریژن له‌ گونده‌کانی پیل‌پروسیا

دهژيا، زياتر دهچيته ناو بڼچ و بڼهوانی شهرې نلمان و پروسهکان.

ئينجا وهسفی پيرژن دهکات که کاتی خزی جوان بووه، بهلام جهنگ ناشيرين و پيری کردووه وهک له زاری داپيرهوه دهلی: (- نازیزهکه! منیش جوان بووم له تافی گنجیم دا. نهوندهی ژيانی هشتا ساله چرچی خستووته پروم و هیزی لهشی سست کردووم، سده نهونده، بگړه هزار نهونده، جهنگ پيری کردووم، لهبر نهوه وهکو پيرژنکی هشتا سالی تماشای من مهکه، بهلکو وهکو پيرژنکی هزار ساله!). (بهرو پوژ، ل 98)

نوهی دهموړی بيلیم نهوهلوستی مرقانهیه که لهم چيرؤکه دا، چيرؤکنووس نیشانی نيمی دهات نويش دواي وهلامی نهوه قوتابيهی که لهم ميتوانداریه بووه په بيزاریه کهوه گوتوويه تی: (- نالیم! خوا لهناویان بهر، که له ناو نهله مانا پیاوی باش هیه). (بهرو پوژ، ل 98) نهام قسهیه لهناو تیمای چيرؤکه که دا به دوو هلوستی مرقانهی نهلمانکان وهلام ددریتهوه، پهکیکان: بگړهوه به قوتابيهی که دهلی: نهلمانکان هموویان خراب نین، مرقفی باش و مرقف دوستیشیان تیدایه، پهکیک لهم هلوستانه بگړهوهی همووشتران، که چيرؤکنووسه کهیه، وهلام دهاتوهوه هلوستی مامؤستایه کی پروسی بووه، که نهوه له کاتی گشتی به شهمندهفر له بهرلینی پوژناووه بهرو مؤسکو چوه:

(- چهند مانگیک لهمهوهر که له بهرلینی پوژناووه به شهمندهفر بهرو مؤسکو دهمچوم، بهریکهوت مامؤستایینکی نهلهمان له فارگونه که ما بوو، زمانی پروسی دهزانی، نهامه بوو بههوی نهوهی ببین به ناشنای پهکتری. کهلی نارهزوی نهوهم کرد که بزائم بیروپای چیه و له کاتی جهنگا چی کردووه). (بهرو پوژ، ل 99)

ئينجا دهکهونه گفتوگ و فهگیر پرسپاری زانیتی بیروپای مامؤستا که دهکات لهبارهی کومؤنیزم و بهشداری کردنی له جهنگ و نويش له وهلامدا دهلی: نهفسهريکی بچوک بوومه و بهشداری جهنگم کردووه، بهلام کهس نازاری له دهستم نهبینوه.

ئينجا پرسپاری زانیتی بیروپای نهوه دهکات لهبارهی ((نازیزم)) هوه و مامؤستا که دهلی: (نازیزم بیروپاوهريکی

چوته، نرخ به نینسان نادا، بهلای منهوه هيچ جياوازيک له نيوان نینسانا نيمه، جهنگ باریکی قورس بوو بؤ من، هر چاوهروانی نهوهم دهکرد بگړنهوه قوتابخانه و زمانی پروسی فیری قوتابيهی کهم). (بهرو پوژ، ل 100)

دووه هلوستیش هیی پيرژنه کهیه کاتی که دهکويته قسه و هلوستیکي تری نهفسهريکی نلمان دهگړيتهوه، که دواي نهوهی نهلمانکان گونده کهی پيرژن داگیر دهکن و لاره بههیزه کانی گونده کهیان بهدیل دهگړن، هرچی سوخرهوه کاری قورس ههبوو هموویان بهم کهجانه کردووه، دواي نهوه (له پاش چه سپاندنی دهسلاتی خویان، هساريکیان به دیلهکان دروست کرد، خانووه کانی له دار و دهوریان به به شیشی تل و ناسن گرت.

پوژنکیان خه لکی گونده کهیان هموو گواستهوه هساره که، پیر و ژن و مندل. پریاریان دهکرد بؤ بهیانی به شاههنگیکي تاییه تی دهراگی شووهی ناسن دابخری و ناگر بهر بدریته

هساره که. نهفسهريکی بچوک له نهفسهريکاني نلمان له کاتی دروست کردنی و دامه زانندی کوره بؤ برژاندنی نادمیزاد له سووچنکی شووره که دا به شپوهينک تورې ناسنی دروست کردبوو به ناسانی هندی له تورکه لاجچی و کونیکي لن بیهتوه زهلامیک به خشکه بتوانی پیا بچی. (بهرو پوژ، ل 100)

ناونیشانی چيرؤکه کهش ((ننوه قاره مانن)) له وهلامینکی چيرؤکبزی همووشترانهوه هاتووه، که دواي نهوهی داپيره پوژانی سهختی جهنگی دوهمی جیهانی و جهنگی پروس و نهلمانکان دهگړيتهوه و بهرگری و ودهی خه لکه که دهگړيتهوه له جهنگا به ریزگرتنیکهوه چيرؤکبزی پنی دهلی: (- داپيره! ننه قاره مانن، نیمه چین؟ یا نهوته له کاتی جهنگا مندل بووین و هیچمان نه کردووه، یا نهوته هیشتا له دایک نه بوو بووین). (بهرو پوژ، ل 98)

بینگومان (د. مارف خه زندهار) نهگه رچی له هموو چيرؤکه کانیشیدا دهستبرداري شپوهی نووسینی چيرؤکی ناسایی جاران نه بووه، بهلکو له هموو چيرؤکه کانیدا

په پړه‌وی سښانه‌ی مۇپاسانی جارانی چیرۆکی
 کړدوه (سهره‌تا، گرځن، کوتایی) و په زمانیکې
 ساده و ساکار نووسیویه و له ناوه‌پۆکی ریالیزم
 و بابه‌تی کومه‌لایه‌تی و میژوویی و سیاسی
 کوردستان لای نه‌داوه، بهم چیرۆکانه‌شوه که له
 پروسیا نووسیویه‌تی، هینده هیه، له هندیگ له‌م
 چیرۆکانه به‌تاییه‌تی چیرۆکی درېژی (بووکه‌شوشه)
 و چیرۆکی (ئیره قاره‌مان)، که شویته‌کی
 پروسیایه، باسی سوپای هیتلر و نازییه‌کانه و
 ناوه‌پۆکه‌کی ده‌چیته خان‌ی چیرۆکی جهنگ و
 نمونه‌ی بالای نه‌ده‌یی جهنگ، نه‌مه له زۆریه‌ی
 چیرۆکه‌کانی تریشی هر په‌نگدانه‌وه و دهربر و
 تیمای چیرۆکه‌کان جهنگ، چ جهنگه‌کانی دنیاو چ
 جهنگه په‌وا و به‌رگریکاره‌کی کورد له عیراق و
 پارچه‌کانی تری کوردستانیشدا.

حه‌مه‌سه‌عید حه‌سەن له نووسینیکی جوانیدا
 له‌باره‌ی چیرۆکه‌کانی (د. مارف خه‌زنه‌دار)دا که
 به‌ ناو‌نیشانی ((کورد‌ه‌واری به‌ده‌م گۆرانه‌وه له
 گۆرانه‌وه‌ی (خه‌زنه‌دار)دا...)) که له کتیبی ((هونه‌ری
 نووسینی چیرۆک))دا بلاوی کړدوه‌ته‌وه، به
 وردی و شه‌کادیمی و زانستیانه‌وه له هه‌موو
 چیرۆکه‌کانی کۆلیوه‌ته‌وه و ده‌لن: (د. مارف
 نه پروداوی راسته‌قینه‌ ده‌نووسیت‌وه، نه
 میژوو تۆمار ده‌کات، به‌لکوو ئیله‌امیان
 لئ وهرده‌گریت و ده‌یانکاته پالپشت
 بۆ چیرۆکه‌کانی. گۆرانه‌وه‌ی
 دیروک لای د. مارف زانست نییه،
 هونه‌ره، هونه‌ر به‌و مانایه‌ی کاتیک
 سه‌رگه‌رمی گۆرانه‌وه‌ی پروداویکی
 میژوویی، کاره‌کته‌ره‌کانی زاده‌ی
 خه‌یالن، وه‌ک له ((بووکه‌شوشه))دا
 هه‌ستی پین ده‌کەین و پین ده‌چیت له‌و
 بواره‌دا، سوودیشی له نه‌زموونی ((والته‌ر
 سکوت))ی ئینگلیز و ((ئلیکسانده‌ر دۆماس))ی
 فه‌ره‌نسیایی وهرگرتیت. په‌سه‌نایه‌تیش له‌کن نه‌و،
 زاده‌ی به‌سه‌رکردنه‌وه‌یه‌کی راستگۆیانه‌ی کولتووری

کورد‌ه‌وارییه، به‌لایه‌نه تاریک و پۆشنه‌کانیه‌وه...
 (حه‌مه‌سه‌عید حه‌سەن، هونه‌ری نووسینی چیرۆک،
 ل146)

حه‌مه‌سه‌عید حه‌سەن ئەم چیرۆکه‌ی د. مارف خه‌زنه‌دار
 ((ئیره قاره‌مان)) به‌ نمونه‌یه‌کی جوانی چیرۆکی
 کوردی داناوه که شان به‌ شانی چیرۆکی درېژی
 ((بووکه‌شوشه)) باسی ده‌کات و ده‌لن: (هه‌رچه‌نده د.
 مارف زۆریه‌ی چیرۆکه‌کانی له هه‌نده‌ران نووسیون،
 وه‌لن شوینی پروداوه‌کان کوردستانه، ئەم تێبینیه
 هه‌ردوو چیرۆکی ((بووکه‌شوشه)) و ((ئیره قاره‌مان))
 ناگریته‌وه، که له یه‌که‌میاندا شوین ((لینینگراد))ی به
 سوپای هیتلر گه‌مارۆ دراوه و له دووه‌میشیاندا
 هه‌رچه‌نده شوین هه‌ر پروسیایه، وه‌لن بیرى گۆرانه‌وه
 که خودی نووسه‌ره، هه‌ر له کوردستانه. ئیره قاره‌مان،
 ناوه‌پۆکیکی هینده ئینساندۆستانه‌ی ده‌وله‌مندی هیه،
 شیاوی نه‌وه‌یه وه‌ک نمونه‌ی چیرۆکی کوردی به‌ گه‌لان
 بناسیت‌ریت). (حه‌مه‌سه‌عید حه‌سەن، هونه‌ری نووسینی
 چیرۆک، ل143)

حه‌مه‌سه‌عید حه‌سەن راستی بۆ چووه، منیش دواى نه‌وه‌ی
 هه‌موو چیرۆکه‌کانی د. مارف خه‌زنه‌دارم خوینده‌وه،
 ده‌مویست چیرۆکیک هه‌لبۆژیم و بیه‌که‌مه ده‌ق و ره‌خه
 و زیاتر تیشکی بجه‌مه‌سه‌ر و به وردیه‌وه لئی بدویم،
 نه‌وه بوو له‌م چیرۆکه‌دا هه‌ستی مرۆفدۆستی و ئاستی
 به‌رزى نووسینی د. مارفم بیانی له چیرۆکنووسیندا،
 بۆیه ئەم چیرۆکه‌م هه‌لبۆژارد، دوا‌یش که لینگۆینه‌وه‌کی
 حه‌مه‌سه‌عید حه‌سەنم خوینده‌وه وه‌ک نمونه‌یه‌کی به‌رزى
 چیرۆکی کوردی ده‌بینیت، که به‌ گه‌لان بناسیت‌ریت، زیاتر
 مکوپی کردم ئەم چیرۆکه‌م خوش بویت و له‌ناو هه‌موو
 چیرۆکه‌ جوانه‌کانی د. مارف خه‌زنه‌داردا جیای بکه‌مه‌وه،
 چیرۆکی ((ئیره قاره‌مان)) ئەگه‌رچی نمونه‌یه‌کی جوانی
 نه‌ده‌یی جهنگه که چیرۆک تۆمارى خۆی ده‌کات و ئیش
 و ئازاره‌کانی مرۆفی کورد و پروس و ئه‌لمان نیشان
 ده‌دات و دیمه‌نه ناشیرین و نه‌فرینه‌کانی جهنگ نیشانی
 خوینەر ده‌دات، له هه‌مان کاتیشدا دیمه‌نه مرۆفایه‌تیه‌کان
 نیشانی خوینەری کورد و خوینەرانى دنیاى ده‌دات
 ئەگه‌ر وهرگرت‌ریت بۆ زمانه‌کانی دنیا، له هه‌مان کاتیشدا

ئۆيۈ قارەمانن

د. مارف خەزەندەدار

ئەو پۇرۇش گۈشادىيىكى بېشىنىڭ بىل ۋە دەروونى ئاۋەدان كىرىپتۇم، بىن پىشۇردان خەندەي بەختىيىرى لە لىۋما دەبارى. ھەۋالى ۋالاتانى ئازىز ۋ نىشتمانى ئازدار بۇنى گۈلاۋىكى خۇشى پۇلاندېۋە ژيانم، ھەموو كۈن ۋ قۇربىنىكى تەبىئەتى لى كىرىپتۇم بە بەھارى كوردىستان.

دەنگوباسى ھەندەران، بە پادىق ۋ تەلەفېزىقن ئەۋەي دەگەياند كە جەنگاۋەران لە ھەندى لە سەنگەرەكانى ئاۋ شاخەكانا دۇرۇمىيان بەزاندوۋە، ئەم ھەۋالە بۇ يەككىكى ۋەك من لەم مەلەبەندە دۈۋرەدا، تەنیا شادىيە ۋ بەس!

ۋەك ھەموو جارىك لە كاتى خۇشى ۋ كامەرانى دا، يا لە كاتى دل شكاۋى ۋ پەژمردەيى دا، بېرىم لە مەي ۋ مەيخانە

دەكرەۋە... مەي بۇ ئەۋەي زىاتىر ماۋە بۇ خەيال فراۋان

بەكم، بېفېرىم بە ئارەزۋى خۇم، بۇ دۈۋر، ئىكجار دۈۋر بۇ ئەۋ جىگەيەي ھەموو ئاۋاتى گرتوۋەتە باۋەشى دۈۋرۋى پروناك.

من چاۋەروانى ئەۋە بۈۋم ئەم يەك دۈۋ سەعاتە زۈۋ تىيەرى ۋ بچە مالەرە، بەلام زەنگى دل پروناككەرەۋەم بۇ لىن درا، تەلەقۇن بوۋ، ھاورىيەكى پروسم بانكى كىردم بۇ نانى ئىۋارە، ھەموو يانگىردىنكى ئەۋ ۋ دۈستەكانى تىرىشم دل پۇشنىكەرەۋەيىك بوۋ بۇ من، بەتايىبەتى ئەۋ پۇرۇش دلم شاقۇى ئاھەنگ ۋ بەزم ۋ بەزم بوۋ. ئىۋارە كە لە مالى خانەخۇيىكەم چۈۋە ژۈۋرەۋە، دەستبەجى ھۈي ئەم كۈبۈۋنەۋە دەۋەت ۋ بانگ كىرىنەم زانى، داپېرە خۇشەۋىستەكەيان بوۋ ۋ ھاتبۈۋ بۇ سەردانىيان. داپېرە لە گۈندەكانى بېلۈۋوۋوسيا دەژيا، ياس ۋ خواسىم بېستېۋو، بەلام ھىشتا چارم پىنى ئەكەۋتېۋ.

بېرىژن چى پېرىژنىك بوۋ! بىرزانگ ۋ بىر ۋ قۇزى سەرى ھەموو ھەلكرۈۋا بوۋ، پىۋا تەيىدەزانى رەنگيان رەشە يا كالا! چىرچ ۋ لۈچى نەم ۋ چۈۋە پېرەكەي لەگەل شەش

ئەگەرچى بە تەككىكى شىۋەي ئاسايى چاران نوۋسراۋە، كە سەرەتا ۋ گىرچىن ۋ كۇتايى ھەيە، لەگەل ئەمەش شىۋازى گىرپانەۋەكەي ئەۋەندە ھۈنەرى ۋ سەرنجراكىشە، خۇيىنەر سەراسىما دەكات ۋ ناتۋانى تا كۇتايى چىرۈكەكە دەست لە خۇيىندەۋەي ھەلېگىرىت.

زەمانى نوۋسىنى دەقەكە ئەگەرچى سادە ۋ ساكار ۋ بىگىرىيە، بەلام ئەۋەندە پەتى ۋ جوان ۋ ناسكە، زىادەپۇيى لە رىستە ۋ لە پەپەرگرافدا ئەكرەۋە، بەلكوۋ لە تەككىكىشدا ھەموو توخەكانى گىرپانەۋەي بە جوانى بەرجەستە كىرەۋە. خۇيىنەر ھەست دەكات كە لە بەردەم دەقەكى ھۈنەرى جوان ۋ بەرز داپە ۋ لە ئاستى چىرۈكە سەركەۋتوۋەكانى دىنپايە ۋ دەگەيە ئەۋ بېۋايەي كە چىرۈكى كوردىش لە ئاستى ھۈنەرى ۋ ستايل ۋ پىشكەۋتندا ھىچى لە چىرۈكى ھۈنەرىيى دىنپا كەمتر نىيە، ئەگەر زىاتىرىش نەيىت.

ئەم چىرۈكەي د. مارف خەزەندەدار ((ئۆيۈ قارەمانن)) شايانى لىتۋانى زىاتىرىشە، كە لە ھەموو لايەنكىكەۋە لىنى بىكۇلرېتەۋە ۋ بۇنيادە شازاۋەكانى بخىرىتەۋو.

ژۇدەر:

- 1- مارف خەزەندەدار، بەرمو پۇل، كۆمەلە چىرۈكە، بىلگۈرەۋەكانى كىتېفېرۋى سۇران (مارە 73)، چاپخانىمى سىما، 1/ج، سىلېمانى 2006، 98، 99، 100.
- 2- ھەمەسەمەيد ھەسەن، ھۈنەرى نوۋسىنى چىرۈكە، لېكۇلېنەۋەي نەمەبى، چاپخانىمى پۇكسانا، 2/ج، ھەۋلېر 2022، 143، 146.

میوانه کان له دهوری میزی نانخواردن
کزیبونه وه، هیشتا تفتوتالی قومی یه که م،
که بق ته ندروستی پیریژن خورایه وه،
له دهمانا ته توابووه وه رادیو که و ته
باسی ته له مانیا، که چوڼ له ته له مانیا یی
روژژاوا که لیک له نازییه کونه جهنگ
هه لکیرسینه ره کان نیستاش فرمانی
که وره یان به دهسته وه یه، که لیکیان
له سهر کورسی دهوله تی وا دانیشتون
که له چاو کاتی جهنگا پایه یان به رزتر
بووه. یه کیک له میوانه کان، قوتا بیکی لای
ست ساله ی خوین گهرم بوو، به توو به یی و
که وه گوتی:

خراب دهزانی، به لام یوشم نه دهکرا به ره به کانی بکه م

زوریش به تهنگه وه نه بووم.

- له جهنگا دوو چاری خویندپشتن نه بووی؟

- نا، به لام گهلی پرودای خراپ دی، به من یوايه نه ده بوو
نه شتانه پرو بدنه، به لام من نه فسه ریکی بچوک بووم،
هیچم له دهست نه ده هات و زوریش به اختیارم که کس
نازاری له دهستی من نه چیشته وه.

- بیرو باوه پتان چیه به رانه به نازیم؟

- نازیم بیرو باوه ریکی چه ته، نرخ به ئینسان نادا، به ی
منه وه هیچ جیاوازییک له نیوان ئینسانا نییه، جهنگ باریکی
قورس بوو بۆ من، هه چاوه پروانی نه وه ده کرد بگه پیمه وه
قوتابخانه و زمانی پروسی فیزی قوتابییه کانم بکه.

ئیترووم کرده خه لکه که و گوتم:

- نه بوو نه وهی ده مویست بیلیم، دیاره نه مهش بۆ ئیوه
شتیکی وا گرنگ نییه.

پیریژن که وته قسه کردن:

- به لی، ئاده میزادی نه له مانی وا زورن و له مهش باشتریان
هه یه!

ئینجا پروی کرد قوتابییه که و گوتی:

- کوپم! هیشتا تو له دایک نه بوو پروی، که نه له مانه کان
گونده که ی ئیمه یان داگیر کرد، هه رچی لای به هیزمان
هه بوو، که نه مانه ژماره یان زور کهم بوو، به دیل گیران،
بۆ نه وهی بین به کویله ی نه و داموده زگایه ی گونده که ی
ئیمه ی به پیره ده برد. جا هه رچی سوخره و کاری قورس
هه بوو هه موویان بهم گه نجه دیلانه ی ئیمه ده کرد. له پاش
چه سپاندنی ده سه لاتی خویان، هه ساریکیان به دیله کان
دروست کرد، خانووه کانی له دار و دهوریان به شیشی
تل و ئاسن گرت. پوژیکیان خه لکی گونده که یان هه موو
گواسته وه هه ساره که، پیر و ژن و مندال. بریاریان
دهر کرد بۆ به یانی به ئاههنگیکی تاییه تی ده رگای شووره ی
ئاسن دا بخری و ئاگر به ربدریته هه ساره که. نه فسه ریکی
بچوک له نه فسه ره کانی نه له مان له کاتی دروست کردن
و دامه زراندنی کووره بۆ برژاندنی ئاده میزاد له سووچیکی
شووره که دا به شیهه ییک توپی ئاسنی دروست کرد بوو
به ئاسانی هه ندیک له توپه که لابی و کونیک لئ بیته وه
زه لامیک به خشکه بتوانی پیا بچن.

پیریژن ئاخیتیکی هه لکیشا و فرمیسکی پوژانی رهشی دوا

پروای پابردوو به روومه ته چرچه کانی دا هاتنه خواره وه و
گوتی:

- نه کاره ساته م به چاوی خوم دی. ئیتواره ومخت بوو،
نه هه موو خه لکه خرایه هه ساره وه، ده رگای ئاسن داخرا،
هالای ئاگر تیکه له به بونی گوشتی برژاوی ئاده میزاد گری
سه نه، بونی نه گوشته برژاوه و بژانی که لای ئاده میزادی
دروست که ری شارستانیه ت چوو بۆ عهرشی فه لکه! به لی
نه فسه ری نه له مانیش هه ر خه ریکی نه وه بوو به نه فسه ر
و سه ربازه نه له مانه کان بلی: نه وا خه لکه که ده سووتین و
ئیمهش یا برژین، به لام نه وان نه رژیشتن تا زیاتر له نیوه ی
خه لکه که سووتان و مردن، نه وانی تریش نیوه زیندوو بوون.
له پاش نه وه ی بلاوه یان لئ کرد به گورجی نه فسه ری
دلسوزی نه له مان گه رایه وه شوینی هه ساره که، چوه
لای کونه که ی خوی و توانی چه نه که سیک پرگار بکا،
منیش به کیک بووم له وانه ی پرگار بوون! ئاوايه کوپم له
نه له مانیشا پیاوی باش هه یه!

ئینجا پیریژن پروی کرده من و گوتی:

- نه ته وه ی ئیوه گه لیک به اختیاره، چونکه نه
جهنگاوه بۆ نه وه ی زولم و زوری له خه لکی بکا و
زه وی به کیک تر داگیر بکا، به لکو له خه باتایه بۆ
نه وه ی مافی خوی و ده ربگری، ئیوه زور سه ربند و
به اختیارن خوزگه م به خوتان.

له دوا ی نه مه پیریژن به ده م گریان وه گوتی:

- توخوا با بهس بین! ئیمه لیره بۆ گریان
کونه بوینه وه، به لکو بۆ به زم و پاباردن، با
لاوه کانمان دلگیر نه بن.

26 ی ئه می یولی 1965

سه رچاوه:

د. هه رفه خه زمه دار، به ره مو پوژ، کۆمه له مچیرۆکه،
بۆ کوکراوه کانی کتێبفرۆشی سۆران (73)، چاپخانه ی سیما،

1/2، ساڵمانی 2006، ل 97-101.

مارف خەزەندار ناوئىكى پىرپەھايە لە مېژووى ئەدەب و پۇشنىبىرى كوردىدا

بنياد خەزەندار

جری مارف خەزەندار بواندیکی پربەها و دەولەمەندە لە ٲەرەکانی میژووی ئەدەب و پۆشنییری کوردیدا. ئەم جە ھاوتای چرکەندەوی ھەول و کوششی تەپساوێ ی سەدەییە لە بواری نووسینی ئەدەبی و پۆشنییری میژووی ئەدەب و لیکۆلینەوی زانستی و ئەکادیمی.

کەسایەتی پۆشنییری و بواری کارکردنی مارف خەزەندار وەک مۆزاییکی ھەمەپەنگ وایە، جۆرەھا بەردی گرانبەهای ەخۆوە گرتووە، ئەمەش ھەموو لایەنەکانی پەيوەست بە کتیب و ئەرشیف و تابلۆ ئۆریجینال و ھۆیەکانی بیستن و بین و دەیان دەستتووسی کۆن و وێنە دەگەن دەگریتەو. ئەم گەنجینە بە ئاشکرا لە خانووەکە مەلبەندی ھووناکێ وەک مارف خەزەندار خۆی ناو (نابوو) بەدی دەگریت. بە ھیوایی پۆژیک لە پۆژان بتوانین خەونی لەمیژینە مارف خەزەنداری باوک و مامۆستامان بینینە دی و ئەم کتیبخانە دانسقە و ئەم ماله وەک چاران گەرموگری بخەینەو باوھشی و بیکەین بە مەلبەندیکی ھووناکیری، کەسانی ئەم ولاتەم سوودی لێوەرگیرن.

ئەوی دی چەند وێستگەینکە لە بواری کارکردن و ھەز و ئارەزووەکانی مارف خەزەندار بە کورتی دەیانخەینە روو، بۆ ئەوی فرەلایەنە کەسایەتی پۆشنییری ئەم مەزقە شی بکەینەو:

مارف خەزەندار و کتیب و خۆیننەو

نازانم ناوی بنیم ھەن، یان خولیا، یان خو، پەيوەندی مارف خەزەندار لەگەل کتیب چیرۆکیکی عاشقانە بوو، ھەمیشە بەین یەکتی نەیان دەتوانی ژیان بگوزەرین. ئەو لەنێو چوار دیواری کتیبخانەکەیدا ھەستی بە ئارامی دەروونی دەکرد، بێ وابوو ھەموو گیتی لە دووتویی ئەم ژوورەدا چر کراوەتەو، خۆیننەو کرداری ھەمیشەیی ئەم زاتە بوو، ھەمیشە دەبگوت زۆر بخۆیننەو کەم بنوسن، ئاگاداری کتیب بێ، بە جوانی مامەلی لەگەلدا بکەن، کە کتیبیکتان خۆیننەو لە بەرگەو تا بەرگ بێخۆیننەو، مەرج نییە ئەو کتیبی دەخۆیننەو لەگەل بۆچوون و ئایدیۆلۆژیاتان کۆک بیت، بە وریایی کتیب بخۆیننەو و ناوەرۆکەکی بە وریاییو قەوول بکەن. ئەمانە و دەیان ئامۆزگاری تر تا ئەمڕۆش لە گویماندا دەزیڤنکینەو.

مارف خەزەندار و خولیا ئووسین و چاپکردنی کتیب

نیو سەدە وچانی بێتسانەو لە بواری نووسیندا، ناوی مارف خەزەندار لە لاپەرەکانی میژووی پۆشنییری و ئەدەیدا بە درەوشاوویی تۆمار دەکات.

نووسینەکانی لە ھووی بابەت و زمانەو ھەمەچەشن، وتار و لیکۆلینەو و چیرۆک و بەسەرھات و میژووی ئەدەب و بابەتی تر، ئەمانە ھەمووی جیگەیی بایەخ بوون بە لای مارف خەزەندارەو. ئەو بە سی زمان کتیبی بلوو کردووەتەو، کوردی، عەرەبی و ھووسی.

پەيوەندیکی ھووی لەگەل چاپدا ھەبوو، شارەزا بوو لە بواری چاپەمەنی و زۆر جار بە ھاوھلی یەکتەر سەردانی چاپخانەکانمان دەکرد، ئەو پنی باش بوو خۆی سەرپەرشتی چاپی کتیبەکانی بکات بۆ ئەوی کەموکۆرییان تیدا نەبیت.

مارف خەزەندار و بواری پۆژنامەوانی

مارف خەزەندار ھەمیشە ھووی پەيوەدا بوو کە بێوێستە مەزق لە کارکردندا لە ھەنگاوی بچووکەو دەست بێ بکات. لە بواری پۆژنامەوانیدا وەک پۆژنامەنووسیکی ئاسایی دەستی بێ کرد تا گەیشتە پلەئێ سکرتری نووسین و سەرنووسەر. لە پاشاندا بە یاوھری جەمال خەزەندار (دەفتەری کوردەواری) دەرکرد. گەنگترین ھووداو لە ژیانی پۆژنامەوانی مارف خەزەندار دۆزینەوی ژمارەئێ یەکەمی پۆژنامەئێ (کوردستان) بوو، لە پاشاندا پینشیارکردنی ھەرواری 22/4 وەک جەژنی پۆژنامەگەری کوردی.

لە چەندین پۆژنامە و گۆژاردا مارف خەزەندار ستوونی جەفتانە یان مانگانەئێ ھەبوو، خۆینەر بە پەرۆشەو چاوھیری ئەم ستوونانەئێ دەکرد. لە پاشاندا ھەندیکیان لە چەند کتیبیکدا کوکرانەو.

مارف خەزەندار و ئەرشیف

شانەشانی ئەو کتیبە دەگەنەئێ کتیبخانەئێ (مەلبەندی ھووناکێ) بەخۆیو دەگریت، بواری ئەرشیفیش جیگەییکی دیاری ھەبە ئەو کتیبخانەیدا. مارف خەزەندار

خولايی کاری ئرشیفگەری بوو. ئەو ویل بوو بە دواي دۆزینەوہی راستیہ زانستیہکان. لە گەشتەکانی بۆ ولاتانی ئەورووپا و دنیا هەمیشە لە سووچی کتییخانەکاندا خەریکی دۆزینەوہی کتیب و دەستنوس بوو، پاشان کوپیکردنیان، یان کردنیان بە مایکروفیلیم. هەمیشە وتییەکی دووپات دەکردوہ دەیکوت: "من حەمالی کتیم". بە لای ئەوہوہ حەمالیکردن بۆ کتیب کاریکی پیروزی بوو. ئەرشیفی مارف خەزەندار بە سەدان وینەي دەگەنتی نووسەران و پۆشنییران و ھونەرەمەندان و ھاوڕینیان و خزمان و وینەي گەشتە جۆراوجۆرەکان دەگریتە خۆی. سەرەرای دەیان کاسیتی قیدی و کاسیتی دەنگ و ئەرشیفیکی دەولەمەندی نامەي نووسەران و پۆشنییران و کەسایەتیە سیاسییەکانی کورد و جیہانی.

لە (مەلەبەندی پروناکی)دا، گەلەرییەکی گەورەي تابلوی ئۆریجینالی ھونەرەمەندە دیارەکانی کورد و عێراقی بەدی دەگریت، سەرەرای چەندین وینەي ھێلکاری و ئەو وینانەي کە تاییەت بۆ بەرگ و ناوھروکی کتییەکانی مارف خەزەندار دروست کراوہ.

مارف خەزەندار زۆر حەزی بە کەرەستەي ئەنتیک بوو، لە گەشتەکانی هەمیشە یادکاری ئەم ولاتانەي لەگەل خۆیدا دەھێنایوہ، ئەم لایەنەش بەشیکی جوانی مالاکەي داگیر کردوہ.

مارف خەزەندار و ژبانی ئەککلییە و زانکۆ

بەکارھێنانی وشەي (دکتور) و (پروفیسۆر) بە لای مارف خەزەنداروہ بایەخیکی ئەوتوی نەبوو، ئەزموونی ئەکادیمی مارف خەزەندار زۆر لەم وشانە گەورەتر بوو. بە تاییەتی بەکارھێنانی ئەم وشانە لە نووسینی ئەدەبیادا بەلای ئەوہوہ کاریکی نەنگ بوو. ئەو بە سەدان قوتایی بەکەلۆریۆس و ماستەر

و دکتورای پیگەیاندوہ، بە دەیان لیکۆلینەوہي زانستی لە گوڤارەکانی ناوہوہ و دەرہوہي ولات بلاو کردووەتوہ. زۆرجار لەناو کتییخانەکەي خۆیدا وانەي بۆ قوتاییان دەوتوہ. خولقاندنی کەشیکی ئەکادیمی و پۆشنییری لەم چەشنە بە لای قوتاییانەوہ مایەي دلخۆشی بوو.

مارف خەزەندار و دیوہخان و بەرێکردنی میوان

زۆر دەگەن بوون ئەو پۆژانەي کە تیایدا (مەلەبەندی پروناکی) بێ میوان بیت. بەرێکردنی میوان کاری پۆژانەي مارف خەزەندار بوو، دیارە لێرەدا دایکی خۆشەویستم پۆلیکی بەرچاوی دەگیرا لەم لایەنەوہ.

دیوہخانێ ئەدەبی مارف خەزەندار و خۆیندەوہ و شیکرینەوہي بەرھەمی ئەدەبی نووسەران ئەزموونیکی نوێ بوو لە ولاتی ئێمەدا، لاساییکردنەوہي سالۆنە ئەدەبییە بەناوبانگەکانی جیہان بوو. من بەشەحالی خۆم زۆر سوویم لەم دانیشتنە ئەدەبی و پۆشنییریانە وەرەگری، بەشیکی زۆری ئەم دانیشتنەش بە کامیرای قیدیوی خۆم تۆمارم کردوون و تا ئێستاش پارێزراون. مارف خەزەندار ھۆگری باخ و دار و درەخت بوو، ھەموو بەیانیان پیاسەییکی ناو باخچەي مالاوہي دەکرد و هەمیشە خۆی بایەخی بە پووەکەکان دەدا، لە وەرزی بەھار و ھاویندا میوانی لەناو باخچە بەرێ دەکرد.

مارف خەزەندار بە یاوہری دایکم وەک دوو مەلی عاشق بە جوانییەکانی ژبان کاتیان بەسەر دەبرد، هەمیشە بە زەردەخەنەییکی جوانوہ پێشوازییان لە میوان دەکرد و تا بەردەرگاش بەرینان دەکردن. سادەیی کەسایەتی مارف خەزەندار پەنگدانەوہي پڕئەزموونی ئەم زاتە بوو لە ھەموو یوارەکانی ژیاندا.

ھەزاران دروود لە گیانی بیگەردی مارف خەزەندار، لە سالیادی کوچکردنت وەک هەمیشە تەنیا ئەوہندەم لە دەست دێ دۆپیک فرمیسکی وەقاداری و خۆشەویستی و گەورەیی لەسەر مەزاری پاکت بڕێژم.

دوادیمانه له گهڼ مارف خه زنه داردا

دیمانه: حمیدر عه بدوللا

سەرلەئىوارەيەكى درەنگ يە ديدەنى پروفيسور
دۆكتور مارق خەزەندار گەيشتم، بېنىم ھەر
چوار دەورى بەككېت گىراو، زۆر بە زەھمەت لەئىو
ئەم ھەموو ككتېبەدا جىگەيەكم بۆ دانىشتن كردهوم.
خاتوو "سەعدىيە" خىزىنى كوتى: مال و خەزم و
كەس و نان و ئاو و ھەناسەمان بوو بە ككتېب، ئەو
دەيىن مەتبەخەكەشمان ھەموو ھەر ككتېب، (ككتېب،
ككتېب ككتېب!) زۆر لام سەير بوو كەسىك دواى
نووسىن (٦٠) ككتېب و سەدەھا لىكولنەو و وتار،
ھىشتا ھەر دەخوئىتەو، كوتم: مامۇستا دەمەوئە
دېمانەيەكت لەمەر گەورەيى ككتېب و نووسىن و
خوئىندەو لەگەلدا بگەم، بە پاساوى مژوولى و
نەخۆشى خۆى لەم ياسە دزىو، لى پىداگرىي
من واى كرد دۆكتور داواكەم قەبوول بگات، بەلام
بە مەرچىك پرسىارەكانى بۆ بنووسم و دواى
ماوہەيك وەلام بەداتەو، دواى وەرگرتەو
دەستتووسى وەلامەكان، بۆم دەرگەوت دۆكتور
بايەخىكى زۆرى پىداو و بە وردى وەلامى
پرسىارەكانى منى داوہتەو.

ھەممەر ھەمبول: ھەر لە بەرەبەيانى مژوو
ككتېب وەك موقەددەسىك دەرەكەوئە، خەلك
پىروزی دەگرن و خوئەران بە چاوى
عیشق و وىقارەو بۆى دەروان، ھەموو
ژاوہ ژاوہكانى ژيان و ئابدولۇزىا و
ئەكنۇلۇزىاي ھاوچەرخ نەيانتوانىو
بەھاي ككتېب كەم بگەنەوم، چەنابت
وەك كەسىكى مودمىن بە خوئىندەو
ككتېب، چۆن باسى مەزنى و گەورەيى
ككتېمان بۆ دەكەى؟

مارق خەزەندار: ككتېب كۆنترىن و يەكەمىن
پرىاسكەيەكە كردهو و پوداو و فېكر
و خەيال و وىستى ئادەمىزاد دەپارىزى
لەو پۆژەوہى دروست بوو تا ئىستا، شتى
ترىش پەيدا بوو بۆ ئەم پاراستنە، بەلام نرخی ككتېب
نەھاتوہتە خوارەو و سوودى لە جىنى خۆيەتى، چۆنكە

لە ماوہى ھەزاران سال ئەو پىروزیيەى بەرانبەر بەككتېب
دروست بوو وەك پەيكەرىك تەنبا ناوہپۆكى بوو بە
رەمزىكى كردگارى، كە چاوت بە تاكە ككتېيك دەكەوئ،
يان كۆمەلىك ككتېب وادەزانی چاوت بە كردگار كەوتوہ،
لەو ژوورەى كە تىيدا پارىزاوہ خۆت لە عەرشى كردگاردا
دەيىنى، بىگومان ئەمە لە وئەى ككتېب پىروژەكانى كوتەى
خودايان پاراستوہ، بەرچەستە دەيى، واتە ھەر ككتېيك
بە وئە لە قورئان و ئىنجىل و تەورات دەكا، بەم رەنگە
ھەر ئادەمىزادىك ھەموو جۆرە ككتېيك بە ھاوئى ئەو
ككتېب پىروژانەى ئايىنى دەزانى، ئەوہى كوتم بېرىكە لە
ئەنجامى تافىكردنەو و بېنىنى خۆم بەرانبەر بە ككتېب
بەگشتى، بەلام مەسەلەيەكى گرنگ لەم بابەتەوہ، ئايا
ككتېب لای ھەموو پۆشنېير و خوئىندەوارىك پىروژە؟ بە
وہرامى بەلى، يان نا ناگەينە ئەنجام.

خوئىندەواری ھەمىشە ككتېبەدەست ھەيە ئەو ككتېبەى لەلا
پىروژ نىيە، ھىي دىكەى بە پىچەوانەش دەكەوئە بەرچاو.
من لىرەدا ئەگەر بەسەرھات و تافىكردنەوہى خۆم لەم
بابەتەو بگىرمەو ماناى ئەو نىيە ھەموو كەسىكى وەكو
من ككتېبى خۆش دەوئ، كۆرە ھەزارى لادىنى وا ھەيە
لە ژيانى خۆيا چاوى بە ككتېب ئەكەوتوہ، لەوانەيە لە
ماوہى خوئىندى سەرەتايى لە ككتېبى قوتابخانە بەولارە
چاوى بە ھىچ جۆرە چاپەمەنيەكى دىكە ئەكەوتىن،
لەگەل ئەوہشدا دەيى بە عاشقى ككتېب و ناوى دەچىتە ناو
تۆمارى سۆفیزمەو.

ھەممەر ھەمبول: بە بۆچوونى تۆ ئەو ككتېبانەى رەوہوہى
ژيان و ژياری مرقۇف دەگۆن و بونىادى پاشخانى
فېكرى مرقۇف دروست دەكەن، چ جۆرە ككتېيك؟ بە
كۆزارشتىكى تۆ چ ككتېيك بخوئىنەوہ؟

مارق خەزەندار: پىش ئەوہى بىروپراى من بزانی لە بابەت ئەو
ككتېبانەو، پىويستە خوئەر ئاشنايەتايان لەگەل پەيدا بگا،
دەلېم مژووى پۆشنېيرى لای ئىنسان بەدرىژاى ژيانى
لەناو ئەشكەوتەو تا ئىستا، ھىندى ككتېبى دەستپىشان
كردوہ، ئەمانە بوون بە بنىادى زانين و مەعرفەت لەسەر
بووى زەوى، لەمانە دەتوانين پەنجە بۆ ھەموو ككتېبە
پىروژەكانى ئايىنى جوو و مەسىحى و ئىسلام درىژ بگەين.

ھەروەھا كىتئى تىرى ئايىنە جىياوازەكانى ۋەكو شىدا ۋ ئافىستا
ۋ ئامۇزگار يىپەكانى كۆنقوشىقۇس ۋ ھىي دىكە. چگە لەمە
كۆمەلىك بەرھەمى تىرىش بىرون بە سەرچاۋە يىتكى بىنچىنەيى
بۇ زانىياري ۋ مەعرفەي گىشتى. ۋەكو مەلھەمەكانى گلگامىش
ۋ ئەليادە ۋ ئۇدىسىيا ۋ ئەنيادە ۋ تۆمارى فەلسەفەي گرىكى ۋ
ئىسلامى سەدەكانى ناۋەراست، لەگەل ئەۋەشدا بزووتتەۋەي
سۇفىزىمى كەۋنى كولتورى پۇژھەلاتى كۆن دەۋرى ھەببو
لە دروستكرىنى سەرچاۋەي بىنچىنەيى بۇ مەعرفەت، لەوانە
كلىلە ۋ دىمەنە ۋ ھەزار ۋ يەك شەۋ ۋ چوارىنەكانى عومەرى
خەيام ۋ كىتئى دىكە.

بەگىشتى ئەۋ كىتئىبەنەي ئىنسانى ئەمىزى سەر پىۋى زەۋى
پىۋىستە بايەخىيان پىن بىدا دوو جۇرن: يەكەمىيان: بەرھەمى
داهىنراۋى ئەدەبىي، ۋەكو شىعەر ۋ وتار ۋ چىرۆك ۋ رۆمان،
ئەمەيان بۇ ھەممو چىن ۋ تۈيژەكانى كۆمەلى مەۋفائەتتەيە.
دوۋەمىيان: زانستى ۋ تەكنىك، ئەمەيان بۇ پىسپۇرى ۋ
ھەممو ئەۋ زانستانەيە كە لەدەرەۋەي بەرھەمى ئەدەبىي ۋ
ھونەرى دەكەۋنە بەرچاۋ.

بە ھەممو جۇرنىكىش ھەر كەسە بەپىنى ۋىست ۋ ئارەزۋى
خۇي دەتۈان ئەۋ جۇرە كىتئىبەنە بۇ خۇيىننەۋە ھەلبۇزىرى
كە لەگەل چىژ ۋ مىزاج ۋ ۋىستى خۇي دەگۈنچىن.

ھەمىدەرەمىدوللا: دەلىن خۇيىننەۋە لە رۋانگەي پىۋىستى
بۇ مەۋف چەشنى خۇراكە، ئايا دەشنى ۋەك كەسى
بەدخۇراكامان ھەيە، كەسى بەدخۇيىنەرىشمان ھەبىت،
ۋاتە ۋەك ئەۋ خوارىن ھەرس ناكات ئەۋىش خۇيىننەۋە
سۈۋى پىن نەگەيىتت

ھارە خەزىنەمان: ئەۋەي تۇ دەيلىنى پەندىكە لەناۋ خەلك: لەۋ
كانەي خوارىمەنى خۇراكى لەش پىن، خۇيىننەۋە، يان كىتئىب
خۇراكى ژىاتە. لىژەدا مەن تىناگەم كەسى بەدخۇراكاك يانى
چى؟! بەلام چۆرىك لە كەسى بەدخۇيىنەر دەگەم، ئەگەرچى
بۇ يەكەم جارىشە ئەم تەعبىرە دەيىستەم.

ھەرچۆنىك پىن ئەمە ھەيە، مەن ۋاى لىك دەدەمەۋە: كەسىك
سىنگ دەردەپەرىنى ۋ شانازى بەۋە دەكا كە خۇيىننەۋە
ۋ پۇشنىبەرە، كىتئى خۇش دەۋى، لە مالەۋە نامەخانەيەكى
دەۋلەمەندى ھەيە، كەچى ئەۋ كەسە دوۋرتىن كەسە لە
پۇشنىبىرى. لە ھەممو ژىانىدا تاكە كىتئىكى لە سەرەتاۋە

تا ئەنجام تەخۇيىننەۋەتەۋە، لە ناۋەپۇكى كىتئى تەنيا
ئاگانارى لە ھەندى لە بەشەكانى ھەيە، كەچى لەم كەسە
نەمچەخۇيىننەۋەرانە تەخۇيىننەۋەرىشى لەناۋەۋە ھەيە.
لەناۋ ئەم يىسەۋادانەدا كەسى ۋا ھەيە بۇ دىكۆر، بۇ
ئەۋەي خەلكى بە گەۋرەي لەقەلەم بىدەن، لە مالى خۇي
نامەخانەيەك دروست دەكا، ھەول دەدا بە كىتئى ئەستۈر
ۋ گەۋرە ۋ بەرگاۋى جوان نامەخانەكەي پىرايىننەۋە.
دىاردەيەكى تىرىش لە بەدخۇيىنەر دەكەۋىتەۋە، ئەۋىش
ئەۋەيە ئەۋەندەي بەتەنگ دانەرى كىتئىكەۋەيە ئەۋەندە
بەتەنگ كىتئىكەۋە نىيە. لە ناۋەپۇكا بۇ ھەنچەت دەگەپى
خاۋەنەكەي پىن سوۋك بىكا، بۇ ئەۋەي بلىنى 'تىرى پەش'
ھەلەيە، دەپىن بلىنى: 'تىرى پەشكە'. ھەممو زانىيارىيەك بە
تەرازۋى بىرۋاۋەپى خۇي دەپىۋى، ھىندى جارىش بە
پىچەۋانەۋە لە ماناي نوۋسىنەكە دەكا، ئەمە ھەممو بەشىكە
لە كىردەۋەي بەدخۇيىنەر.

ھەمىدەرەمىدوللا: بۇ ئەزمۈن ۋەرگىرن ۋ جى ھانىيى
سەفەر سوۋدى زىاتەرە، يان خۇيىننەۋەي كىتئىب،
دەكرى بلىن تەۋاۋەكرى يەككەرن، يان جىياۋازىيان
ھەيە لە پىۋى بەھەرە ۋ چىژۋەرگىرن؟

ھارە خەزىنەمان: ئەم پىرسىيارە گىرگە، بەلام زۇرىش
ۋەرامى دراۋەتەۋە. مەن ناتۋانم بىرپار بەدەم كامىيان
گىرگىرن، سەفەر يىخۇد خۇيىننەۋە! ۋابىزانم
ھەردوۋىكىان گىرگىن. ئەمە بەۋ كەسە دەگۈپى
كە بەپىراكتىك لەناۋ ھەردوۋىكىان دا دەۋى.
بۇ پوۋنكرىنەۋەي ئەمە ھەندى بەلگەت بۇ
دەھىنەۋە.

(أ) لە بابەت خۇمەۋە ئەگەرچى ئەۋ زانىيارىيەي
لە رىگەي كىتئىبەۋە ۋەرمگرتۋە، ھەندىك لەۋ
زانىيارىيە زىاتەرە كە لە سەفەردا بە پىيىنى
ئاشنايەتىم لەگەلىانا پەيدا كىردۋە، ھەروەھا
ئەۋەي كىتئىب رىگەي بۇ خۇش كىردۋوم لە
زۆر شت بگەم كەم نىيە، چگە لەۋەي ھەندى
جارى دىكە سەفەر گەلى شتى بۇم پوۋن
كىردۋومەتەۋە، كە كىتئىب لە ھەقى ئەھاتۋە،
ئەمەش لەبەر ئەۋە سەفەرەكانى مەن

دريځخايه ن بوون، له ولاتاني نه وروپا و نه فريقا، له ناو كومه لاني هممه پهنك، له پووي پيشكه و تن و وه زعي ثابووي و كومه لايه تيبه وه. ثم سه فرانه ي من به پووني له يادداشته كانمدا "پوزگاري من" پهنكيان داوه ته وه.

(ب) كه سي وا له ناو كومه ل به رچاو ده كه وي وهكو پووشبيريكي پرزانياري، كه چي له پووي سه فر و بينيني كومه لاني جياوازه وه تافيكړنه وه ي نه بووه، تنيا به خوښندن بووه به پووشبيريكي نه نسكلو پيدى، له وانه: جهودت نه حمده ناجيى براده ري سهرده مي منداليم تا كوچي دوايي.

جهودت به راستي عاشقي كتيب يوو، له خوښندنه ودا هاوتاي نه بوو، به لام دهستي نووسيني نه بوو، له گل نه وه ي له هممو بابتيكي زانستي و نه ده ي و هونه ري به ده مويل پرزانياري بوو.

(ج) هيندي جاري ديكهش كه ساني وا هملده كه ون رومان له ميله تاني ديكه ي گلي دور له ميله ته كه ي خزي دنووسن، يه كيك له وانه نووسه ري نه لمان "كارل ماي" يه. ثم نووسه ره به ي نه وه ي چاوي به كوردستان بكه ویت، يان سه فر ي لايه نيكي نه فريقا بكا، هيندي روماني به زماني نه لمان له سهر كورد و نه وانه ي نه فريقا نووسپوه، ليره دا بيگومان نووسه ر تنيا به هوي كتيب ميژوو و جوگرافيا و بيستني زانياري په يدا كړدوه، نه و زانياري و شاره زاييه ي له بابته ميله تي كورد و خاكي كوردستانه وه دياره گه يشتو ته پله يك ي تواني رومانيكي لي دروست بكا به ناوي "له ولاتي دليزاندا"، له پاشانا رومانكه كراوه به قيلمى سينه ما.

حميده عبداللہ: تا چند پروانامه ي

نه كادي مي مهرجه بق نه وه ي نووسه ريكي باش و سه ركه توت لي ده رچي، ده شي مروف له ده ره وه ي نه كادي مي خوي پتيگه نييت و بگاته ناستيكي

به رز و مهن به تاييه ت له م سهرده مه دا؟

عارف خمزنمندان پيش نه وه ي وهرامي پرسيا ره كه ت بده مه وه، نارم زوو ده كم قسه يه ك له بابته وشه ي ((نه كادي مي)) ي وه بكم. نه مه يه كيكه له وشانه ي به زوري له چاپه مه ني سهرده م به كار ده هينريت، خه لكه كه به تاييه تي نه وانه ي له نه وروپا ده زين به كاري نه هينن، به گشتي شينوازه كه ي راست نيه و له جني خوي به كار نه هينري.

نه كادي مي به له وشه ي گريكي كونه وه يه ((نه كادي موس))، نه مه ره مزي نه فسانه يي زانستي بوو، له پاشاندا بووه به ناوي جيكه بق ده زگاي زانستي به كار هينرا، ثم ده زگايه له سه رووي زانستگه وه يه. نه كادي مي به و كه سانه ده گوتري كه ماموستان، يان قوتابي خوښندن بالان له زانستگه، به م جوړه هممو نه كادي مي به قوناغه كاني زانستگي ته واو كړدوه، كه چي هممو ماموستان يه ك، يان قوتابي به كي زانستگه مهرج نيه په يوه ندي به نه كادي مي او وه ي. به لام نه گه ر وهكو سيفه نيكي ده كري بق خوښنده وار و پووشبيريكي گه وړه و ديار به كار به هينري نه ك وهكو نه و فوژا و شينوانه ي له سهر لاپه رې رورژنامه و كواوه كورديه كاندا ده كه ونه به رچاو. هر كه سيكيش سه ره واويك له ناو ورگيدا هين و به مهرجي له نه وروپا گه رايته وه ((نه كادي مي)) هين ده لين. وهك سيفه تيش من نه گه ر بيستم بق كه سانيكي وهك توفيق وه يي و جه ميل رورژبه ياني و عه لانه دين سه جادي و شين محه مه دي خال و هي ديكه به كار هينراوه، ده ست خوشي له نووسه ره كه ده كم، به گشتي پروانامه ي زانستگه مهرج نيه بق نووسه ري داهينه ري تيكيستي شيعر و په خشان به هممو بابته كانيه وه، پروانامه زياتر به ليكولينه وه ي نه ده ب و په خنه و به راوردكاري نه و زانستانه ي له نه نجامي به ره مه ي نه ده يدا داهينراو دروست بوون وهكو زمان و زانسته كاني، عه رورز و كيش و قافيه، په وانيژي به هممو بابته كانيه وه.

نيمه بق پيگه ياندي خوښنده وار و پووشبيري به ديمه ن حوچره شمان هيه، ثم حوچره يه مه لاي گه وړه ي بق ده ر كړدوينه ته وه، به شي زوري شيعري كلاسيكي مان خاوه ن ثم پروانامه ي دروستيان كړدوه، به لام نه وه هيه له سه رده مي نيسا نه و پروانامه ي به تنيا پووشبيري

مودیرنی سەردەم دروست ناکا. خۆ ئەگەر پێک بکەوێ
لەگەڵ بېروانامەیی حوجرە لە قوتابخانەیی پەسەمی تازەش
خوێنددێ و ئەم فەزا زانستیانە تیکەل بە یەکتەری بکێن لە
ئەنجامدا پۆشنیبری گەرە لە کۆمەڵدا پەیدا دەبێ.

بەلگەیی ئەم دیاردەییە لە میسر دەست دەکەوێ. هەندێ لە
زانایانی ئایینی ئیسلام کە زانستگەیی ئەزھەر تەواو دەکەن،
لەپاش ئەمە دواپەلی خوێندنی زانستی لە زانستگەکانی ئەورووپا
دەبەتە سەر، ئینگلیزی، فەرەنسی، ئەلمانی، یان ئەوانی دیکە.
ئەمە بە هەموو چۆرێکی شاکرێ بێدەنگ بوەستێن بەرانبەر
مامۆستایەکی زانستگە، کە دەگاتە پەلی پروفیسۆری لە
کوردی بەولایە هێچ زمانێکی تر نازانی، بەتایبەتی ئەگەر
زمانی عەرەبی بزانی پێی شەرم نابێ زمانێکی ئەوروپایی
نەزانی! یاخود هەر بیر لەو زمانە ناکاتەو.

لەگەڵ ئەم هەموو بیروپا و بۆچوونانەش، ئەک تەنیا لە
دەرەوێ زانستگە، بەلکو لە دواي خوێندنی دوو سێ پۆلی
قوتابخانەیی سەرەتایی پۆشنیبر و خوێندەواری وا هەیه
خۆی پێگەیانداووە تا گەشتووەتە لووتکەیی بەرزێ داھێتان.
بەلگە بۆ ئەم قەسەییە هەردوو نووسەری گەرەیی میسری:
تەھا حسین و عباس مەحمود عەقادە، لە ناوھەرستی
سەدەیی بیستەمدا یەکەمیان بېروانامەیی هەرەبەری
زانستگەیی ئەزھەر و زانستگەیی پارێسی وەرگرت، کەچی
عەقاد لە پۆلی چوارەمی سەرەتاییەو وازی لەخوێندن
هێنا، بەلام بەناوایکترین نووسەر و پۆشنیبری میسری
بوو، جا ئەگەر تەھا حسین لەفەرەنسا فیزی زمانی فەرەنسی
برووبێ، عەقاد لە قاھیرە بەبێ مامۆستا خۆی فیزی زمانی
ئینگلیزی کردبوو.

حمیدەر عەبدوللا: چاپەمەنی ئیستای کوردی شیواو و
شپەزەییە، شالایێکی زۆری کتێب و پۆژنامە و گۆفەر
دەردەچن، زۆرکەم لا بەلای مەعریفە و پۆشنیبری
دەکەنەو، لە روانگەیی زمان و ریتووسی کوردیش لاوازن،
تۆ وەک کەسیکی نووسەر و پۆشنیبر ئەم دیاردەییە بۆچی
دەگێزیووە؟

ھارف خەزەمان: ھۆی شیواوی و شپەزەیی پەنگدانەوێ
جۆری بۆچوون و بێنیی دەسلالتە، دەسلالت واتە
ئیدارە، بەرپەرە، کاربەدەست، یان بە واتایەکی ڕووتەر

حکومەت، ئەگەر لە ھەر کۆمەڵیک (موجتەمەعیک) وەزیفە
بدریتە لیزان و شارەزای کارەکە، بە مەرجێ ئەو کەسە نازاد
و سەرەبەست بێ لە کردەو و ئیدارە، نازادە لەنێو کۆمەڵدا
نامێنێ. نازادەیی ئیمە تەنیا لە چاپەمەنی و پۆژنامەگریدا
نییە، بەلکو لە ھەموو لایەنەکانی ژیاانی کۆمەڵ، بەتایبەتی
ئابووری و کۆمەلایەتی.

پێکە بەم ھەموو پۆژنامە و کۆوارانە دەدری بە ناوی
دیموکراتی و سەرەبەستییەو، کەچی لەم لایەنەو مەرج ھەیه
بوو بە قانون و نەزیت. لە ھەموو دنیا سەرنووسەری
پۆژنامە و کۆوار پێویستە خوێندەوار بێ. خاوەن ئیمتیاز
پارەداربێ، ئەگەر خوێندەواریشی نەبێ مەسەلە نییە، کەچی
زۆرجار دەنووسن خاوەن ئیمتیاز ھەلگری بېروانامەیی
دکتۆرایە، بەلام سەرنووسەر سەرەواویک لە ورگیدا نییە.
بەگشتی پۆژنامەگرایی کوردی کەوتووەتە دەست
ناشارەزایانەو، زۆربەیان پێش ھەموو شتیکی ئاگاداری

مێژووی سەنەتەکەیی خۆیان نین، لەبەر ئەوە ئەو وشە
و زاراوە و تەعبییر و لیکسیکۆنەیی بەھۆی زانا و
پۆشنیبری کورد لە ناوھەرستی سەدەیی بیستەمەو
دروست بوو، بەتایبەتی لەسەر لاپەرەکانی کۆواری
(کەلۆژ) (١٩٣٩-١٩٤٩) و ((دەنگی گیتی تازە))
(١٩٤٣-١٩٤٧) پۆژی ئەمڕۆ لەکار کەوتن، لەباتی
ئەوێ پارێزگاری بکێن، بەرەبەرەکانی کران و لە
جێی ئەوانە وشەیی بێ مانای ناقولای ناکوردی
کەوتنە ناوھەر، لێزەدا ماوێ یاس کردنیان نییە.
پێویستە لایەتێکی زانستی ھەبێ سەرپەرشتی ئەم
کارە بکا، بە مەرجێ بە قانون دەستەلاتی ھەبێ
موحاسەبەیی ھەموو کەسانیک بکا کە زمانی
نووسین دەشنوین، پێوست ناکا موحاسەبە
تەنیا لە مەجالی بیروپا و بۆچوونی فیکری و
سیاسی بێ، تیکدانێ زمان زیانی لەو زیاترە.

حمیدەر عەبدوللا: ھەز دەکەین بە جۆر و
شیوازی نووسین و خوێندنەوێ تۆ ئاشنایین،
چۆن دەخوێنیووە؟ کەئ دەخوێنیووە؟ کاتی
دەنووسی ھەست بە چی دەکەئ؟
ھارف خەزەمان: ئەوێ ناوی کتێب بێ

دهیځوښمه وه. زیاتر نه وکتیانه ی پڼچه وانه و دژی
بیروباوه ی منیان گرتووته خو. کتیبی سحر و
جادو و نهفسانه و هممو شتیکی باوه زمان پشان
نییه، له بهر نه وهی به هوشیاری دهیانخوښمه وه،
سوودیان لئ ودره کرم و شتی تازه م فیر دهکن.
له بیروباوه ی هله، له نه دهب و فلسفه قازانچم
زوره. له سرچاوه و نووسینی ناراست و بیري
غییبی دهستکه وتم زور بووه. له نووسینه وهی
میژووی نه دهی کوردی سرکه وتم له وه دابوو،
فیری نه وه یوم نه م هلاکه نه که م. نووسین یو
منالان عیشقی همیشیمه. ژنم زور خوش
دهوئ، هرچی له سهری بنووسری دهیځوښمه وه،
تهنیا یک شت نه یی بهرگریکرن له مافی ثافرت،
چونکه واده زانم نه واده میزاده نازداره یو جوانی
و بلداری دروست کراوه.

هرچی جوړی نووسینشه نه مه یان تو دهیزانی
من چی دهنووسم! چونکه تو دهیانخوښمه وه،
به کورتی نه مه یان بابته. په که میان من خوم زیاتر
به نووسر ده زانم. وتاری نه دهی و چیروکی
کوردیاده و نالی له دهفته ری نه مریدا و هیی
دیکه. ښجا خوم به ماموستای زانستکه ده زانم و
له گهل لیکولینه وه ده ژیم.

له هممو شوینیک و کاتیکدا دهیځوښمه وه.
له ناو مال، له جیکه ی کار، له ناو پاپور
و شهمنده فیر و فرۆکه، به شو به
روژ، به هر جیک که س نه یی قسه ی
له گهلدا بکه م. ښتر ناچار دهیم گوئ
له وه بگرم، نه وهی له ننیو کتیبه که دا
نووسراوه، واته ده می من س شته:
بیرکړنه وه، خوښنده وه، نووسین.
له مه به ولا هیچی تر نییه. که دهست
به نووسین ده که م واده زانم نه وهی له
خه یال و می شکم دایه وکو خوم ده هوئ
ناچپته سر کاغه ز، نه مه یان له کاتی نووسینی
به ره می داهیتراوی نه دهی، به لام که دهست
به نووسین ده که م به پڼچه وانه وه بیروباوی زور جوانم

یو دج و دلم خوش دهی، ښتر تازانم باوه ی به تیوری
نه فلاتوون و مه لایکه ته که بکه م، یان به شوین شه ی تانه کانی
دولی عه بقهری عه ره یی بگړیم!

حمیدر عبدالل: خه ز ده که ی چی به نووسره نویه کان
بلخی، که مه لپه و په له یانه له خوده رخستن و بلاو کړنه وهی
به ره مه کانیا ن؟

مارف، خه زانم: به نووسره زانم ده لیم زور بخوښنه وه
و که م بنووسن، چونکه نووسین پیوستی به زانیاری
همیه، زانیاریش به خوښندن دهست ده که وئ. هرچه نده
ناتوانم مواعده له یان تیوری یو نه م مه سه له یه دابنیم،
به لام نه وه ده لیم له سره تادا نووسری گنج پیوسته
زور بخوښنه وه. له ناوه راستی ژیا نیدا ده توانی ماوه ی
نووسین و خوښنده وه ده که یه کن، به لام که به سالاجو
ده توانی نووسینی له خوښنده وه زیاتر یی، چونکه زانیاری
گشتی زور ده یی، من خوم نه م بیروباویم نه خستووته
پراکتیکه وه، ښستا و نه وساش کاتی خوښنده وه م له
نووسینه وه م زیاتره.

حمیدر عبدالل: دواوته و په یامت یو خوښه و
نووسره ن؟

مارف، خه زانم: خوښه مافی خویه تی چی دهیځوښنه وه،
دیاره مه بهستم به ره می داهیتراوه: شاعر، چیروک،
رؤمان هند، پیوسته بیروباوی خاوه ن کتیب به هیند
هملگری، واته رایه کی به دل نه بوو به قوربانی نه و بیرهی
خوی نه کا که به دلپه تی. شته کان ټیکه لوپیکهل نه کا. نه که
یوچوونیکي دیارکراوی خاوه ن کتیبیک به دلی نه بوو،
نابین هممو به ره مه کانی ره فز بکا. نه مه له نیوه ندی
خوښنده واری ښمه دا باوه. هرچی نووسره ښه پیوسته
به ره می داهیتراوی سرچاوه یی یو مشتومال کړنی عه قل
و خه یال و چیرزی خوښه، له چوارچپوه ی په یوه ندی
کومه لایه تی له کومه له گه ی خویدا. به مه ش دیاره ناتوانی
هممو تاکیکي کومه ل رازی بکا، نه و کاته ی نه وانه ی
رازی تابن، له خانه ی مروقی ناسایی ده چته دهره وه.

د. مارف خهزنه دار له دوو توڼی یادداشت و نامه کانیدا

به ریښه عباس علی

(د. مارف خهزنه‌دار 2010-1930) چاپی یه‌که‌می یادداشته‌کانی به ناویشانی (پژژگاری من) له نیوان سالانی 2009-2014 پلاوېووته‌وه، که بریتیه له جهوت بهرگه بهرگی یه‌که‌م و دووه‌می سالی 2009 و بهرگی سئ و چوار و پینج سالی 2010 و بهرگه‌کانی شەش و هه‌وتیش دواي کړچي دواي خۆي پلاوېووته‌وه، بهرگی شەش سالی 2011 و بهرگی جهوت سالی 2014 پلاوېووته‌وه. کوي لاپه‌رگه‌کانی هر جهوت بهرگه‌که‌ش بریتیه له (1694) هزار و شەش سەد و نه‌وه‌دوچار لاپه‌ره!

یادداشته‌کانی له پژی له دایکبوونییه‌وه ده‌ست پین ده‌کات تا وه‌کو سالی 1991، بۆ هر بهرگیگ به‌م شیویه ناویشانه‌کانی نووسیوه: بهرگی یه‌که‌م (په‌دایوون 1939-1930)، بهرگی دووه‌م (دروستبوون 1960-1949)، بهرگی سێه‌م (ژیانی رووسیا 1968-1960 A)، بهرگی چواره‌م (ژیانی رووسیا 1968-1960 B)، بهرگی پینجهم (که‌میک ناشتی و بریک هیمنی 1975-1968)، بهرگی شەشهم (هه‌ره‌شەي سیاسی و گه‌شەي رۆشنییری 1983-1975)، بهرگی جهوتهم و دوا‌به‌رگ (مه‌له‌ندیکی دیکه‌ی ژيانم و گه‌رانه‌وه بۆ نیشتمان 1983-1991).

بۆ سالی ده‌سپینک و کوتایی هر بهرگیگ مه‌به‌ستی هه‌بووه و مانای تاییه‌تی هه‌یه له ژيانی دوکتور مارف خهزنه‌داردا، بۆ نه‌و سالانه سالی گۆرپانکاری و پروداوی ژيانین جگه له ساله‌کانی کوتایی بهرگی پینج و جهوت نه‌ییت، وه‌ک چۆن له ژيان و میژووی گشتی میله‌تاندا ساله‌کان چیا ده‌کریته‌وه به‌هۆی پروداویکی گرنگه‌وه.

بۆ بهرگی یه‌که‌م سالی 1930-1949ی داناوه، سالی 1930 سالی له دایکبوونییه‌تی و سالی 1949 نه‌و ساله‌یه بۆ خودی که‌سیتی خۆي

پروداوه بۆیه کوتایی پهنه‌ناوه، چونکه وه‌ک خۆي ده‌لیت: نه‌و ساله وه‌کو ساله‌کانی پینشو نه‌بوو، پژژگاری پاش نه‌ویش سالی وای تینا نه‌بووه! له‌و ساله‌دا به‌شداری خۆپیشانندان ده‌کات له که‌رکووک و دواتریش گواسته‌وه‌ی بۆ زیندانی له به‌غداد به‌هۆیه‌وه نه‌هامه‌تی ده‌رده‌سه‌ری زۆری به‌سه‌ردا هاتوه، هه‌ریه‌یه به سالی گۆرپانکاری له ژيانی خۆي دایناوه، بۆ نمونه به‌هۆی به‌شداری له خۆپیشانندان زیندانی ده‌کریت، له قوتابخانه ده‌رده‌کریت و دوور ده‌خریته‌وه، باوکی کړچي دواي ده‌کات، هر له‌و ساله‌دا هه‌ژاری و ده‌ستکورتی و یرسیه‌تی زۆری بۆ ده‌هینیت، ورده‌کاری هه‌موو نه‌و پروداوانه ده‌کریته‌وه و سه‌رچاومه‌کی گرنگ و بایه‌خداره بۆ توێژه‌ران و لیکوله‌ران که بیان‌ه‌ویت کۆلپه‌وه بکه‌ن، چاکه‌یه‌کی نه‌و ساله‌ش وا کردوه بیته بنه‌مای ژيان و کاریگه‌ری له‌سه‌ر دابینیت، له‌و ساله‌دا خۆي ده‌دزیته‌وه و ده‌بیته خاوه‌نی بیروپرای سه‌ربه‌خۆ و ئازادی خۆي و خۆي بیر بۆ خۆي بکاته‌وه نه‌وه‌ک نه‌وانیتر بییری بۆ بکه‌نه‌وه! دواي ئازادبوونی له زیندان ده‌که‌ریته‌وه هه‌ولیز و له‌و قوناغه‌شدا گۆرانی شاعیر مالی له هه‌ولیز ده‌بیته و سه‌دانی گۆرانی شاعیر ده‌کات و بۆ دووه‌جار ناشتای بینینی ده‌بیته و له‌و باره‌یه‌وه ده‌ریاره‌ی گۆران هه‌ندیک باس ده‌کاته‌وه و له سه‌ره‌تا‌کانی بهرگی دووه‌می یادداشته‌کانی ده‌که‌ریته‌وه سه‌رباسکردنی گۆران، به باسکردنی چیرۆکی نه‌و پژی باوکی کړچي دواي ده‌کات و کاریگه‌رییه‌کانی کوتایی به بهرگی یه‌که‌می ده‌هینیت.

بهرگی دووه‌می بۆیه به سالی 1960 کوتایی پهنه‌ناوه، له‌به‌ر نه‌وه‌ی له‌و ساله و به‌دیاریکراوی له 16ی مارتی 1960 بۆ درێژه‌دان به‌خویندنی بالا له به‌غداوه سه‌فه‌ر بۆ رووسیا ده‌کات و عیراق و کوردستان به‌جیده‌هینیت و ویستگه‌یه‌کی تری ژيانی له تاراوگه ده‌ست پین ده‌کات، که بۆ ژيانی دوکتور مارف خهزنه‌دار پروداوه و کوتایی قوناغیک و ده‌سپینکی قوناغیکی تره.

بهرگی سێه‌م و چواره‌می بیروه‌رییه‌کانی دوکتور مارف خهزنه‌دار تاییه‌ته به ژيانی رووسیا و زۆرتیرین لاپه‌ره‌ی یادداشته‌کانی بۆ ته‌رخان کردوه، که بریتیه له (496) چوارسه‌د و نه‌وه‌هوشه‌ش لاپه‌ره. نه‌م دوو بهرگه وه‌ک

له ناوینشانیدا دیاره تاوهکو سالی (1968)ه، چونکه لهو سالهدا کوتایی به ژيانکردن له پروسیا دیت و دهگپیتوه عیراق و کوردستان و قوناغیکی تری ژيانی دهست یی دهکات، بویه نهویش کوتایی به نووسینهکە ی دیتیت.

بهرگی پنجهمی یادداشتهکانی به سالی 1968 دهست یی دهکات نهو سالی پروسیای بهجیدیلیت و دهگپیتوه و به سالی 1975 کوتایی دیت، نهو ی مایه ی سرنج و تینینیه نهو به وهک بهرگهکانی تر هۆکاری نهو ی تیدا نیه، یان بابلیین پروداویک ناگیریتوه که لهو سالهدا نهونده کاریگر بوویت له ژيانیدا نهو بهرگه ی لهو سالهدا کوتایی پینینایت، بهلام له بهرگی شهشه مدا که دوی چند لاپه پهیک به، حهسرهتوه باسی نسکوی 1975 و ههرهسی شۆرش ی نهیلول دهکات، نهو سالی که له بهرگی پنجه مدا باسی نهکردوه و ههر نهو سالی بهرگی شهشه م که نسکوی (1975)ه، نهو ی جیای دهکاتهوه نهو سالی به بهراورد به سالیکانی تر، که بۆ بهرگهکانی تر دایناوه پروداویکی سیاسی گشتیه کورده و په یوهند نیه به ته نیا ژيانی دوکتور مارف خهزنه داروه.

بهرگی شهشه می یادداشتهکانی به سالی 1975 دهست یی دهکات و به سالی 1983 کوتایی دیت، سالی 1981 خانه نشینی دهکن نهو هک خوی خانه نشین بیت. ئیدی دوی سالیک و چند مانگیک له مالهوه گوشه گیری هله ده بژیریت و خه ریکی نووسینی چند کتیک ده بیت له بهغداد و دواتر دهگپیتوه ههولتر، سالی 1983 ی داناوه بۆ کوتای باسهکانی یادداشتهکانی بهرگی شهشه می لهو سالهدا پروداویک پروودهات، که ویستگه یهکی تری گرنگی ژيانی دوکتور مارف خهزنه داره لهو سالهدا دهچیته دهرهوه ی ولات بۆ کارکردن له زانگوی غهنا به له ولاتی جهزاییر و تا سالی 1988 لهو ی ده بیت، بهرگی جهو ته م و دوا بهرگی به سالی 1991 کوتایی دیت، که نهو هس پروداویکی گشتیه و سالی راپه پینه که ی گهلی کورده.

ناوادران، نه دیبان، نووسهران، سیاسه تمه داران، رۆشنیبران و چین و تویره جیاوازهکانی تر له کهلانی دنیا له ژیر ناوینشانی جیاواز بیره وهری و یادداشتهکانی خویان دهنووسنهوه، ئوتوبیوگرافیا له زمانی کوردیدا پنی دهوتریت یادداشت نووسینهوه ی گرنگی و بایهخی زوری هه به،

ههر نهو هستکردن به گرنگی و بایهخی ی یادداشت وای کردوه له سهرهتای سهره ی یستویه که مهوه ژماره بهکی زوری تاکی کوردی یادداشتی خویان بنووسنهوه و بلاوی بکه نهوه.

یادداشتهکانی دوکتور مارف خهزنه دار تیکه له یه که له یادداشتی تابه تی و گشتی له گه ل باسکردنی ژيانی خوی و په یوهندیهکانی، زور باسی گشتی تر دهو روژینیت و ئاماره یان پیدهکات، یادداشتهکانی له پروی ژماره ی بهرگ و زوری لاپه رهمکانیهوه به یه کم و گه ورتیرین یادداشته نامه داهنریت له میژوی کوردا که نه کادیسیه کی کورد نووسیبتی! له پروی زوری و چری باسهکانی و زانیاریهکانی ناویهوه دهتوانین بلین دهچیته ریزی نهو کتیب و یادداشته نهوه، که مرؤف کاتیک له خویندنه وهیدا دهکاته بهرگی کوتایی خه می نهو دایده گریت، که کوتایی دیت و ئاره زوی نهو دهکات بهرگی تریشی به دوا دا بهاتبا به.

لهو یادداشته نه به یه پنجه وانهوه له بهر زوری ژماره ی لاپه رهوه ناتوانیت لنی هه لیت، به لکو له گه ل کوتایی هاتی ههر بهرگیکدا یی دایرانیکی زور دهست ده بیت بۆ بهرگی دواتر، وهک چون دهریا که له کانی خوارینه وه ی ئاوه کهیدا له بهر سویرییه که ی له بری نهو ی تینوویتیت بشکینیت تینوویرت دهکات، خویندنه وه ی یادداشتهکانی دوکتور مارف خهزنه دار به هه مان چه شنه له خویندنه وه ی ههر بهرگیکدا ههست دهکیت بهرگ له دوی بهرگ تینوویرت ده بیت و تینوویتیت ناشکیت!

یادداشتهکانی دوکتور مارف خهزنه دار تویه له پروداو و چیرۆک و بهسهرهاتی جیاواز و هه مه بهرنگ، به هوی زوری گه ران و گه شتهکانی و ئاشنا بونی به ژماره بهکی زوری که سایه تی جیاواز، نهو هس وای کردوه له خویندنه وهیدا خوینهر گه شت و گه ران بۆ زور شوین بکات یی نهو ی بینیت یی و زور که سیش بناسیت یی نهو ی چاری پیکه وتیت.

دوکتور مارف خهزنه دار سالی 1937

دهچته قوتابخانه و دهبيته قوتايي پولي يهكهمي
 سهرتايي له قوتابخانهي يهكهمي هوليز (ثوولا).
 نهوئي چيگهي سهرنج و تيبنيه به گشتي ديدى نيجه
 بق رابردو له كايهي پوره رده و قيركردن هميشه
 بريتيه له رسته يي كه كه سوکاري قوتايي به
 ماموستانيانان وتوو و ماموستانيانيش دريغيان
 به كرده له جيهه چيكردي دايك و باوكي قوتايي
 كه به ماموستانيانان وتوو: (گوشتهكهي بق نيجه
 و نيسقانهكهي بق من) و بهم شيوه يه پيشوازي
 ليكراوه! بهلام دوكتور شانسي زورباش بووه وهك
 دهگيريتوه بهريوه بهري قوتابخانه هر له يهكهم
 روزه بهماچ پيشوازي ليكردوه و ماموستاي
 وانهكهي جانتايهكي به ديارى پيشكش كردهوه!
 له ريگهي خويندنهوئي ژيانى سهرتاي قوتاييتي
 دوكتور مارف خهزنه داروه پوره ردهكاران
 دهتوانن پند وهر بگرن، چونكه باس له وه دهكات
 لهگل ژيانى قوتابخانه نهگونجاوه و بهخته وهر
 نهبووه تهنانهت وانهي يهكهم و دووهي
 لاناخوش بووه سيم و چوارهي دلخوش بووه،
 چونكه نزيك بووه له كوتايي دهوام و سى روزه
 يهكهمي هفتهي مات و وه پس بووه، كه چي
 روزهاني پنج شه مو هيني دم به پيگه نين و
 دلشاد بووه، هم نمونه يه پيمان دهليت هر
 منداليك له سهرتادا بهو شيوه يه بو له
 قوتابخانه ئيدى راسته وخو پياسه يهكي
 بق نهكرت بهوئي داهاتووي نيه
 و نايت به هيچ وهك له تيروانيي
 زورينه دا باوه!

له ژيانى قوتاييتي دوكتور مارف
 خهزنه دار ماموستاكانى وهك يهك
 چاك يان خراب نه بوون، له و باره وه
 دهليت: نهوئي سهيرين نه وه بوو
 زورجار نزيكيان لهگل باوكدا ده بووه
 هوي نهوئي زياتر ليم بخوين و سهركرم
 بگن. نامق كه مال نه جيب نه بڼ، كه دقستكي نزيكي
 باوكم بوو، پيزي لي دهنام و هاني دهنام بق خويندن.

ههندي لهواني تر به جورى سهركهوتيان دهكردم كه
 باوه يم بهخوم نه مينى. حاجي كهريم نههندي بهجوبيه
 و عمامه وه وانهي نايني پي دهگوتن. كه چي يهكي له
 قسه ناخوشهكانى بهمن نهووه بوو دهگوت: تو كورې
 باوكيكي چاكي، بهلام له دواپوزدا شووتى و كاله كيشت بق
 نافروشرى! بيگومان هم خاموستايه لهم بريارهيدا ناراست
 بوو له پروي سايكولوجي و پوره رده ييه وه. بهلام تاهير
 عهبدوللا له بهر نه وه سهرزمنشتي دهكردم، چونكه له وانهي
 ژماره خراب بووم، پي چاره كرتي هم ناراسته كردن و
 ناموزگاري بوو، كه چي نهو داري بق هم بهكار دههيتا.

دوكتور مارف خهزنه دار مندال دهبيت باوكي ژن به سهر
 دايكدا دههيتت، كه سايه تي كوردي روزه لاتي كوردستان
 (كاپتن حه مهي مهلولوديان) له بيره وهريه كاني خويدا
 بهناونيشاني (كورديبون) له زور چيگه دا باسي دلره قى
 و خرايى باوه ژنهكهي دهكات و نامازه به كاريگهريه
 نهريتيه كاني دهكات له ژيانى خويدا و چيروكي سهر
 و سهره دهگيريتوه له و باره ييه وه! نه و ينه يهت بق
 دروست دهبيت واه دهزانيت كه هه موو باوه ژنيك وايه و
 نه و ينه يهش دروستكراوه لاي تاكي كورد كه هه موو
 باوه ژنيك بهو شيوه يه دوكتور مارف خهزنه دار نامازه
 به وه دهكات خوشي پيش ناشنا بووني باوه ژنهكهي
 هه مان ويناى هه بووه، بهلام نازى خاني باوه ژني دوكتور
 مارف خهزنه دار تهواو پنجه وانهي باوه ژنهكهي كاپتن
 حه مهي مهلولوديان ميه ربه بان و رده تار و مامه له
 جوان بووه له زور شويني بيره وهريه كانيده وهسف و
 سه ناي دهكات و نامازه به كاريگهري و چاكه كاني دهكات
 به سهر ييه وه و باوه ژني زور خوشويستوه دوكتور
 مارف خهزنه دار به مشيوه يه پيتاسهي دهكات: (نازي خان
 ژنيكي تيگه يشتوو بوو شارستاني و روشنييريانه بيرى
 دهكرده وه). نازي خان كاتيك به يووك هاتووه ته لاي
 باوكي دوكتور مارف خهزنه دار سندو و قيك كتتيبيشي
 لهگل خوي هيتاوه دوكتور مارف خهزنه دار به نازي
 خان دهليت دايكي دووه م نهوكاتهي كه نازي خان
 كوچي دواي دهكات دوكتور مارف خهزنه دار له پروسيا
 دهبيت و هوالى مهرگي دهبيستيت و به حه سره وهته وه
 نامازه به مهرگهكهي دهكات. تهنانهت نهيتوانيوه هوالى

باوه‌ژنه‌کە یابگە یەنیت چونکە ترساوه گالته‌ی پێکەن به‌ه‌زی ئەو وێنە نەرێنییە گشتییە یۆ باوه‌ژن هەیه، له کاتێکدا بۆ ئەو دایکێکی تر بووه نەه‌ک باوه‌ژن.

دوکتۆر مەرف خەزەندار له یادداشته‌کانی خۆیدا ئەنیا باسی خ‌ۆی و خ‌یزانه‌کە‌ی ناکات، بۆ نموونه له سەر‌ه‌تای گ‌یرانه‌وه‌ی ب‌یره‌وه‌رییه‌کانی خ‌ۆیدا و له ده‌وره‌ی ژبانی مندالیدا له ن‌یوه‌ی یه‌که‌می سه‌ده‌ی بیستم ئاماژه به د‌ۆخی رامیار، ک‌ۆمه‌لایه‌تی، دابونه‌ریت، خو و ه‌لسوکه‌وتی ئەو ناوچه و شوێنانه‌ش ده‌کات که بینوویه‌تی و ت‌یایدا ژیاوه، ئەمه‌ش سەرچاوه‌یه‌کی گ‌رنگ و به‌ بایه‌خه‌ یۆ توێژه‌ران و ل‌یکۆله‌ران، له شوێنێکدا ئاماژه به‌وه ده‌کات که له‌گ‌ه‌ل باوکیدا شه‌وان ده‌چوونه س‌هر‌دانیکردنی ماله‌کان بینوویه‌تی وێنه‌ی ره‌زا شا و که‌مال ئەتاتۆرک و مه‌لیک فه‌یسه‌لیان ه‌ل‌واسیوه، بیانوویان ئەوه‌بووه ئەو س‌هر‌کردانه ن‌ه‌ت‌وه‌ی خ‌ۆیان پ‌زگار کردوه، ه‌روه‌ها جووه‌کانی ه‌ولێر و په‌یوه‌ندیان له‌گ‌ه‌ل‌ی‌اندا، چاخانه‌کانی ه‌ولێر، ساتی ده‌ستپ‌یکردنی دووه‌مین جه‌نگی ج‌یهانی و بارود‌ۆخی ئەکاته‌ی ه‌ولێر، ه‌روه‌ها چ‌ۆن به‌ ب‌ن ه‌وشیاری و ئاگایی خ‌ه‌لکی د‌زایه‌تی ئینگلیزیان کردوه و لایه‌نگیری ئەلمانیا بوون، ته‌نانه‌ت گ‌ه‌یشته‌بوونه ئەوه‌ی پ‌شان وابووه ه‌یت‌لەر موس‌لمان! ئاماژه به‌ نه‌زانی و نا‌ه‌وشیاری ک‌ورد ده‌کات له م‌مه‌له‌کردن له‌گ‌ه‌ل ڕووداوه‌کاندا.

به‌ه‌زی ئەوه‌ی باوه‌ژن و باوکی ک‌تیبیان ه‌ه‌بووه و ئاشنا‌بوون به‌ ک‌تیب، ب‌ۆیه ئەم‌یش ه‌ر له مندالییه‌وه و له ق‌وناغی دووی سه‌ره‌تاییه‌وه ئاشنای ک‌تیبی ده‌ره‌وه‌ی ق‌وتابخانه‌ ده‌بیت و ده‌ست ده‌کات به‌ ک‌ۆکردنه‌وه‌ی ک‌تیب و ده‌بیته‌ خاوه‌ی ک‌ۆمه‌لیک دیوانی ش‌یع‌ری شاعیرانی وه‌ک (نالی، سالم، ک‌وردی، حاجی قادری ک‌ۆبی، مه‌ج‌وی، ش‌یخ ره‌زا، میس‌باح، ت‌اهیر به‌گ و... تاد). ئەمه‌ش س‌هر‌ه‌تای ه‌ۆگ‌ریبوونی بووه به‌ ک‌تیب و خ‌وێندنه‌وه‌وه و دوورکه‌وتنه‌وه له ک‌تیبی خ‌وێندن، وه‌ک خ‌ۆی باسی ده‌کات، له ق‌وناغی ناوه‌ندی و ئاماده‌ب‌یش خ‌وێندنه‌وه‌ی ک‌تیب و ک‌وار پ‌یشه‌ی ه‌م‌یشه‌یی بووه، س‌الی 1939 پ‌ۆلی س‌نی س‌هر‌ه‌تایی ده‌بیت و له‌و باره‌یه‌وه ده‌ن‌ووس‌یت: تاق‌یک‌رنه‌وه‌ی سه‌ری س‌ال ن‌زیک بوو بووه‌وه، پ‌ۆژ له‌ د‌وای پ‌ۆژ ه‌ه‌ه‌سم له‌سه‌ر خ‌وێندن و ک‌تیبی ق‌وتابخانه‌ نه‌ده‌ما، ه‌موو ک‌تیبیک به‌لامه‌وه ک‌تیب

نه‌بوو، چه‌ند ڕقم له ک‌تیبی ق‌وتابخانه‌ ده‌بووه‌وه ئەوه‌نده و زیات‌ریش ک‌تیبی ده‌ره‌وه‌م خ‌ۆش ده‌ویست، دوورکه‌وتنه‌وه‌م له ک‌تیبی ق‌وتابخانه‌ ن‌زیک بوونه‌وه‌م بوو له ک‌تیبی ده‌ره‌وه، نه‌مه‌ه‌زانی چی نه‌یت‌یک ڕام ده‌ک‌یشنی بۆ ک‌تیبی ده‌ره‌وه! ئەمه‌ بووه ه‌زی ئەوه‌ی له‌وانه‌کانی ق‌وتابخانه‌ باش نه‌بم، بایی ئەوه‌نده ک‌ۆششم ده‌کرد له تاق‌یک‌رنه‌وه‌دا سه‌ر ب‌ک‌ۆم و ه‌موو س‌الیک پ‌ۆل ب‌گ‌ۆرم، که‌س له‌م ر‌استییه‌ نه‌ده‌گ‌ه‌یش‌ت، نه‌ باوکم و دایک و که‌سوکار، نه‌ مام‌ۆستا و ق‌وتابی، نه‌ که‌سی تر. ز‌یره‌کی لای ئەوان له‌وه‌دا بوو ه‌موو س‌ال به‌ ن‌مه‌وه‌ی به‌رز ده‌رب‌چی. ه‌روه‌ها له شوێنێکی تر‌ا ده‌ب‌یت: نه‌مه‌ه‌ویست چ‌اوم ب‌ت‌رووکی بۆ لای ک‌تیبه‌کانی ق‌وتابخانه‌ چونکە په‌زایان گ‌ه‌ل ق‌ورس بوو له‌پ‌یش چ‌اوم. دوکتۆر م‌ارف خ‌ه‌زەندار له ل‌اویت‌یه‌وه به‌ ج‌ۆریک ه‌ۆگری ک‌تیب و خ‌وێندنه‌وه ده‌ب‌یت ه‌هرکات‌یک له‌ به‌غ‌داد ک‌انی گ‌ونج‌اوی ه‌ه‌ب‌وایه‌ ڕ‌ۆیش‌ت‌ووه بۆ ک‌ر‌ینی ک‌تیب، له‌ن‌یوان خ‌واردنی باش و ک‌تیبی باش دووه‌میانی ه‌ه‌لب‌زارد‌ووه! س‌الی 1960 پ‌یش

ئ‌وه‌ی سه‌فه‌ری ڕ‌وسیا ب‌کات دایکی به‌مش‌یوه ئام‌ۆژگاری کرد‌ووه: ئەوه‌نده خو و مه‌ده‌ ک‌ر‌ینی ک‌تیب و ک‌وار و ڕ‌ۆژنامه، پ‌اره‌ت به‌ف‌یرۆ خ‌ه‌رج مه‌که، ه‌موو ه‌فته‌ خ‌ۆت بش‌ۆ ئەمه‌ت له‌ ب‌یر نه‌چ‌ن! له یادداشته‌کانی دوکتۆر م‌ارف خ‌ه‌زەنداره‌وه ده‌توانین ئەوه‌ بد‌ۆز‌ینه‌وه و بخ‌وێن‌ینه‌وه، که‌ چ‌ۆن و له‌ که‌یه‌وه له‌ ش‌یع‌ر گ‌ه‌یش‌ت‌ووه و توان‌یویه‌تی ب‌ی‌رو‌ب‌ری خ‌ۆی ده‌ب‌یر‌یت و دیدگای خ‌ۆی ب‌خاته ڕ‌وو به‌ر‌انه‌ر ش‌یع‌ر و شاع‌یر. د‌ۆخی چاپ و چاپه‌مه‌نی و ک‌تیب له‌و ڕ‌ۆژگاره‌دا، س‌هر‌دانی بۆ س‌لیمانی له‌ س‌الانی چ‌له‌کان و گ‌یرانه‌وه‌ی ز‌ۆر لایه‌نی ئەو کاته وه‌ک ش‌یوه‌ی ب‌یناسازی و دابونه‌ریت و ق‌وتابخانه‌کانی چاخانه‌کانی و شوێنه‌ گ‌ه‌شت‌یار‌یه‌کانی وه‌کو س‌ه‌ر‌چ‌نار... تاد. ه‌ندیک‌جار که‌وت‌ووته به‌راورد‌کردنی س‌لیمانی و ه‌ولێر له‌ ه‌ندیک لایه‌نه‌وه، بۆ نموونه وه‌ک به‌راورد‌ی ئەوه‌ی بۆ چی ق‌وتابخانه‌کان له‌ س‌لیمانی ناویان ه‌یه، وه‌ک ق‌وتابخانه‌ی فه‌یسه‌لییه، که‌چی ق‌وتابخانه‌کانی ه‌ولێر به‌ ژماره‌ن، وه‌ک ژماره‌ یه‌که‌م و دووه‌م!

تامه زړوی دیتنی شیخ محمود بووه به لام پیک نه که وتووه و شیخ قادری برای بینوه به لام ثاوتی دیتدی و سالی 1956 چاوی به شیخ محمود ده که ویت.

ثوهی مایه سهرنجه له بیره وهرییه کانی دوکتور مارف خه زنده دار شو ورده کاریه به له گیرانه وده دا که سهردانی ماله خزمیکی یان که سیکی تر دهکات وردورشتی ده گیریتوه و ده توانین بلینن شتیکی ثه و تو به جیناهیت نه یگیریتوه سهردان و گه شته کانی له گهل خیزان و که سوکاریدا هیچ نه ماوه نه یلیت وهک ثوهی له سهران باسکرده کان له سهرچیوون و جوری نانخوارین. دؤخی سینه مای ثه وکات و قیلهمه کانیا و چونتیتی سهردانگردنی ژنان و پیاوان له سینه مای موسل و هولیر و که رکوک. بینینی گه وره پیاوانی کورد هر له مندالییه و مایه سهرسامی دوکتور مارف خه زنده دار بووه له وانه بینینی مه لا نه فندی. کتیبی شاعر و نه ده بیاتی کوردی ره فیق حیلمی وهک سهره تایه کاریکه رییه کی زوری هه بووه به سهرییه و به ناشنابوون به ژماره یه کی زوری شاعر و ژبانی شاعیران. دووه مین جهنگی جیهانی و کاریکه رییه کانی و رهوت و ناراسته فیکری و حیزبییه کان و بارودؤخی کوتایی جهنگ و ناشنابوونی به هندی پیکخوا و حیزبی کوردی، وهک هیوا و شوپش و بزکاری و یه کتیبی تیکوشین و خویندنه و مکانی بق ئایدیولوجیای چاپ له و قوناغه دا و بارودؤخی خویندن، له و بابنه تانه ناوریان لئ ده داته و. که سایه تیی ناسراوی کورد کیو موکریانی له و که سایه تییانه بووه دوکتور مارف خه زنده دار ناسیویه تی، ته تانه بق ماوهی سی مانگ له دوکانی وینه گرتنه کهیدا شاگردی کردوه.

له ریگه خویندنه و هی یادداشته کانی دوکتور مارف خه زنده دار و به هوی زانیاریه کانییه و ده کريت

خویندنه و به دنیایبینی تاک و کومه لی کوردی بکريت، له هندی که لایه نه و به بق نمونه له گیرانه و به کیدا، که ده که ریته و به کوتایی نیوهی به که می سدهی بیستم و کانی به هار و نه ورز ده لیت: فیعه له ناگرکرده و به ترساین، ترسمان له میری و ینگلیز نه بوو، به لکو زیاتر له خومان هندی مه لا و شیخ و ده ویش و سوفی و چه قوه شینی کورد و نه وانهی به تورکمانی قسه ده که ن، نه مانه ده یانگوت نه مه ناگری مه جوس و زهرده شتیانه! دوکتور مارف خه زنده دار شاربهرکرده کی مه لا جه میلی پوزبه یانیش ده گیریتوه، که چون به هوی ثه و هی جه ژنی نه ورزی به حلال زانیوه ئیهانه کراوه و له هولیر دهریان کردوه و نه یانیش توره بمینیتوه و راویان ناوه بق که رکوک!

هاشم عه قراوی هاوپی سهرده می قوتا بخانهی دوکتور مارف خه زنده دار بووه دای ده بیته و وزیر دلی له دوکتور مارف خه زنده دار دیشی به و بیانوهی له بهر ثه و هی کوتوویه تی: ده ولت ده توانی له سهر شقام هه زار و وزیر هه لبزیری، به لام ناتوانی ماموستاییکی زانستگا بدوزیتوه... وای زانی بوو مه به سستی له وهریره که نه و و له ماموستا که عه لانه دین سهرجادییه!

دوکتور مارف خه زنده دار خویندنی ناماده می له که رکوک خویندوه و بق ماوه یه که له وی ژیاوه و بارودؤخی خویندن و سیاسی و په یوه ندییه کانی خیزانه که ی ده گیریتوه، له گهل مه لا جه میل پوزبه یانی په یوه ندی باشی هه بووه و به یه که و سهردانی شوینه کانیا ن کردوه له که رکوک، هر له که رکوک شوکر مسته فا و محمه دتوفیق وردی ده ناسیت و ناشنایه تی و ناسیای له گهل چهند که سایه تیه کی تر دروست دهکات، بق به که مجار له که رکوک قانیهی شاعیر ده بینیت. بارودؤخی کومه لایه تی شاری که رکوک و شیوازی ژیان و بازار و چاپخانه کانیا و کاکه ییه کان باس دهکات و له چهند روویه که ده بیست و به راوردی دهکات به شاری هولیر. به کهم چیروکی بلداری و خوشه ویستی دوکتور مارف خه زنده دار له شاری که رکوک تا پاده به که جیاواز و قباوه شعیش ژنیک دهیت به ناوی سه بیجه، که میردی هیه و مندالیکیشی هیه، به لام نه وکاته ی

دوکتور مارف خه زنده دار که وتووه ته داوی دلداریه وه وایزانیوه کچه، چونکه سه بیچه ته منی مندا ل بووه و له وه نه چوره میزدی کردیت، دواتر ته منی بۆ دهرده که ویت له ږیگه ی باوه ژنه که یه وه. دواتر په یوه ندی دروست دهکن و وای لیدیت په یوه ندیه که به یه که وه دهرقون بۆ سینته ماش!

دوکتور مارف خه زنده دار وهک دهگیریته وه، ته منی نه که یشته وه ته بیست سال وتاری نووسیوه، له سهر چیروکی پووسی و شیعری ښکلیزی و فهره نسی، وتاریکی له بابته چیروکنووسی که وری پووسی (چېخوف) نووسیوه و له گوڅاری (که لاویژ) بلایو بووه ته وه.

له سهره تایی سهرده می لایتیه وه که له سهره تایی بیسته کانی ته منی دابووه و قوتایی پۆلی پنجه می ناماده می بووه به هره ی نووسین و وهرگیرانی تیدا دهرده که ویت و له پوژنامه ی (هولیرای) شو سهرده مه دا گوشه یه کی ده بیت به ناوینشانی (له ناوازی پوژناوا) ده ست به بلایو کرده وه ی بابته ی وهرگیردراو ده کات له عهره بییه وه بۆ کوردی، به تاییه تی شیعری شاعیرانی پوژناوا ی وهکو (لامارتین، لاندهر، بایرون، ټوسکار وایلد، ټوماس مور، هینری هاین، والتیر دی لامار، شکسپیر، شیلی و... تاد).

ناکریت بته ویت له بارودوخی پوژشیرری و کومه لایه تی له سالانی په نجاکانی سهرده ی رابردووی کوردستان به شیره یه کی گشتی و شاری هولیر به شیره یه کی تاییه تی ښیگه ی و یادداشته کانی دوکتور مارف خه زنده دار نه خوینیته وه.

دوکتور مارف خه زنده دار سهره تا له کولنجی نابووری و بازارکانی زانکوی به غداد وهرده گیریت، به لام به هوی نه وه ی پاره ی کرنی خویندن پنداریت، که بریتیه له پنج دینار به نابهدلی و دلشکاوویه وه واز ده میتیت، چونکه له شو خویندوویه تی نه وهک له پوژ خویندن شوه یش به پاره بووه و ویستوویه تی له ږیگه یه وه هم کرنی خویندن و همیش بژیوی ژیان په یدا بکات، چونکه نه یوتوانیه وه له پوژ دهرام بکات! له 31 مارتی 1952 بۆ یه که مجار وهک ماموستانای قوتابخانه ی سهره تایی داده مزیت له گوندی (عه ویت)، که یه کیکه له گونده کانی ناوچه ی دزه یی.

دوکتور مارف خه زنده دار له هندیگ شوینی یادداشته کانی دا ژيانی تاییه تی خوی دهگیریته وه، وهکو چوونی بۆ تیاترو و

کاباری (مهله) کان. دوکتور مارف خه زنده دار سهره می عهره بی کولیزی ته ده بیات و زانستی به غداد ته و سکت وهرگیرانی له و به شه و چیروکی دژایه تیکرنی بۆ نه وه ی له و به شه نه خوینیت، له وانه یه ته نیا به سهر دوکتور مارف خه زنده دار دا هاتیت! ماموستا و راگر پنی ده لین بچیت به شیکي تر به تاییه تی ټارکیولوجی، به لام شو هر سور ده بیت له سهر بپاره که ی و تادواتر وهری ده گرن.

دوکتور مارف خه زنده دار نه وهک هر ژيانی جیاواز و تاییه تمند بووه، به لکو له خه لاتوهرگرتیشدا تاییه ت بووه، نه وه تا سالی 1954 ټاهه نگیگ ساز ده کریت به هوی هاتنی قوتاییانی تازه وه له و ټاهه نکه دا بپاردراره خه لات و پاداشت بدریت به سهر دهرچووه کانی خاوه ن شیکترین جلوه برگی کړوکچ، جواتترین خواردن خوړ، جواتترین جگهره کیش، باشتترین هه لسوکه وتی کومه لایه تی، له نه جامدا دوکتور مارف خه زنده دار پاداشتی جواتترین

جگهره کیش وهرده گریته، که بریتی بووه له گلوسیک جگهره ی کامیل (camel) له گهل چهرخیک، نه وه ند به به رده وای جگهره ی کیشاوه و جگهره کیشیکي نه وتو بووه زورجار پتویستی به شقارته نه بووه! ژيانی قوتاییتی کولنجی ته ده بیاتی به غداد و ناسینی چهند که سایه تیه کی پوژشیرری و شاعیر و به ناوبانگ باسکردنی بلایو کراوه و بارودوخی پوژشیرری سالانی په نجاکان بلایو کرده وه ی نووسینه کانی له پوژنامه کاندا و چیروکی بلایو کرده وه ی کتبی شیعری (آغانی کردستان) و ده نگدانه وه کانی، که وهرگیرانی چهند شیعریکی کوردیه بۆ سهرزمانی عهره بی تا نه وکاتیش هر قوتایی کولنج بووه و دهرچوونی له کولنجی ته ده بیات سالی 1957 به شیکي کرنی به رگی دووه می یادداشته کانی پیکده هینن.

دکتور مارف خه زنده دار یادداشته کانی ته نیا زانیاری که سی نین، به لکو سهرچاوه یه کی کرنی میژوویین، نه ویش به هوی نه وه ی هندیگ که سایه تی بینوه که سایه تی گشتین و له میانه ی چاپیکه وتن له گه لیاندا دید و پروانینان باس ده کات له و کاتدا، یه کیکه له و

سەرگوزشته گرنگ و میژوویییه بیانهی دهیگریتهوه
 بینینی شیخ محمودی خه فیده. له زووهوه تامه زووی
 بینینی شیخ محمود بووه تا ئه و کاتهی قوتایی
 کولنج دهییت ئاواکهی دیتهدی، سالی 1956 شیخ
 محمود دواژه کانی ژیا نی له نه خوشخانهی
 سامه پائی له بهغداد به سهر ده بات. له ریگی
 یارمهتیدانی ره فیک حیلیمیهوه ده توانیت له گهل گیر
 موکریانی و به شیر مو شیروه سهر دانی نه خوشخانه
 بکات و چاویان به شیخ بکه ویت و سهر دانی بکه ن
 پیش تهوانیش مه لیک فه یسه لی دووه و عه بدولتیلا
 لای شیخ بوون و سهر دانیان کردووه. دکتور
 مارف خه زنده دار ده لیت دواي خونا ساندن که و ته
 قسه کردن له گهلماندا. له قسه کانی شیخ محمود
 بزیانی کردووه ته مانه بوون: ئیمه ئیشی خومانه
 نه نه زانی، پیاوی دلسوز کهم بوون، هه له مان ته کرد،
 فیزی سیاست نه بووین، نه مانده زانی چون له گهل
 دوژمندا حیسابی خومان بکهین، خوینده وارمان
 بکهم بوو، ئیمه سهر نه که و تین، به لام ئیوه ن
 ئومیدی ته م کورده قوربه سهره، چاریکی بکه ن،
 ته وهی ئیمه بومان نه چووه سهر ئیوه به عیلم
 و معریفه ت بیکه ن. پیش ته وهی مالئاوایی له
 شیخ محمود بکه ن دکتور مارف خه زنده دار
 دارای دیاری لی ده کات شیخ محمودیش
 ته سبیحه کهی ده داتی.

له ریگی ته م یادداشتانه وه هه ندیک
 زانیاری میژوویییمان بۆ ئاشکرا
 دهییت، بۆ نمونه ره فیک حیلیم
 خوی ورده کاری چونییی چاپکردنی
 یادداشته کانی نه گتراهه ته وه،
 له یادداشته کانی دکتور مارف
 خه زنده دار وه بومان ده رده که ویت سالی
 1957 بهرگی یه کهم تا پینجه م خوی
 پاکتوس و سهر په رشتی چاپی کردووه و
 جه مال خه زنده داری برایشی بهرگی شه ش.

دوکتور مارف خه زنده دار وهک خوی دهیگریته وه
 هه میشه خه ونی به وه وه بینوه بیته پاریزه، دواي

ته وهی دهیته قوتایی کولنجی ته ده بیات مه یلی ده که ویته
 سهر ته وه و فه لسه فه و به درێژایی ژیا نی به رده وام
 دهییت.

جیاواز له هه موو ته که سایه تیانه ی له ژیا نیدا هه به و
 باسی کاریگه رییه کانیان ده کات (توفیق وهه بی) جیگه یه کی
 تایبه ستی لای هه به و کاریگه رییه کانیان له وایتتر زیاتر
 بووه له سهری ته مه ش کاتیک زیاتر بوون دهیته وه،
 که بیره وه رییه کانی ده خوینته وه له زور شویندا ناوی
 دهییت و وه سفوسه نای ده کات، بۆ نمونه له جیگه یه کدا
 به م شتیه به هه ستی خوی ده رده بپیت و ده نووسیت:
 چون چوار سالی خویندنی کولنجی ته ده بیات باوه پرنامه ی
 پینه خشییم، هه روه ها توفیق وهه بی و کۆپه کانی و ماله وه
 و نامه خانه که ی باوه پرنامه ییکی مه زنتریان پین به خشییم
 هه تا هه تایه شانازی پێوه بکه م. توفیق وهه بی فیزی
 هه موو ته و شتانه ی کردم که له کولنج فیزیان نه ده بووم،
 من نالیم ته وانه ی توفیق وهه بی ته واکه ری کولنج بوون،
 پینچه وانه راسته، کولنج ته واکه ری قوتابخانه ی مالی
 توفیق وهه بی بوو بۆ من!

دوکتور مارف خه زنده دار سالی 1957، که ته وکات ته مه نی
 27 سال دهییت له گهل سه عه به سالح عه لی چه غماغی
 ته مه ن 17 سالی پوورزای له باوکه وه هاوسه رگیری
 ده کات و جه سه ن زیره ک گورانییژی ئاهه نگه یانه.

دواي ته واکه رینی کولنجی ته ده بیات سالی 1957، له
 قوتابخانه ی ناوه ندی شه رقیه له شاری کهرکووک وهک
 ماموستای زمانی کوردی داده مه زریت. ئیدی له ویتوه
 ئاشنا بوونی به شاعیران و نووسه ران و ته فه ندییانی
 خه لکی کهرکووک له چاپخانه و کۆپ و کۆبوونه وه کان
 زیاتر دهییت، چاپخانه ی مه جیدییه له و سهر ده مانده دا
 شوینی کۆبوونه وهی ماموستایان و خوینده واران و
 شاعیران بووه. وهک چاپخانه یه کی ئاسایی نه بووه، به لکو
 وهکو یانه یه کی ته وه بی و کومه لایه تی بووه. دوکتور مارف
 خه زنده دار له وچ ته نیا خه ریکی ماموستایه تی ناییت، به لکو
 خه ریکی کاری رۆژنامه گه ری دهییت و یه کیک دهییت له
 دامه زرینه رانی گوفاری (شه فه ق)، که یه که مین گوفاری
 کوردی بووه بایه خی به لیکولینه وه و ره خنه داوه. له سهر
 ته و گوفاره و نووسه رانی و هه لومه رچی ده رچوونی و

ناوه پۆکییه وه بیره وه ریه کانی خۆی دهگیریته وه کاریگه ری گوشاره که و له هه مان کاتدا بارودوخێ فرههنگی ئه و کاته شمان پیشان ده دات له شویتیکدا ده لیت: شاعیر و نووسه ر و خوینده وارانێ سلیمانی شانازیان به کۆواری (شه فقه) وه ده کرد، ناوه راستی هه موو مانگی که به تاسه وه چاوه تۆر بوو، ئیمهش هه ولمان ده دا له کاتی دیاریکراو ده ربچێ. که (شه فقه) ده که یشته سلیمانی نامه خانه ی که لاویژ ده ووروژا، له ژوره وه چی نه بوو، به لام خه لکی له ده ره وهش له پیش ده رگای نامه خانه که شوسته که یان ده گرت، رینواریان هه راسان ده کرد.

کو ده تاکه ی 14 ی ته مووزی 1958 له عێراق و لیکه وته کانی و ده نگوباسه کانی و ده سته که وته کانی بۆ کورد و هه لومه رچی ئه وکات، به ورده کارییه باس ده کات، هه ندیکجار ده که ویته به راورد کردن له نیوان سه رده می پاشایه تی و سه رده می کۆماری، بۆ نمونه سالی 1958-1959 به که مین سالی مامۆستایه تی ده بیته له سه رده می کۆماری و ره خنه ی ئه وه ده گریته چۆن دوائ پاشایه تی و سه رده می کۆماری قوتابخانه کان بوونه شوینی سیاسه ت و حیزبایه تی و ده لیت: مال وێرانی له وه دایه قوتابخانه بیته مه لبه ندی سیاسه ت و پارتایه تی. له سه رده می مه لیکدا داوایان لێ نه ده کردین به شان و باهووی خاوه نشکو دا هه لیلین، که چی له و ده ورده نا هه ندی دوو پوو و ماستاو ساردکه ره وه بۆ خۆبرنده پیشه وه داوایان ده کرد پارتیایه تی و سیاسه تی پوژانه ی شوێش بیته ناو پۆلی خویندنه وه.

که شتی بۆ رووسیا به ڕینگه ی چه ند فڕۆکه و فڕۆکه خانه و ده وله تیکه وه ده بیته و راسته وخ بۆ رووسیا نابیت و ئه مهش واده کات پایته ختی چه ند ده وله تیکی جیاواز ببینیت وه که ئه سته موول و ئیه ننا و ستۆکهۆلم و دوا جار ده گاته مۆسکو. مۆسکو بۆ دوکتۆر مارف خه زنه دار جیهانیکی نوێ بوو کرمیلین و گه ران و میتروکانی مۆسکو سه ره تای ژیا نه نوێیه که ی بوو له ولاته نا له ویش به رده وامه له باسکردنی ئایین و دابونه ریتی کومه لگه ی رووسی و چۆنیتی سیاسه تکردنیان وه که چۆن پیش سه فه رکردنی له کوردستان و عیراقیشدا به هه مان شیوه هه رشویتیکی بۆ پڕۆیشته یه به ورده کاری گیراویه تیه وه.

ئو کورد و عه ره به عێراقیه نه مان پیده ناسیتیت که چۆن ژیا نی

کومه لایه تی و ئه ده می خۆیان گوزه راندووه، له رووسیا چۆن که سانی جیاوازی ناسیوه و په یوه ندی له که لیان چۆن بووه بۆمان ده گیریته وه، که شته کانی له بۆنه جیاوازه کاندایه که له مامۆستاکانی زمانی رووسی و زانسته بۆ ناوخۆی رووسیا به شیکێ گرنکی گیرانه وه کانی ئیدی ئه وه ندیه جوان و سات به سات که شته کانی ده گیریته وه ئاشنا ته ده کات به و ناوچانه ی که شتی بۆ ده کات و شاره زای شویته کات ده کات و له که ل خۆی که شتی ئه و ناوچانه ت پیده کات وه که هه میشه ته نیا باسی خۆی نا کات، به لکو له هه موو پوویه که وه ئه و شویتانه ت پیده ناسیتیت جگه له چه ندین زانیاری هه مه رهنگ.

ره خنه له خویندن له رووسیا ده گریته، که هه موو خویندکاریکی ده ره وه ی رووسیایان ده رچواندووه ئه وه ی باش بوایه یان خراپ بوایه، بۆ نمونه له خویندنی زمانی رووسی هه موو خویندکاره کان ده رچوون له کاتی که

هه موویان شایسته ی ئه و ده رچوونه نه بوونه، به لام بۆ خویندکاری خۆیان واته بووه! دوکتۆر مارف خه زنه دار له رووسیا جگه له خویندن به چالاکی ریکه خراوه یشه وه سه رقالبووه، بۆ نمونه له کومه له ی خویندکارانی کورد له ئه وروپا.

دوکتۆر مارف خه زنه دار که مترین ژیا نی له مۆسکو بووه و زۆرترین ژیا نی که زیاده له هه وت سال ده کات له سانت پیترسبورگ (لنینگراد) بر دوه ته سه ر. له وێوه سه ره تای خویندنی ئه کادیمی له ئامۆژگای پوژه هلاتناسی به شی کوردی ده ست پێ ده کات و ئاشنا ده بیته به ناوه ئه کادیمییه ناسراوه کانی ئه وکات، وه که ئۆریبلی و قه ناتی کوردی و یوسفو شچ تسوکه رمان و پوودینکۆر و ئاسیلیفنا و مووسه یلیان.

ئیدی له وێوه وه سه رگوزه شتی سه ره تاکانی خویندنی ده ست پێ ده کات و قه ناتی کوردی ده بیته سه ره رشتیاری نامه ی دوکتۆراکه ی به ناو نیشانی (میژووی ئه ده می کوردی تازه 1890 تا سه ره تای شه سته کانی سه ده ی بیسته م)، له سالی 1963 دوکتۆراکه ی ته واه ده کات خۆی له یادداشته کانی دا به وردی باسی سه ره تاکانی

چونیتی گنتوگورنی نامه‌کەئێ تا گۆتایی دەکات و بە پلەیه‌کی بەرز نامه‌کەئێ وەرده‌گیریت، بەهه‌مان شێوه‌ئێ توفیق وهه‌بێ قه‌ناتی کوردۆش له‌و که‌سایه‌تیانه‌یه‌ کارێگه‌ری زۆری له‌ ژیا ئیدا هه‌بووه.

گێڕانه‌وه‌ئێ ژیان و پروداوه‌کانی پرووسیا به‌ سهرنجراکیشیه‌وه‌ ده‌گێڕێته‌وه‌ له‌ بچووکتێن شته‌وه‌ بۆ گه‌وره‌ترین شت. رابوارده‌کانی خۆی له‌ ولاته‌دا ناشاریته‌وه‌ و ئاماژه‌یان پێده‌کات. دوکتۆر مارف خه‌زنه‌دار به‌ وردی باسی میژوو و کاره‌کان و کارێگه‌رییه‌کانی ئامۆژگای پۆژه‌هلانتاسی ده‌کات و ئاماژه‌ به‌ په‌یوه‌ندی خۆی و مامۆستا و پسرپه‌رکه‌کانی زانسته‌ جیاوازه‌کانی ئامۆژگا ده‌کات. هه‌ر ئوکات و له‌ کاتی خۆیندی ده‌بیت ده‌ست ده‌کات به‌ گه‌ڕان به‌ناو ئه‌رشیف و ده‌ستنوس و نامه‌خانه (کتیبه‌خانه) ئامۆژگای پۆژه‌هلانتاسی، له‌ کاتی گه‌ڕان و بینینی کوار و پۆژنامه‌کان بۆ په‌که‌مینجار په‌که‌مین ژماره‌ئێ پۆژنامه‌ئێ (کوردستان) ده‌دۆزێته‌وه‌، چیرۆکی دۆزینه‌وه‌ئێ ده‌گێڕێته‌وه‌، دوا‌ئێ ئه‌وه‌ئێ بۆی ده‌رده‌که‌وێت پۆژنامه‌ئێ کوردستان له‌ 22 ی نیسانی 1898 له‌ قامیره‌ ده‌رچوو، به‌ پیشنیاری خۆی دوا‌ئێ گه‌ڕانه‌وه‌ئێ بۆ کوردستان له‌ 22/4/1968 له‌ پۆژنامه‌ئێ (برایی' التأخی) وتاریک له‌و باره‌یه‌وه‌ بلاو ده‌کاته‌وه‌ و له‌ ناوه‌بۆکی وتاره‌که‌ باس له‌وه‌ ده‌کات با پۆژی ده‌رچوونی په‌که‌م ژماره‌ئێ پۆژنامه‌ئێ (کوردستان) بکه‌ین به‌ جه‌ژنی پۆژنامه‌گه‌ری کوردی. (جه‌ژنی پۆژنامه‌گه‌ری کوردی) له‌و پۆژه‌دا ده‌کرێته‌وه‌ و بۆیه‌ یادکرده‌وه‌ئێ ئه‌و پۆژه‌ شانازییه‌که‌ئێ بۆ دوکتۆر مارف خه‌زنه‌دار ده‌گه‌ڕێته‌وه‌ و میژوو به‌ ناوییه‌وه‌ تۆماری کردووه.

له‌ پرووسیا به‌ جار به‌ جار یادوه‌رییه‌کانی هه‌راسانی ده‌کەن و ده‌یه‌یتنه‌وه‌ بۆ لای میدیای کچی و خه‌زانه‌که‌ئێ و نیشتمان، له‌و باره‌وه‌ ده‌لێت: به‌

له‌ش له‌ پرووسیا دوور و به‌گیان له‌ناو شاخ و ده‌شت و دۆلی نیشتمان بوم. من نه‌مه‌دزانی دوورکه‌وته‌وه‌ له‌ خاک قازانجی ئه‌وه‌نده‌ زۆره‌، ئه‌وه‌ئێ له‌ نیشتمان به‌ خه‌یالمان نه‌ده‌هات له‌وئێ بیرم لێ ده‌کرده‌وه‌، ئه‌و بیره‌وه‌ریانه‌ئێ له‌ یادمان چوو یوه‌نه‌وه‌ به‌ ولاتی غوریته‌دا له‌ ئاسۆی بیرمان چاوشارکێیان له‌که‌لما ده‌کرد. هه‌ر ئه‌وه‌ش بووه‌ هۆی ئه‌وه‌ئێ نووسینی چیرۆک له‌ میتشکمان زیندوو بیه‌ته‌وه‌ و بیره‌وه‌رییه‌کانی نیشتمان بین به‌ سه‌رچاوه‌ئێ ئه‌و چیرۆکانه‌، کاتیکیش له‌ پرووسیا دوا‌ئێ هه‌شت سال ده‌گه‌ڕێته‌وه‌ جیه‌نیشتی جوانیه‌کانی سانت پیترسبورگ و بیره‌وه‌رییه‌کانی له‌و شاره‌ و شوێنه‌کانی دی ئاسان نه‌بووه‌ و که‌وتووته‌ ئیوان دوو به‌رداشی سه‌خته‌وه‌ و به‌ ئاسانی یادوه‌رییه‌کانی وازی لێناهیته‌ن. له‌باره‌ئێ کارێگه‌ری و هیزی یادوه‌رییه‌وه‌ له‌ په‌که‌یک له‌ پۆمانه‌کانی پۆماننوس (به‌ختیار عه‌لی) رسته‌یه‌کی سه‌رنجراکیش هه‌یه‌، که‌ ده‌لێت: (یادوه‌ری تاکه‌ جلیکی چلکێ پیسه‌ که‌ ئینسان ناتوانیت زوو زوو بیه‌شوات). دوکتۆر مارف خه‌زنه‌دار له‌ دوا‌ئێ تیپه‌ربوونی چه‌ندین سال بیره‌وه‌رییه‌کانی سانت پیترسبورگ و خه‌زان و زاگروسی کوپری په‌خه‌ی به‌رنادمن و وه‌ک خۆی ده‌لێت: به‌بێ بیره‌وه‌ری ئه‌و خاکه‌ ده‌روونم هه‌واریکی په‌هاوار بوو! بۆیه‌ سالی 1976 سه‌فه‌ر و که‌شت بۆ پرووسیا و سانت پیترسبورگ ده‌کاته‌وه‌. ئیدی ده‌که‌وێته‌ به‌راوردکردنی ئه‌مه‌رۆی سانت پیترسبورگ و سالانی شه‌سته‌کان و ئه‌و نزیکه‌ئێ هه‌شت سالی له‌وئێ بووه‌، زاگروسی ته‌مه‌نی سێ سال بووه‌ جیه‌نیشته‌وه‌ و ئیستا دوا‌ئێ هه‌شت سال به‌ یازده‌ سالی ده‌یه‌یه‌ته‌وه‌ و به‌ بابا بانگی ده‌کات! قه‌ناتی کوردی ده‌یه‌یت و سه‌ردانی ئامۆژگای پۆژه‌هلانتاسی و جیگه‌ئێ دلخوازی ده‌کات. دوا‌ین سه‌فه‌ری بۆ پرووسا ئه‌وه‌ئێ له‌ بیره‌وه‌رییه‌کانی ده‌یکه‌ڕێته‌وه‌ سالی 1987 ده‌بیت، ئه‌مجاره‌ له‌ بری بیه‌ینه‌وه‌ئێ قه‌ناتی کوردی ئه‌و مامۆستایه‌ئێ که‌ کارێگه‌رییه‌کی زۆری له‌سه‌ر دوکتۆر مارف خه‌زنه‌دار هه‌بووه‌، سه‌ردانی گوپه‌که‌ئێ ده‌کات و فرمێسکی غه‌مباری ده‌ڕێژیت. وه‌ک هه‌میشه‌ له‌م سه‌فه‌ره‌شیدا په‌ شیکێ گرنکی باس باسی سانت پیترسبورگ و ئامۆژگای پۆژه‌هلانتاسیه‌.

دوكتور مارف خەزەندەدار پشووئەكى خويىندى ھەبووئيت ھەروا دەستەوەستان دانەنىشتوو و لە مالهە بەرئى بکات! سەفەر و گەشت بەشىكى گرنكى ژيانى پىنگەھىتت. لە پشووئە خويىندى سالى 1961 لە 18ى تەموز - 25ى ئاغوست سەفەرى ئەرەنستان و چىاي ئەلەگەز قەفقاس دەکات و پۇژ لە دواى پۇژ ھەمووى بە زنجىرە دەگىرئەتەو. چى دەبىئىت درىغى ناکات لە گىرئەتەوئى شار و گوند و سروشت و دابونەريت و کەسايەتتەکان و ئەوئى تۆ بە خەيالدا نايەت ئەو باسى دەکات، باسکردنیک ھەمووى زانىارى و بابەتى گرنک ئەم سەفەر و گەشتە تەنھا سەفەر و گەشتى کەسێكى ئاسايى نىيە بۆ خودى خۆى، بەلکو سەرچاوەیەكى زانىارىيە بۆ ئەوانەى دەخويىنەو وەک چۆن کتیبىكى زانستى و مێژووى دەخويىنەو و بەسەر کۆمەلێک زانىارىدا دەکەون! بۆ نمونە 9/8/1961 کە چاوى بە عەرەبى شەمق دەکەوئیت بە چێژەو دەگىرئەتەو و ھەندیک باس لە دەمى عەرەبى شەمقە ئاماژە پێدەکات. دیمەنى جوانى شارى سانت پیتەرسبۇرگ ھەمیشە سەرنجى دوكتور مارف خەزەندەدارى ڕاکێشاو و ھونەرى بەرزى بىناسازى و سروشتەکەى و گەلەرى و زەریاچەى تاو پارکى و... تاد. لەو شارانەى ژيانى بوو کە ھەمیشە لە یادەویدا ئامادەى ھەبوو و کاریگەرى ھەبوو لەسەرى و زۆربەى شوئە جیاوازەکانى بىنیو و سەردانى کردوو، دەتوانىن بلىن کونج و کەلەبەرى سانت پیتەرسبۇرگى بىنیو، چونکە کە یادداشتەکانى پۇژگارى پووسىاي دەخويىنەو ھەمیشە ئەو شارە ئامادەى ھەبە و لە ھەر کاتێكى جیاوازدا باسى لایەنێكى ئەو شارە دەکات، شارێک بۆ خۆى بریتى بوو لە مۇزەخانەى کەوڕە ھەموو ولاتیک یان شارێک شوئینێكى ھەبە و بە تايبەتەندى ئەو شوئە دەناسرئەتەو ئەوەندە گرنک و کاریگەرە ئەگەر سەردانى ئەو شوئەت نەکردبەت، وەک ئەو وایە ولاتەکە یان شارەکەت نەبىنەت، شارى سانت پیتەرسبۇرگ بۆ پووسىا بەو شێوئەى دەكتور مارف خەزەندەدار دەلێت: ئەوئە بھاتايە پووسىا بۆ خويىندى یا بىنىنى، بۆ ماوئەى کەم یا زۆر، ئەگەر سانت پیتەرسبۇرگى نەدایە، نەدەبوو بلى پووسىام دیو، خۆ ئەگەر لەوئیش بژىايە دەیتوانى بلى ھەموو پووسىاي پانوبەرىنم دیو.

کاتى خۆى پیتەرى گەوڕەى قەیسەرى پووسىا ئەم شارەى بەو شێوئە دەروست کردوو، پیتە دروستکردنى ھەموو ئەو روپا گەرابوو، بۆ ئەوئە ديارترین دروشمى ھەر شارێک بىنئە ئەو شارەى دروستى دەکات! یەکیک لە تايبەتەندىيەکانى یادداشت و بىرەوئەىيەکانى دوكتور مارف خەزەندەدار ئەوئە لە بىرەوئەىيەکانى تەنھا ئەو ناکتێتەو کە خۆى بىنیوئەت، بەلکو زۆرچار دەگەرئەتەو بۆ مێژوو و زانىارى لەبارەى ئەو شوئە دەگەرئەتەو، بۆ نمونە بە گەرانى بە شوئە جیاوازەکانى شارى سانت پیتەرسبۇرگ جگە لە گىرئەتەوئى ئەوئە دەبىنەت دەگەرئەتەو بۆ مێژووى پووسىا، کە دەچتە وىستگەى شەمەندەفەر بە باسکردنى وىستگە کۆلنادات باسى مێژووى وىستگەى شەمەندەفەر دەکات لە پووسىا، کە دەچتە سەردانى مالى پووشکین ھەر باسى مالەکەى ناکات چى بىنیو، بەلکو دەگەرئەتەو بۆ مێژووى ژيانى پووشکین و سەردەمەکەى و ئەوئە دەیزانئیت باسى دەکات! بۆ زۆرێک لە باسەکانى تریش ھەروا کردوو.

دواپۆژەکانى ژيانى گۆرانى شاعیر لە نەخۆشخانەى کرملین لە مۆسکو و سەردانىکردنى دوكتور مارف خەزەندەدار و گفتوگۆکردن لەگەل یەکدیاد. ھەندیک زانىارى و بۆچوونمان لە دەمى گۆرانى شاعیرەو بۆ تۆمار دەکات، کە سەرچاوەیەكى گرنکە بۆ تىگەیشتن لە دونیابىنى گۆران، بۆ نمونە بەتايبەتەى لەو جیاوازىيەى کە گۆران بىنیوئەتەى لەنیوان تیر و پراکتیکى ئایدیۆلۆژىاي مارکسیزم تا لە کوردستان و عىراق بوو تیۆرى مارکسیزم شتیک بوو و لە پووسىا بە پراکتیکى شتیکى دیکەى بىنیو، لەو بارەو دەكتور مارف خەزەندەدار دەلێت: نویشکى بیروپرای گۆران وەکو لەم دانیشتنەدا بۆمى دەربەرى ئەوئەبو، پراکتیکى ئەو تیۆرىيەى باوئەرى پەن ھەبە و لەو ولاتەدا لەسەرى دەپۆن ئەوئە نەبوو کە چاوەروانى دەکرد.

بۆ ئەوئە شارەزای کولتور و ژيانى پووسەکان بیت و مەعریفەى ھۆشیارىت لەبارەیانەو فراوان بکەت، دەمیت

یادداشته‌کافی دوکتور مارف خه‌زنه‌دار بخوینیتیه‌وه،
ئه‌وه‌ی له‌م یادداشته‌یه‌وه وردی‌کارینه‌وه ده‌ست
ده‌ک‌ویت گومان ده‌که‌م له‌کتییی تردا به‌ئاسانی
ده‌ست بکه‌ویت!

وا ده‌رده‌که‌ویت دوکتور مارف خه‌زنه‌دار به‌شیک
یادداشته‌کافی له‌کاتی خۆیدا نووسییه‌وه، ئه‌و
کاته‌ی له‌پروسیا ده‌بیت بۆ خویندن له‌سه‌فه‌ره‌که‌ی
بۆ ئه‌رمه‌ستان پۆژ و مانگ و سال ده‌نوسیت
پۆژه‌کان به‌زنجیره‌ ده‌گیریتیه‌وه، بۆ سه‌فه‌ره‌که‌ی
ئه‌ستونیا و ئوکرانیاشی به‌هه‌مانشیه‌وه، هه‌روه‌ها
له‌گه‌شتی نوینه‌رانی کۆمه‌له‌ی دۆستایه‌تی
عیراق و سوڤیه‌ت بۆ پروسیا و ئه‌رمه‌ستان له
مایسی 1972، له‌گیرانه‌وه‌ی یادداشته‌کافی سالی
1983 له‌ولاتی جه‌زائیریش پۆژ و مانگ‌کان
ده‌نوسیت، هه‌روه‌ها له‌گه‌شته‌کافی بۆ ئیسپانیا و
مه‌غریب سالی 1985، هه‌روه‌ها له‌پۆژی مرینی
سه‌رۆکی جه‌زائیر ده‌نوسیت: ئیواره‌ی پۆژی
27/12/1978 له‌ده‌فته‌ری یادداشت دا ئه‌مه‌م
تۆمار کرد (ئه‌م‌ۆ به‌یانی له‌جه‌زائیر ئه‌فسانه‌ییکی
تری سیاسیی نیوه‌ی دووه‌می سه‌ده‌ی بیستم
کوتایی هات، بومیدیان مرد...).

هه‌ندیک جار نووسییه‌وه‌ی یادداشته‌کافی
دوای چه‌ند سالیگ به‌سه‌ر تئیه‌ری‌بوونی
پو‌وداوه‌کاندا نووسیویه‌تییه‌وه له‌کوتایی
لا‌په‌ره‌کافی به‌رگی پینجه‌مدا باس له
یه‌کتییی نووسه‌رانی کورد ده‌کات،
ئاماژه‌به‌نامه‌ی ده‌سته‌کارکێشانه‌وه‌ی
له‌وه‌کتیییه‌ ده‌کات سالی 1973،
دواتر باس له‌وه‌ ده‌کات له‌وه‌ پۆژه‌وه
تا نووسینی ئه‌م دی‌وانه‌ په‌یه‌ه‌ندی
پێشانه‌وه‌ نه‌ماوه‌ به‌رواره‌که‌ی نووسیوه
شه‌مه‌ 12/2/1994، که‌واته‌ پینشت
به‌شیک ئه‌م بیره‌وه‌ریانه‌ی نووسیوه
و سالی 2010 بلا‌وی کردوه‌ته‌وه، ئه‌مه‌ش
ئه‌وه‌مان بۆ ده‌رده‌خات دوکتور مارف خه‌زنه‌دار
پۆژ له‌دوای پۆژ یادداشته‌کافی کاتی خۆی تۆمار کردوه

و هه‌ستی به‌گرنگی یادداشت‌نووسین کردوه و له‌لایه‌کی
دی‌که‌وه‌ وای کردوه زۆر به‌وردی بیانگیریتیه‌وه و له
له‌بیرچوونه‌وه‌ بیانپارێزیت و به‌ئه‌مانه‌ته‌وه‌ بیانگیریتیه‌وه،
دوکتور مارف خه‌زنه‌دار ئه‌ندامی کۆمه‌له‌ی خویندکارانی
کورد بووه له‌ئوروپا و له‌ئلمانیا و پروسیادا
به‌شداری کۆنگره‌ و چالاکییه‌کافی کۆمه‌له‌که‌ی کردوه
له‌پروسیا و سه‌رچاوه‌ی گرنگه‌ بۆ هه‌ر توێژه‌ریکی
میژوویی یه‌ویت کۆلینه‌وه‌ی له‌سه‌ر بکات.

سه‌ره‌پای ئه‌و ژبانیه‌ی له‌پروسیادا بر‌دوویه‌تییه
سه‌ر له‌ماوه‌ی هه‌شت سالدای ئه‌و گه‌شت و سه‌فه‌ر و
پا‌ب‌وردنانه‌ی کردوویه‌تی سه‌رسام‌بوون و چێژییینی له
سروشتی جوانی ئه‌و ولاته‌ و دامه‌زراندنی له‌ئامۆژگای
پۆژه‌ه‌لاتناسی وای لێ نه‌کردوه‌ بیرێ کوردستان
نه‌کات، پینشتیاری دامه‌زراندنی بۆ ده‌کن له‌ئامریکا
و زانکۆی هارفارد. له‌چه‌ند شوینی یادداشته‌کافی ئه‌م
تاهه‌زرویه‌ی بۆ نیشتمان ناشاریتیه‌وه، گه‌شت ده‌کات بۆ
ئوکرانیا و به‌هۆی سروشته‌که‌یه‌وه‌ و بوونی دارگۆزه‌وه
خه‌یال ده‌بیانه‌وه‌ بۆ هه‌ورامان!

دوکتور مارف خه‌زنه‌دار په‌خته‌ له‌هه‌ندیک کورد
و ها‌و‌پ‌ی خۆی ده‌گریت که‌ چۆن له‌وه‌ پۆژگاره‌دا بۆ
پا‌ب‌وردنی خۆیان سیاسه‌تێان کردوه و خه‌ریکی
به‌رژه‌وه‌ندی تایبه‌تی خۆیان بوون و په‌ته‌تیبیان ده‌کرد
و ئه‌وه‌ی خه‌میان نه‌بووه‌ فێربوون و خویندن بووه، به‌بێ
ئه‌وه‌ی ناویان به‌پینت هه‌ندیکیان به‌سه‌ر به‌ره‌ی بارزانی و
به‌ره‌ی فه‌هد دابه‌ش‌بوون و دوکتور مارف خه‌زنه‌دار پێشان
ده‌لێت: (که‌م فام و هه‌له‌شه).

له‌هه‌ندیک شوینی یادداشته‌کانیدا له‌سه‌ر جۆری دونیاییینی
و هه‌لو‌ب‌ست و په‌فتار و نووسینی هه‌ندیک ها‌و‌پ‌ی و
دۆستی خۆی په‌خته‌ ده‌گریت یان لایه‌نی نه‌رینیان
باس ده‌کات بۆ نه‌مونه‌ له‌وانه‌ کا‌و‌وس قه‌فتان، هه‌ژاری
موکریان، هه‌من و مومتاز خه‌یده‌ری، به‌هه‌من ده‌لێت
له‌زۆر شتدا هۆشیار نه‌بوو یان باس له‌وه‌ ده‌کات هه‌من
قبوولی نه‌بووه‌ یه‌کیک ته‌مه‌نی بچووک بیت و له‌ته‌مه‌نی
کو‌پ‌ی خۆی بیت په‌خته‌ی لیتگریته‌، به‌د‌ل‌شا مه‌ریوانی
شاعیری وتوه، د‌ل‌شاد کێیه‌؟ د‌ل‌شاد چیه‌ په‌خته‌ له‌من
بگری! تا ئێره‌ ئاساییه‌، به‌لام ئه‌وه‌ی ئاسایی نییه‌ دوکتور

مارف خهزنه دار له یادداشته کانییدا هیچ رهخنه له خۆگرتنیکى تیندا نییه، یان باس له هیچ ههله و کهموکورتییەکی خۆی ناکات وهک مرقۆنیک که ئهمه پێمان وایه یهکێک له خالی لاوازی یادداشته کانییتی.

دوکتۆر مارف خهزنه دار بۆ ماوهیهک له گهڵ هاوێی کچهکەى پێکهوه بهیهکوه دهبن دواتر و له سالی 1964 بپریاری هاوسهرگیری دهمهن و سالی 1965 مندالیکى کورپان دهییت ناوی دهییت (زاگرۆس). جگه له خیزانی ئافرهتیکى تر به ناوی گاله یهکێک بووه لهو ئافرهته پروسیانهی دوکتۆر مارف خهزنه دارى زۆر خوشویستوه، بهلام دوکتۆر مارف خهزنه دار هیچ وهلامدانهوهیهکی بۆی نهبووه. له سالی 1968 کاتیک دهگهڕێتهوه هاوسهر و زاگرۆسى کورپیشى بهجێدههێت و نایانییینهوه تا ئهو کاتهى له مایسى 1972 له گهشتى نوێنه رانی کۆمهلهی دۆستایهتی عێراق و سوڤیهت بۆ پرووسیا و ئهرمهستان و له کورتایی گهشته که یان و له گهڕانهوه یاندا له ئهرمهستانهوه بۆ پرووسیا و دواتر عێراق له پۆزی 27/5/1972 دهرفهت دهقوزێتهوه بۆ پۆژنیک خیزانی دهییت، چونکه پۆزی دواتر دهگهڕێتهوه بهغداد زاگرۆسى کورپى لهو یهکتر بینینه دا ئاماده نییه، دنیا پێچهوانه بووتهوه، دوکتۆر مارف خهزنه دار پێش سهفهرى بۆ پرووسیا نهخۆشى زۆرى بۆ دههیتیت و واز له جگهرهکیشان دههیتیت، بهلام خیزانی لهتاو دووری دوکتۆر مارف خهزنه دار بووه به جگهرهکیش! ئیدی لهوێه دهکهونه ههست و سۆزگۆڕینهوه و گیرانهوه و گهڕانهوه بۆ یادهوهرییهکانیان.

له ڕینگه ی یادداشته کانییهوه دهزانین چیرۆکی (ئهلهمان کوردی) بیست سال له مێشکیدا بووه ئهوجار نووسیویهتی و بلاوی کردووهتهوه، چیرۆکی (بووکه شووشه) سی سال له مێشکیدا بووه ئهوجار دهستی کردووه به نووسینی! له ڕینگه ی یادداشته کانییهوه دهزانین چی نووسیوه و چۆنى نووسیوه و له کۆندا بلاوی کردۆتهوه.

دواى گهڕانهوهی بۆ کوردستان ئاشنا دهیتهوه بهو شوێنانهی که ههشت ساله ههیشه له بیردهوریدا ئامادهییان ههبووه، کهسهکان و شوێنهکان گهڕاون و شتهکان له جینگه ی خۆیان جولاون، به تامه زۆرییهوه بۆنى ئهو شوێنانه دهکات که یادهوهری لهگهڵیدا ههیه، پیاسه و

گهڕان بهناو شار و شهقام و کوچه و کولانهکانی دهییهنهوه بۆ دونهیای پێش سهفهکردنی بۆ پرووسیا، مرقۆ ئاویه بۆ ههیشه ناتوانیت له رابردووی دابیریت!

له گهڕانهوهیدا دهست دهکات به نووسین و بلاوکرینهوه له پۆژنامه و گوڤارهکان، ههیشه له بۆچوونی له یادداشتهکانی دوکتۆر مارف خهزنه داردا ئهوه دهخوینینهوه بهلایهوه ههولدانی فیزیوون و توانا و خۆ پێگه یاندن له بروانامه گرنگتر و بهرزتره، ههریویه له ژيانى تاییهتی و پهیوهندییهکانیشیدا ئهوه بهروونی ههست پێدهکات که ژماره ی ئهوانه کهم نهبوون که بروانامه ی بهرزیان نهبووه و دوکتۆر مارف خهزنه دار پهیوهندی تاییهتی لهگهڵیان ههبووه دژی ئهوانه بووه بههۆی بروانامه وه تووشی له خۆبایی و لووتبه رزی هاتوون، وهک دهردهکهوێت له ژيانى خۆیدا زۆری بینیهوه لهوانه ی بروانامه ی بالایان ههبووه و ئهوه ی چارهروانیان لیکراوه ئهوه نهبوون بۆیه له شوێنیکى یادداشته کانییدا دهنووسیت: کى دهلى خاوهن باوه رنامه ی

بهرز دهبن ژیر و زیرهک و زانا و دانا بن! هه ر لهوبارهیهوه سالی 1974 لهوکاته ی خۆی و دلشاد مهربوانی شاعیر دهبنه مامۆستای بهشی کوردی له زانکۆی سلیمانی، دلشاد مهربوانی بروانامه ی خویندنی بالای نهبووه و دوکتۆر مارف خهزنه دار بهراوردی دهکات لهگهڵ خاوهن بروانامه بالاکان و دهنووسیت: دلشاد دهرچووی بهشهکە ی بهغدا بوو، باوه رنامه ی بهرزی نهبوو، بهلام کاشکی ههندی لهو مامۆستایانه ی باوه رنامه ی بهرزیان ههبوو، ئهم میدالیه و نیشانه یان نهبوایه و پله ی زانستی دلشادیان ههبوایه! ههروهها دهلیت: قوتابییان به چاوێکی بهرز تهماشایان دهکرد، زۆریان وایان دهزانی باوه رنامه ی بهرزی له دهرهوه ی ولات وهگرتهوه.

لهنیوان پۆشنییران و نهکادیمیستانی کورد وهک خه لکی ئاماسی ههیشه یرق و کینه ی کهسیتی بهردهوام ئاماده یی ههبووه، دوکتۆر مارف خهزنه داریش بههۆی هینانی بروانامه ی دوکتۆراوه زۆریک ئیرهییان پێدرووه و دژایه تیان کردووه و هه ندیکیش ویستوویانه

ئەم لەسەریان بنووسیت و وەسف و سەنای نووسینە
لاواز و خراپەکانیان بکات و درۆ لەگەل خۆیتەر بکات
ئەمیش نەیکردوو و بێگومان ئەمەش بێ دژایەتی
تێپەرناییت!

سالی 1968 دواى گەڕانەوەى دوکتۆر مەرف
خەزەندار دەبیتە مامۆستای کۆلیجى ئەدەبیات
و لەوێوە بۆ یەکەجار ژيانى وانهوتنەوهى لەناو
زانکۆدا دەست پێ دەکات لە زانکۆى بەغدا، هەروەها
هەر لێرەشەو چالاکیە پۆشنییری و ئەدەبیەکانى
بە چەرى دەست پێ دەکات، لەوانە پەشدارى لە
پەکییتی نووسەرانى کورد و کۆری زانیاری کورد
و کۆمەلەى پۆشنییری کوردی و... تاد.

دوکتۆر مەرف خەزەندار کەسیکی ئەکادیمی
دابڕاوە نەبوو لە پرۆداوە سیاسییەکان، بەلکو لە
یادداشتەکانیدا لەگەل باسکردنى لایەنى فەرھەنگى
و ئەکادیمی و پۆشنییری خۆى و دەورووبەرى
باسى پرۆداوە سیاسییەکان دەکات و پەڕەندیشى
هەبوو لەگەل هەندیک لە سەرکردەکانى کورد و
ئەمەش وای کردوو بەسیان بکات یان پرۆداویکی
گرنگى سیاسى پووی داییت لە سەرەدەمى ژيانى
ئەودا ئاماژەى پێکردوو.

هەمیشە دەپەویت ئەو پێشان بەدات
وەک ئەکادیمیستیک و پۆشنییریک
لە یادداشتەکانیدا کە لە ژيانیدا بە
شیوەیەکی گشتى سەر بەخۆ بوو و
سەر بە حیزب و ئایدیۆلۆجیایەکی
دوگما نەبوو، بۆ ئەمەش دژایەتى و
نەیارى زۆرى بۆ دروست بوو، لە
سەرەتای هەفتاکانى سەدەى رابردوو
پەختە لە پۆشنییرانى کورد دەگریت،
کە بە هەموو ئاوازیکی هەلپەریون
و بەمشێوەیە دەنووسیت: کەم کەس
هەبوون لەناو پۆشنییرانى کورد نانى
بەیانى لەگەل کۆمۆنیست و نانى نیوەڕۆ لەگەل
بەعس و نانى ئێوارە لەگەل پارتى دیموکراتى
کوردستان نەخۆن. هەروەها تووڕەیی خۆى بەراتبەر بە

کۆمەلەیک لە پۆشنییرانى کورد ناشاریتەو، بەهۆى ئەوێ
بەو نیازەى کە دەچوو بە شاخ یان خۆیان لە پارتەکان
نزیک دەکردوو بۆ ئەوێ پۆستیکیان پتیدریت، یان بێنە
مووچەخۆریکی گەورە و مەفت بەهۆى هەلوێست گۆڕین
و دووڕپیانەو پەختەگرتن و بیزاربوونی دوکتۆر مەرف
خەزەندار لە بەشیک لە پۆشنییرانى کوردی لە چەندین
شوێنى یادداشتەکانیدا ئامادەیی هەیە، تەنانت لە شوێنیکدا
پێشان دەلێت مافیای پۆشنییری! ناویان ناهێتیت، بەلام لە
شیوەى باسکردنیدا ناراستەوخۆ پێشان دەلێت هەندیک لە
پۆشنییرانە کۆن و بە ئاسانى دەیانناسینەو و هەندیک
لەو ناوانە ناوی دیاری و ناسراوی کوردن و لە ململانێ
توند بوو لەگەلیان و ئەمەش وای کردوو هەمیشە بە
نەیارى یەک بەمێتنەو، لە شوێنیکدا دەنووسیت: هەندى
لە پۆشنییران لە یەکتەرى بە بەهانه بوون، لە گەتوگۆ
سیاسى و بازرگانى کوردن بە پارتیایەتى قەسەیان یەکتەرى
نەدەگرتەو، ئێتر تێک دەگیران، کارەسات دەگەشتە
ئەوێ بە تەق، زەلە، شەق و تێپەلەدان بەرانبەرى یەکتەرى
بوەستن...

لە یادداشتەکانیدا ئەوەمان بۆ پرۆن دەبیتەو دەردەکورد
و ناکوکی و رقی کەسییتی پۆشنییرانى کورد، هەر تاییەت
نێیە بە باشوورى کوردستان، ئەوەتا سالی 1972 لە
گەشتیکدا لەگەل نوێنەرانی کۆمەلەى دۆستانەتى عێراق
و سوڤیەت بۆ یەریقان و ئەرمەنستان لە دانیشتن و
کۆبوونەوێکدا لە یەریقان عەرەبى شەمۆ و جاسمى
جەلیلش ئامادە دەبن، ئەم دوو کەسایەتیە پۆشنییرە
ناسراوە ناتوانن رقی لە یەکیوونیان لەبەرچاوى میوانەکاندا
بشارنەو! دەلێت: من بەراستى چاوم برى بوو عەرەبى
شەمۆ و جاسمى جەلیل و کۆری بچووکى جەلیلى جەلیل،
دەمزانى لەبەر من بۆ ئەم کۆبوونەوێکە هات بوون. ئەم
سێ کوردە لە نزیک یەکەو نەبوون عەرەبى شەمۆ لە
لاییک و جاسم و کۆرەکەى لە لاییکى تر دانیشتن بوون،
من دەمزانى ساردییک لە نێوانیاندا هەیه، ئەویش لەبەر
هیچ نا تەنیا دەردە کوردەکەیه، نووسەریک یا زاناییک
حەز بەو ناکا یەکیکی تر لەو گەورەتر یا بە ناوترەهەبى،
بەرگی شەشەمى بە باسکردنى جۆلانەوهى سیاسى و
خەباتى چەکدارى کورد دەست پێ دەکات لەنێوان سالانى

زیرەک، کە زۆرکات لە مالی دکتۆر مەرف خەزەندار
ژیاوە، زۆر کەسایەتی تر، بۆ ناسین و پوانین و
ژیانی ئەو کەسایەتییانە بێرەوهرییهکانی دکتۆر
مەرف خەزەندار سەرچاوەیەکی گرنگە. دۆستێکی
نزیکی شیخ محەمەدی خال بوو، لە باسکردنی ئەو
کەسایەتییانە و پەڕەندی لەگەڵیان و کاریگەری و
هەندیک کات باسکردنی ژیاڵی نەینییان و ئەدەبیات و
نووسینیان لەو تاییەتمەندییانەن لە یادداشتهکانیدا
و بەشێکی گرنگی ئەوانەیی دەگێڕێتەوێ زانیاری
و سوود بە خۆنەر دەگەیەنن، کە لەوانەیی ئەو
زانیارییانە لە هیچ بەلگەنامەیکەدا یان توێژینەوێکەدا
نەیدۆزینەوێ. ناسینی ئەو کەسایەتییانە هەریەکەیان
بەپێی نزیک و دووری، یان بەهۆی چالاکییەوێ
و بەگۆڕەیی ئەو پەڕەندییەیی هەببوو لەگەڵیان،
قەسەیان لەسەر دەکات و لەگەڵ بەشێکیان زۆری
لەسەر نووسبوو و لەگەڵ هەندیکتریان کەمتر.

(ئەو شار و ولاتانەیی بێنیویەتی: سلێمانی،
کەرکوک، بەغداد، موصل، کۆت، کۆیە، عەمارە،
یابل، سەلمان پاک، تاران، کرمانشان، هەمەدان،
خانەقین، دوکان، هەلەبجە، قەنسە، ڕووسیا و
داغستان، ئازەربەيجان، گورجستان، ئەدجاریا،
ئەبخازیا، شارەکانی ڕۆستوف و پیتیکورسک
و کبسلوفسک و مەحەج قەلا و باکو و
تەفلیس و باتوم و سوخوم و گووداوتو
و گاگرا و خوستە و ئەلەر و سۆچی،
نۆفگورود، ئەرمەنستان، لاتفیا،
ئۆزبەگستان، ئۆکرانیا، ئەستونیا،
لیتوانیا، ئەلمانیا، مۆلداڤیا، جەزائیر،
قەرەنسا، بەریتانیا، ویلز، ئیسپانیا،
مەغریب، تونس... تاد). ڕۆیشتەکانی
لە هەرسێ ڕێگەیی و شکانی و ئاوی و
ناسمانییەوێ بوو، هەریەک لەو ولات
و شارانە چ خۆی بە گەشت و سەیران

بۆی چووین چ لەگەڵ خێزان و مامۆستا و
قوتابییهکانی هاوڕینی تێیدا ماڵیەوێ، یان بۆ خۆیندن
بۆیان چووین، یان بۆ وائەوتەوێ و وەک مامۆستا

لێیان نیشتەجێ بووین بۆ ماوێیەکی درێژ دکتۆر
مەرف خەزەندار زۆر بە وردی هەموویان دەگێڕێتەوێ،
لە ئاویانەوێ بۆ میژووینیان و سڕوشتی جوگرافیایان لە
دابونەریتەوێ بۆ کایەیی کۆمەڵایەتی لەوێوێ بۆ فەرھەنگ
و ھونەر و باسکردنی شاعیر و نووسەر و ئەدەبیات
و سیاسەت و شۆڕشەکانیان و مۆزەخانە و زانستگا و
کتێبخانە و شیوازی ژیاڵ و شوینی گەشتیاری و... تاد.
بەپێی تاییەتمەندی هەر شار و ولاتیک وەک خۆی، هەر
شوینیک سەرنجی ڕاکێشاییت و زانیبیتی شتیکی نوێی
پێدەبەخشیت سەردانی کردووە.

لە بێرەوهرییهکانی باسی ژیاڵی تاییەتی و خێزانداری
خۆی دەکات، ژیاڵی ڕۆشنیری و نووسین و کتێبەکانی
بەپێی قوناغە جیاوازهکان دەگێڕێتەوێ. باسی بەشی زمانی
کردی کۆلێجی ئەدەبیات دەکات، چالاکی لە کۆمەڵە
ڕۆشنیرییهکان. سیمینار و کۆپی ڕۆشنیرییهکانی باس
دەکات. بە وردی جەنگی عێراق و ئێرانی سالی 1980
دەگێڕێتەوێ. بە گێڕانەوێ ڕۆژانە یادداشتهکانی لەبارەیی
جەزائیر و زانکۆی عەنناوەوێ، کە تیایدا وائە دەلیتەوێ
لە هەرسێ قوناغی بەکالۆریۆس و ماستەر و دکتۆرا
ئاشنامان دەکات ئەو شوینانەیی سەردانی دەکات و ئەو
کەسایەتییانەیی دەیانناسیت دابونەریت و ھەلسوکوت و
دونیاییینیان، وەک چۆن لە ڕووسیا بوو بێرەوهرییهکانی
دەیاننێتایەوێ کوردستان و بەغداد لە جەزائیریش بە
ھەمان شیوێ بوو. دکتۆر بۆ ماوێی پێنج سال لە
سالی 1983-1988 لە جەزائیر دەبیت و دواي ئەو
دەگەریتەوێ و دەبیت بە مامۆستای زانکۆی سەلاحەدین و
بێرەوهرییهکانی بەو وشانە کوتایی پێدینیت: من بە تەنیا
مامۆوە، بەلام تەنیا بێم بەخۆمەوێ نەدی، چونکە کلیلی
کلۆمی سندووقی کتێبەکان بە دەستمەوێ، دۆست و
نزیکی میلیۆنان کەسم لەو ڕۆژەوێ پەرەردگار تەبیەت
و ئادەمیزادی دروست کردووە تا ئەمڕۆ. تا دواھەناسە و
دەبیم دەیی کەسێکی تر لە ناو خەلکی دا لە من بەختیارتر
ھەبێ؟!

نامه‌کافی مارف خه‌زنه‌دار

سالی 2023 له‌گه‌ل چاپی دووه‌می یادداشت‌کافی، کتیی (ئەرشیفی نامه‌کافی مارف خه‌زنه‌دار) یو یه‌که‌مجار بلاوبوویه‌وه، کتییبه‌که (بنیاد خه‌زنه‌دار)ی کوپی دوکتور مارف خه‌زنه‌دار کویکردووه‌ته‌وه و ئاماده‌ی کردووه و په‌راویزی یۆنوس‌سیوه، قه‌باره‌ی کتییبه‌که (295)لاپه‌ریه و له‌لایه‌ن ده‌زگای فام له‌هولێر چاپ و بلاوبووه‌ته‌وه.

کۆی نامه‌کافی کتییبه‌که بریتییه له (106) نامه، هه‌موو نامه‌کان به‌زمانی کوردیییه و یه‌که‌نامه‌ی نه‌ییت به‌زمانی عه‌ریبییه و له‌لایه‌ن (عبدالغفار عه‌لی یه‌حیا) نووسراوه، ده‌ست‌نوس‌ی نامه‌کانیشی له‌گه‌له‌دایه. نامه‌کان له‌کەسی تاییه‌تمه‌ند و پۆشنییر و پسپۆری جیاوازه‌وه بۆی هاتووه، وه‌که‌کەسی (سیاسی، ئەکادیمیست، شاعیر، هونه‌رمه‌ند، میژوونوس، نووسەر، شوێنه‌وارناس، پۆماننوس)، نامه‌کان له‌سالی جیاواز و له‌شوێنی جیاوازه‌وه هاتووه، کۆنترین نامه‌یان نامه‌ی ره‌فیق حیلیمیه و بۆ سالی 1952 ده‌که‌په‌ته‌وه، تازه‌ترین نامه‌ش نامه‌ی عومه‌ر مارف به‌رنجییه سالی 2007

نامه له‌پۆزگاری پیش په‌یدا‌بوون و بلاوبوونه‌وه‌ی مۆبایل و ئامیژه‌کافی تری ژیری ده‌ست‌کرد گرنگی و بایه‌خی خۆی هه‌بووه، له‌نامه‌کافی ئه‌و پۆزگارهدا ته‌نیا هه‌واله‌پرسی و چاک‌چۆنی نییه، به‌لکو له‌نامه‌کاندا چه‌ندین باسوخواس و هه‌والی ئه‌و پۆزگارانه‌ش له‌خۆ ده‌کریته، که‌ده‌کریته وه‌که‌به‌لگه‌نامه‌یه‌کی گرنگ خۆیندنه‌وه‌ی بۆ بکریته و سوودی لێ بیه‌نریته.

ئه‌و نامه‌ی بۆ دوکتور مارف خه‌زنه‌دار هاتووه له‌پووی قه‌باره‌ی نامه و باسه‌کافی ناوه‌پۆکیانه‌وه هه‌ریه‌که‌یان له‌وی تر جیاوازه و له‌یه‌که‌ناچن، هه‌روه‌ها هه‌ندیکیان گرنگی خۆیان هه‌یه و بارودۆخی میژووی سه‌رده‌می‌کمان بۆ پوون ده‌کاته‌وه، له‌بابه‌ت و په‌هه‌ندی جیاوازه‌وه، به‌تایه‌ت له‌باره‌ی نووسین و کتیب و پۆشنییرییه‌وه، به‌لام هه‌ندیکیشیان ئاسایین و بۆ هه‌واله‌پرسی و ده‌نگیاسه و هه‌ست و سۆز ده‌ربهرین بۆ دوکتور مارف خه‌زنه‌دار، یان داوای نووسینیان لێ کردووه بۆ بلاوکردنه‌وه له‌بلاوکراوه‌که‌دا، هه‌ندیک له‌نامه‌کان هه‌والی نارینی کتیب

له‌خۆ ده‌کریته به‌دیاری، یان نامه‌ی وای تێدایه که‌سێک داوای لێکردووه وینه‌ی شاعیریکی بۆ بنیاریته به‌بۆچوونی ئیله وه‌که‌تییینی و سه‌رنج و په‌خه‌یه‌که له‌م لایه‌نه‌وه ئه‌و جۆره نامه‌ن پنیوست به‌بلاوکردنه‌وه ناکات، چونکه نه‌بۆ مه‌عریفه و هۆشیاری خۆینه‌ر گرنگه نه‌هیچ نه‌وتراوینکیش ده‌لێن له‌باره‌ی دوکتور مارف خه‌زنه‌دار، یان هه‌ر بابه‌تیکی تر ته‌مه‌نموونه‌ی ناوه‌پۆکی یه‌که‌یک له‌نامه‌کانه، که‌چه‌وه‌ته ئه‌حمه‌د ناجی بۆی ناریدووه: (بۆ بۆی خۆشه‌ویستم دکتور مه‌عرووف، نامه‌کی پڕ له‌برایه‌تی و داسۆزیت پیم گه‌یشت و زۆر خۆشحال بووم، سوپاسی هه‌ستی به‌رزت ته‌که‌م وه‌ئومیده‌وارم له‌م نزیکانه‌ بگه‌ریته‌وه وه‌یه‌نیته‌ شاد بین، هه‌میشه‌ دوعا و نزای خیرت بۆ ده‌که‌ین له‌یه‌زانی به‌خشنده و میهره‌بان داواکارم له‌گه‌شت ناخۆشییه‌که‌ بته‌پاریزی، ئیتر بۆی).

به‌شیک له‌نامه‌کان بریتین له‌و نامه‌ی که‌ دوکتور مارف خه‌زنه‌دار بۆ کەسی به‌رانبه‌ر ناریدوویه‌تی و ته‌ولنیش وه‌لامیان داوه‌ته‌وه، هه‌ندیکی تریان نامه‌ی بیبه‌رانبه‌ره و له‌لایه‌ن ئه‌وانیتره‌وه بۆی نێردراوه، هه‌موو نامه‌کان له‌لایه‌ن په‌که‌زی نێروه‌وه هاتوون ته‌نیا دوو نامه‌یان نه‌ییت که‌له‌په‌که‌زی مینه‌وه‌یه، که‌ئوانیش بریتین له‌شوکیه‌ په‌سول و نه‌سڕین فخری.

له‌په‌که‌ی خۆیندنه‌وه‌ی نامه‌کانه‌وه که‌سیتی هه‌ندی ناوداری کورده‌مان بۆ پوون ده‌ییته‌وه، که‌باس له‌تاییه‌تمه‌ندی که‌سیتی خۆیان ده‌که‌ن، بارودۆخی ده‌رچوونی بلاوکراوه‌یه‌کمان بۆ پوون ده‌کاته‌وه، بۆ نمونه له‌و نامه‌ی که‌ ئازاد عه‌بدولواحید سالی 1992 له‌سلیمانیه‌وه بۆی ده‌نیریته ده‌رباره‌ی ده‌رچوونی گو‌فاریک. له‌نامه‌کانه‌وه هه‌والی چاپکردن و وه‌رگێرانی کتیب و بارودۆخی پۆشنییری خۆینده‌واری کورد تێده‌که‌ین، وه‌رگێر (حه‌مه‌سه‌عید حه‌مه‌که‌ریم) سالی 1983 نامه‌یه‌کی ناریدووه له‌شاره‌زورمه‌وه باس له‌وه ده‌کات کتیی (کورد)ی مینۆپسکی، که‌دوکتور مارف خه‌زنه‌دار وه‌ریگێراوه بۆ زمانێ عه‌ریبی و

ئەویش وەرگىتراوه بۇ كوردى و 10 ھزار دانەى لى
 چاپ كىردووه! ھىروھى دەلىت كىتىپى (يادداشتەكانى
 پۇژنامەنووسى) مەكسىم گورگىم وەرگىتراوه، كە
 كەوتە بازار لە ماوھى ھەفتەپەككا ھەر ھەمووى
 فرۆشرا و ھىچى نەماپەوھ! لە ھەندىك نامەكانەوھ
 ھەلسەنگاندن و ھەلوئىستى چەند چەند كەسايەتتەك
 دەخوئىتتەوھ لەبارەى نووسىن و كەسايەتتى دوكتور
 مارف خەزەندارەوھ.

لە رىگەى نامەپەكى ئەحمەد ھەردى شاعىرەوھ
 مەملەنتى پەكترشكاندننى نووسەر و ئەدىبانى سالانى
 ھەشتاكانى سەدەى رابىردو و دەزانىن، سالى 1983
 ئەحمەد ھەردى شاعىر نامەپەك بۇ دوكتور مارف
 خەزەندار دەنووسىت، لە نامەكەدا بە خوزنەوھ
 ئەوھ باس دەكات كە ئەمە چەندەھەمىن چارە
 نووسەران و ئەدىبان ھەوالى مەرگى بە ناراست
 بلاو دەكەنەوھ و دەيمىرئىن!

مارف خهزنه‌دار دوایین پیری "نالی" ناس

ته‌لعه‌ت تاهیر

له کوتایی سالانی ههشتاکانی سدهی راپردو (قورسیشه مندالی و ههراشیم بخوښته سدهی راپردووه)، بۆ یه کهم جار چوومه مالی دکتور مارف خهزنه دار، په ینجامه یه کهوه سهرقالی باخچهی ماله کهی بوو، بۆ منی تازه ههراش، دانېشتن له گهل پیاوړیکی له چه شنی دکتور مارفدا که مه له وانیکی شماره زای په حری نالی و ناسراوترین پروناکبیری ههولیر و بهرگریکاریکی له سهر ههقی 'په مزی نافع' و کوردایه تی، کاریکی تا بلنی مایه ی کامهراتی بوو، دوا ی نه وهی به دم قسه وه هندی بیلکاریمان له باخچه کهی کرد، چوومه ژووره پراوهر له کتیبه کهی، هه زوو سحری شو ژووره دایگرتم، منیک له گهل دوو برا و دوو خوشک له ژووریکدا دهخوتین، زور جار له جهوشه دا کتیبم دمخوینده وه و زوو زووش باوکم له کتیبه کهی داده براندم له وهی کاسبیه ک بکه م باشتره، له پهر که وتمه ناو به هه شته کهی ته لیجیری دانتي، که وتمه ناو بونی کتیبان (که دواتر زانیم بونی کتیبخانه زور له بونی ناو کلینسا دهچیت).

من گنج بووم و نهویش له وسهری هه موو بابته کان هاتبووه وه، من باسی شوفلیکم دمکرد که پښوښته هه رچی نه دهی کورده راپمالی، نهویش خه می نه وهی بوو که نالی چه ند بهیتی مؤله مەعی ههیه، من پښم وابوو کورد پاکترین میله تی میژووه و نهو پښی وابوو نه توره شه قاریک نه ولاتری عه شیرته، من خوینگه رم بووم و ده موښت له ناو شاعیرانی گه به کی کوراندا یه که مین بم و نهو هینشتا سیحری جوانیه کانی سان پترسبورگ به رینه دابوو، پښوښته بلیم که من زور قهرزازی 'دکتور مارف'م، هه میسه ده رگای ماله کهی بۆ من کراوه بووه، قهت په زیلی نه کړدوه له

وه لامیک که پرسپاره کهی خهوی لی سهندووم. یه کهم کهس بووه دهستی گرتووم له تیگه یشتنی کلاسیکی کوردی، لیکدانه وهی به نرخ و ناوازه ی هه بوو بۆ شیعر ی نوښی کوردی سهرده می عه بدوللا گوران و نه وه کهی، زور جار به یه کهوه ده چوینه گه به که کانی ته عجل و عه ره بان و بیرژیان و یه که یه که نه خشه ی کونی ههولیری پښم ده ناساندم، باسی شه تله خاسی له شوینانیک ده کرد که ببوو کتیبخانه و په نجه ی بۆ کولانیک راده کتیشا که کاتی خوی کاریز بووه، ناوی نهو ماله ده که نه نانی پښم ده ناساندم که له سالانی چله کاندا به کوردی له ماله وه قسه یان ده کرد. باسی قوتابخانه ی نه دهی سؤفیه گری و شیعر ی ثوتماتیک سؤفیه کانی میژووی ئیسلامی بۆ ده کردم، که پښم چه ندین سده له خورئاواییه کان نوښه رییان داهیناوه (نهو نوښه ریه ی که له سده ی بیستدا خورئاواییه کان پښه ی ده نازن!) له رښی نهو وه من کتیبی (عروج) ی محیدین بن عه ره یی و (الامتع والموانسة) ی نه یی حه بیانی ته وحیدی و (فن الهوا) ی ثوید و (کومیدای نیلامی) ی ته لیجیری دانتم خویندووه ته وه، له ماله کهیدا عه بدولخالق مه عرف و به دیع باباجانم ناسی. هه رده م سفره ی خواردن و سفره ی زانست و سفره ی کتیب بۆ هه موان والا بوو. خانه واده یه کی هه بوو له ناو پاکتر و له حه لوا نه رمتر. زور باسی نوو سینه وهی یادداشتمان ده کرد، بیرمه هه ندی کتیبی یادداشتیم بۆ برد که پښم وابوو سوودیان ده یی، له وانه (راپورت بۆ گریگو) ی نیکوس کازانزاکیس. دواتر به هزی کاریکه وه لیکدا براین، هه میسه ییش ددانم پندا ناوه که نهو دابرانه نه نجامی هه له یه کی کوشنده ی من بوو، من خه تابارم له وهی دوو کتیبی دکتور مارفم فه وتاند، گنج بووم و هه ر هینده له دنیا ده که یشتم، ده ره یست نه بووم به دنیا و په فیه قایه تیبه وه، دوو کتیبه که م فروشت و کتیبی (فی ساعة النحس) ی گابریل گاریسا مارکیزم پښم کړی (که ئیستایش لای من خوشه ویستترین پښمانه)، هه رچه ند نه مه شه فاعه تم بۆ ناکات له فه وتاندنی دوو به شه کهی (تاریخ المانیا الهتریة) و چه ندین جار ییش داوای لیووردنم بۆ ناردووه و هه موو جار ییکیش به دله گه وره کهی په یامی بۆ ناردووم و گوته بووی: 'کتیب به

قوربانی تلههت بن، بهلام با بیینم و بیته لام و سهردلنم
بکات. من بوومه منداره سلیمانی و بهدیار نهزمه پروه
پوژانم دهگوزهراند، نهویش هر له ماله پروناکهکی له
کهپهکی پروناکیدایهوه. بۆ زیاتر له پانزه سال من له
قسه و زانست و کهسایهتی دکتور مارف دوور بووم
و پروم نهبوو چاوم به چاوی بکهوینهوه، بهلام خهفتهم
لهوه دایه که مرد و پیم نهگوت چهندم خوش ویستوه،
مرد و وهکو پنیست داوای لیتیوردم لئ نهکرد، هیتله
تهنیا جووله کهکانی نهسووتاند، په یوهندییه جوانهکی من
و دکتور مارفیشی سووتاند، میژووی تهلمانیای هیتلهری،
میژووی نیوان من و دکتور مارفیشی کاول کرد، چهندهه
دهکهه پوژگار بسوو پینهوه و دهست بۆ نهو دوو کتیه
نه بهم. پوژان بیتهوه و خاکه ناسیک بگرم و له باخچه کهیدا
باسی جۆرهکانی شهراب و شیعری نالی و په نجا فلسه کهی
محهمه مه ولوود مهه بکهینهوه (تهمجاره یان شهرتین قسه
له قسهی نهکهه تهنیا سهر راوه شینم).

له يه که مين بينيندا؛ دوکتور خه زنه داريکی جياواز

دانا فايه

ناوهراستی سالی 2001 بوو، که بقیه کهمین جار دوکتور مارف خه زنه دارم له مالی خویان، له نزدیکه و بینی و قسم له که لیدا کرد.

پیشتر له پنی بهرهم و نووسینه کانیه وه، که هندیکیانم خویندبووه وه، دور به دور شو زاتم ده ناسی، جگه له ره گه لیک قسه و بچوونم سه بارهت به دوکتور خه زنه دار بیستبوون، ده گوترا که سیکي له خوبایی و لووتبه رزه، وشک و موعه قهده و هرگیز پشاکه نن، قسان ناکات و زور خوی به شت ده زانی، که سیکي رووشکینه و خه لک تریق ده کاته وه. بیستبووشم که (یه شیر موشیر- ئوستاد) گوتبووی: مارف خه زنه دار با نه یهت بق دوکانه کهم، عه بووسه، قسه ره قه، شیوعیه!

هموو شو قسانه ی له باره ی شو مرفه وه و پیش یه کهمین یه کترینین، بیستبوومن، دورلی و ترسیکی زوریان له لام دروست کردبوو و هه ولم ددا و له دله وه دهخواست هرگیز شو یه کترینینه روو نه دات، به لام راسپارده یه کی ماموستا عومر معرووف به رزنجی هه بوو، که نامه یه ک و کومه لیک کتیب بوون، ده بوو له سهفه رکردنم بق هه ولیر بیانگه یه نمه دهستی دوکتور و له ویشه وه کومه لیک کتیب هه بوون که بق ماموستا عومری دانا بوون، ده بوو بیانیه نمه وه بق سلیمانی، هه لیهت له بهر شه ی داواکاریه که هی ماموستا عومر بوو، به هیچ جوری که دهرفتی نه چوون و خۆد زینه وه ی شو دیدارم نه بوو.

به هه حال، شه وه که ی ته له فۆنم بۆی کرد و خۆم پنی ناساند، پیم گوت له سلیمانییه وه کومه لیک کتیبم بۆت هیناوه و نازانم چۆن بیگه یه نمه دهست. دوا ی شه ی گوتم (کومه لیک کتیبم بۆت هیناوه)، ههستم کرد تونی دهنگی گۆرا و که یفی ساز بوو، چونکه وهک خوی له بهرنامه ی (باخی کتیب) ی که نالی کوردسات دا ئامازه ی پین دا: (جوانترین دیاری به لامه وه کتیبه و له ژبانمدا ماستی هه ولیر و گه زوی سلیمانی لئ ده رچی، هیچ دیاریه کم له کس وه رنه گرتوه و قبول نه کردوه، جگه له کتیب...).

گوتی سبه ی له ماله وه، هه کاتیک هاتی به خیر بییت. ناو نیشانی مالی خویانی پین گوتم، سبه ی به ره و گه ره کی بووناکی، بق مالیان به ریکه وتم.

به دوکتور خه زنه دار و شو قسانه ی له باره ی وه بیستبووم، ته وای می شکمیان داگیر کردبوو و له دله وه خۆزگه م به و چرکه ساته دهخواست که له مالیان دیمه ده ری و بزگارم ده ی.

کاتیک گه یستم بینیم دوکتور له حه وشه، له سه ره قه نه فه یه کی قه دیمی دانیشتوه و چاره پنی گه یشتی من ده کات. له گه ل یه کهمین بینین و دانیشتندا، سه رجهمی قسه و بچوونه کان له باره ی دوکتور مارفه وه به ناپاست گه ران و پو و چهل بوونه وه، شو یه کسه ر به جۆریک رهفتاری کرد، وهک شه ی ده میگ بین یه کدی بناسین و هه ورنی یه کتری بین. سه رها گوتی با که میک لیره دانیشین و دواتر ده چینه ژووره وه. پیشتر زۆرم له باره ی ژووری کتیبخانه که یه وه بیستبوو، بۆیه په له م بوو زوو بچینه ژووره وه و بیینم.

دوکتور هه والی دخی سیاسی و روشنییری سلیمانی پرسی و له و کاته دا که سه رقالی شو باسه بووین، خاتوو (سه عدیه) ی خیزانی، سینییه ک به دهستی وه، که دوو

په رداخ ئاوی له سه ر بوو، هات بق لامان و زور به گه رمی به خیری هینام. سه عدیه خانم له و جۆره ژنانه یه، هه ر له یه کهمین بینیدا هه ست ده که یه ته په ره و ده ی بنه ماله یه کی ریزدار و خانه دانه. هینده ی پین نه چو به قوتوویه ک شیرینی و دوو پیاله چاییه وه هاته وه لامان. خاتوو سه عدیه به و ته مه نه وه وه رهن نه ده بوو له خزمه تکردنی میوانه کانی خه زنه دار و جار له دوا ی جار که ده چووم زیاتر ههستم به ریزداری و میهره بانیه که ی ده کرد، بۆیه هه موو جاریک له دلی خۆمدا ده مگوت (شه وش یه کینکی تره له خۆشبه ختییه کانی دوکتور خه زنه دار)، به دلناییه وه به شیک له ئازایه تی و پر به ره میی دوکتور خه زنه دار، ده که ریته وه بق ماندوو بوون و له خۆ بوو رویی شو خانم.

شو کاته ی قسم بق دوکتور ده کرد، ده میینی زوو زوو سه ییری عه لاگه که ی دهستم ده کات و ههستم ده کرد په له یه تی بزانی شو کتیبانه ی بۆی هاتوون چین؟! شو کاته ی عه لاگه که م دایه دهستی، هه لسا یه سه ر پین و گوتی باشته ر بچینه ژووره وه. شو له پیشه وه و

من به دوايدا بهرمو ژووری کتبخانه کې. بهلام چ ژوور و چ کتبخانه یه ک؟ زه صه ته که سیک هه بیت که یه کم ههنگاو ده چته نهو ژوور هوه، شوک نه بیت و سهری سوور ته میتی! ژووریکي دوورودریژ، تا بنمیچ کتبی، جگه لهو میزه ی دوکتور شتی له سهر دهنووسی و نهو میزه ی بۇ خویندنه وه کومه لیک کورسی به چوارده ورپه وه بوون، په یزه په کیش له ولاره داندرابوو، به هوی نهو په یزه په وه نه بوايه زوریک له کتبه کان دهست نه یانده که بشتی و دانه ده گران.

من پیشتر هرگیز به خه یالیش وینای کتبخانه ی لهو جوړم نه کړدبو و به چاوی خوم ته میبیا به باوهرم نه ده کړد کتبخانه یه کی لهو جوړه له هیچ مالیکدا هه بیت، لهو کاته دا (جاحز) و کتبخانه که یم بیر که وته وه، (په ننگه کتبخانه کې جاحزیش هر مینه دهوله مند بوو بیت که کتبه کان به سهریدا پمان و له ژیرياندو مرد، بلنی دوکتور مارف نه ترسی له ناګاو کتبه کان به سهریدا برمین و له ژیرياندو بمری؟) له دلی خومدا وام گوت!

دوکتور کتبه کانی له ناو عه لاګه که دا دهره یتان و یه ک یه ک که وته سهر کړدنیا، دواتر له سهر میزه کې به رده می دایده منان، شینجا زهر فی نامه کې ماموستا عومری گرت به دهستی وه و ژور به وردی و دیقه ته وه هه لپچری، نامه کې دهره یتا و دهستی کړد به خویندنه وه ی، دوا ی نه وه هر جاریک که دهچووم بۇ مالی دوکتور خه زنه دار، په فیه کی کتبخانه کې له هه مو شته کان زیاتر سهرنجی راده کیشام، نه ویش نهو په فیه بوو که کومه لیکي ژور زهر فی به تالی نامه ی تیدا بوو، هه موو زهر فیه کان هپی نهو نامه نه بوون که بوی هاتبوون، دوکتور مارف نه نه ات زهر فیه به تاله کانیشی نه ده فیه وتاندن و نه رشیفی ده کړدن!

دوا ی خویندنه وه ی نامه کې ماموستا عومر، سهریکي

کړدم و گوتی: نه م نامه یه پیوستی به وه لاهه، هه روه ها دوا ی چهند کتبخانه کی کړدوه که ده بیت بوی بنیزم، تو که ی ده که پیتته وه؟ گوتم: سبه ینی پاشنبوه یو، گوتی: ژور باشه، بهر له وه ی بریخته وه ده توانی سهریکم لی بدیه ته وه؟ گوتم: به سهرچاو، پاشان دهستان کړد به گفتوګو و له باره ی ژور شته وه قسه ی بۇ کړدم، هه ستم ده کړد خه ز دهکات لهو ماوه که مه دا زورترین زانیاریم پی بیه خشی! دواتر زانیم که نهو تافه تی موجه له و پېچوپه نای نییه، هه رچی هه یه راسته وخو به به رامبه رکه ی ده لی، هر نه وه بوو وای له کومه لیک که س کړدبوو پی بلین قسه په ق و پروشکین.

کاتیک دوا ی یتزم لی کړد، دوکتور تا ناو دهرګای خه وشه له که لمدا هات و دواتر گوتی سبه ینی بیتته وه چاوه یم.

نهو دیداره ته وای نهو قسانه ی لام به تال کړدوه که له باره ی لووتبه رزی و وشکی و خوبه زلزانی دوکتور مارف وه بیستبووم و نه وه ی به چاوی خوم بینیم دوکتور مارفیکي تر بوو، بویه هر دوا ی مالئاوایی، وینه ی نهو مرفه م به جوړیکي تر له میشکی خومدا داپشته وه، وانا وینه راسته قینه کې خوی.

بۇ سبه ینی جاریکي تر چوومه وه بۇ مالی دوکتور، (سعه دیه) خانم دهرګای لی کړد مه وه و به هه مان میهره بانیه کې دوینی به خیزی هیتام، دوکتور له ژووره کې خوی بوو، سعه دیه خانم پېشم کهوت بۇ نه و ی، هر که وه ژوور که و تم، دوکتور خه زنه دار به ره و پروم و گوتی: به خیر هاتی، ببوره، نه وه ند ه سهرقال بووم کاتم نه بوو وه لاهه نامه کې کاک عومر بده مه وه، دانیسه نیستا به په له چهند دیریکي بۇ دهنووسم، دواتر کتبخانه کی گه وره ی له سهر میزه کې خوی هه لگرت و دایه ده ستم، گوتی: تا من نامه که دهنووسم تو بۇخوت سهری نهو نه لبوومه بکه، نه وه هاورپیه کم له نه مریکاوه بوی نار دووم، نهو نه لبوومه پره له وینه ت دانسقه و تاییه تی سهر کړد و که سایه تییه کانی کورد و ناوچه کورد نشینه کان، خانمیکي نه مریکي کوی کړدوه ته وه و چاپی کړدوه، منیش ژور هاوکاریم کړدوه بۇ دهوله مند کړدن نه لبوومه که و کومه لیک وینه ی ده که منم دا وه تی...

من هیشتا له سهیرکردنی وینهکان نهبوو بوومهوه نهو دهستی له نووسینی نامهکه ههنگرت و نامهکی خسته ناو زهرفیکهوه، دواتر لهگهله کومهلیک کتیبدا دایه دهستم.

لهدوای ئهویه کتریبینه ئیتر پهیومندیی دوکتور مارف لهگهله مندا بهردهوام بوو و ههر جاریک کتیبکی تازهی چاپ دهکرد، نوسخهیی منی بیر نهدهچوو و منیش ههر جاریک دهچووم بۆ ههولیز، ههر ئهوهندهی کاتم ببوایه، دهبوو سهیریک له دوکتور بدهم، ههموو جاریکیش زیاتر ههستم به خاکهپاییهکی دهکرد و زیاتریش به کتیبخانهکی سهرسام دهبووم.

شتیکی تر که له دوکتور خهزنهداردا پیم خوش بوو، لهو دانیشته و دانیشتهکانی دواتریشدا، ههرگیز باسی نهیارهکانی و ئهوهکهسانهیی نهدهکرد که بهردهوام وینهیی ئهویان دهشیواند، بهلکو زیاتر باسی هاوپی و دزست و کهسه نزیکهکانی دهکرد و یادی دهکردنهوه. (توفیق وههیی بهگ، ئهحمده ههردی، عهبدولخالق مهعرووف، دلشاد مهرویانی و...) لهو زاتانه بوون که دوکتور زیاتر باسی دهکردن.

له سهردانیکیدا بۆ سلیمانی، که دوکتور عهبدوللا عهلیاوانی لهگهلهدا بوو، دوکتور مارف خوی کرد به کتیبخانهیی سلیمانیدا و کتیبکی کرێ. ئیستا بیرم نهماوه چ کتیبکی بوو، بهلام بیرمه کتیبکی قهباره گهورهی (350) لاپهههیی بهرهوژوور بوو. دوکتور مارف دهستی کرد به سهیرکردنی کتیبهکه و لاپهه به لاپهه ههلیدهدایهوه، لهگهلهیدا سهیری ژمارهیی لاپههکانیشی دهکرد و دهیژماردن. سیامههاند هادیی هاوپیتم دهمی له گوینچکهه نزیک کردهوه و گوتی: (سهیری ئهو تاقهته). دیمههکه بۆ منیش سهیر و جیاواز بوو. دوای ئهوهی زانیی که کتیبهکه هیچ کهموکووپی و نوقسانییهکی نییه، سهیریکی کردین و گوتی: ببوورن؛ وا بزانیام دوامخستن، بهلام ناچار بووم وا بکهیم. کاکه من لیره نیم و دوورم، وا بردهمهوه بۆ ههولیز و لهوئ زانیام لاپههیهکی نوقسانه، لهویوه چون بیهینهوه و بیگوپمهوه؟ لیرهدا دهتوانین بلێن، دوکتور مارف به مانای وشه شهیدای کتیب بوو، خوشهویستی بۆ کتیب له خوینیدا بوو و به دهمارهکانیدا دهگهرا. ههموو خوشی و چیژهکانی ژیاانی له کتیبدا دهبینیهوه، بۆیه نهگههچی تهمهتیکیی باش

توانیی خزمهت به کتیب بکات و کتیبخانهیی کوردی ئاوهدان بکاتهوه. بهلام ئهگهه مرگ لیبکهپایه، بهو تهمههشهوه هیشتا دهتوانی زیاتر لهنیو کتیب و نووسیندا بژیت و خزمهتی زیاتر به کتیبخانهیی کوردی بکات...

بۆچی ئاسوده بێ.

دوو ویستگه‌ی پرېشکو له دیداری د. مارف خه‌زنه‌دار

کاوه حاجی عزیز

له راسته‌وه: کاوه حاجی عزیز، د. مارف خه‌زنه‌دار، د. عوسمان دهشتی، د. رهووف عوسمان و سه‌لاحسین ناشتی

وێستگەی یەكەم

له پاییزی سالی ٢٠٠٥دا، هاوکات تۆیه مین ئیستیقای له لای وێژ بوو، دکتور مارف داوهتی رهسمی ئیستیقال بوو، وهك میوان له یهكهمین رۆژدا بابهتیکی لهسهر شههید دلشاد ماریوانی پیشكesh کرد، وهك شایه تحالیک دهلیم: ئهو ماموستای دلشاد ماریوانی بوو، به جۆریك سهرسامی خۆی بهو دهردهبری كه نهدهزانی کامیان ماموستای کامیان بوو، چونكه سهرسامی ههر خۆیندکار به ماموستای خۆی دهوینت، به تایبهتی بهو جۆرهی كه دکتور مارف باسی لێوه دهکرد، ئهمهش گهرهیبی ئهو دهردهخت، به تایبهتی كه بێنیم له کاتی پیشكهشکردنی بابهتهکهیدا چارهکانی نوقم بوو بوون له فرمێسکدا! ههر لهو ئیستیقالهیدا ههندی لهو نووسهرانهی شار كه چارهی ئیمهیان نهدهوینت، لهبهر خۆشهویستی دکتور مارف ئاماده بوون. هۆلی سهنتهری گهنجان جمهیی دههات لهبهر ماموستا و خۆیندکارانی زانکوی سلیمانی جی نهمايو، به تایبهت بهشی زمانی کوردی.

بێم سهیر بوو ئهوان ههموویان لهبهر ئهو زاته هاتبوو، لهوه سهیرتر وینهگرتن لهگهلهیدا ههر مهپرسه! هاورپیهکم ههبوو پێمی دهگوت: خۆزگه وینهگری بوومایه، ئهمرق قهپات دهبووم. ئهوهشم بێر نهچن، ئوخزنیکی خستبووه نێو دلی نووسهران و شاعیرانی رۆژههلات، خۆیانئاسا شاگهشکه بوون. مهخابن! دکتور مارف تهنها شهویک مایهوه و بهیانیهکهی بهجی هینشتن. داخهکم به ههموو تهمنی ئهو ئیستیقاله تهنها ئهو جاره هاتبوو، مهحاله لهبیر بجیت.

وێستگەی دووهم

سالی ٢٠٠٧، ئهو کاتهی كه ئهندامی دهستی کارگیریی بنگهی گهلاویژ بووم، بپارمان دا کۆپیکی ریزلێنان بۆ نووسهر و چیرۆکنووس حسین عارف ساز بکهین، بهنیاز بووین فیلمیکی دیکومینتاری بۆ ئهو مهبهسته بهئهنجام بکهینهین (خۆشبهختانه تا ئیستاش چهن دین جار له TV گهلی کوردستان پهخش دهکریت)، یهکیک له کارهکهرهکانی نێو فیلمهکه، كه ئیمه مهبهستمان بوو تا بهشدار بێت، بهههشتی

دکتور مارف خهزنهدار بوو، له ناوهراستی مانگی پێنجی ههمان سالدا گهیشتییه ههولێر- گهرهکی پروناکی- سهعات دهی بهیانی بوو له دهرگامان دا، چاک لهبیرمه ئهوهی دهرگاکهی لێ کردینهوه، دکتور سهباحی غالب بوو. گوتی ئیوه چۆن بهی مهوعید هاتوون؟ شتی وا چۆن دهین؟ دکتور کاتی نییه بتانیینت. قسهکانی راست بوون. ئهو تیمهی لهگهلهماندا بوون زۆر نیکهزان بوون، بێم گوتن ئارام بن، حل دهین، یهکراست تهلهفونیکم بۆ ماموستا عومهر مارف بهرزنجی له سلیمانی کرد، تیم گهیاوند لهبهر دلسۆزیی کارهکهی خۆمان ئهو تهکهپتهمان فراموش کردوه، بهلکوو به گهرهیبی خۆت قسهیهک لهگهله دکتوردا بکهیت.

ماموستا عومهر فرموی له بهردهرگا بوهستن ئیستا خۆم قسهی لهگهلهیدا دهکهم، ئهوهندهی نهبرد رهحمهتی دکتور مارف خۆی هات و به پرویهکی گهشهوه دهرگاکی

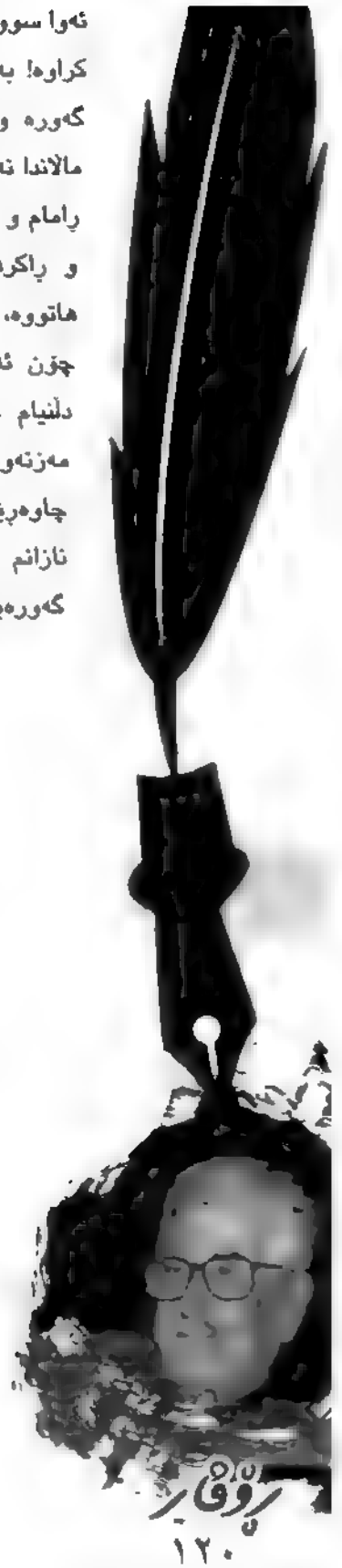
لێ کردینهوه و فرموی وهلامی یهکیک پێی گوتووم ناکرێ من پێشوازییتان لێ نهکهم، فرمویان وهرنه

ژوورهوه. چوینه ژوورهوه. ئیدی من ناوی خۆم بێر چووهوه و خۆیشم نهزمانی بۆچی هاتووم. سههرتا له مهدهخلی مالهکهیهوه تا هۆلی دانیشتن من ههر سهرنجی کتیم دهدا، چوینه هۆلی گهوره تا بنمبچهکه ههر کتیب بوو... زهردهخهنه و رووخوشیهکهی دکتور لهولاره وهستا بێ، سهرنج و نیگای من ههر لهسهر کتیهکانی ناو ئهو ژوورانه بوون كه لێوانلیو بوون له کتیب، كه سهرحه میان سهرحاوهی مهعریفیی بوون به کوردی و عهرهبی و ئینگلیزی و روسی، زمانی تریشی تیابوو، بهلام من ههر ئهوهنده بهناگا بووم. پهژهم بێنی تا دهستی به ههندی لهو کتیهانه بگات كه دهست نایانگاتن. سهیر بوو، من دهزمانی ژووری نوستهکهشی پریهتی له کتیب، كه نهشمبیبوو، لێ کاتیک خۆی له چاپیکهوتتیکی رۆژنامهی (هاوکاری)دا گوتبووی: ئهگهر دیوانی نالی و گوران له ژوورسهرم نهین، ناتوانم بخۆم. ئیدی گومانم نهما تهنیا خهمام و توالت نهین،

ئەوا سووچ و پەتا و پېرەمى ئەو ماله بە كىتىپ پېرۇز
 كراو! بەراستى لەو تەمەنى خۇمدا كىتىخانەيەكى
 گەرە و ناوازم بىنى، كە لە هېچ كىتىخانەيەكى
 مالاندا نەمىنىبوو!

رامام و لە خۇم پىرسى باشە ئەم ھەموو نەھامەتى
 و پاكردن و مالىزانىيەى بەسەر ئەم مېللەتەدا
 ھاتوو، كە خەتمەن پىشكى بەر دىكتورىش كەوتوو،
 چۆن ئەم كىتىخانەيە ئاوا بە شكۆيى ماوەتەو؟
 دىنىام عەشق و خۇراگىيەك لەپشت ئەم كارە
 مەزنەو، باوەرىك ھەيە كە دواپۇژىكى پىرەنگدار
 چاوەرەنەك كەولبوون و نووتەك و تارىكى، ئىتر
 نازانم كى ئەم كۆلتووورە مەزنە، ئەم كەلەپوورە
 گەرەيە دەپارىزىت؟

پردی هاوړپیانه: هه ولیړ - سلیمانۍ په یوه نډیۍ د. مارف خه زنده دار به دوو نووسه ره وه

به اختیار همه سوور

په پوهندي نړيوال نووسه ران و هونه رمندان له دنيا دا باب ته يکي بهر پاسبه، که م نين نه نووسه و هونه رمندانه ي که به ناو هيتاني به کيکيان، به کسره نه و تيريان به بير ديتوه و ناو ده هيتريت، بنگرمان چيرکي سهر و ناوازه له په پوهنديانه دا پروي داوه، که دواتر به شيکيان بوون به کتيب و به شيکي تير شيان به سهر زارانه وه، ده گيرد رينه وه، وهک چون هه نديک له په پوهنديانه به جيا بوونه وه و دواتر يش ناشيرينگر دن و ناو يه کتر زړاندن کوتابي هاتوه، زورنکيش له په پوهنديانه به شيره يه کي جوان تاکو کوتابي دريژه يان کيشاوه و بوون به وانه و نمونه يهک بق نه وه کاني دواتر. له نيو نووسه ران و هونه رمنداني کورديشدا نه م جوړه په پوهنديانه هه بوون و هه ن، بهو جياوازيه وه و به داخه وه، که که مترين جار پيشهاتوه له دريژه و به رده وامي نهو په پوهنديانه، به هه مان راده ي جواني سهره تا و ده ستپيک، به کوتا بگات، نه مه باسيکه

ده کريت هم له پروي کومه لناسيه وه، هم له پروي هه رهنه نكيه وه تاوتووي بکريت و نه نجامي ورد و به جنيش به ده ست به هيتريت، به هه رحال، د. مارف خه زنده دار يه کيکه لهو که سانه ي ناشنايه تيه کي زوري له گهل ده ورو به رده که پدا هه بووه، نه گه له پي يادداشته کانيشيه وه بيت، که له ژير ناوونيشاني "پوژگاري من دا چاپ کراوه، هه روه ها نه رشيفي به شيک له نامه کاني، که به ناو

"نه رشيفي نامه کاني مارف خه زنده دار" له لايه ن بنياد خه زنده داري کوپيه وه بلاوکراوه ته وه، نهوا تيده که ين و ده بينين چهند په پوهنديه کي هه مه لايه ن و بهر بلاوي هه بووه، چ له گهل نووسه ران، چ له گهل سياسي و که سايه تيه ناسراو و ته نانه ت گومناوه کانيشدا، نه مه ش بق پيگه و هه لکه و ته ي ژياني ده گه رينه وه، چ وهک نه کادي مي و ماموستاي زانکو، چ وهک نووسه ر و ليکوله ريک، که

نه رکي نووسينه وه ي پوژه يه کي گه وړه و گراني وهک پوژه ي "ميژوي نه ده ي کوردي" خسته و ته سهر شان. له گهل نه وانه شدا د. خه زنده دار گه شته ليکي زوري بق ولاته جياوازه کان کردووه، هه ندي جار به هوکاري خويندن يان وه زيفه، بق ماوه ي دريژ ماوه ته وه و تیکهل به چين و توژه جياوازه کان بووه و ناشناي کولتور و زمانه که يان بووه. بنگرمان راده و تيني په پوهنديه کاني د. مارف خه زنده دار له گهل نهو که سانه ي ناسيوني، وه کيکه نه بووه، ته نانه ت هه ندي جار به ليکته کينه وه ش دواي هاتوه. له نووسينه دا، له بازنه يه کي دياريکراودا، له په پوهندي د. مارف خه زنده دار به هه ريکه له نووسه ران عومر مه عروف به رزنجي و دلشاد مه ريوانييه وه ده و تين.

■ ■ ■

عومر مه عروف به رزنجي

هولير ۱۹۸۳/۹/۲۵

مال و کتيپخانه ي دکتر مارف خه زنده دار به مېه ستي به شاريکردن له رپوژمسي به رنکردني د. مارف خه زنده دار بق ولاتي جه زانير. نه راستمه: رهووف حمسن، زهير محمد سوز، عومر مه عروف به رزنجي، د. مارف خه زنده دار، رهووف عوسمان، منالکيش (فارس خوند حميد) هورن و هوسي منالي ماله.

له وهلامي پرساريکدا بق هه لسه نگاندي د. مارف خه زنده دار، عومر مه عروف به رزنجي به م جوړه ده و تيت: «که شيک له نواژماره کاني گوفا ري گه لاويژي سالي ۱۹۴۹ به دواوه قه لامي به ده سته و ين و تا نيس تاش به خششي نووسيني

بەردەوام بى و پۇژ بە پۇژ بەرەو پېشەو ە پروات، دەين چى بلىم؟» (۱) پەيوەندىي ەردو نووسەر و ليكولەر د مارف خەزەندار و عومەر مەعرف بەرزنجى نمونەي پەيوەندىيەكى راستگويانە و جوانبۇو، كە لە ئىستاندا ئەو جۇرە پەيوەندىيە يان نىيە، يان يەكجار دەگەن و دانستەيە. پەيوەندىي ئەو دور مەرقە بەر لە ەەر شت، لەسەر بىنەماي ريز و خۇشەويستى دامەزرارە، دواتريش بۇ ناو نووسين و ليكولينەو شۇر بووئەو و لەو شدا چەند بەرەمى سەرەكتووي ليكەوتوئەو. بىنگومان چ وەك تەمەن و چ وەك ئەزمونيش، د خەزەندار دەيەيەك و پتر لە عومەر مەعرف بەرزنجى گەرەتر بوو، ەەر بۇيە لە بواري نووسين و بلاوكرىنەو دا بەرەمى پيش ئەو كەوتو، بەلام دواچار نووسين ليكى نزيك خستوئەو و پردى پەيوەندىيەكەيان لە نيوان ەولير و سليمانيدا، تەخت و خۇشەي بوو.

سەرەتاي ناسيني د مارف و عومەر مەعرف بەرزنجى دەگەرئەو بۇ دەيەي خەفتاكاني سەدەي رابردو، واتە تاكو مردى د مارف، نزيك بە چل سال دەكات، وەك عومەر مەعرف دەربارەي ئەو ميژوو دەلئەت: «چل سال تا ئەوپەري سنوور و مەبەست نزيك و جىي مەمانەي يەكتربوين» (۲) پۇژانە پەيوەندىيەكەيان تۆكە و بەهيزتر دەيئەت، وپراي سەردان و يەكتربينين، بەردەوام كتيب و نامە لە نيوانيان ئالوگر كراو. لە ليدوانىندا بۇ نووسەري ئەم دىرئانە، عومەر مەعرف گوتى كە لە ئەرشىفخانەكيدا بەشى كتيبىك نامەي د مارقم لايە كە بۇي ناردووم. لە نووسينىندا كاوە حاجى ەزيز باس لەو دەكات كە لە سليمانىيەو بۇ تۆماركرىش دىكومىنەتەرييەك لەگەل ستافىيكا چوئەتە ەولير و گەرەكى پووناكى و بەردەم دەركاي مالى د مارف خەزەندار، لە دەرگا دەدەن، «ئەوەي دەركاكەي لى كردينەو، دكتور سەباحى غالب بوو. گوتى ئيوە چۆن بەين مەوعيد ەاتوون؟ شتى وا چۆن دەين؟ دكتور كاتى نىيە بئانينيت. قسەكاني راست بوون. ئەو تيمەي لەگەلماندا بوون زۆر نىگەران بوون، پىم گوتن ئارام بن، حل دەين، يەكراست تەلەفونىكم بۇ مامۇستا عومەر مەعرف بەرزنجى لە سليمانى كرى، تيم گەياند لەبەر دلسۆزىي كارەكەي خۇمان ئەو ئەتەكىتەمان فراموش

كردو، بەلكو بە گەرەيى خۆت قسەيەك لەگەل دكتوردا بگەيت. مامۇستا عومەر فرموى لە بەردەرگا بوەستن ئىستا خۆم قسەي لەگەلدا دەكەم، ئەوئەندەي نەبرد پەجمەتى د مارف خۆي ەات و بە پرويەكى گەشەو دەركاكەي لى كردينەو و فرموى وەلامى يەكيك پىي گوتووم ناكري من پيشوازيستان لى ئەكەم، فرموى وەرئە ژوورەو» (۳) دانا فايەق دەگيرئەو: چەند جار كە لە سليمانىيەو چوئەتە ەولير، لە زەرفدا نامە و كتيبى عومەر مەعرف بەرزنجى بردو، بۇ د مارف و لەوسەريشەو وەلامى نامە و كتيبى د مارقى بۇ عومەر مەعرف بەرزنجى ەيتاوتەو» (۴)

عومەر مەعرف بەرزنجى لە چەندىن نووسين و بەرەمدا بۇ كارەكاني د خەزەندار گەرەوئەو و دەربارەيان ناو، بۇ نمونەي لە ئەولەين كتيبىدا: «ليكولينەو و ببليوگرافىي چيرۆكى كوردى (۱۹۲۵ - ۱۹۶۹)، كە لە ۱۹۷۸ دا چاپ و بلاوكرەوئەو، لە چەند شوئندا بۇچوون و چيرۆكەكاني

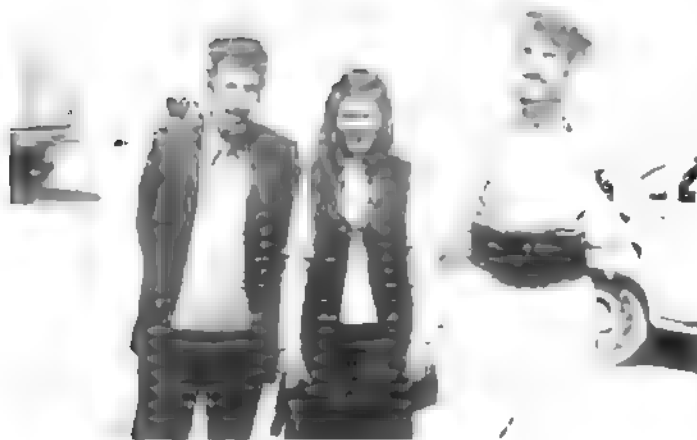
د مارف خەزەندارى بەسەر كردوئەو. لە كتيبى «بەلگەي زيندوويشدا، كە كۆمەلىك بابەتە سەبارەت بە ئەدەب و ميژوو، عومەر مەعرف لە يەكيك لە وتارەكاندا بە ناوي «جەژنى پۇژنامەنووسىي كوردى، بە ستايشەو باس لە ئاشكراكرىش پۇژى دەرچوونى يەكەمين پۇژنامەي كوردى دەكات، كە لە لايەن د مارف خەزەندارەو لە ۱۹۶۸ دا، لە ەردو پۇژنامەي «التاخى» بە زمانى ەربىي و «براى» بە زمانى كوردى، ئەو پۇژەي دەستنيشان كردو و وەك بابەتيك بلاوى كردوئەو.

گرنگرين ئاوردانەو، عومەر مەعرف بەرزنجى لە د مارف خەزەندار كتيبىكە بەم ناو: «برايم ئەحمەد لە كارە زانستى و ئەدەبىيەكاني پروفيسۆر د مارف خەزەنداردا، ئەم كتيبە ۲۰۰۴ چاپ و بلاو كراوئەو، يەكيكە لە كتيبە بەنرخ و جيسەرنجەكان، كتيبەكە پىنكەاتووە لە چەند بابەتيك، كە تىكرا دەرخەري ناوونيشانە سەرەكىيەكەن، ئەويش شوينپنەلگرتنى ەموو ئەو دىر، پاژ، نووسين، وەرگيران، نامە و كارە ەابەشانەيە كە لە نيوان

حاشاهه‌لنگر په‌نهانه، که ده‌توانین له ډیر په ډیری
 هم کتیبه‌دا بیخویننه‌وه: دهرخستن و دره‌وشانه‌وه‌ی
 وه‌فاداری بیت‌هنگانه‌ی برابم شه‌مه‌د د مارف خه‌زنه‌دار
 به پیتووسی عومر معروف به‌رزنجی.

دلشاد مریوانی

سهرانی (ژانګو، ۱۹۷۵) په‌غدا
 له راستنه‌وه: دلشاد مریوانی، زمینېب (خویندکاری به‌شی کورد له
 ژانګوی په‌غدا)، مارف خه‌زنه‌دار

دلشاد محمده‌نماین مریوانی قوتابی د مارف خه‌زنه‌دار
 بووه، له به‌غدا له کولیزې ئاداب، به‌شی زمانی کوردی.
 د خه‌زنه‌دار له نووسیندګا، به شیوه‌یه‌کی درامی باس له
 سهرتای ناشنایه‌تیی خوی و دلشاد مریوانی ده‌کات؛
 ده‌وامی سالی نوی خویندن ده‌کریته‌وه، پاش ماوه‌یه‌ک،
 قوتابییه‌ک ده‌نیرن بق هه‌مان به‌ش، ماموستاکان به‌رده‌وام
 له قوتابیانه به گومان بوون، پشان وابووه شایسته
 نین، چونکه چهند جار هه‌لکه‌وتووه که مهرجه‌کانی نه‌و
 به‌شه زانستیه‌یان تیتا نه‌بووینت، یاخود به واسپته
 نیردرابن، دلشاد مریوانی نه‌و قوتابییه ده‌بیت سهرتا
 د مارف دلشاد نه‌دیو ده‌گریت، نه‌مه نازاری مریوانی
 ده‌دات، پوژیک ده‌بیت د مارف ته‌نایه و له ژووره‌کی
 داتیشته‌وه، له ده‌رگا ده‌دات و ده‌لیت: «پنگه هه‌یه له

برابم شه‌مه‌د و مارف خه‌زنه‌داردا هه‌بوون. وه‌ک
 عومر معروف خوی ده‌نووسیت: «هزی دانان و
 نووسینی هم کتیبه ده‌ه‌گریته‌وه بق نه‌وه که کاک
 شه‌مه‌د شریف نامه‌یه‌کی ماستری سهاره‌ت به
 برابم شه‌مه‌د پیشکه‌ش به زانستګای سلیمانی کرد
 و دواتریش چاپی کرد، کتیبه‌که به قه‌واره گه‌وره‌یه،
 به‌لام به رشه‌یه‌ک ناوی مارف خه‌زنه‌دار نه‌براو،
 کتیبه‌که م خوینده‌وه، سهاره‌ت به د خه‌زنه‌دار
 بریارم دا که کتیبیکی له‌سهر دابنیم، چونکه تا
 نه‌و کانه‌ی که شه‌مه‌د شریف کتیبه‌کی
 نووسیوه، که‌س به‌قه‌ده‌ر د خه‌زنه‌دار له برابم
 شه‌مه‌ده‌وه نژیک نه‌بووه و شتی له باره‌وه
 نه‌نووسیوه.» (۵) به‌رزنجی له کتیبه‌دا باس
 له یه‌که م وه‌رگیرانی شیعه به‌ناوبانګه‌کی
 برابم شه‌مه‌د ده‌کات به ناوی یادگار و
 هیوا، که مارف خه‌زنه‌دار بق سهر زمانی
 عه‌ره‌بی وه‌رگیراوه و ۱۹۵۶ له کتیبی آغانی
 کردستان دا بلاوی کردووه‌ته‌وه، هاوکات
 ناماژه به هه‌موو نه‌و نووسراوانه ده‌کات که

د مارف خه‌زنه‌دار نووسیونی و تیتاندا پنگه و
 شوینی برابم شه‌مه‌د له هه‌ریه‌ک له کایه‌کانی:
 شیعه، په‌خشان، چیروک، وتار، وه‌رگیران،
 پوژنامه‌گری و کایه‌ی سیاسیدا دیاری
 ده‌کات، نه‌وه جیا له کاری هاو‌پنیانه و
 هاو‌به‌شانه‌یان له ده‌سته‌ی نووسه‌رانی
 گو‌فاری "شه‌فه‌ق" و پوژنامه‌ی
 "خه‌بات‌دا و وه‌رگیرانی دوو
 چیروکی برابم شه‌مه‌د بق سهر
 زمانی پووسی، جینی ناماژه‌یو‌کریته
 که له یادداشته‌کانیشیدا، د خه‌زنه‌دار
 به وردی و دریزی ده‌ریاره‌ی برابم
 شه‌مه‌د نووسیویه‌تی و چهندان
 یاده‌وه‌ری لی گیراوه‌ته‌وه.

له خوینده‌وه‌ی کتیبه‌کی عومر معروف
 به‌رزنجیدا، که کاریکی ته‌واو زانستیه و به‌ره‌می
 نووسه‌ریکی که‌منووس و هه‌قبیژه، راستیه‌کی

خزمه تتدابم؟" گوتم: "به لئ، گوتی: "دوینی و پیری گه یستمه
 ئه و راستییی تو م زور خوش دهوی، به لام واهست
 دهکم تو منت خوش ناوی؟" گوتم: "سوپاست دهکم بۆ
 ئه و خوشه ویستییه تو به رانبهر به من، به لام نازانم چون
 برپاری وادهوی که من تو م خوش ناوی؟" گوتی: "ماموستا
 تو له کاتی موحازه رهدا پرو دهکیه هه موو قوتاییان، به
 نۆره یه که به که تماشاییان دهکی، تا دهکاته ئه وهی هندی
 له و زانیاریانی له دهست دینه دهره وه، بۆ ئه و که سه یه که
 چاوت تیبیره، بزه و زهرده خهنت بۆ هه موو قوتاییان
 ته نیا پرو له من ناکه ی؟" گوتم: "به نگه ته مه له وه وه هاتی
 تو نانس، له گه ل قوتاییانی دیکه ده میکه بووم به ناسیاو،
 وه کو لیت ئاشکرایه تو درهنگ هاتی بۆ ته دهستگا
 زانستییه. دلشاد هندی بیتهنگ بوو. پاشان گوتی: "له م
 دوایه دا بۆم دهرکوت له هه موو پرویه که وه من له تو
 نزیکم، له بهر ئه وه تو م خوش دهوی، له وهش دلیام رۆژگار
 راستی ته م قسه یه به هه ر دوو کمان ده سه لمینی. فیر له و
 رۆژه دلشاد ماریوانی بوو به یه که مین قوتاییم، بوو به
 هاوڕینی ژیانم." (٦) د. خه زنده دار په یوه ندی خۆی و دلشاد،
 به په یوه ندی باوک و کوڕ ده چوینیت، دلشاد وهک یه کیک
 له ئەندامانی خه زانه که ی، وهک کوڕی ماله وه، ناو ده بات.
 ته م په یوه ندیه ته نیا له سه ر ئاستی نووسین ناوه ستیت،
 به لکو به رینتر ده بیته وه و وهک شیرین، ک ی خه زانی دلشاد
 ماریوانی له چه ند گفتوگۆدا لینی دواوه، هه رکات رینیان
 له هه ولیر که وتبیت، له ماله پرکتیه که ی د. خه زنده داردا
 ماونه ته وه. له ئاستی نووسینیدا کۆمه لیک به ره م
 له م هاوڕینه تیه که وتوه ته وه، کۆنترین و دوورترین
 نووسینیک که دلشاد ماریوانی له شیوه ی کتیبیک چکوله دا
 له سالی ١٩٧٣ دا چاپ و بلاوی کردوه ته وه، کتیبی
 "پیشوازی خواهنشکو و دوو چیرۆکنووس"، ته م کتیبه که
 میتودی به راوردکارانه ی به کار هیناوه، تیدا باس له دوو
 چیرۆک دهکات که ماریاف خه زنده دار و محهمد مه ولود
 (مه م) نووسیویانه، هه ردوو چیرۆکه که له بروی بابته وه
 هاوبه شن، ئه ویش "هاتی خواهنشکو مه لیک فه یسه لی
 دووه مه بۆ هه ولیر و جۆری پیشوازی کردنیته ی له لایه ن
 خه لکه وه، د. خه زنده دار چیرۆکه که ی ناو ناوه "پیشوازی
 خواهنشکو" و محهمد مه ولودیش ناوی "پیشوازی"

له چیرۆکه که ی ناوه دلشاد ماریوانی به شیوه یه کی
 به راورد چه ند دیر و پاژ له هه ردوو چیرۆکه که دینته وه
 و دواتریش له ته نجامیکی کورتدا، باسه که ی کوتایی پین
 ده میتیت. به سه رهاتی پشت ته م لیکۆلینه وه یه، وهک د.
 ماریاف ده یگرتیه وه، به م شیوه یه بووه: «له کورسیکدا، له و
 پۆله ی به مخنه ی ته ده میم ده گوتوه، داوام له قوتاییان کرد
 ئه وه ی ئاره زوو دهکا، نهک هه موویان، بابته یک هه لبۆزین
 و له بروی به مخنه ی به راوردکارییه وه هه لیسه نگیزن. و ابو
 چه ند قوتاییه ک خوشحال بوون به مه و هه ریه کیان
 هه لبۆارد و دهستی به کار کرد. بۆ ته م مه به سه دلشاد
 هاته لام و گوتی ده یه وچ دهرباره ی چیرۆکه که ی محهمد
 مه ولود (مه م) و من بنووسیت.» (٧)

١٩٧٧ گۆفاری "پۆزی کوردستان" له کتیبیکدا،
 هه لبۆاردیه ک له و شیعرانه ی پیشتر له گۆفاره که دا بلاو
 بوونه ته وه، له دوو قوینی کتیبیکدا چاپ دهکات، له گه لیشیدا
 له لایه ن چه ند نووسه ریه که وه خویندنه وه بۆ دهقه کان
 دهکرت، یه کیک له و دهقانه شیعی "ماسی و
 کۆتری دلشاد ماریوانیه، که له لایه ن د. ماریاف
 خه زنده داروه خویندنه وه یه کی کورتی بۆ دهکرت،
 ئه وه ی که بۆچی ئه و شیعه ری ماریوانی ده که وینه
 لای خه زنده دار، بێگومان بیهو تیه و هاوڕینه تی
 ئه و دووه پیکه وه، یه که مین قسه ی راستو دروستی
 ئه و وه لامه یه.

یه کیک له و کتیبانه ی وهک یادگار له

کتبخانه تاییه ته که ی دلشاد مەریوانیدا هەبە، دیوانی نالی و فەرھەنگی نالی یە، کە بەرھەمی د. خەزەندەر، نوسخە یەک لەم کتیبە بە دەستخەتی د. مەرف بەم شیوەیە پیشکەش بە مەریوانی کراوە: «بۆ بۆی خوشەوێستم شاعیر و پەختەگری هەلکەوتووی کورد دلشاد محەممەدئەمین دیارینکی دلسۆزییە، بەغدا: ۱۹۷۸/۲/۲ بڕات: مەرف خەزەندەر (واژوو)» ۱۹۸۰ دلشاد محەممەدئەمین دیوانی "سەمفونیای وەنەوشە" چاپ دەکات. لە هەڵدانیوەی لاپەرەکانی سەرەتای ئەم کتیبەدا چاومان یە پارچە یەک شیعری "گۆران" و سەرنجینکی کورت، بەلام وردی، د. مەرف خەزەندەر دەکەوێت بەم ناوەڕۆکەو: «تا دلاری بەمینی، نووسین لەسەر دلاری دەمینی. ئەگەر دلاری ئەما، ئادەمیزاد و ژیاڵیش نامینی. لە بابەت دلارییەو زۆر وتراوە، بەلام دەرگای داھێتان دانەخراوە. ئەگەرچی داھێتان لە هونەری دلاریدا کاریکی قورسە، بەلام دلشاد محەممەدئەمین تیایدا سەرکەوتوو». (۸)

نامە یەکی دلشاد مەریوانی لە ۱۹۸۲دا چەختی زیادتر لەو دۆستایەتیە دەکاتەو و نزیکایەتیە هەردوولا، بە خیزانی، پێکەو دەبەستێتەو. نامە کە دەرخەری ئەو پەیوەندییە کراوە و خۆمانەییە خەزەندەر و مەریوانییە، کە وێڕای یاسکردنی ئەدەب و نوێترین بەرھەم، خەم بۆ زمانی کوردی و مندالی کوردیش، لەو زەمەنەدا، زەمەنی دەسلەلاتی رژیمی بەعس، بۆ د. مەرف دەرەبڕیت. لە برکە یە کدا دلشاد دەنووسیت: «کە ئەم نامە یەت بۆ دەنووسم، سیفا (ی کچم) دەروانیته زنجیرە ی یاقووتی تەلەفزیۆنی، خورپە یەک لە دلدایە. باشە وا ئێوە مانان بابەتی جوان و بەپێز بۆ ئێمە مانانی خوێندەوار و تەمەن گەورە دەنووسن، واتە ئێمە کامەران و بەختەوهرین، بەلام دیسان مەسەلە ی سیفا و سیفاکان دەمینیتهو، دیارە

بنۆش (بنۆ: بنیادی کۆری د. مەرف) خەز دەکا وەکو سیفا داوای کارتۆنی کوردی دەکا. مەخابن داواکە ی ئەوان بەستراوە بە مەسەلە ی کوردەو، ئەک مەرف خەزەندەر و لانە ی توێ و داھێتانی نوێتر. (۹)

"کوردیادە" داستانیکێ شیعەرنامیزی د. مەرف خەزەندەر، ۱۹۸۵ چاپ بوو. لە بەرگی پشتەو ی ئەم کتیبەدا هاتوو: «لە تەممووزی ۱۹۸۸ دانە یەک لە چاپی یەکەمی کوردیادە و پاکتووسی ئامادە کراو بۆ چاپی دووهم، پیشکەش بە قوتابی و هاورینی هەرە نزیک و خوشەوێستم دلشاد مەریوانی کرد. بەم دێرانی هەست و نەستی خۆی دەر بۆی بەرانبەر کوردیادە:

"ئەم نووسینە شۆڕشپێکی ئەدەبی و هونەری دەنیتەو، چونکە بابەتینکی تازە و نوێیە لە بروی پوخسار و ناوەڕۆکەو، بۆ یەکەمجار وا دەزانی مانا دیار و ئاشکرا و بێ گریە، بەلام لە دوایدا بۆت دەرەکەوێ قول و قورس و تەماوییە، مەگەر مامۆستای گەورەم مەرف خەزەندەر خۆی نەیتییەکانی ئاشکرا بکا، بەلام ئەمە ئەکا چاکتر. پێرۆزباییم بۆ خۆی و هەموو خوێندەریکی کورد". (۱۰)

لە پێرۆزە گەورە و گریگە کەیدا: "مێژووی ئەدەبی کوردی، لە بەرگی حەوتەمدا، لەنێو ئەو شاعیرە نوێگەرانی کە لە پاش "گۆران" هە دەستیان بە نووسین کردوو و جێنەجەیان دیارە، د. مەرف خەزەندەر چەند ناویکی کەمی بەسەر کردوو تەو و هەلسەنگاندنی بۆ بەرھەمەکانیان کردوو، یەکیک لەوانە دلشاد مەریوانییە. بیکومان هەم هەلبژاردنە کە ی د. مەرف و هەم ناوی دلشادیش لەو پێرۆزە گەورەیدا، تەواو لە جێی شیاو و شایستە ی خۆدان.

پەنگە یەکیک لەو کارە دانسقانە ی زیادتر لە هەر شت پەیوەندییە هاورینانە ی ئەم دوو نووسەرە پێکەو گری دەدات، ئەو کتیبە بیت کە لە سالی ۱۹۸۰دا و بە بۆنە ی ئەو ی تەمەنی د. مەرف خەزەندەر بوو یە پەنجا سال، دلشاد مەریوانی ئامادە ی کردوو و نووسیویەتی و هینشتا بە چاپنە کراوی ماوە تەو، یە و تە ی عومەر مەعروف بەرزنجی کتیبە کە دەستووسە و لای ئەو پارێزراوە، ناوەڕۆکە کە ی پێکھاتوو لە کۆمەلێک وتار دەر بارە ی ژیان و بەرھەمی د. مەرف تاکو ئەو سەر وەختە.

لەم نووسینەدا بە پێسای «مشت نمونهی خەروارە» کار کراوە و بەشێکی زۆر کەم لەو یادگار و نووسینانە بەسەر کراونەتەرە کە لە نێوان ئەم سێ نووسەرەدا ئالوگۆر کراون، مەبەستیش نەبووە کە هەلسەنگاندن و لیکدانەوه یق هیچ کام لەو یادگار و نووسینانە بکڕین کە هاتوون، بەقەد ئەوەی کە هەرل دراوە لە بێی نووسین و هەندیک یادگار و یادەوه‌ریی هاریەشیانەوه، هاوپیەتی نێوان د. مارف خەزەندار بە هەریەک لە عومەر معروف بەرزنجی و دلشاد مەریوانییەوه پێشان بدریت، هاوپیەتیەک کە لەسەر بنەمای راستگویی و خۆشه‌ویستی ڕۆژنراوە و بیدوودلی، سەرچەم ئەو نووسین و یادگار و یادەوه‌رییانەش کە لەم هاوپیەتیە بەجێمان، ڕادەهێ راستگویی و خۆشه‌ویستی دەردەخەن.

تشرینی دووهمی ٢٠٢٣

سەرچاوه:

- [١]: هەمپەییانی ئازاد عەبدولواحید لەگەڵ عومەر معروف بەرزنجی، گۆڤاری ڕامان، ژمارە: ١٢٧، ١٤/٥/٢٠٠٧.
- [٢]: زانای ئەدەبی کوردی... پڕۆفیسۆر د. مارف خەزەندار، عومەر معروف بەرزنجی، بڵاوکراوەی ڕۆڤار، ژ: ٩٧.
- [٣]: دوو وێستگە پڕشکۆ لە میداری د. مارف خەزەندار، کلۆه حاجی عەزیز، بڵاوکراوەی ڕۆڤار، ژ: ٩٧.
- [٤]: لە یەکەم بێنیدا دوکتۆر خەزەنداریکی جیاواز، دانا غایەق، بڵاوکراوەی ڕۆڤار، ژ: ٩٧.
- [٥]: بڕایم ئەحمەد لە کارە زانستی و ئەدەبیەکانی پڕۆفیسۆر د. مارف خەزەنداردا، عومەر معروف بەرزنجی، چاپخانەی شەفان، چاپی یەکەم، سلێمانی ٢٠٠٤.
- [٦]: د. مارف خەزەندار لە گۆڤاری ڕاماندا، ئامادەکردنی: ئازاد عەبدولواحید، بەرگی یەکەم، لە بڵاوکراوەکانی ئەکادیمیای کوردی، چاپی یەکەم، هەولێر ٢٠١٨.
- [٧]: هەمان سەرچاوەی پێشوو.
- [٨]: سەمۆنیای وەنەوش، دلشاد محەممەدەمین، ١٩٨٠.
- [٩]: ئەرشیفی ئامەکانی مارف خەزەندار، کۆکردنەوە و ئامادەکردن و پەرەپەرستنی: بنیاد خەزەندار، لە بڵاوکراوەکانی دەزگای فام، چاپی یەکەم ٢٠٢٣.

[١٠]: کوردیلە، مارف خەزەندار، چاپخانەی ڕۆژنبیری، چاپی دووهم، هەولێر ١٩٩٨.

«سوپاس بۆ هەردوو بنەماڵە د. مارف خەزەندار و شەهید دلشاد مەریوانی، سوپاس بۆ مامۆستا عومەر معروف بەرزنجی، کە لە دەستخستنی هەندێ ئەو نووسین، وێڵە و یادگارانی لەم وتارەدا هاتوون، هاوکارییان کردم.

مائنوا دکتوری برا گهورم مائنوا

نہ محمد حوسین نہ محمد

سایمانی ۱۹۹۱

دانیشتوان، له راستموه: محمود توفیق، محمد حسین، مارف خهزندهار
نموانی به پوهن، له راستموه: بنیاد خهزندهار، سیامند هادی

ته مهنی به کترناسین و هاورپیه تیمان ۴۲ ساله. له و
دهمه وه جۆگه لهی خوشه ویستی نیوانمان بوو به پروبار،
پروباریش بوو به ده ریا، ناوابورن نه یه یشت دریزه به و
ته مهنه بدریت.

ماموستا نازاد عه بدولوا حید پوژی ۲۴/۱۰/۲۰۱۰ ته له فونی
بۆ کردم که دکتور مارف خهزندهار زور نه خوشه و له وانه به
هه لئه سیتوه، منیش بۆ به یانی شه مهنه سه عات په کوچاره کی
دوانیوه پۆ گه یشتمه شاری هه ولیز و سهردانیم کرد، زور
پنی خوش بوو، نزیکه ی سه عاتیک له لای ماموه، روانیم
قه له میکی به ته مهن و چالاک پاژه کانی کورد، له دوولا
کوستی که وتووه، خیزانه به شه مهن و به ریزه که ی، که
هه میشه خه مخوری خوی و کتبخانه و کس و میوانه کانی
بوو، هوشی به سهرد دنیاوه نه ماموه و خویشی به ته مهن له
ژووریکدا له سهرد قهره و یله بهک پاکشاوه و هیز و گروتنی
تیدا نه ماموه، ته مهن باوه شینیککی به دهسته وه بوو، هیواش
هیواش دهمو چاری خوی پنی فیتک ده کرده وه، له دووره وه
فرمیتسکم بۆ رشت، ماموه بهک دهستم له ناو دهستیا بوو،
هه ناسه ی سارد بهر گویم ده که وت.

وتی باش بوو هاتیت، بیرم ده کردی، هه ز ناکم برۆیتوه،
نیزه وهک دیوه خانی نووسهران و خوشه ویستان وایه،
داخه کهم کاره ساتی شه نه خوشیه ره شه بیتامانه تهنگی

پن هه لچنیوم، جوله م نه ماموه، ناتوانم هه قی خوی به
میوان بدم.

منیش که لیک دلم دایه وه، وتم: خوت و به ره مهنه کانت
هه میشه به زیندوویی و گه شیه وه له دل و ویژدانی
شهلی قه له مده ده ژین. وتی: کاکه هه ر ده ست و
دهم نه ختی کار ده کهن، هه ست ده کهم نه وانیش
به ره و سستی و خاوبوونه وه ده چن، وا دیاره فرم
به سهرد ژیا نه وه نه ماموه، شه گه ر پویشیتیه وه بۆ
سایمانی سلای من که به ته مهنه مهنه ده مناسی
و هه والم ده پرسی، به هه موو نووسهران و
شاعیران و نه منوستان. مهنه ویسی هه موو
دلسوریک کورد و وشه ی کوریه

شینجا کاکه سید حه ریه ری کوری شه
له کتیی بیره موری روزگاری به سهرد
پنجه می هیا، دکتور قهره ووی به سهرد
کتبخانه ی سلایمانی و رانه منی کک عومر
عه بدولره حمانی بکه، دانه یه کیشی به سهرد
دا به خوم له بری باوکی، بنیاد موری لیه
دکتور توانای گرتنی قه له می نه بوو، داوای
لیتووردنی کرد. شینجا ده و ره بهک له چاپی
"میژووی شه ده بی کوردی" بۆ دانا بووم

قهلەم و بەرھەم لە پاژەیی گەلدا
لەگەل ھەلوێستا زۆر سەریان ھەلدا
بوون بە سەرمايە بۆت لە ژيانا
لەلای ئاسۆدا، ھەواریان ھەلدا

بنوو خەزەندار، کەس پیت نالی مرد
بەرھەمەکانت وەک تەمەنی کورد
بەرگی شانازی دەپۆشن خێرا
دەبنە ئاوینە بۆ درشت و ورد

و ھەرمگرت، منیش دوای سوپاس ھیوای چاکبوونەو
بۆ بەرپرسی، لەگەل کاک بنیادنا بیرەو ھەریەکەمان
خستە نیو سەیارەکەو، ئویمان بەجێهێشت و بۆ
ساعات چوارونیوی ھەمان رۆژ کتێبەکانم گەیاندە
کتێبخانەی سلیمانی و یەکسەر تەلەفۆنم بۆ کرد، کە
کتێبەکان گەیشتوونەتە جێ و خراونەتە بەرچاوان.
زۆر دلخۆش بوو، ئافەرینی لێ کردم. منیش وتم:
دکتۆر ئامادەم بۆ ھەموو خزمەتیکت لەپێناوێک، خوا
حەز بکا بەم زوانە سەردانت دەکەمەو.

بەلام بەداخووە ئو گەورەپیاو، ئو قەلەمە ھێمن
و بەقەر و رانەو ھستاو، خاوەنی ئو ھەموو
خەرمانە بەرھەمی ئەدەبی و فیکری و پروناکبیری
و ئەرشیفە و خاوەنی ئو زمانە پاراوو، خاوەنی
ئو ھەستە گەرموگور، شەوی ۲۵/۱۰/۲۰۱۰ ڤە
گەرەکەیی لە لێدان کەوت، کە ھێشتا ئاواتەکانی
بەتەواوی نەھاتبوونە دی، چەند مەلۆیەکی تری
ھەمەجۆری نووسینی ھەبوون بەچاپیان بگەیەنی،
مەرگ پێی پێ گرت، کۆچی دوایی کرد، بە جەستە
بەجێ ھێشتین بەلام بە گیان میوانی ھەموو
نوسەر و شاعیر و دلسۆزێکی ئەم نەتەو
لەداخوورپاویە، خوات لەگەل ئەی خۆشەویستی
وشەیی کوردی، گیانت بە بەھەشتی جاویدانی
شادبیت.

کسپەیی سەرنانەو ھەیکە

چاوەروانم بووی ھاتم تۆم بینی
تێگەیییم دەنگت نەیماو ھەیکە
بەس باو ھەشینیکی ئاوەلی تۆ بوو
وتم: زۆر قوولە، ئەیب، برینی

بە کۆچکردنت دلم داچلەکی
پەیکەری شادی ھەستم ھەلەکی
گەلی دەربەستبووی بۆ وشەیی زیندوو
نیو سەدە پتر ژیاوی لەتەکی

بووکه شوو شه و جهنگ

نارام محمدهد

چیرۆکی (بووکە شووشە) ی ماف خەزەدار، دوو گێڕانەوه یەکتەر تەواو دەکەن، چەقی گێڕانەوه که برۆی لە نمایشیکە لە ئازار و دابرا، خەمی نان و هەوالی مەرگی ئاریزان، بە مانایەکی دیکە، خۆبەیانکردن و گوزارشتکردن لە پابردوو، پلۆتی چیرۆکە بەرە پێشەوه دەبات. دوو کارەکتەر هەریەکە و ژبانی تالی خۆی بۆ ئەوی دیکە یاس دەکات، ئەم یاسکردنە وەک هەلدانەدەرەوهی ئازار وایە، وەک ئەوهی سایکۆلۆژیستەکان دواى جەنگ، بۆ هەلاتن لە کاریگەریی شوک و تراژیدیا وەک چارەسەر بۆ نەخۆشەکانیان بەکاریان دەهێنا. ژبانی سەرەوهی جەنگ و قاتوقری، سەرەوهی مەزخواردن، سەرەوهی تاریکترین پوژەکانی جەنگ بە درێژایی گێڕانەوهکە دەخوێتە روو.

نووسەر و هونەرمەندان لە دواى جەنگی دووهمی جیهان، لە نووسین و کارە هونەرییەکانیاندا فۆکەسیان خستە سەر کێشه سایکۆلۆژی و کۆمەلایەتییەکان، بابەتی ئەدەب و هونەر بوووە گەڕانەوه بۆ ناو بازەنای گرفت و کێشهکانی تاک لە ناو خێزان و کۆمەڵگەدا. تراوما، وەک مەخۆشییەکی ترسناک و سینەر لەگەڵ مەزخوفاکاندا مایەوه، چەقی پرسوباسی پوژ، لە سیاسەت دوور کەوتەوه، روانگەى ئیستاتیکی بۆ تیکست بایەخی زۆرتری پێدا.

ئەدەبی دواى جەنگ، ئەدەبییکە گوزارشت لە ناوهوهی ئەو مەزخوفا دەکات کە لە جەنگ گەڕاونەتەوه، یاس لەو شارانە دەکات، کە جەنگ ویرانی کرد، چیرۆکی ئەو خێزان و کەسانە دەگێڕێتەوه، کە بەهۆی جەنگەوه دەربەدەر بوون. قسەکردن لەسەر پاشماوهکان، لەسەر ئەو کەلوانەى وەک پێشەنگەیهکی ترسناک بوونە بەلگە لەسەر بەرەبرییەتی مەزخوفا، جەنگ لە دواى خۆی تراومایهکی فراوانی پەخشی ناو کۆمەڵگە کرد. بەشیک گێڕانەوهکان گوزارشتیان لە دۆخی خێزانە

لێک هەلوەشاوهکان و تاکە سەرگەردان و لێکداپراوهکان دەکرد. کاریگەرییەکانی دواى جەنگ بۆ ماوهیهکی درێژ بە روخساری مەزخوفاى مایەوه، هەروەک ئەوهی کارەکتەری سەرەوهی (مادی) لە فیلمی (ئەلماسی خوین) دەلیت: باوکم کە لە جەنگ گەڕایەوه، بیست سالی ویست تا ئاسایی بوووه.

زەمەنی نووسینی چیرۆکە، هاوکاتە لەگەڵ کەمبوونەوه و کالبوونەوهی فشار و سانسۆری سەر نووسەرانی رووس بە گشتی، هەندێ لە توێژەران ئەم قوناغە کە لە سەرەتای سالی ۱۹۶۰ دەست پێ دەکات، بە قوناغی گۆرانیکاری و کرانەوه ناو دەبن، چونکە ئەو بەرەبەست و لە قالبدانەى نووسەرانی بەرەو کەمبوونەوه چوون، بەتایبەت لەو قوناغەى کە بە سەرەوهی مەزخوفا ناسراوه.

لە روانگەى تەکنیکییەوه، گێڕانەوهکە بە پەرەگرافیکى گوتاریی دەست پێ دەکات، گوتار بە مانای پەيامێکی راستەوخۆ لە دەرەوهی گێڕانەوهکە، لەو پەرەگرافەدا ئاماژەیهکی پوون هەیە، کە جەنگ کاری پیاو، پیاو پیاو دەکوژیت، ئەمەش ئەوەمان پێ دەلیت، ژن و منداڵان دەبنە قوربانی، یان بلێن خێزان دەبیته قوربانی سەرکێشییەکانی پیاو. دەرکۆی پیاوان لە جیاتی شەر و کوشتن، بە کارگەى دروستکردنی بووکە شووشە و عەترەوه سەرقال بن. ئەم ئاماژەیه کە لە سەرەتای چیرۆکە هەیە، راستەوخۆیه، دەرکۆی لە ڕێگەى چیرۆکەوه، لە ڕێگەى نیشاندانەوه ئەم پەيامەمان پێ بگات، ئەک بە گوتنی راستەوخۆ، بەلام ئەم فۆرمە لە چیرۆک، پێوهندی بە کات و شوینی نووسینی چیرۆکەکەوه هەیە. یاسکردن لە بووکە شووشە وەک مەزخوفا، لە زەمەنیکەوه بۆ زەمەنیکى دیکە، ئەو منداڵەى بەهۆی جەنگەوه بێهەش دەبیته ئەوهی بووکە شووشەیهک لە باوەش بگرت، لەگەڵ ئەو دایکەى بەهۆی جەنگەوه بێهەش دەبیته منداڵەکەى لە باوەش بگرت، ئەو منداڵ و دایکە بە تێپەڕینی زەمەن، لەناوهوه تێکەشکێن، ئیدی کە گەورە بوون، ئەو ساتانە ئە دەگەڕێتەوه و ئە جێی برینەکان ساپۆ دەبیته. تاکە شتیکی مەزخوفا پەناى بۆ دەبات، خۆدانە دەست هیزی خەیاڵ و سەرپه‌وهی ئەو یادموهرییانەیه، ئەگەر ئەم هیزە جادووییەى خەیاڵ

نەبەت، مەزەق قەچى لە بىرىنى ئەو يادەمەريانە گىر دەبەت و کوتايى بە ھەنگاوەکانى دیت.

چىرۆکە بە گىزانەوھەيەكى دراماتىكى دەچىتە پىشەو، کە دىالوگ پۇلى گىرنگى پىدراو، گىزانەوھەکە دژ وەستانەوھە نىيە بەرانبەر بە واقع و ھىچ لادانیک و ھەلگەرانەوھەيەک نابىن، ئەو واقعەيە کە ھەيە لە پروداو و بابەت درۆزەيە ھەيە، ئەو ھەيە خالیکى گەش نىيە بۆ گىزانەوھەيە ھونەري، پروون ديارە، نووسەر زياتر بايەخى بە بابەت داو، مەتافۆرەکان زۆرن، زەقەرىيان لە گوکەوتنى مەتالیک لەسەردەمى جەنگدا و چاکبەونەوھەيە دواي کوتايىھەتتى جەنگ، بووکەشوروشە لە دوو زەمەنى جياوازدا، ئاماژەيە بە پێوەندى نىوان کات و بەھايى ئەو شتانەيە بۆمان گىرنگ و مانايەک بە ژيانمان دەبەخشن.

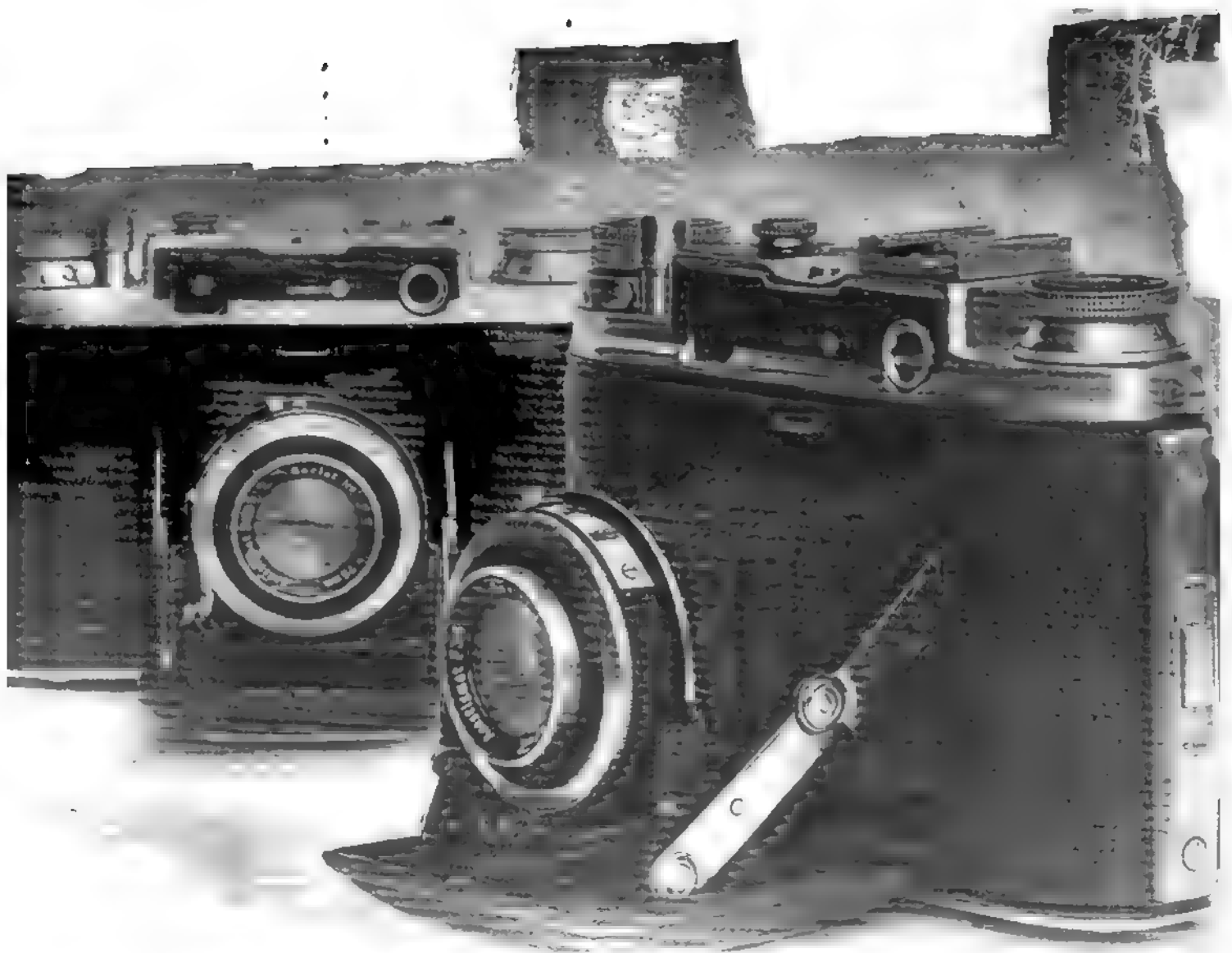
ديارترین چىرۆکنووسى جىھان و پرووسيا بە تاييەتى لە سەدەي تۆزدە، ئەنتون چىخوف، بىنگومان سىتەر و کارىگەريى چىخوف بەسەر خەزەندەدارەوھە ديارە، گىزانەوھە فۆرمىكى نوێخوازنەيە ھەيە، راستە چىرۆکەکە کۆنۆلوژیانە دەچىتە پىشەو، بەلام لە کوتاييدا نووسەر بەھەمەندانە مامەلەي کردووە، دەرکەي بلىن، خالەي گەشى گىزانەوھەکە، کوتايى چىرۆکەکەيە، کە کوتايى کراوھەيە. ئىمە ھىچ لەبارەي کوتايى ئەو پێوەندى و يەکنەناسىنەوھە نازانن. ھەروھەا ھاوشىوھەي زۆرىنەي چىرۆکەکانى چىخوف، زۆر شت لە چىرۆکەکە نەوتراوھە و بۆ خوينەر جىھەلداوھە. ھەروھەا يارىيەک لە نىوان پاناوھەکان ھەيە، کاتى کچەکە و کۆپەکە قەسە دەکن، لە سەرەتاوھە نازانن کاميانە، تا تەواو دەچىتە قوولايى پروداوھەکان، ئىنجا لە پىگەي ئاماژەکانەوھە دەزانن گىزەرەوھە کىيە.

خەزەندەدار لە سالى ۱۹۶۴ لە لىنىنگردا، ئەو کاتەي قوتايى دکتورا بوو، چىرۆکەکەي نووسىوھە، نووسەر لە سەرەتاي تىکەلبوونىدابووھە لەگەل کولتور و ئەدەبى پرووسى. لەو سەردەمدا، نووسەر زۆر کارىگەرەبووھە، بە ئەدەبى پرووسى و ئەدەبى جىھانى بەگشتى، چىرۆکەکە ھىچ ئاماژەيەكى تىدا نىيە، تا ئىمە وا بزانن ئەمە کوردىک نووسىوھەيەتى، ھەركات ئەو چىرۆکە وەرگىزەرا بۆ زمانىكى دىکە، کە من وا ھەست دەکەم چىرۆکەکە خۆي لە سەرەتادا بە پرووسى نووسرايەت، چونکە ئىمە ھەست ناکەين لە بەردەم چىرۆكىكى

کوردىداين، يان بلىن کوردىک ئەم چىرۆکەي نووسىوھە، تەنانت زمانى چىرۆکەکەش زۆرتر بە وەرگىزان دەچىت. ھەلەت من لەگەل ئەوھەدام ئىمە برەو بە ئەدەبى ئىنسانى بەدەين و لە ئەدەبى ئايدۆلوژي دوور بگەوينەوھە. پرسىيارەکە ئەوھەيە ئايا خەزەندەدار ھەولى داوھە چىرۆكىک بنووسىت کە پرووسىيەک خويندەيەوھە، خۆي تىدا بىيىنەتەوھە؟ ئايا نووسەر لەو سەردەمدا ھەولى داوھە جىھاتيانە بنووسىت؟ ئاماژەکە پروونە، چونکە ئەو نەھامەتيانەي جەنگى دووھەي جىھانى بەم توخيە لە کوردستان پەنگدانەوھەيان نەبووھە. بۆيە پروي چىرۆک لە خوينەري کورد نىيە، جەنگ تىمايەكى گشتىيە، بەلام گىزانەوھە و مەتافۆري ناو چىرۆکەکە، شوين، کات و کارەکتەر ھەمويان لە پرووسيانان، کارىگەرەبوونى نووسەر بە سەرھات و کارەساتى کۆمەلگە و خىزان و تاكى پرووسى لە جەنگدا، واپان کردووە وەك پرووسىيەک ھەست بە ئازار و نەھامەتيەکان بکات. پەنگە ئەگەر دەسکاری زەمەن بگەين و وای دابننن، ئەم چىرۆکە دواي پاپەرين نووسراوھە، ئايا نووسەر باسى ئازارى نەنقال و کىمىاباران و وێرانکردنى گوندەکانى کوردستانى دەکرد يان ھىي کۆمەلگەي پرووسى؟

چەند ويڭنەيەك

۳۱ مارتى ۱۹۸۰، ھۆلى وەرزشى سەندىكاى كرىكاران لە سەلمانى، لە كۆبونمەوئەيەكى پۆشنەيرىدا
لە راستمەو: پەووف بېگەرد، مارف خەزەندار و شېركۆ بېگەس.

۱۹۶۸/۷/۲۶ بەغدا

لە راستمەو: مەھمەد سەلج بىلان، مەھمۇد زامدار و مارف خەزەندار

بەندىخانەى ناوەندى بەغدا، ۱۹۴۹

لاى راستەو: مەرف خەزەندەر، ھونەرمنەند ھەممى بەكر

ھەممى بەكر يەككە بوو لە دەنگخۆش و گۆرانىبێژە مىللەكانى شارى سلێمانى، وێلى بىرى نىشتەمانى و كوردایەتى بوو. ھەردووکیان لەسەر جموجوولى سیاسى و بەشداری لە خۆپیشانداندا، دەستگیر كراون.

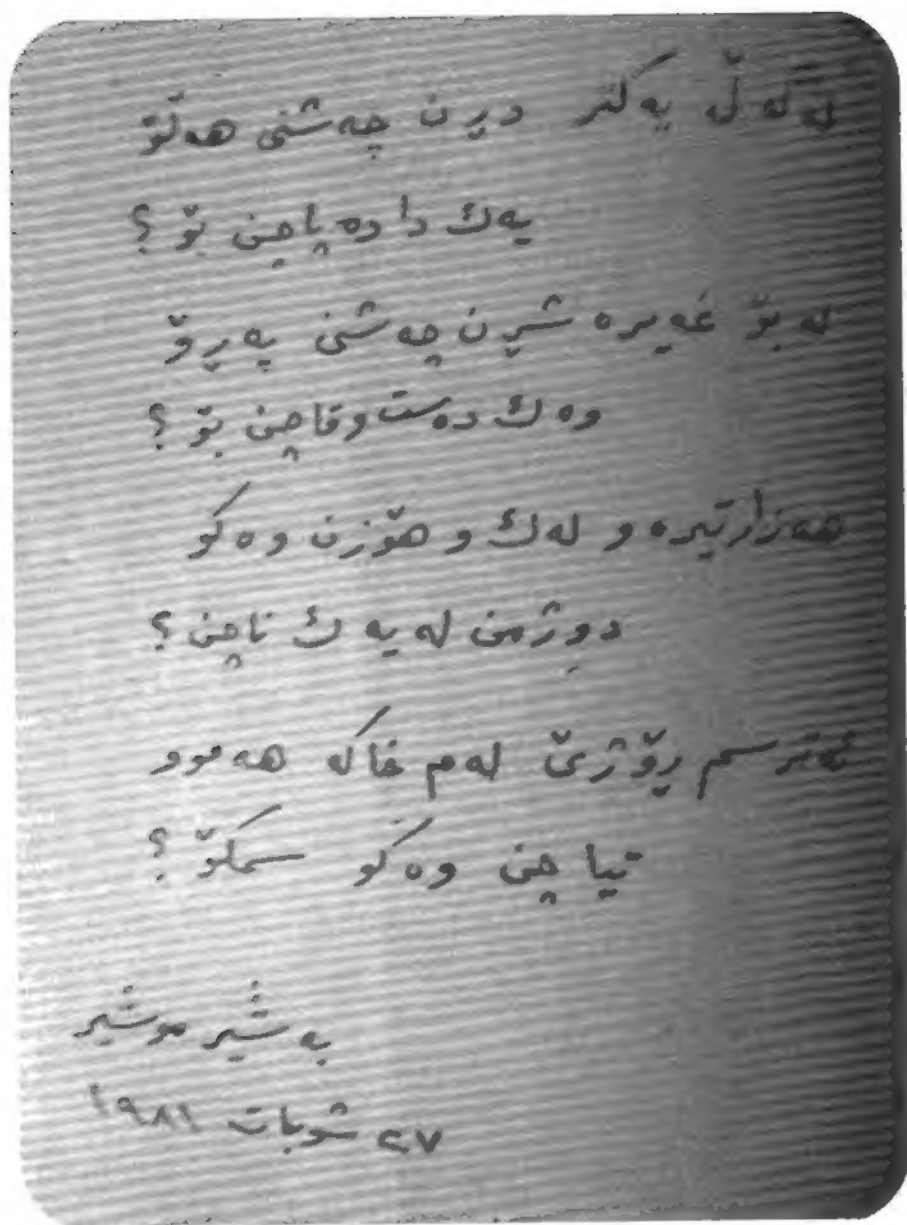

سلیمانی، سرچنار ۱۹۷۰

لای راسته‌وه: هیمن، محمد سالیج دیلان، لیحسان فواد، محمد مه‌لولود (مهم) و مارف خه‌زنه‌دار

جه‌مال خه‌زنه‌دار، عه‌بدوللا په‌شیو و مارف خه‌زنه‌دار

ھەلەكەتلىكى بەشىر موشىر بە دەستخەتتى مارق خەزىندەدار

ژماره‌ی داهاووی پوځار تایبته به:

ئایشه شان

